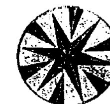
MARGITTAI GÁBOR

TILTOTT KASTÉLY

ERDÉLYI TÖRTÉNELMI CSALÁDOK A JÓVÁTÉTEL ÚTVESZTŐJÉBEN

KÜLSŐ MAGYAROK

ERDÉLY és a RÉSZEK

● A könyvben szereplő helyszínek

♜ A könyvben bejárt kastélyok

UKRAJNA

MAGYARORSZÁG

SZERBIA

ROMÁNIA

SZATMÁR

MÁRAMAROS

SZILÁGY

BESZTERCE-NASZÓD

KOLOZS

BIHAR

MAROS

HARGITA

FEHÉR

ARAD

KOVÁSZNA

TEMES

SZEBEN

BRASSÓ

HUNYAD

KRASSÓ-SZÖRÉNY

Nagyvárad

Csucsa

Szentbenedek

Ratosnya

Marosvécs

Kolozsvár

Kerelőszentpál

Gernyeszeg

Aranyosgerend

Marosvásárhely

Torda

Radnót

Koronka

Felvinc

Marosújvár

Magyarcsesztve

Magyarlapád

Nagyenyed

Szásznagyvesszős

Enyedszentkirály

Küküllővár

Csombord

Zsidve

Fugad

Héjjasfalva

Tusnádfürdő

Keresd

Gyulafehérvár

Bolkács

Balázsfalva

Bethlenszentmiklós

Zalánpatak

Altorja

Miklósvár

Kézdivásárhely

Oltszem

Alsócsernáton

Sepsiszentgyörgy

Zabola

Lippa

Marosillye

Alvinc

Uzon

Szászveresmart

Déva

Bikfalva

Zágon

Temesvár

Brassó

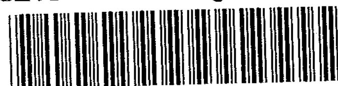
Bodola

Malomvíz

Fehérvíz

0 50 100

kilométer

A könyv megjelenését támogatta

A szerzőt alkotói támogatásban részesítette

A kiadó köszönetet mond báró Apor Csabának, Bihari Zoltánnak, Diószegi Lászlónak és a Teleki László Alapítványnak, Farbakyné Deklava Lillának, Fodor Tamásnak, gróf Haller Bélának, L. Simon Lászlónak, Méry Gábornak és a Méry Ratio Kiadónak, gróf Mikes Borbálának, Mikó Árpádnak, Rudinsky Rolandnak, Sarkadi Mártonnak, Sebestyén Józsefnek, Soós Zoltánnak és a Maros Megyei Múzeumnak, Tatai Erzsébetnek, valamint Tóth Mihálynak a kötet megvalósításához nyújtott segítségükért, az együttműködésért.

Médiatámogató

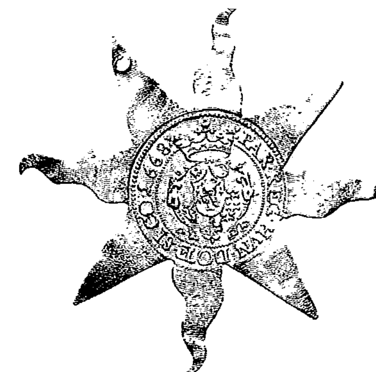
A címlapon a küküllővári Bethlen–Haller-kastély; előterében lovas kocsi a húszas évekből. A hátsó borítón a szerző a kerelőszentpáli Haller-kastély kapujában

Szerkesztette: Major Anita

Tartalom

Péter aludt, János aludt, Jakab
aludt, Máté aludt és mind aludtak...

Dsida Jenő: Nagycsütörtök

KIVÁLTSÁGOSOK

Prológus

Akár a mesében: kiütött egy téglát a falból, de a kalapács megállt a kezében, mert úgy hallotta, hogy a fal felsóhajt. Aztán az üregből kiszállt valami, aminek más volt a hőmérséklete, az illata és az íze, mint bárminek a falon kívül. Először felfogni sem volt képes, mi lehet az. Lassacskán jutott el a tudatáig: a megbontott kövek közül több száz éves romlatlan levegő illant elő. Még felmenői falazták be. Percekig állt dermedten, nyakig porosan és megrendülten a megbontott vakablak előtt, mint aki családi kincsek rejtekhelyére bukkant. Mert arra bukkant, kiált fel ma is, hiszen ilyen levegőt belélegezni: ez maga a halhatatlanság!

Akár egy csoda, egyszer csak megtörtént velünk, már nem számítottunk rá. Az ember éli mindennapi életét: munkahely, gyerekek, a gépezet megy, nem lehet megállni, nem ezzel foglalkozunk – magyarázza másikuk, miközben igyekszik megőrizni hangja tárgyilagos tónusát. Hogy mi e csoda lényege? Elhagyni a kiszámíthatóság és a megbékélés szigetét, és visszaköltözni abba a romvilágba, amely annyi kudarc meg sérelem emlékműve. Amit ott láttam, az adta meg a végső lökést – fűzi hozzá –: ha valami nem történik, akkor tönkremegy minden, ezt láttam.

Csakhogy ezek a csodák sokkal korábbi csodákban gyökeredznek. És a döntés valójában évtizedekkel hamarabb megszületett. Sokkal régebben, mint hogy kiemelték azt a téglát a falból, vagy épületek és emberek roncsai között kellett keringőzni.

Halljuk hát a színtiszta mesét! Egyszer a mostohaszülőknél éldegélő királylányt elvitték a hajdani birodalom fővárosába, ahol

A Mikes-, Szentkereszty-, Bethlen- és Lázár-család tagjai 1886

időtlen idők óta nem járt. Ha szíve visszahúzza, sem járhatott volna, hiszen fővesztés terhe mellett kitiltották onnét. De még az emlékét is igyekeztek eltörölni, s a hajdani szolgák is csak a kerítésen átkukucskálva mertek szóba állni vele. Édesapja, a király menekülés közben meghalt, a királyné pedig munkatáborban múlatta idejét. Ám a mostohaszülők hadat üzentek a sorsnak, és egyik vasárnap kendőt

kötöttek a kislány fejére, hogy messzire lobogó vörös hajáról fel ne ismerjék a királyság katedrálisában. Hogy elkerüljék a leleplezést, mindenkit megelőzve léptek be a vén falak közé, és a szertartás után mindenki távozását megvárva igyekeztek továbbállni... De láss csodát – és ez volt tán az első, a perdöntő csoda –, a királyság népe némán, levett kalappal várakozott a templom előtt, s amikor kiléptek a katedrálisból, körbeállták őket, és szorongatták a lány kezét, és nagy volt az öröm meg a szomorúság. „Kicsi királylány”, mondták neki, és senki sem engedte el őket étellel, ruhával teli kosár nélkül. „A gyermek akkor kezdett igazán eszmélni, hogy ki is ő” – örökítette meg feljegyzéseiben a jó mostohaanya...

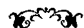
Efféle mesékkel bástyázhatja körül magát az ember, ha a kisemmizett erdélyi főnemesség és a kiforgatott kastélyok sorsát kutatja. Annak az osztálynak a történetét, amelynek nem csupán az volt a bűne a kommunizmusba borult Közép-Európában, hogy hagyományokkal, vagyonnal és történelemcsináló eszmékkel bírt, hanem az is, hogy magyar volt. Kétszeresen kisebbségi: társadalmi és népelemként is. Ha valami, ez garantált út a legmélyebb szórványlétbe, ahonnan csak csoda folytán lehet felszínre kecmeregni. Egyetlen tavaszi hajnalon így lettek az erdélyi arisztokraták a halálra üldözött „kiváltságos” rend tagjai. Így zuhantak a művelődéstörténet csúcspontjáról a láthatatlan, a nem létező kategóriájába.

A „téma” tanulságos anekdotákkal igen, ám újdonsággal látszólag ma már nem kecsegtet. Visszaemlékezések, népszerű úrilányregények és a sajtóban már-már celebritásként nyilatkozó nemesek teszik közkeletűvé, hogyan számláltatott meg a két világháború között, majd találtatott híjával a román kommunizmus idején az erdélyi magyar társadalmi elit. És főként, hogy amikor már végóráját élte, legmakacsabb maradéka miképpen vette

fejébe: a szétlopott lakhelyeket és birtokokat vissza kell szereznie – kerül, amibe kerül. Nem meglepő, hogy ez a sorstörténet erőteljesebb visszhangokat kelt a magyarországi befogadókban, hiszen mesébe illő fényűzést, kiváltságokat, pompát vált föl a pokoljárás. Népmesei alaphelyzet ez, mely kellemes borzongást, netán titkos elégtételt kelt olyan emberek szívében is, akik egyébként kínos kapálózásnak érzik az elszakított magyarság terheinek hordozását.

Ám a leghangzatosabb családi legendák, a főurak és -hölgyek hőstörténetei, a XX. századi bűnök és bűnhődések példázatai mögött nem „csupán" vér, veríték és könny van. S manapság nemcsak a kiábrándítóan hétköznapi hadakozás a fél világgal: a sáros székelyföldi szekérutakkal, a ravaszkodó kőművesekkel meg a packázó hivatalokkal. Hanem olyasvalami is, mint ami annak a falnak az odújából előtört: a sértetlenül megőrzött idő elégtétele – vagyis az esély a megváltoztathatatlannak hitt megváltoztatására.

Társammal, Major Anitával most ennek az arisztokratikus dacnak és reménynek a feltérképezéséért kerekedtünk fel, s jártunk be több ezer kilométert, csaknem száz helyszínt Erdély ismert és ismeretlen vidékein, hogy igazoljuk (vagy cáfoljuk): a történelem a Kárpát-medencében is képes az önkorrekcióra.

Leírhatatlan zűrzavar az országúton: tülkölő, egymásba gabalyodó kamionok, közöttük személyautók és lovas kocsik próbálnak átcsúszni – másfél óra istenkísértés a por- és füstfelhőben. Arad elkerülő gyűrűje, 2012 nyarát írjuk. Az „uniós" autópálya építése közben összeomlik a Nyugat-Európából a Boszporusz felé tartó közúti forgalom; s hiába lelkesedünk a dél-erdélyi útvonalért, ezredszerre is megfogadjuk, soha többet nem jövünk erre. Egyre ijesztőbben recseg a kuplung araszolás közben, így már gyönyörködni sem tudunk a Lippa után megnyíló Erdélyben, a hegyoldalak fasorai alatt kígyózó szűk utakban, Guraszáda, Illye vagy Déva kisugárzásában – sem a Maros titokzatos hurkaiban. De az országúton nyomakodva legalább beleélhetjük magunkat abba, hogy ez a víz a mi Tigrisünk és Eufráteszünk, hiszen annyi civilizációt és megszállót hozott nekünk a Maros-völgy, mint Mezopotámiának a maga folyói...

Úgy döntöttünk, a legveszélyeztetettebb tájakon kezdjük a felderítést, és onnan hatolunk a megnyugtatóbb helyzetű területek

és sorsok felé, hogy utunknak kellő ritmusa és dinamikája legyen. De mint mindig, a döntés és a dinamika most sem a miénk. Még az időt sem tudjuk uralni: átkelve egy elmosódott határon azon kapjuk magunkat, hogy újra és újra nekilendülünk. Hiányérzettel, döbbenettel és megválaszolatlan kérdésekkel eltelve. 2012 nyarán kelünk útra – de csak 2016 telén érkezünk meg.

Vagy talán akkor sem.

De hogy a főnemesi családtörténetek útvesztőjében el ne tévedjünk, azt a módszert választjuk, hogy az egykori birodalmak (uradalmak) jelképes és nagyon is valóságos központját: a kastélyt, a várat, az udvarházat célozzuk meg. Mely vagy elnéptelenedve és az alapokig elhordva várja az elemek kegyelemdöfését; vagy – és ez sokkal bizarrabbnak tűnik – azt az elszánt figurát, aki a szó szoros értelmében minden követ megmozgat, hogy összerakja, amit mások gondosan szétszórtak.

Ha az ember nem tölt évtizedeket azzal, hogy a rombolást és a megmaradást dokumentálja a Kárpát-medencében meg annak vonzáskörzetében, akkor el sem hinné, amit ezeken a helyeken talál. De éppen az ilyen utak ösztökélnek arra, hogy – még ha lámpással kell keresni is – minél több vállalkozó szellemű alakot kutassunk fel. Akik nem a siránkozáshoz biztosítanak muníciót, hanem erőfeszítéseikkel azt igazolják, hogy néhány emberöltő múlva korántsem lesz vége a magyar jelenlétnek az elszakított területeken.

A felkészülést a lehető legalkalmasabb helyen, a Maros völgyében kezdjük tehát, s már alkonyodik, amikor Déván átküzdve magunkat, közvetlenül a Sztrigy folyó hídja után lehajtunk a főútról. Így persze esélyünk sem marad arra, hogy elérjük az Alvinc mellett fekvő Csórát. Ez a falu arról nevezetes, hogy határában Erdély egyik legrégibb nemesi családjának, a Barcsayaknak a mauzóleumát ortodox kápolnává alakította át a felekezeti hevület. S arra sem vállalkozhatunk, hogy megnézzük Diód református templomát, amelyet a telken lakó román család mindaddig disznóólként hasznosított, amíg 2010-ben magyarországi és erdélyi fiatalok elfogadható állapotba nem hozták a középkori épületet. Most kulcsra zárható, Gudor Botond gyulafehérvári lelkipásztor őrizetében áll, így egyelőre megmenekült a disznóktól.

Marad hát a düledező épület a Sztrigy hídjánál: nap mint nap száguldoznak el itt magyarok a Székelyföld felé anélkül, hogy egy pillantást vetnének az országútról is látható sárga falakra, amelyekből

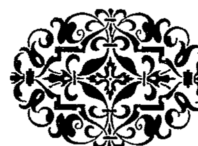
Kecskepásztor a piski csárdánál

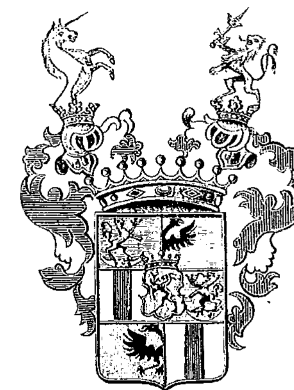
itt-ott elővillan a tégla nyers húsa. Vagy a lyukas tetőre, amelyre ártéri fák támaszkodnak. Festői rom ez a folyóparti épület; szalmakalapos, kedvesen mosolygó pásztor ballag el mellette maréknyi kecskenyájával, románul érdeklődik, mit keresünk itt.

A piski csárdát, az 1848–49-es magyar szabadságharc egyik legfontosabb győzelmének színhelyét, honvédek százainak nyughelyét – válaszolnánk neki, ha volna értelme. De ha az „érintetteknek" nem fontos legalább a tömegsírok helyét megjelölni, netán az évek óta eladósorban lévő épületet megvásárolni s múzeummá vagy emlékhellyé alakítani, minek nyaggassunk efféle információkkal egy derék kecskepásztort... Pedig az alacsony vízállás miatt most is látszik néhány pillércsonk ott, ahol a régi híd állt. Az a híd, amely ha elvész, egész Erdély elveszett. S amelyre a budai Bem-szobor felirata is emlékeztet a Piski helységnév alatt: „A hidat visszafoglalom vagy elesem. Előre, magyar! Ha nincs híd, nincs haza." Úgy látszik, nekünk tényleg Mohács, Muhi vagy Világos kell, győztes ütközeteinkre szégyellünk emlékezni. Nem illik bele flagelláns nemzeti önképünkbe.

Kiszállunk az autóból, girhes kutyák vetik ránk magukat, szendvicseinket áldozzuk fel a békesség oltárán. „Local Drina" – ez a felirat ékesíti most a piski csárda homlokzatát, alatta helyhatósági választások foszladozó plakátjai. Hogy miképpen talált egymásra a Drina, a híd és Piski ebben a nyomorúságos állapotú épületben, azt talán sosem fogjuk megtudni. Mindenesetre a düledező falak és a kecskeszarral telehintett kert nem éppen kegyeleti helyre emlékeztetnek. Szabadon bejárható a csárda, tárva-nyitva a pince, már rég nincs ajtaja, korhadt tyúklétra fut föl a padlásra, a kertben mellig érő gaz és bodzabokor nő a honvédek sírján. És ez csak egy magára hagyott kocsma.

Nem templom, nem kastély.

BEHORPADT VÁROS

Felsőmarosújvári Telekiek
Az összeesküvő

Meg vagyok győződve arról, hogy csak azért kevertek bele ebbe a kirakatperbe, mert gróf Teleki Ádámnak hívnak, és jól hangzik, ha végre egy grófot is elítélnek Romániában.

Szín: körpanorámás, romantikus kastély egy fennsíkon, melynek falai meredeken szakadnak le a folyó partjáig. Ám sem a körpanoráma, sem a romantika nem kínál sok szépséget: a kastély olyan világ fölött őrködik, amely félig már elpusztult, és a másik fele is a mélybe tart. A romot furcsa népek veszik körül, haragosan és harciasan fogadva minden betolakodót. Néhány lépésre a nemesi háztól még különlegesebb épület.

Szereplők:
Kónya Mária: történelemtanár, a nagyenyedi Bethlen-kollégium volt aligazgatója. Mély humorral és érzékenységgel megáldott, temperamentumos asszony, aki végigvezet bennünket a Teleki-történet stációin.
Bartha Béla: vállalkozó, gróf Teleki Samu helyi intézője. Megtermett, kissé vad külsejű férfiú. Sok múlik rajta.
Átutazók: házas- és alkotópár, a magyar szórványvilág térképészei, diákkoruk óta együtt kutatják a veszélyeztetett közösségeket és emlékeket. Ezúttal az erdélyi főúri világ határjárói, határsértői. Színről színre feltűnnek.
Bányászok, kalugyerek, folyón lebegő sótömbök és remények.

– Cseppet sem zavarja magukat, hogy valakinek a kertjén csörtetnek át? – fejkendős, nejlonotthonkás asszonyság pirít ránk románul, majd fejét leszegve lép tovább, mint aki maradéktalanul eleget tett hivatali kötelezettségeinek. A „valakinek a kertje” szittyós, állati

ürülékkel borított parcella, csapás vezet át rajta a sövényen túli földre. Elkerülhetetlen a határsértés: keresztül-kasul húzott drótkerítések, üvegházak maradványai és lécekből tákolt sufnik veszik körül a területet, ahová igyekszünk. Kabátunkat bokrok tépázzák meg, körülöttünk kóbor kutyák portyáznak, a távolban féleszű gyerekek hellóznak – úgyhogy minden adott egy remek kiránduláshoz.

Amikor leküzdjük az utolsó akadályt is, és kiérünk a fennsík peremére, meg sem lepődünk azon, ami a szemünk elé tárul. A helyiek nyilván örömmel hasítanának ki további konyhakerteket ebből a parlagon lévő földdarabból, de egyelőre megköti kezüket, hogy viharvert építmény áll a közepén: az egykori Teleki-kastély.

Erdély egyik legmegejtőbb vidékén járunk, Torda és Nagyenyed között. A tájkép keretét csipkés gerincű havasok adják, alattuk szőlőbirtokokkal borított dombvidék kíséri a Marost. Erdély egyik legelveszettebb vidékén járunk: tiszta időben a hegyek és dombok tetejéről olyasmit láthat az ember, ami a természettel és az élettel nehezen összeegyeztethető.

Az omladozó piski csárdát elhagyva, Gyulafehérvár irányából tartunk északnak a kamionkonvojok közé ékelődve. Romániában vezetni orosz rulett: ha beláthatatlan kanyar jön, szinte biztosan száguld veled szemben egy ámokfutó, aki életét teszi fel az előzésre. S hiába tiltják, még mindig eléd kanyarodhatnak szénásszekerek a földutakról két falu között (és a sűrűn lakott erdélyi medencékben mindig két falu között autózol). Ugyanilyen jellegzetes tájképi elemek a pusztába épített kolostorok, az ortodoxia védőbástyái, amelyek sokkal inkább emlékeztetnek keleties ízlésű luxusszállodára, mint az elmélkedés és az önmegtartóztatás szentélyére. Csak ha a falak mögött kopogni kezd a lármafa, amint a szolgálatos kalugyer püföli a kezében tartott deszkát, hogy imára hívja társait, akkor sodródik valami ellenállhatatlan és időtlen bizánciság a legmagyarabb karakterű tájakra is. Kolozs és Fehér megye határán, Felvinc közelében megcsodálható például a Dumbrava-monostor hófehér, soktornyos tömbje; a bádogtetők szikrázva verik vissza a napfényt. Szinte meg sem száradt a vakolat az épületen, de már a műemlékeket jelző barna tábla mutatja az odavezető utat.

Románia dinamikusan tör előre, és Romániában szinte semmi sem változik. A történelem viszont gőzerővel készül.

Felvincnél megszökünk a kamionoszlopból, átkelünk a Maros hídján, s a folyó túlpartján olyan helyre csöppenünk, melyet

az apokaliptikus filmek kiötlői is megirigyelnének. Az út egyik oldalán acéltornyok sorakoznak a végtelen pusztában, lábuknál feneketlen tavak. A másik oldalon kilométereken át terpeszkedő gyártelep régi vágású téglakéményekkel, csontvázukig lecsupaszított épületekkel, fehér salakhegyekkel és békebeli, villaszerű irodaházzal, amelyet elfelejtettek széthordani. Sehol egy lélek, csak a por száll és a szél fütyül a roncsok között. Sietünk hát tovább, átvágunk a városka kihalt utcáin, aztán felkapaszkodunk a közeli domb tetejére. A városhoz nőtt kertes házak sűrűjében csaknem elvétjük a szűkös bejáratot, mely külön világba vezet. Keskeny fennsíkra, ahonnan panoráma nyílik a haldokló tájra. És egy fájdalmasan újraéledő civilizációra.

Nemrégiben a tengerentúli hírcsatornák kíváncsiságát is felkeltette az az érdekes romániai népszokás, hogy karácsony környékén vakmerőbb emberek sűrű, fekete tóba merülnek, ahonnan a legkülönfélébb kincseket hozzák föl. Dobozos tejet, befóliázott élelmiszert és háztartási eszközöket. Az érdeklődést fokozta, hogy a tó mélyén, ahová a búvárok le-lebuktak, szupermarket feküdt. Ez a szupermarket azonban nem azért feküdt ott, mert a világ új építészeti csodája kívánt lenni, hanem mert beszakadt alatta a régi sóbánya. 2010. december 22-én reggel hatalmas morajlás és dübörgés közepette megnyílt a föld Marosújvár közepén: felhasadozott az aszfalt az ortodox templom előtt, megrogyott a pénzügyi hivatal épülete meg jó pár lakóház, és a sós vízzel elöntött kráter elnyelte az áruházat – valamint a marosújváriak jövőjét. „A só adott a városnak megélhetést, és most a só fosztja meg attól" – mondogatták a helyiek, majd csomagolni kezdtek. Bár a katasztrófában szerencsére senki sem veszett oda, Marosújvár néhány hónap alatt kísértetvárossá változott: megrettent lakói elvándoroltak, az üzemek bezártak, a kórház megszűnt, és most is műszerek pásztázzák a mélységet, miközben a polgármester szerint semmi ok az aggodalomra.

Az itt maradt újváriak szerint viszont minden ok megvan rá: talán nem csak mendemonda, hogy a behorpadt város évente legalább három-négy centit süllyed. De a talaj és a levegő is súlyosan szennyezett az egykori sófeldolgozás miatt. Igaz, a Marosba kezd visszatérni az élet, pedig a szocialista tervgazdálkodás idején még halált szállított

innen és más erdélyi üzemekből, amelyek szűretlenül ontották ipari mocskukat a vízbe. Magyarcsesztvétől egészen Szegedig kipusztítva a folyó élővilágát. A természet lassú éledése közben azonban hamarosan más marosújvári tárnák is megadhatják magukat.

„Székely-Kocsárdtól lefelé gyönyörű tájkép tárúl elénk. A hegyek előtt terjedő fensíknak a Maros partjára lépő egyik fokán csinos kastély néz le a völgyre [...]. A kastély alatti kanyarúlatban terűl el az erdélyi részek egyik legnagyobb és legvirágzóbb ipartelepe, Maros-Újvár, melynek karcsú gyárkéményei messze ellátszanak a völgyön" – lelkendezik Lukács Béla, Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képben című, múlt századfordulós országleírás szerzője. Orbán Balázs egyenesen „a kis Erdély legszebb fekvésű s legimposánsabb" kastélyaként határozza meg a fennsíkon tornyosuló úrilakot, amelynek lábánál szabályos utcahálózatú bányatelep fekszik.

Hogy jó ötlet volt-e az óriási tojás alakú sótömbre építkezni és jövőt alapítani, ez a kérdés akkoriban még nemigen merült fel. A kastélyt birtokló Mikesek elcserélték folyóparti birtokrészeiket, ahol a sómasszívum rejtőzött. A Maroson sószállító hajók flottái fuvarozták a tömböket egészen Aradig meg a szegedi rakpartig; s ha a bányákat veszélyeztette a folyó, egyszerűen néhány száz méterrel arrébb „tolták" a medrét. Magyar ajkú vagy magyarul jól értő bányászok fúrták bele magukat a sótojásba, „gőzzel és villámmal" hajtott masinák szivattyúzták ki a vizet az aknákból – a világ minden tájára exportálva a nevezetes erdélyi konyhasót. 1896-ban aztán megalakult a belga–osztrák vegyipari társaság telepe, a Solvay-féle szóda- és ammóniagyár, amely szinte az egész Magyar Királyság szódaszükségletét kielégítette. Az ország első sós gyógyfürdője is ezekben az években nyílt meg, mely vonzotta a gyomorbajosokat, az ideggyengéket, a görvélyes és csúzos nyavalyákban szenvedőket, akiknek további enyhülést nyújtott a sétatéren heti háromszor felcsendülő fúvószene, a ligetben megrendezett táncmulatság és a kaszinó úri közönsége – vagy akár csak az a tudat, hogy alkonyatkor felsétálhattak Teleki gróf csodás panorámát nyújtó kastélyához. Egyszóval Marosújvár egyike volt a virágzó erdélyi magyar kisvárosoknak, amelyek messzi földről csábították a munkaerőt és a bonvivánokat.

A fürdő mértéktartóan monarchiás épületét száz évvel megépülte után, 2011-ben a földdel tették egyenlővé. A patinás Solvay-gyár

romjai kísérik manapság a városba az utazót. A gazdag bánya- és iparkolónia a második világháború után lesüllyedt a sós tárnák mélyére, s az 1989-es fordulatot követően hiába próbálták újjáépíteni – ehhez már túl sok impériumváltás következett be...

A Maros fölé ugró szirtre, a szomszédos Felsőmarosújváron emelt, egymásból építkező kastélyok előkelő távolságból követhették ezt a hanyatlást. Láthatták azt is, amikor még iszap és feledés borította a rómaiak által felhagyott sóbányákat. Tanúi lehettek annak, hogy egy bányamérnök megbolygatja a tárnák évezredes csendjét a kamara legnagyobb megelégedésére. Hogy ezekbe a tárnákba magyarok menekülnek, amikor 1848-ban román parasztok akarják vérüket ontani. S tanúi voltak annak is, hogy amint kicsalogatták, azonmód le is mészárolták a nyomorultakat, majd a Marosba dobták a hullákat. Láthatták a kastélyok a felemelkedést, amelynek uraikkal tevékeny részesei voltak, és megérhették a pusztulást, mely ezeket az egymásba foglalt főúri hajlékokat és famíliákat is magával rántotta. Hiába emeltek falakat az előrelátó Gálfiak és Mikesek – de talán már a történelem előtti népek is – a dombtető menedékébe. Magasabbra kellett volna.

Amint átgördülünk a kapun, bizarr világba kerülünk. Lerobbant blokkházak záródnak össze a kastélyhoz vezető út mentén. A házak előtt konyhakertek, rozsdás garázsdobozok, ahonnan mellékutak nyílnak a bozótba. Leparkolunk, keressük a bejáratot a drótkerítéssel elrekesztett kastélyhoz. Belökünk egy rozoga fakaput, mögöttünk megjelenik az otthonkás, fejkendős román asszonyság, hogy tisztázza a birtokviszonyokat. Komor és kiszámíthatatlan légkör uralkodik a kis fennsíkon, vigyáznunk kell, hová lépünk. Volt már látogató, akit elkergettek az itteniek, akik nem véletlenül ilyen ingerültek. Nagy tétek forognak kockán már jó ideje a félreeső felsőmarosújvári utcában.

Nem a hámló falak, nem a neogótikus kapuíveken átvezetett kanárisárga gázcsövek és még csak nem is a sötéten tátongó romantikus ablaknyílások ragadják meg az ember figyelmét, hanem a bejárat fölé rögzített kőtábla, amely minden mást kiszorít az ember látómezőjéből. Ezt nem lopták el, de felismerhetetlenségig összekaristolták, így már régóta nem hirdeti az építtető büszkeségét. Ami hajdan a kőtáblán állt, az a kastély szinte teljes történelme: „E lakot régi vár romjaiból építtette zabolai gr. Mikes István 1742. Ismét

A szétvésett magyar nyelvű tábla a kastély homlokzatán

rommá lett 1848. Újra építtette hídvégi gr. Mikó Imre 1856." Elűzetett gr. Teleki Ádám, 1949. Helyére ült a felsőmarosújvári állami gazdaság a kilencszázötvenes években. Ismét rommá tette Felsőmarosújvár lakossága 1989 után – folytathatnánk a tábla felsorolását.

– Tizenöt éve jártam itt utoljára, azóta sokat romlott a kastély állapota – jegyzi meg szomorúan Kónya Mária, a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium történelemtanára, marosújvári kalauzunk. – Amikor a téesz ideköltözött az államosítást követően, a megmaradt nemesi bútorzatot felhasználták ugyan irodabútornak, ám a falusiak még a második világháború végén elhordták az ingóság nagy részét.

Amint néptulajdon lett a Teleki-kastélyból, és az állami gazdaság berendezte irodáit a neogótikus falak között, a téesz dolgozóinak lakóházakat építettek a park területén. Ráhagyva az ideköltözőkre, hogy tákolmányaikkal maguk formálják át a kastélypark képét. Mint Kónya Mária felidézi, a rendszeres rombolás itt is az 1989-es fordulat után kezdődött meg, amikor az épület gazdátlan lett, és a környék lakóinak csak ki kellett nyújtaniuk a kezüket, hogy jó minőségű építőanyaghoz jussanak.

– A falusiaknak az volt az érdekük, hogy továbbra is itt lakjanak, de az már nem, hogy a kastélyt fenntartsák – magyarázza a tanárnő.

– A téeszirodák ki-, a hajléktalanok meg beköltöztek, ami siettette a pusztulást. Aztán egy román családi vállalkozás karácsonyfadíszeket gyártott itt egy évtizedig. A vállalkozás csődbe ment, ők is kiköltöztek, végül a Teleki-család megkezdte az ingatlan visszaigénylését.

Ez a harc tart még ma is. Hogy visszakerül-e magyar kézbe a kastély, ettől függhet a megmaradása. Ám a román városvezetés és a park lakói ebben igencsak ellenérdekeltek...

Téeszidőkből fennmaradt, fűvel benőtt kockaköves járdán ballagunk a megingott épülethez. Az angol romantikát idéző, díszes homlokzatú Teleki-ház, bár csak árnyéka önmagának, még megmenthető lenne. Ahogy megmentette a mai kastély az összes hajdanit is. Báthory Zsigmond fejedelem nevelőjének, a később a fejedelem által lefejezett Gálfi Jánosnak a reneszánsz várkastélyát. Az 1600-as évek közepén itt is birtokot szerző zabolai Mikesek XVIII. században átépített barokk kastélyát, amelyet 1848-ban Simion Prodan pópa román szabadcsapatai perzseltek fel. Végül a ma is látható Mikó Imre-féle neogótikus épületet, amelyet ezekben a percekben is prédálgatnak helyi szabadcsapatok.

Kutyaszarszőnyegeket kerülgetve téblábolunk a kastély mögött. A gazban széttépett állatok maradványai és a falakról hulló stukkómorzsák. Megnézzük a magunkkal hozott régi fényképeket: a békeidőkben előírásosan nyírt bukszussövény zárta el itt a szakadékot, most csak ritkás bokrokban és kórókban botladozunk. Jó százlépésnyire kupolás, zömök torony áll a házak mellett: a szerencsétlen Gálfi várának megmaradt darabja. Nemrégiben még zongorahangversenyeket rendeztek benne, most legjobb esetben is krumplitárolásra használják. Kónya Máriával kiállunk a szakadék szélére, alattunk morajlik a Maros, szinte körbeveszi az egykori szódagyár rommezőjét. Mintha sztálingrádi városképet bámulnánk: összevissza görbült vastraverzek, szétroncsolt betonoszlopok, üres csarnokok – és távolabb a fúrótornyok árbócai a szürke eget visszatükröző tavak körül.

Fekete tó, fehér tenger.

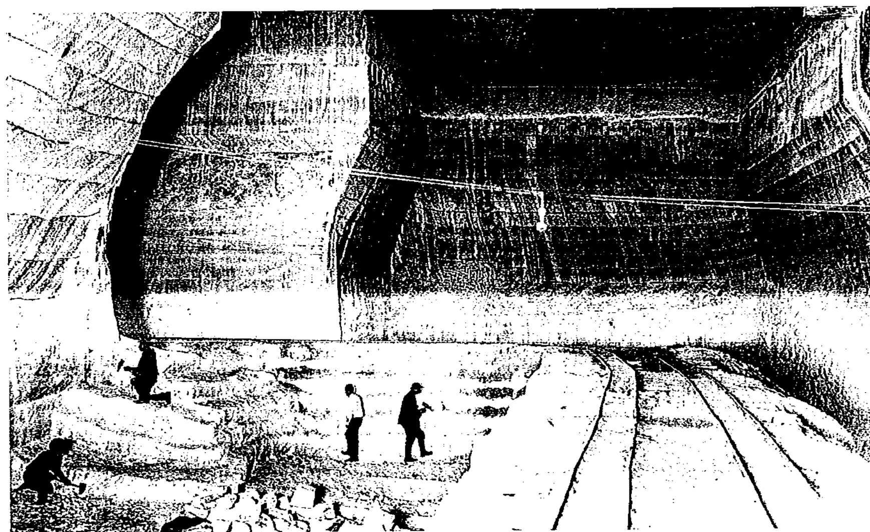

„Szerencse fel, szerencse le, / Fogadj ölödbe rémtanya, / Ha ég és föld összeomlana, / Őrizz meg engemet, / Mert ott fenn hű leányka vár, / Ki nélkülem sem élni már, / Sem halni nem kíván." Ilyen

versikét olvashatott az, aki belelapozott a sóbánya 1839-es vendégkönyvébe, amelyben egy másik alkalmi költő sem mulasztott el hangot adni elismerésének, miszerint: „Míg porrá nem válnak testem csontforgácsi, / Azt el nem felejti, hogy itt volt Székácsi.

P. Vitus."

Amikor Bikfalvi Károly doktor hatvan évvel később aláereszkedett a marosújvári tárnákba, hogy egy bányatiszt kalauzolásával bővítse honismeretét, csaknem százméteres mélységek fölött bámészkodhatott, ahonnan a sóvágók „alig látszanak nagyobbaknak Hófehérke törpéinél" – írta az 1893-as Erdély című turistasági, fürdőügyi és néprajzi folyóiratban. Annak is szemtanúja lehetett, amint a bányatiszt rendeletére felhangzott a munkások föld alatti imája, amely „még e század elejétől kezdve szájról-szájra száll s a bányában elmondva egyszerűségében is igen megható. A főcsarnok közepén levő csüngő deszkadarab ú. n. »Tóka« verésére minden munkás odagyűl, közülök egyik korosabb, a pap emelkedettebb helyre állva, fennhangon elmondja az imát: »[...] Segíts uram, hogy bejövetelünkben és kimenetelünkben sérelem nélkül maradhassunk, súlyos munkánk által te néked szolgálhassunk. Könyörgünk, hogy a kiket ép erőben, egészségben a föld színén megtartottál, atyai karjaiddal, ez mélységben is kormányozni méltóztatnál. Segélj uram, mert nem a mi erőnkben bizakodunk, hanem a te szent nevedben mozdulunk meg innen. Ámen.«"

Bányászok a marosújvári sóbánya mélyén, 1930

Kopogott a deszka a föld alatt, és természetesen magyarul, mindig csak magyarul szólt az ima. Marosújvár a XIX. század közepétől a századfordulóig csaknem fele-fele arányban volt magyar és román lakosú, de a románok is jól beszéltek magyarul. A Trianon előtti utolsó népszámláláskor, 1910-ben majdnem hatvanszázalékos volt a magyarság, amely még a harmincas években is tartotta állásait. Észak-Erdély visszacsatolásakor azonban megrogyott, mivel a román kézen maradt Dél-Erdélyből sokan menekültek a visszatért területekre. A hatvanas években még megvolt a húsz százalék, de ez a felpörgő szórványosodás időszaka. A hivatalosan 13 ezres kisvárosnak mára alig több, mint ezer lelke magyar a 2011-es népszámlálás szerint, azaz gyenge tíz százalék, ami azt jelenti, hogy Székácsi úr nyilván már inkább románul osztaná meg magvas gondolatait, ha egyáltalán lemerészkedne a bányákba.

– Pedig került elég magyar gyermek a hetvenes évek végéig – mondja Kónya Mária, amint a várost szemléljük a kastély oldalából. – Egy–nyolc osztályig működött a magyar tagozat a román iskolán belül. Aztán persze a gyermekeket itt is román osztályba kezdték íratni a nyolcvanas években, ami siettette a magyar tagozat halálát, s ez a folyamat a „forradalom" után csak felgyorsult.

Olyannyira, hogy 1989 után az 1–4. osztályokban már csak két tanítóval, összevontan mehetett tovább a magyar tagozat. Mára megszűnt az 5–8. osztály, közben az egyik tanítói állás „lemorzsolódott", így a magyar kisiskolásokat egyetlen tanító oktatja. De ez is szélmalomharcnak tűnik, hiszen a 4. osztályt végzett tanulók nagy része román tagozaton tanul tovább. S csak kevesen a nagyenyedi magyar kollégiumban...

– Igen, egyre fogyunk, egyébként meg a népszámlálási adatokhoz Romániában nem érdemes igazodni – legyint Kónya Mária. – Akik a számlálást végezték, értesüléseim szerint román ajkúnak írták be azokat is, akik nem voltak éppen otthon.

Manapság azonban már nem is az a kérdés, milyen nemzetiség határozza meg Marosújvár arculatát és kultúráját, hanem hogy lesz-e egyáltalán mit meghatározni. Bár a gyáróriás évek óta üzemen kívül van, és csak néhány reménykedő mérnök járőrözik a romok között, hogy megpróbálja megmenteni, aminek még nem kelt lába, hátha egyszer a szódaipari gépek újra feldüböröghetnek – a rettegő lakosság biztonságosabb vidékekre szivárog el, ahogy a víz a tárnákból.

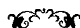
– A marosújváriakat nagyon megviselte, ami történt. Éppen otthon voltam, egyszer csak óriási robajlást hallottam – emlékezik a legutóbbi katasztrófára a tanárnő. – Amikor lementem, az áruház már nem létezett. Láttam aztán a kamionokat megrakva bútorral, sokan menekültek. Én nem, kíváncsi voltam. Voltak olyan tömbházak, amelyek kiürültek, mindenki elköltözött. Az én blokkházamban két család maradt rajtam kívül. Többen elmentek Spanyolországba, Olaszországba dolgozni.

A pusztulást csak betetőzte a 2010-es omlás. Már 1978-ban felrepesztették a sótojást, méghozzá a Május 1. bánya és Nicolae Ceaușescu „akadémikus" feleségének tárnaszanatóriuma alatt. Mivel a békeidőkből származó fúrótornyok szakember híján állandóan meghibásodtak, és nem tudták biztosítani a szódagyártáshoz szükséges sót, a hiányt a régi bányákat kitöltő sóoldatból pótolták. Így nyomáskülönbség alakult ki a Május 1. bánya és a szomszédos, monarchiabeli József akna tava között (a szó fizikai és történelmi értelmében is) – s a kettőt elválasztó fal beomlott. A bányászok a szellőzőnyílásokon át menekültek, utcák, házak, kertek süllyedtek el, sós tavak nyíltak a város központjában.

Amit néhány évszázadig mederben tudtak tartani, az egyetlen ostoba és kapzsi döntés miatt percek alatt elszabadult, és romba döntött egy egész várost – meg egy egész világot. A marosújváriak mindennap e tavak körül ődöngenek, mindennap belebámulnak ezekbe a fekete tükrökbe, és azon tűnődnek, mikor roppan meg alattuk a föld, és mikor lesz az ősidők óta működő sóbányákból mindent elnyelő várostemető.

Aki tiszta időben megmássza a torockói Székely-kő csúcsát, és elnéz a Maros felé, fehér mezőket pillanthat meg. Az újvári szódagyár ülepítői még a műholdfelvételeken is látszanak. A helyi nyelv csak fehér tengernek nevezi őket.

Innen, a fehér tenger partjáról hurcolták el a kastély utolsó urát, széki gróf Teleki Ádámot.

– Vártuk a csatlakozást a székelykocsárdi állomáson. Édesapám felhívta a figyelmemet egy magas, derék úriemberre, akinek az egyik arcán anyajegy volt. Igen, gyermekkoromban az a megtiszteltetés ért, hogy találkozhattam gróf Teleki Ádámmal – nyugtázza Kónya

Mária, és merengve elmosolyodik. Toporgunk a tanárnővel a Teleki-kastély bejáratánál, és gyűjtjük a bátorságot, hogy belépjünk a megrogyott főúri házba. – Édesapám és a gróf nagyon megörültek egymásnak, kezet szorítottak, édesapám édesapja ugyanis csizmadia volt a városban, és gyakran bedolgozott a Telekieknek. Megölelt, megpuszilt a gróf, s kaptam tőle tíz lejt, amely komoly összegnek számított. Akkor mesélte édesapámnak, hogy ide, a felsőújvári kastélyhoz soha többet nem jött, és ha átutazóban volt is a székelykocsárdi vasútállomáson, soha többé nem nézett erre. A lelke nem tudta feldolgozni, hogy elvették a kastélyát.

Kónya Mária

Pedig a kocsárdi váróteremből – ahol „a fullatag sötétben hat órát" is üldögéltek olykor, amikor nem volt csatlakozás – tiszta időben jól látszott a domb szélén kirajzolódó tornyos, karcsú épület. De Teleki gróf minden alkalommal hátat fordított a kastélynak, mert mindarra emlékeztette, amit gondosan lehámoztak róla az elmúlt években. Vagy inkább lenyúztak. Amikor a kis Kónya Marikával találkozott e biblikus vasúti csomóponton – ahol azokban az időkben már „Péter aludt, János aludt, Jakab / aludt, Máté aludt és mind aludtak...", mint Dsida Jenő írja Nagycsütörtök című versében –, túl volt azon a bírósági kutyakomédián, amely gróf Teleki Ádámot a szokásosnál is kegyetlenebbül törölte ki az új világrendből.

Az egykori kastélyépítők dicsőségét hirdető, olvashatatlanná vakart kőtábla alatt lépünk be a félhomályba. Amit látunk, megrendítő és felvillanyozó egyszerre. Fejünket lehajtva bújunk be a tüskés folyondárokkal őrzött kapun, talpunk alatt üvegcserepek, faldarabok ropognak. Minden lépésünket meggondoljuk, minden sarkot és mennyezetszakaszt végigpásztázunk, mielőtt továbblépünk, mert a felsőmarosújvári kastély többé nem vendégszerető hely. Hiába zúdul be a napfény az előtérbe, amelyből a lenti termek nyílnak, és amelynek végén gót oszlopok között lépcsőház vezet az emeletre – mindenütt megbontott falak, a puszta élvezet kedvéért kalapáccsal

darabokra vert cserépkályhák, kitépett ablakok, plafonból kiszakadt födémdeszkák. Pedig a kastély még talpon van, olyan, mint egy megrogyott izomkolosszus: látszik az is, hogy súlyos beteg, de az is, hogy ereje, tekintélye egy részét még őrzi.

Végigjárjuk a földszint csarnokait. A boltíves termek libazöldre mázolt ajtótokjai és a falból kilógó vezetékek már az új időkre emlékeztetnek, amelyek nyomait egyébként ugyanolyan lelkesen pusztítják, mint a grófi korszak emlékeit. Nehezen tudjuk elképzelni, hogy „egykor fényes főúri élet folyt a marosújvári kastélyban", amint Biró József művészettörténész írja Erdélyi kastélyok című könyvében. Aztán a fénysávokat követve fölmegyünk a korlátjától megfosztott lépcsősoron, és beóvakodunk a világos szalonokba, amelyek eredeti ablakkereteikkel szárnyas oltárok faragványait idézik. De ragyogásukat nem éppen a díszes ablakoknak köszönhetik ezek a helyiségek, hanem a kiszakadt falakon és födémen át beömlő tavaszi napfénynek.

„Tisztelt bíróság! Én nem foglalkoztam politikával. Amióta elvették a földemet, mindenemet, a marosvásárhelyi cukorgyárban dolgoztam mint napszámos. Nem írtam alá semmiféle memorandumot, nem vettem részt semmiféle összeesküvésben, nem is hallottam róluk. Meg vagyok győződve arról, hogy csak azért kevertek bele ebbe a kirakatperbe, mert gróf Teleki Ádámnak hívnak, és jól hangzik, ha végre egy grófot is elítélnek Romániában. Azzal vádolnak, hogy találkoztam egy amerikai újságíróval. Ez igaz. De ez az újságíró a román kormány vendége volt, beszélt a miniszterelnökkel és több miniszterrel is. Engem csak azért keresett fel, mert azt hitte, hogy tudok valami szenzációs részletet gróf Teleki Pál magyar miniszterelnök öngyilkosságáról. Vele sem tárgyaltam aktuális politikai kérdésekről."

Teleki Ádám grófnak ez volt a válasza az ellene felhozott vádakra a vele együtt elítélt kolozsvári szociáldemokrata politikus, Lakatos István visszaemlékezései szerint. Amire a hatalom frappáns válasza az volt, hogy összeesküvésért és hazaárulásért tíz év börtönnel és 15 év kényszermunkával sújtotta a felsőmarosújvári főnemest – méghozzá nem kisebb horderejű ügyben, mint a Márton Áron-perben.

Trianont követően – mint az erdélyi főúri családok döntő többsége – a Felsőmarosújvárt bíró Teleki-család is igyekezett megőrizni szellemi, erkölcsi és anyagi nívóját. A birtokokat megcsappantó 1921-es romániai „agrárreform" után is maradt még hely a fényesebb napoknak a kastélyban. Odalent, a Maros partján közben román

tőkések vásárolták be magukat a szódagyárba, újabb gépesítéssel fokozták a sókitermelést, a „megörökölt" acéltornyok az új uraknak is engedelmesen pumpálták a sós vizet a szondákból. Aztán ide is betört a vörös lobogós népjólét, aminek köszönhetően a termelés a felére, a szaktudás meg a töredékére esett vissza. 1949-ben néhány ember végül bekopogott Teleki Ádámhoz, azt tudakolva, miért követelte a gróf a bécsi döntés érvényben tartását Márton Áron püspök oldalán, miért veszélyeztette Románia területi épségét, valamint vásárolt külföldi pénzen fegyvereket, partizánháborút készítve elő.

Az értetlenkedő urak módszerei képzeletdúsak voltak. A per vádlottjai közül a régi megbízható kommunistát, Kurkó Gyárfást addig kínozták, amíg meg nem bolondult, és a rámért 25 év börtönből 15 évet töltött le úgy, hogy reggeltől estig Sztálinnak és Rákosi Mátyásnak magyarázkodott. Pásztai Géza szocialista ügyvédet mindkét szemére megvakították, és tehetetlen állapotában még öt évig tartották fogva minden ítélet nélkül, míg szélnek nem eresztették. A négygyermekes Venczel József feleségét is letartóztatták, hogy így törjék meg a férjet. Márton Áront nem verték, de tudván, hogy gyomorfekélye van, olyan börtönmenüt állítottak össze számára, hogy napokig vért hányt tőle. Szász Pált, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület elnökét ellenben hagyták éhen halni. Teleki Ádám – emlékezik Lakatos István – hét év börtön után kegyelmet kapott barátjától, Petru Groza államelnöktől, és legalább családi körben halhatott meg...

„Nem tudtuk, hogy mit keres közöttünk Kurkó Gyárfás, a »bolsi vezér«, Bodor Bertalan bankigazgató, aki a pénzügyeken kívül semmi egyébbel sem foglalkozott egész életében, és miért van itt Teleki Ádám. A katonai ügyész felvilágosított azután. Ott értesültünk róla, hogy 1945-ben és 1946-ban egy hatalmas összeesküvést szőttünk a román kormány megbuktatására. Az összeesküvés igazi szervezője Rajk László magyar belügyminiszter volt, aki Tito jugoszláv elnökkel és az amerikai kapitalisták segítségével meg akarta buktatni a román kormányt. Az összeesküvők vissza akarták állítani Romániában a kapitalizmust, és meg akarták akadályozni a bécsi döntés megsemmisítését. Sőt el akarták foglalni Dél-Erdélyt is. Az összeesküvés szellemi vezetője Romániában Márton Áron, a gyakorlati vezetője pedig Kurkó Gyárfás volt, aki a Magyar Népi Szövetséget akarta az összeesküvés céljaira felhasználni" – idézi föl Lakatos a kirakatper megindításának körülményeit.

Rajk és Tito mint a magyar irredentizmus gerillája...

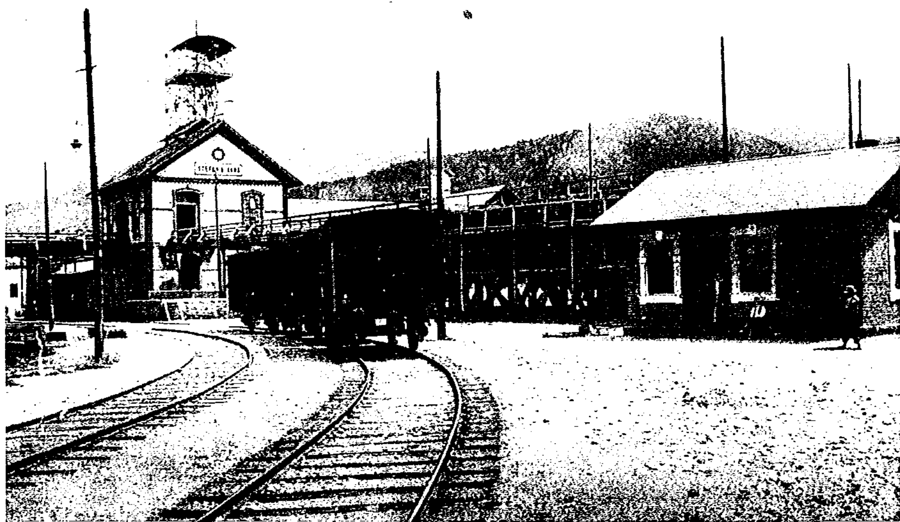
Teleki Ádám gróf egyetlen égbekiáltó bűne az volt, hogy erdélyi magyar főnemesnek született. Igaz, további bűnök is nyomták a lelkét: a harmincas-negyvenes évek fordulóján, a leggondterhesebb dél-erdélyi években főszerkesztője és támogatója volt az Erdélyi Gazda című lapnak, amely hatvanezer magyar falusi portára jutott el. S agrármérnökként nem átallotta az őszinte népjobbítás eszméjét vallani. A Márton Áron-perhez ugyanakkor szükség volt egy grófi statisztára is – szemléltetni az összeesküvés alattomos természetét.

„Kedves Elnök Elvtárs! Kedves Groza! [...] Márton Áron püspök Úr szabadlábra helyezés folytán, aki férjemmel, Teleki Ádámmal ugyanazon vád miatt volt elítélve, teszi időszerűvé férjem ügyének újbóli kivizsgálását és jelen kérésemet. Kérem Elnök Elvtársat, aki férjemet, Teleki Ádámot szinte gyermekkora óta ismeri, hogy milyen becsületes tiszta ember, akihez nem is férnek hasonló vádak – ügyének kivizsgálását elősegíteni és lehetővé tenni, hogy majdnem hatévi ártatlan szenvedés után szabadlábra kerüljön" – e sorokkal kért kegyelmet Krémer Margit Gróza Pétertől 1955-ben. Bár a grófot e közbenjárásnak köszönhetően 1956-ban elengedték, a „szabad élet" nem tartott sokáig. 1960-ban megint kopogtattak, és Teleki Ádámnak most „feljelentés elmulasztása miatt" kellett börtönbe vonulnia

Gróf Teleki Ádám családjával a felsőmarosújvári kastély parkjában

1. Marosújvári utcakép a bányakatasztrófa után 2012-ben

2. Látkép a bányáról, 1913

4. A tó helyén egykor szupermarket volt...

3. A bányaomlás után sokan elhagyták a várost

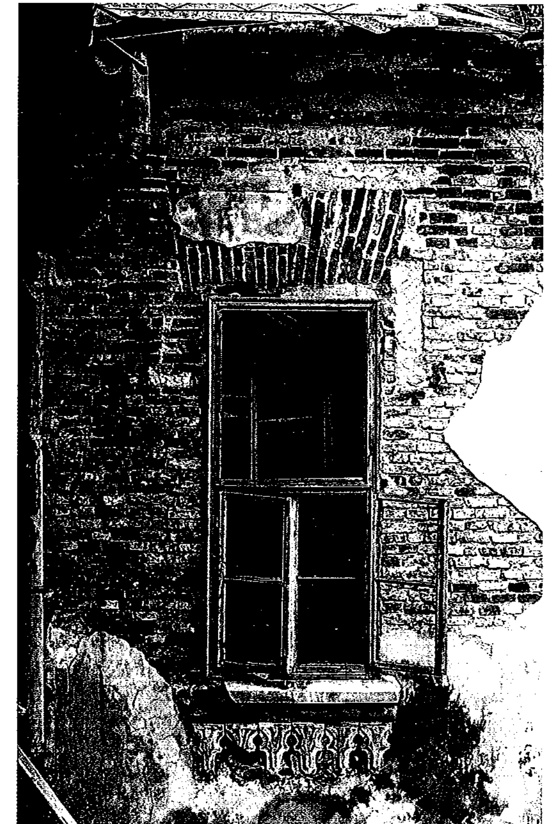

5. A Király utca a békeidőkből

6. A felsőmarosújvári Teleki-kastély, 1907

7. A romos épület 2016-ban

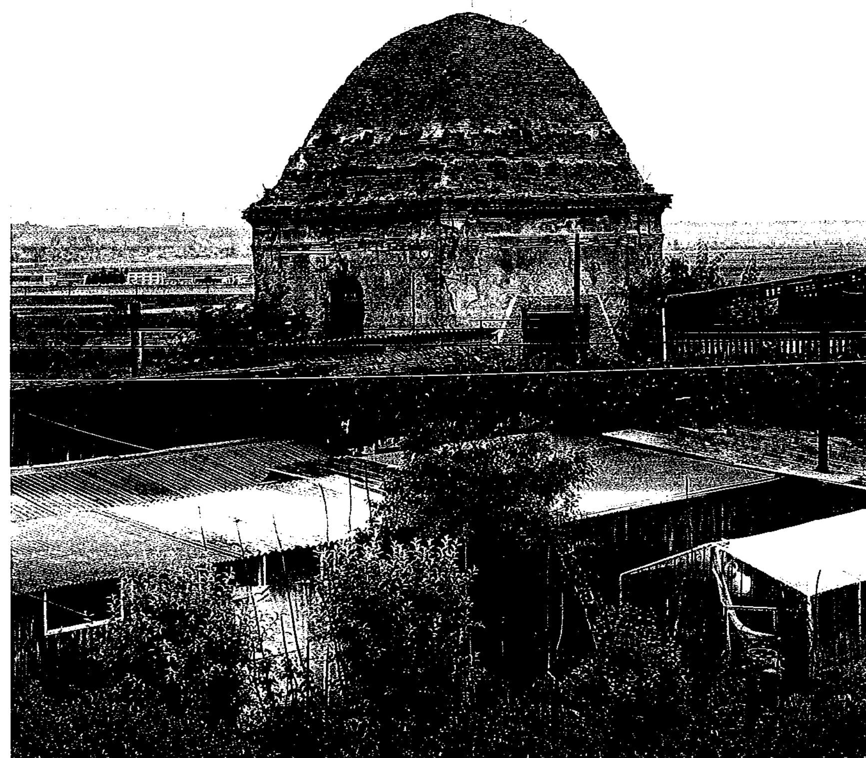

8–10. „Egykor fényes főúri élet folyt a marosújvári kastélyban”

11. A lépcsőház még őrzi az angol romantika elemeit

12. Beszakadt a födém az emeleti termekben

13. A régi várkastély maradványa sufnikkal körbevéve

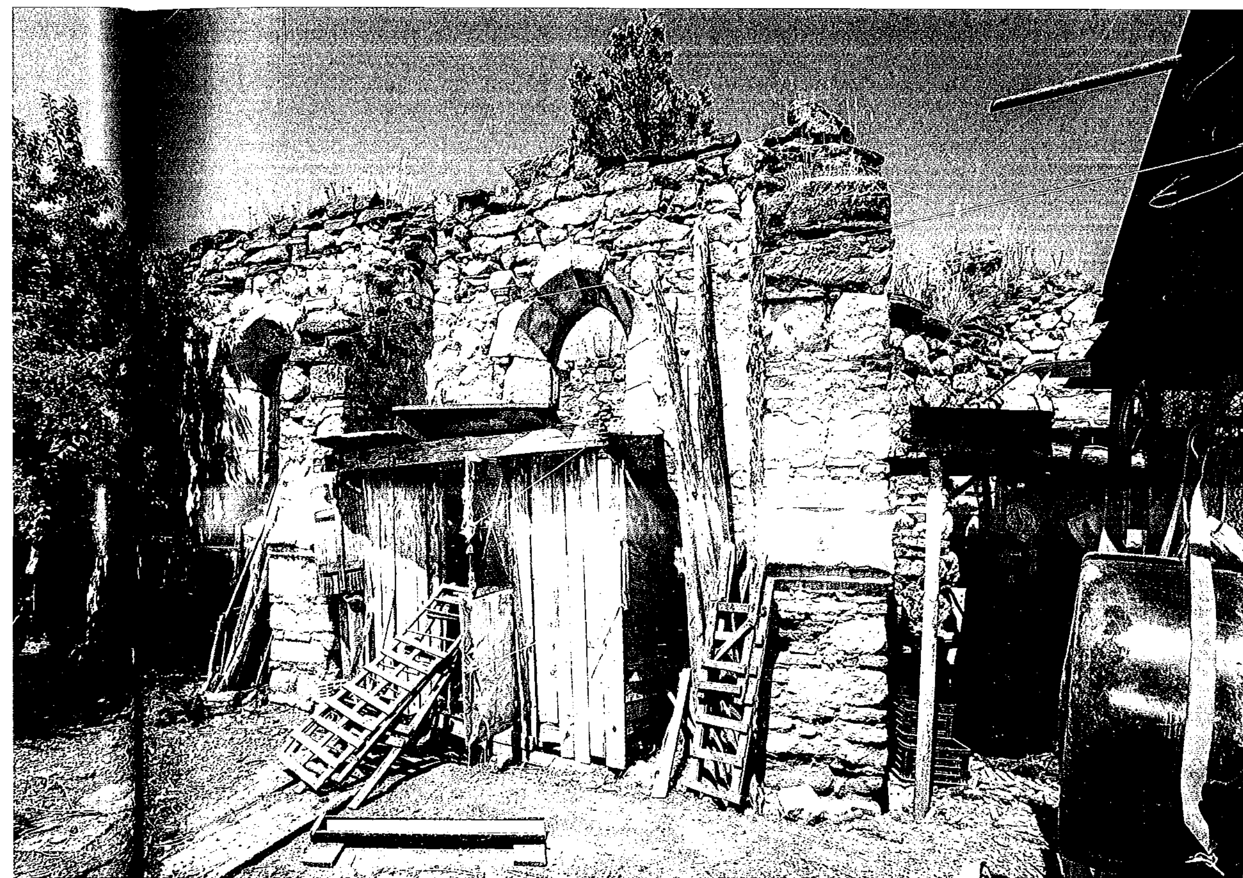
14. Birkahodály, avagy a felsőmarosújvári református templom

16. Az elnéptelenedett istenháza 1978-ban

15. A múlt század elején még álltak a falak

17. Tyúkól a gótikus ablakok alatt

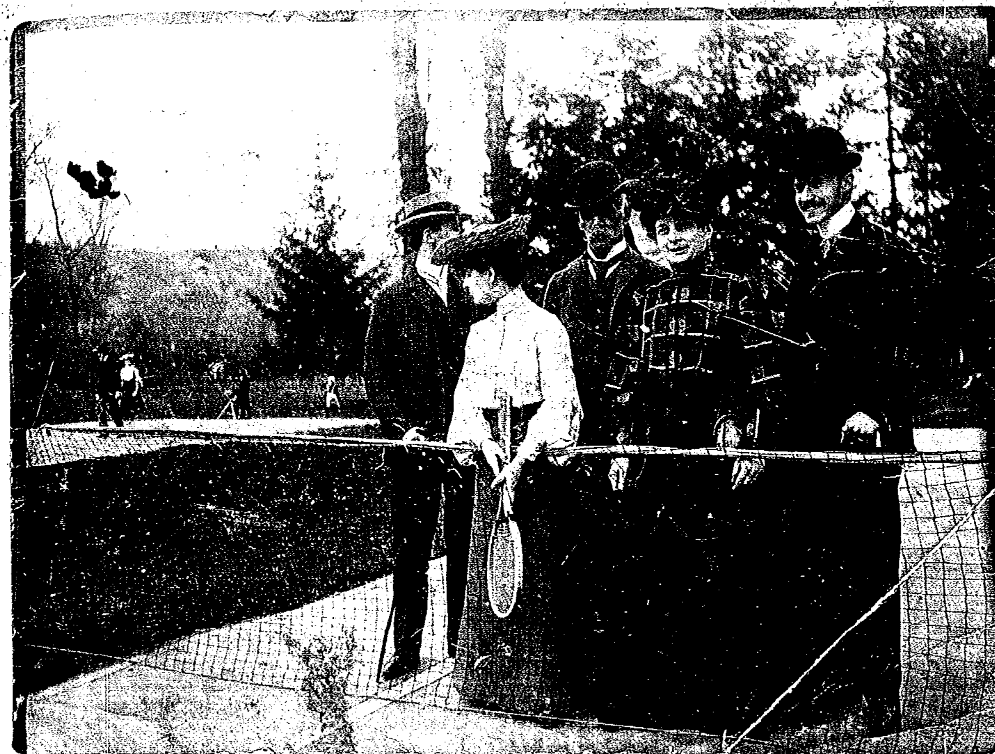
18. Teleki József

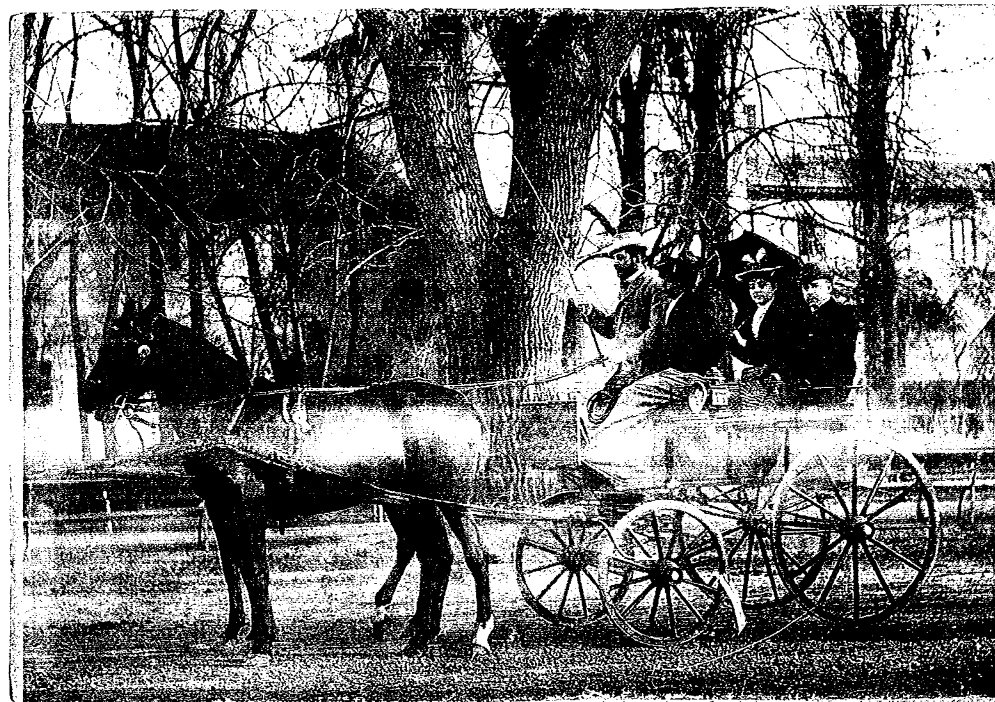
19. Teleki Ádám

20. Mikes Kelemen és Zeyk József

21. Teniszező erdélyi nemesek a múlt századfordulón

22. Zeyk Albert Béldi Emmával a kolozsvári Sétatéren

23. Játszótér a kolozsvári Victor Babeş parkban, 1958

24. Romániai Dacia-szalon

25. Élelmiszerbolt kirakata, 1988

26. Káposztapiac Nagyváradon a nyolcvanas évek végén

27. Az erdélyi falurombolás elleni tüntetés 1988. június 27-én a Hősök terén

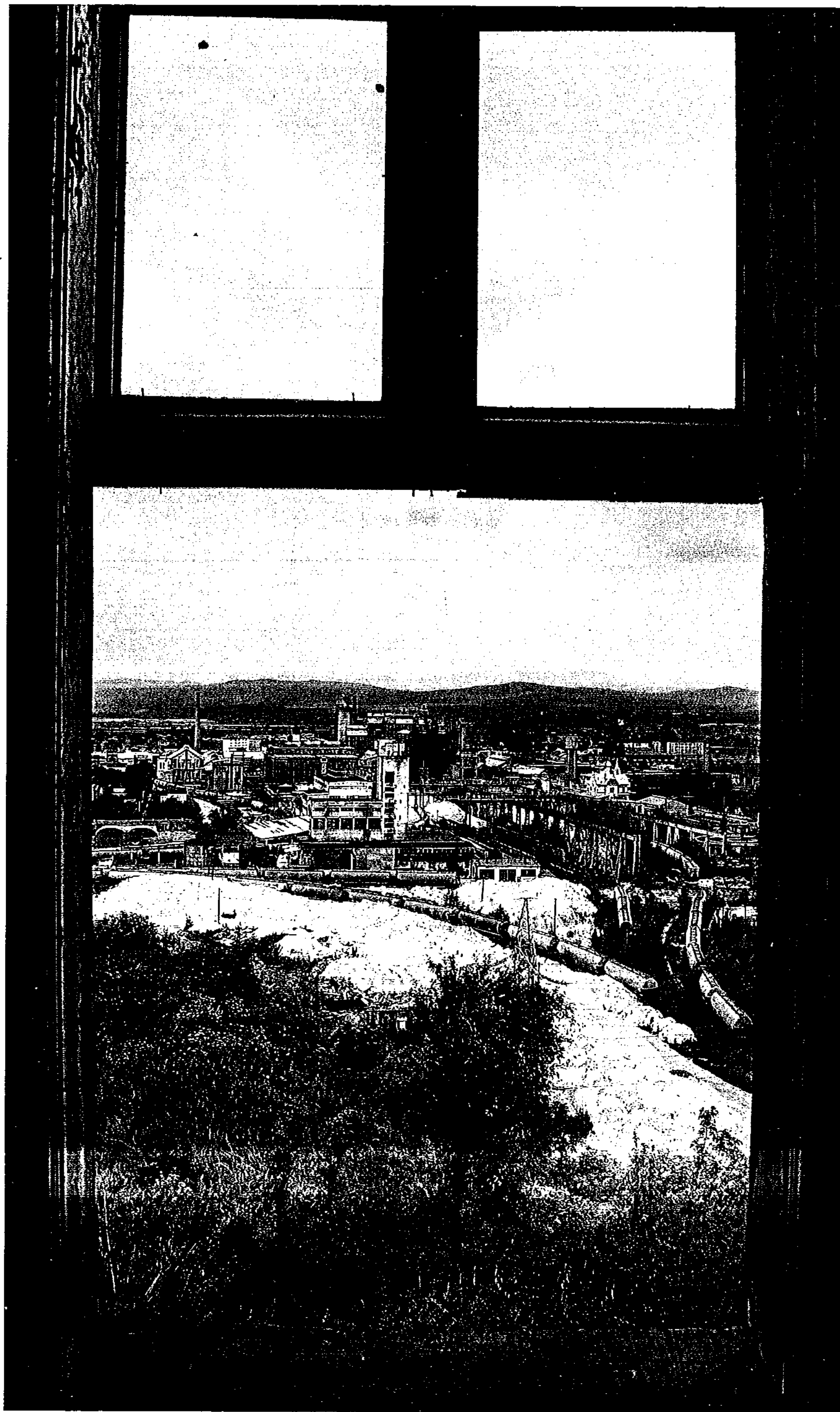
28. „Tereprendezés" Erdélyben, 1988

29. Székely falukép a Kárpátok géniuszával

30. „Isten segedelméből álitota ezn a kaput Both Ferencz és neje Gaspar Kalára 1933"

31. Kilátás a felsőmarosújvári kastély ablakából az egykori szódagyárra

négy évre. Ezúttal a Kárpátok leendő géniuszának, Nicolae Ceaușescunak a kegyelméből szabadult, de a megpróbáltatások megmérgezték a testét. A következő években halálos betegség támadta meg, és bár Magyarországon is gyógykezelték, 1972-ben legyűrte a gégerák. Kórházi ágyán diktált végrendeletében kijelentette, hogy tudomásul veszi a történelem viharait, de jogairól soha nem mond le.

Széki gróf Teleki Ádámot Kolozsvárott temették el. Nem a családi kriptában, „attól nagyon irtózott szegény – emlékezett Krémer Margit Marosi Ildikó irodalomtörténésznek adott interjújában –, mert éppen, mikor két börtön között volt itthon, akkor rabolták ki a nagyszülei kriptáját a Házsongárdban. Elfogták a rablókat, rengeteg ékszert találtak meg náluk, értesítették is Ádit, hogy menjen a kolozsvári milíciára, de ő nem látta értelmét, tudta, hogy sohasem látjuk viszont az ékszereket." A grófot a Házsongárdi temetőben sem hagyták nyugodni: felesége a családi kripta közelében temettette el, ám hamarosan ezt a parcellát is államosították. Majd a román ortodox egyház vette meg. Már csak a miheztartás végett is.

Amint kilépünk a felsőmarosújvári Teleki-kastélyból, villogó tekintetű, borostás férfi lép hozzánk a közeli házból. Az épületen román zászlót lobogtat a szél. A férfi kezében mobiltelefon, határozott hangon tudakolja tőlünk románul, mit kerestünk odabent. Békítően beszélünk vele, lassan megenyhül, mentegetőzve tréfálkozik. Székely Feri a becsületes neve, afféle megbízott őrszem, a kastélyt vigyázza, és már egy kukkot sem tud – vagy inkább nem akar tudni – magyarul.

Aztán a domb oldalában futó ösvényre térünk – és innen nincs tovább. Láttunk már furcsa templomokat a Kárpát-medencében: magányos istenházát krumpliföld közepén, vagy olyat, amelyiknek le kellett bontani az oldalhajóit, mert a gyülekezet nagy részét kiirtották, és már nem volt szükség akkora épületre. De olyannal még nem találkoztunk, amelyiknek a szentélyében deszkaólak terpeszkedtek volna. A felsőmarosújvári református templomban kisebb juhnyáj kérődzik, barátságos román bácsi szórja be a szalmát a faágakkal elrekesztett kapun, majd kotorja ki a trágyát a gótikus istenházából.

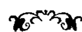
– Mondja, uram, nem zavarja magát, hogy templomban tartja a juhait?

– Sajnálom, de ha nem volnának itt az állatok, akkor már templom sem lenne.

– Biztosan ez a legmegfelelőbb hely az állatainak?

– Mit tehetek én erről? – vonja meg a vállát. – Volt ennél sokkal rosszabb állapotban is, amikor idekerültem a hatvanas években. Én sokat javítgattam a falait, és most legalább használatban van...

„[...] csúcsíves ablakai, oldaltámjai, s főleg tornyán levő körívvel záródó, s oszlopka által elkülönitett kettős ablaka a XV. században való keletkezésére útal – írja A Székelyföld leirása című könyvében Orbán Balázs, aki még templomként láthatta a juhtanyát a XIX. században. – Az egyház alatt altemplom is van, melyben Ujvár régibb birtokosai voltak eltemetve. Érdekes feliratok voltak ugy itt, mint a templomban, de ezeket 1848-ban összetörte, s a hamvakat szélnek szórta az oláhoknak még halottak ellen is dühöngő vadsága." Az 1920-as évekig állt a tornya – a magyar templomé, amelynek építése visszanyúlik a XI. századig. Vagy annál is régebbre. A mostani kőhalomból még kitetszenek a gótikus ablakívek, még állnak a falmaradványok olyan magasságban, hogy a birkák ne tudjanak kiszökni. Felsőmarosújvár református magyarsága azonban mára „szélnek szóródott".

– Átléptem az ötvenet, elfáradtam. Tizenöt éve nagy lendülettel vágtam neki, a világ végére is elmentem, de most fogytán az erőm – a birkózókülsejű férfi komoran mered kávéscsészéjébe. Nem olyan fickónak tűnik, aki csak úgy lemondana bármiről is, de most minden szava ólomnehéz.

Úgy döntöttünk, meglátogatjuk Bartha Bélát, a felsőmarosújvári kastély „rémét", Székely Feri megbízóját, aki a rossz nyelvek szerint harciasan szokta elhajtani a romos épület katasztrófaturistáit. Gondoltuk, jobb, ha mi megyünk el őhozzá, mintha ő vonna kérdőre bennünket. Nyers modorú porkoláb helyett azonban szívélyes és közlékeny embert találunk Marosújvár központjában, a Casa Bella nevű, tűzpirosra festett műintézményben, amelynek Bartha úr a tulajdonosa. A panzió presszójában kucsmás, cowboykalapos, fényes zakójú marosújvári polgárok társalognak; a megtermett vállalkozóval az egyik asztalhoz telepedünk, hogy kiderítsük, ki jogosult ma megmenteni Teleki Ádám gróf kastélyát.

A kérdés persze ezer újabb kérdést vet föl.

– Engem a Kanadában élő Teleki Samu bízott meg, hogy felügyeljem az itteni dolgokat – magyarázza Bartha Béla. – Úgy egyeztünk meg, hogy ha megtörténik a visszaszolgáltatás, a Teleki-birtok felét én vásárolom meg.

Bartha úr úgy csöppent a romániai főnemesi restitúcióba, hogy 2006-ban, még a sókatasztrófa előtt a Maros-parti területeket járta: befektetéshez keresett földeket. Az idős újváriakkal konzultált, hol húzódnak a bánya régi tárnái, nehogy baj legyen később. S éppen úgy járt, mint a rómaiak bányáit kereső XVIII. századi mérnök: ami megtetszett neki, az a kastély egykori urainak egykori birtoka volt. Bartha Béla még Kanadába is elzarándokolt, hogy az ott élő örököst, Teleki Samut, más erdélyi főúri ingatlanoknak is a tulajdonosát bevonja az üzletbe. Megegyeztek, azóta a marosújvári vállalkozó a gróf helyi intézője – egyben az elbitorolt jószágok leendő társtulajdonosa.

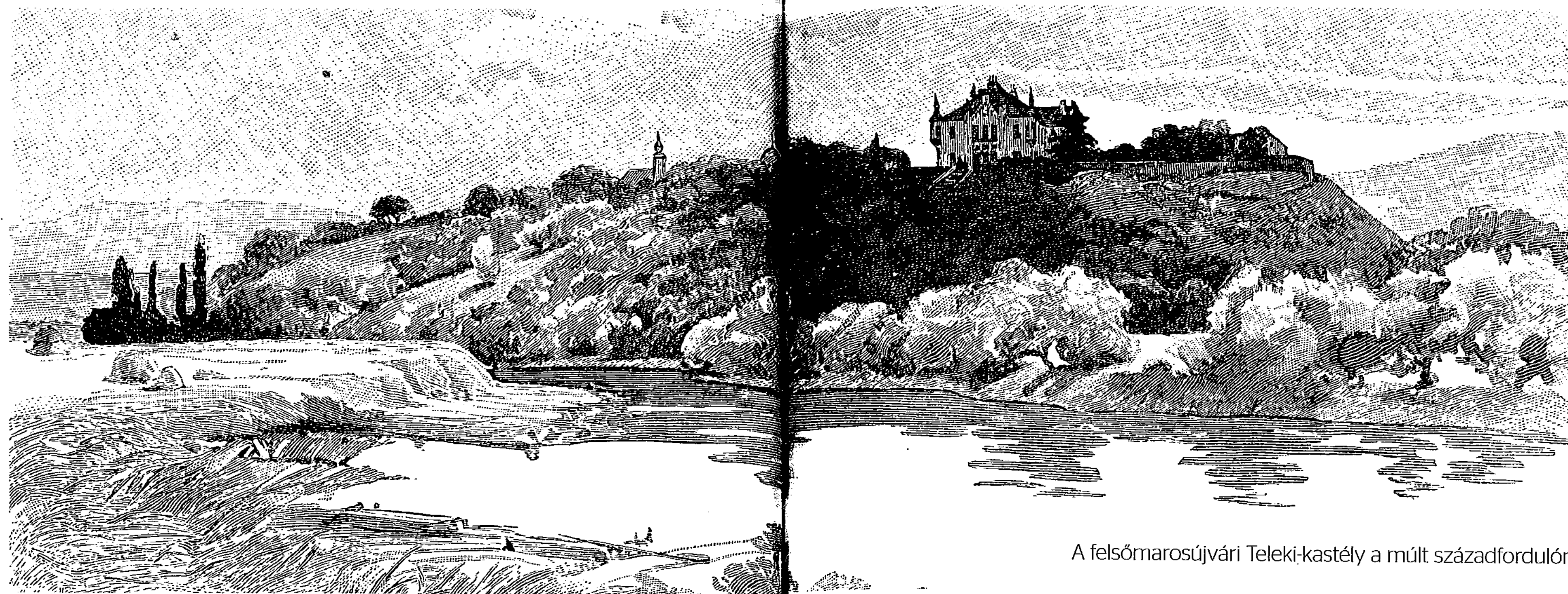
Ennyire azonban mégsem egyszerű a képlet.

– Ötven-hatvan hektárnyi területről van szó – mondja Bartha úr, miközben percenként biccent a betérő vendégeknek. – Ám, amint láthatták, ezen a területen a kommunizmusban lakóházak épültek. A kollektív egykori dolgozóit nem lehet csak úgy kilakoltatni onnan. Ha visszakapnánk a kastélyt és a hozzá tartozó birtokot, a román államnak kárpótolnia kellene Teleki Samut és engem is a blokkházak kisajátított területei miatt. És kárpótolnia kellene azokat a gazdákat is, akiknek a múlt rendszerben földet osztottak a grófi birtokból, és most vissza kellene adniuk nekünk. Nehéz ügy. S Románia csak az időt húzza, én meg átléptem az ötvenet...

Ha a román állam lelkiismeretesen követné saját törvényeit, még az sem oldaná meg a felsőmarosújvári gondokat. 2007-ben, amikor kezdtek jól alakulni a dolgok, hirtelen felbukkant egy „trónkövetelő".

– Valójában nem is mi, hanem egy magyarországi állampolgár, bizonyos Krémer Ferenc kapta vissza a kastélyt és a birtokot – ismeri el kissé indulatosan Bartha úr. – Amikor ez megtörtént, Teleki Samu és én azonnal bepereltük Krémert.

Hogy kicsoda ez a Krémer Ferenc? És csaknem hetven évvel a Telekiek kisemmizése után miért nem lehet élni a lehetőséggel, hogy a történelmi bűn némi jóvátételt nyerjen? Hogy a végveszélyben lévő kastély ne jusson társai sorsára, amelyek már alig látszanak ki a földből?

A felsőmarosújvári Teleki-kastély a múlt századfordulón

Krémer Margit, művésznevén Manci, a két világháború közötti kolozsvári magyar színház ünnepelt operettprimadonnája – aki nem csupán egész Erdélyt hódította meg, de Kassától Szabadkáig a Kárpát-medence magyar ajkú közönségét is – 1947-ben döntött úgy, hogy életét gróf Teleki Ádáméhoz láncolja. Olyannyira eltökélt volt ez az elhatározása, hogy amikor 1949-ben felajánlották neki, továbbra is színpadon maradhat, ha elválik a reakciós gróftól, pályája és élete csúcsán elfogadta: soha többé nem játszhat. Hogy mégis színházi művész maradjon, lopva, arctalanul, kulisszák mögé rejtőzve lett a marosvásárhelyi bábszínház tagja, amíg férje börtönben volt. Amikor a kilencvenes években Marosi Ildikó irodalomtörténész meglátogatta, hogy interjút készítsen vele, az egykori primadonna egy üzlet raktárából átalakított, ablaktalan szobában éldegélt Marosvásárhelyen. Ám ez a nyomorúságos lyuk zsúfolásig volt antik bútorral, szőnyeggel, Barabás Miklós, Nagy Imre és Bánffy Miklós képeivel, a régi barátokról, Kemény János báróról, Kós Károlyról, Szász Pálról, Kuncz Aladárról és Dsida Jenőről készített tusrajzzal. Ott volt a falon az erdélyi helikonisták szellemi központjának, a marosvécsi várkastélynak a metszete is. És persze mindent pedáns tisztaság uralt.

„Valaki azt kérdezte tőlem, nem bánom-e, amiért Ádi miatt így kettétört a színésznői pályám... Ezt egyáltalán nem bánom, de hogy Ádinak tíz évet elvettek az életéből, azt sohasem tudom megbocsájtani" – mondta a színésznő akkor Marosi Ildikónak.

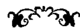
Krémer Ferenc Manci testvérének az unokája, aki ugyanúgy jogos örökségének tekintette a kastélyt és a hozzá tartozó erdőket-földeket, mint Teleki Samu. Így Felsőmarosújváron a magyarok egymással is harcba szálltak. Krémer Ferenc egy éve meghalt, a pert fia vette át, de ő meg nem jelentkezik a vállalkozó szerint.

– Talán már nem is érdekli az egész – vélekedik Bartha Béla. – Mindenesetre a kastély állapota négy év alatt – amikor ideiglenesen visszakerült a marosújvári önkormányzathoz – többet romlott, mint az elmúlt negyven évben. Magára hagyták az épületet. Hivatalosan most is az önkormányzathoz tartozik, nem is csinálnak vele semmit. De ha visszaadják, akkor Telekinek és Krémernek együtt, közös tulajdonként fogják visszaszolgáltatni.

– Ha aztán önök nyernék meg a pert Krémer ellen, hogyan kívánnák hasznosítani?

– Teleki Samu kikötése, hogy továbbra is Teleki-kastélynak nevezzék. Marosújvárnak egyetlen jövője van: a sós fürdő – jelenti ki Bartha úr. – Ha a bánya jól van lakva sós vízzel, akkor nem omlik tovább. Így újra kiépülhetne a fürdőterület, s akkor lehetne akár turizmusban is gondolkodni, és ebbe talán a kastélyt is bevonni. De addig...

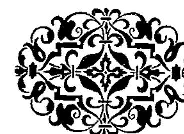
– Az önkormányzat szándéka ismeretlen, a város maga is nehéz helyzetben van a beszakadt bányák miatt – teszi hozzá Kónya Mária –, így különösen bizonytalan a kastély sorsa. Talán csak az a fő cél, hogy ne kerüljön vissza Teleki-kézre. Mondjam azt, magyar kézre?

„Ez hitván rossz helynek ennekelötte csak neve sem vala, én rólam vön nevet magának és az én szorgalmatos munkám, szüntelen költségem után" – panaszolja a várkastélyt építtető Gálfi János kivégzése előtt, huszti tömlöcéből írva feleségének. A szakirodalom sem kételkedik abban, hogy a felvirágoztatott marosújvári birtok közrejátszhatott a várúr XVI. századi koncepciós perében és lenyakazásában. Két évszázaddal később az oroszok idáig zarándokoltak, hogy Mikes János gróf híres magyarcsesztvei állományából lovakat vásároljanak, megalapozva velük Erzsébet cárné ménesét, és az orosz tábornokok a gróf leányaival andalogtak az újvári cseresznyéskertben. A XX. századi látogatók azonban már nem voltak ilyen nagyvilágiak. 1944-ben először a magyarok, aztán a románok, majd a szovjet katonák, végül megint a románok robogtak át a kastélyon, és mindent felforgattak, kifosztottak. Mikó Imre könyvtárát a falusiak is érdeklődve keresték föl: a pergamenbe kötött, értékes kötetekkel a budikhoz vezető sáros ösvényeket téglázták ki. Nem csoda, hogy 1944 után Teleki gróf már szívesebben tartózkodott Kolozsvárott, és csak nyári heteket töltött Marosújváron...

„Adott a Teleki nemzetség erdélyi kancellárt, magyar miniszterelnököt, földművelésügyi minisztert, negyvennyolcas harcost, Petőfi barátját, öngyilkos pártvezért és drámaírót, geográfust, történészt, könyvtáralapítót többet is, festőt, zeneszerzőt, földrajzi felfedezőt, mintagazdát, megszámlálhatatlan főispánt, alispánt, képviselőt, utóbb kertészt, deportáltat, kényszerlakhelyest, halálra ítélt politikust, fagylaltárust, karbantartót, vegyészt, mérnököt, tanárt, gyári munkást, ápolónőt, bejárónőt, rókatelepi kocsist [...] vagy dél-amerikai misszionáriust" – foglalja össze Marosi Ildikó a Teleki-család történelmi szerepét megrázó interjúkötetében. Széki gróf Teleki Ádám, Felsőmarosújvár utolsó ura ezt a családot képviselte a sóbányák fölött, amíg a kommunista-nacionalista Románia véget nem vetett a történelmi jelenlétnek. Apafi fejedelem cselszövő kancellárjának, Teleki Mihálynak szelíd és világjobbító utóda így vitte magával a magyar főnemesi civilizáció darabját a Házsongárdi temető ortodox parcellájába.

Mielőtt meglátogatnánk a juhakolnak használt református templomot, és lemennénk Bartha Bélához vizitálni, teszünk még egy kört a kastély emeleti szobáiban. A fal szakadásain át látjuk a behorpadt várost, amely a mértéktelen építkezés és a sós tavak „megpiszkálása" miatt megroppant, és azóta is süllyed. A rettegéssel teli szellemvárost, ahol már híre-hamva sincs a régi, szabályos utcaképnek, sem a kolóniatelepülések becsületes szorgalmának és szolidaritásának. Aztán kilépünk a Marosújvár felé nyíló tornyos sarokerkélyre. Sokáig állunk mozdulatlanul Teleki Ádám gróf egyik kedvelt zugában, ahonnan Teleki még felsőmarosújvári főúrként szemlélhette a Maros völgyét. És a tiszta időben jól kirajzolódó székelykocsárdi vasútállomást. Ahol többé nem volt csatlakozás.

ARANYBÁNYA, ARANYTEMETŐ

Fugadi Bánffyak

A megoldó

Játék, monopoly. Egyszer hatost dobsz, máskor egyest.
És mész tovább.

Szín: elvirágzott orgonabokrok árnyékában, zúzalék kővel felszórt szekérút mellett kis ház, előterében fenyőfából rótt durva padok. Amit az ablakokon át látni az enteriőrből: jó ízlésre és hagyománytiszteletre valló legénylakás, amelyben az amerikai konyha kellékei éppúgy megtalálhatók, mint az ősök fotógalériája meg a hajópadlóra terített állatszőrme. A ház fölötti dombokon szántók, legelők, konyhakertek; a távolban juhnyáj barangol. Mindent beleng a friss széna és a vadvirágok kora nyári illata, még azt a magányos, kissé leharcolt, zömök épületet is, amely a völgy közepén áll. A bokrok mögül időnként egy-egy cigány asszony tűnik föl, tűzifának való gallyakat kérincsél.

Szereplők:
Bánffy Farkas: nyúlánk, borostás, kemény tartású fiatalember; modorában a finom gúny és a havasi nyerseség jól megfér. Mégis mindenkivel szót ért. Főállású báró, a cselekmény egyik mozgatórugója.
Nép: hol ide, hol oda áll rendeltetése szerint, de képes elfogadni az idegen urat is, ha úgy hozza a sors. Úgy hozza.
Zömök épület: bár falai helyenként sérültek, növekvő önbizalommal magasodik ki környezetéből. Valójában mégsem épület, hanem kőből rakott trójai faló.

– Az a kérdés, mi a kénküves ménkűt keresek én itt?

– Ha gondolja. Nyilván ezt szokták kérdezni öntől...

– Nem. Azt szokták kérdezni, milyen érzés arisztokrata család leszármazottjának lenni, aki Magyarországon nevelkedett, meg hogy milyen dél-erdélyi magyar szórványterületen az utolsó román falu utolsó kicsi házában élni.

– Megválaszolhatom?

Adjuk-vesszük a szót báró Bánffy Farkassal – miközben az utolsó román falu utolsó kicsi háza előtt hűsölünk. Elbűvölő tájkép tárul szemünk elé a padon ücsörögve: Erdélyi-hegyalja termékeny dombvidéke keretezi a szemhatárt, mintha Toscanát látnánk vadabb és megejtőbb kiadásban. Fiatal almafák a lakhatóvá tett gazdasági épület előtt, fölöttünk gyümölcsös, alattunk patak szeli át ezt a buja növényzetű völgyet, amely hajdan a fugadi birtok központja volt. E zöld medence közepén áll a Bánffy-kastély. Benne, körülötte mindaz, amiért az ifjú báró elhagyta szülőhelyét, Magyarországot – hogy visszaköltözzön ősei szülőföldjére, Erdélybe. Méghozzá nem a viszonylagos etnikai biztonságot nyújtó tömbmagyar Székelyföldre vagy erőteljesebb magyar közösséget fenntartó városba, hanem a szórványok szórványába: a Nagyenyed melletti Fugadra, ahol közel s távol ő az egyetlen báró. És persze szinte az egyetlen magyar.

Aki szórványvidéket csak képeskönyvben látott, szórványmagyarokról, elvadult dél-erdélyi románokról csak lehangoló regényekben olvasott, az hajlamos eszelősnek vagy keresztes lovagnak látni Bánffy Farkast meg a hozzá hasonló főúri „honfoglalókat". Ha a talpraesettséget, a vállalkozó szellemet és a családi hagyományok karbantartását hősi erénynek tekintjük, az ifjú főúr valóban hős a javából. De az ő arisztokratizmusa nem a lányregények nyafogását, hanem a problémamegoldás kiemelkedő képességét jelenti. Mint például annak a fogas kérdésnek a megválaszolását, hogyan lehet egy szépreményű logisztikai szakemberből főállású báró...

– Maradjunk a főállású problémamegoldónál – szakítja félbe gondolatmenetünket a fugadi kastélyparkban Bánffy Farkas. – Ami érdekes ebben az élethelyzetben, az a változatosság: ha a szomszéd cigány asszonynak kell öt szál fa, akkor azzal szenvedsz. Utána elmész a minisztériumba, majd a prefektúrára, közben belépsz az ügyvédhez, mert a helyi polgármester megint kitalált valami marhaságot. Ha hazaértél, azt látod, a tehén odacsinált az udvarodra, és a gazdájának meg kell magyaráznod, ne hajtsa ide az állatot... Minden szinten jelen kell lenned, irányítanod kell! Mondják, hogy itt van nekem a kastély meg a hatalmas birtok, de kevesen tudják, hogy nem

aranybánya ez, hanem aranytemető. Amikor az erdő vagy a földbirtok már nagy, akkor hoz pénzt. Addig... Kastélyból megélni, ugyan!

Az isten háta mögötti Fugadon lakni és fennmaradni, nos, ez igazi logisztikai kihívás. Rafináltan tárgyalni a fádat lopkodó traktoristákkal; ha kell, az ortodox pópának megmutatni a keresztényi szeretet felé vezető helyes utat; ha meg arra van szükség, ezer hektárokat visszaperelni olyan jogrend alapján, amelynek lényege a szabotázs és a korrupció – hát még ha magyar hektárokról van szó! Bánffy Farkasnak, aki a pesti műszaki egyetemen közlekedésmérnökként, ipari és szállítási logisztikusként végzett, nem csoda, ha tovább acélozódtak a konfliktuskezelő képességei.

– Nem szabad komolyan venni ezt az egészet – rántja meg a vállát báró Bánffy. – Játék, monopoly. Egyszer hatost dobsz, máskor egyest. És mész tovább. Amikor már nem tudsz mit kezdeni a megyei vezetővel, és röhög rajtad, akkor azt kell mondani: maga még három évig lesz a hivatalában, én viszont harminc év múlva is tulajdonos leszek, vagy magával egyezek meg, vagy az utódjával.

Meglehet, Fugad első pillantásra nemigen kínál itt senki magyarnak évtizedes távlatot: bár a település paradicsom lehetne Erdély újrafelfedezőinek, valójában rendkívül elmaradott vidék. Nyolcszáz lakosára jutott harminc fürdőszoba – egészen Bánffy Farkas érkezéséig, aki kettőt is építtetett a volt intézői házba, így csaknem hét százalékkal növelte a fugadi tisztálkodóhelyiségek számát. Szegénység, munkanélküliség, elvándorlás sújtja a román zsákfalut, amelynek helyzetét nehezíti, hogy közvetlen szomszédja Magyarlapád a maga ezerlelkes magyarságával. Érdekes „sűrítmény" ez a község abban a romániai megyében, ahol magyarok már csak nyomokban fedezhetők föl. És nem csupán etnikai szempontból érdekes, ugyanis kevés virágzóbb település van a környéken. Lapád dolgos, élelmes falu: sajtgyár, tehenészet automata fejőcsarnokkal, koporsóműhely, kertészet, mely évente egymillió rózsatövet és félmillió gyümölcsfát nevel – száz cég biztosítja, hogy ezen a szigeten hírből se ismerjék a munkanélküliséget.

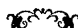
Bánffy Farkast éppen itt, Magyarlapádon érte a megvilágosodás. Ahogy sok fiatalt, a magyarországi bárót is a tánc ragadta el Erdély mélyrétegeibe. Kit a gyimesi csángó, kit a kalotaszegi, őt éppen a lapádi tánc győzte meg arról, hogy a magyar néptánc kábítószer. Halálig tartó függőséget okoz mozgásformák, dallamok, paraszttáncosok és falvak iránt. Hát még ha olyan faluról van szó, ahol most

is az a szokás, hogy a kocsmában lekapcsolják a zenegépet, és elő-veszik a kocsi csomagtartójából a hangszereket, ha igazán mulatni akarnak. De még a könnyűzenét is hegedűvel, brácsával és bőgővel játsszák.

Bánffy Farkas először csak ellátogatott a magyarlapádi nyári tánctáborba, aztán törzsvendég, majd a tábor vezetője lett, a helyi tánccsoport megszervezője, aki számos országban turnéztatta a falusi fiatalokat. Ezzel nemcsak arra teremtett lehetőséget, hogy kiszabaduljanak zárt szórványlétükből, és világot lássanak, hanem a Ceauşescu-korszakban nevelkedett szülőket is arra biztatta, hogy elhiggyék, hagyományaik komoly és piacképes értéket jelentenek. Bánffy báró eközben ráébredt arra is, mekkora kaland lenne visszahelyezni magát a szomszédos régi birtokokba. Hiszen már egy egész falu magyarságára támaszkodhatott.

– Szórványban fricskázzák őket nap mint nap, s velem most ők nyomták be a fúrót a román falunak, mondván: „visszajött a báró, visszavette az erdőt, a legelőt, ezeket onnan kidobta" – magyarázza Bánffy Farkas. – A fiatalok följárnak hozzám bulizni, sok időt töltünk együtt. A kortársaim közül kevesen hívnak Farkasnak, inkább a Bárót használják, de mint becenevet. Ebben azért van tisztelet és közvetlenség is...

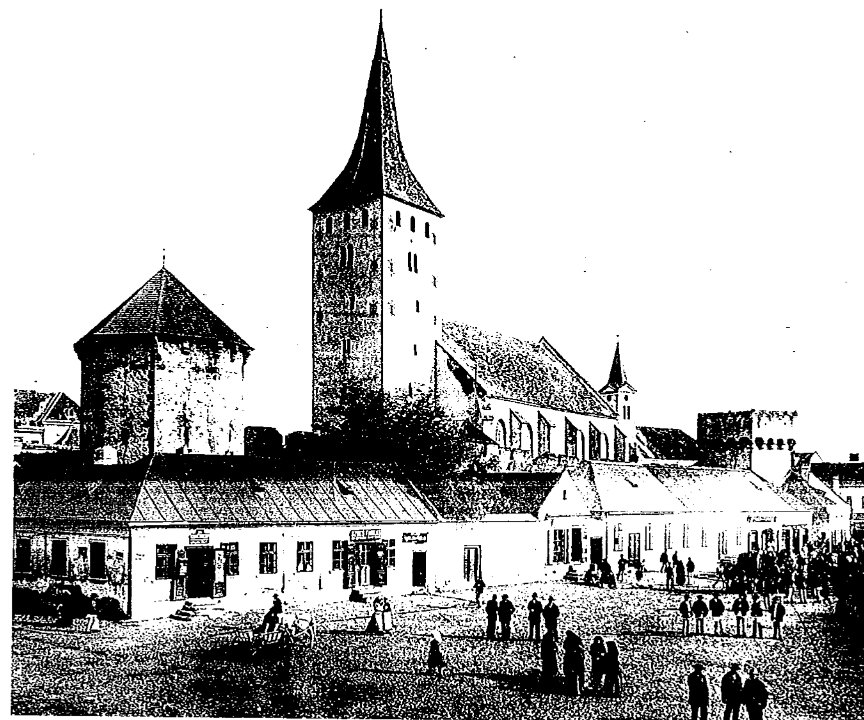
Csakhogy itt, a román falu szélén, ahol most az orgonabokrok és a diófák árnyékában üldögélünk, türelmetlenül várva, hogy megnyíljanak a fugadi kastély kapui, a kezdet kissé viharosabban alakult.

Amikor elhatároztuk, hogy az ifjú Bánffy bárót erdélyi főhadiszállásán keressük fel, sejtettük, hogy az odavezető út sem lesz minden megrázkódtatás nélküli. Azt viszont nem sejtettük, hogy sokkal hamarabb elérjük az úri világok határvidékét, mint ahogy térképeink jelezték...

A fugadi úton, ha akarnánk, sem tudnánk elkerülni Nagyenyedet. De nem akarjuk. Az iskolavárosnak még most is delejező ereje van – hiába a kopottas külső, a vártemplom köré szorult, fogyatkozó magyarság és az egyre románosabb arculatot öltő városkép. A XVII. században alapított Bethlen Gábor Kollégium még mindig messziről vonzza az erdélyi magyar diákokat. És a helyi őshonos értelmiség most is képes arra, hogy – ha olykor külső segítséggel is – helyrehozza

emlékműveit, a neves tanárok sírját, vagy kallódó szobrokat ásson elő rejtekhelyekről. Aki ma belép a református erődtemplom kapuján, jobb kéz felől szépen felújított bronzbüsztre bukkanhat: az 1836 és 1905 között élt diódváraljai Miksa Zsuzsanna nézi a talapzatról, amint istentiszteletre vonulnak a diákok. Ez az asszonyság – édesanyja buzdítására és fiatalon elhunyt jogtudor férje emlékére – enyedi alapító tagként kétszázezer koronát hagyott az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületre, „áthatva lévén az EMKE hazafias céljaitól s azt áldásos működése eszközeiben egy paránnyal gyarapítani óhajtván". Az egyesület hálából díszes síremléket emeltetett neki. Ezt a temetői emlékművet lopta szét a romániai rendszerváltás után a kevésbé hálás utókor, s csak a véletlen mentette meg az ócskavasgyűjtőktől. A mellszobor egy ideig a református egyházközség nagytermét ékesítette, aztán nemrégiben elővették, visszaadták a bronz régi eleganciáját, ismét olvashatóvá frissítették a magyar nyelvű, régies feliratot, mely a közérdek nagyvonalú szolgálatát örökítette meg – s az alkotást méltó helyére tették. Természetesen már a várfalakon belül.

Nagyenyed vártemploma, 1907. Ma is delejező ereje van

Nagyenyed – amint mondják, a kitartás városa – nem csupán kis megújulásaival ragadja meg az utazó figyelmét, de lenyűgöző ódonságával is. Belépünk a szász ízlésű, pompás református templomba, és megcsodáljuk a szentély oldalában feltárt gótikus ajtókereteket, a kőtáblát, amelyen kibetűzhető az országépítő Apafi Mihály fejedelem neve is. Aki azon felül, hogy Bethlen Gábor gyulafehérvári kollégiumát Enyedre helyeztette át, olyan alaposan megkavarta az erdélyi főnemesek életét a XVII. században, hogy azt sok család máig nem heverte ki. Ám a tábla környezetében pusztul a fal, hámlik a vakolat: elfogyott a pénz a szentély rendbehozatalára, magyarázkodik a padlót seprő középkorú férfiú. Már az erdélyi szórványok éneklő hangsúlyával beszél, de szívében derék magyar ember a gondnok. Az egyik oldalsó kis kapun kilépünk a kertbe, ahonnét a Tomi névre hallgató háromlábú macska fixírozza a betolakodókat. Halomba rakott téglák és tetőcserepek a fal mentén: a bástyák pártázata és a többi védmű befelé omlik, így nőnek a törmelékhalmok a nagyenyedi vártemplom udvarán. A gondnoknak kell összeszednie és csoportosítania a széthulló istenháza darabkáit. Az épület felállványozva, ki tudja, mióta, mert elfogyott a pénz a tetőhéjazat kicserélésére is. A munka félbehagyva, de még a bontott téglát sem akarja elvinni senki, értetlenkedik a férfi. Itt fog szétmállani az esőben és a fagyban.

Ha a magyarok temploma imitt-amott málladozik is, a kollégium tornakertjében még mindig virágszőnyegen vonulnak a ballagó diákok, magyarul és latinul éneklik búcsúdalaikat. Még mindig idesereglik a környező falvak magyar lakossága, hogy percekre megáll az idő Nagyenyeden – és mintha picit visszafelé kezdene folyni.

Hogy Fugadot elérjük, kelet felé hagyjuk el a várost, abban az irányban, amerre a magyarölő Axente Sever szabadcsapatai is közlekedtek 1848–49 fordulóján. Átkelünk a Maros szűkös hídján, és máris Csombordon vagyunk. A hatalmas szalmakalapok, az erdélyi gazdaképzés meg a hegyaljai borászat központja ez a község, ahol ma jó háromszáz magyar él ezer román között. Nem állunk meg, még nem jött el az ideje, hogy terepszemlét tartsunk, mi maradt a Kemény bárók birodalmából, inkább sietünk tovább a hadak útján. Fölveszünk egy stoppos román férfit, aki magyarul nem, ám szinte minden más nyelven képes kommunikálni: kicsit angolul, kicsit olaszul, kicsit spanyolul... Mint kiderül, egyike a romániai millióknak, akik Délnyugat-Európában keresik a kenyerüket. Ő éppen a milánói építőiparban – hiszen szép, szép ez a vidék, de aki itt marad, annak fölkopik az álla.

Nyakas kálvinizmus, puritán, gerinces vallásosság – így jellemezte tíz esztendővel ezelőtt a vidék reformátusait Ladányi Sándor, a Csomborddal szomszédos Enyedszentkirály kemény szavú lelkipásztora. 2003-ban jártunk itt utoljára, látogatást tettünk a lelkész középkori pincecsarnokában, amelynek mélyén jól látszottak az ókori Maros-kikötő alapjai is. Amint az is, miért volt évszázadokig országos hírnevű a vidék bora. Akkoriban 180 fős gyülekezetről adott számot Ladányi, kikérve magának, hogy szórványközösségnek tituláljuk őket, hiszen szerinte ez annyit jelentett volna, hogy nekik már nincs jövőjük. „Vallásunkban megmaradtunk magyarnak, magyarságunkban pedig vallásosnak", mondta, igaz, szűk húszszázaléknyi magyarnak kellett állnia a sarat hetven százalék román és tíz százalék cigány között.

Mára a 180 reformátusból nem maradt több 145 léleknél. Enynyi magyarról tud számot adni az utolsó hivatali esztendejét töltő, negyven év szolgálat után nyugalomba vonuló lelkipásztor. Szőlő sincs már, az öreg tőkéket kivágták, helyükre barackfákat ültettek, s most pálinkáért cserél szőlőt, majd abból készít bort Ladányi Sándor. Elismeri, rettenetesen megfogyatkozott a gyülekezet, amelyet ma már pusztuló egyházközségnek lehet minősíteni. Reménykedett a fiatalokban, hogy saját körükből választanak párt, s akkor erősödhet az enyedszentkirályi reformátusok közössége, ám a szerelem öl, butít és nyomorba dönt – jegyzi meg a tiszteletes a maga fanyar humorával –, hiszen nem ismer nemzetiségi megkülönböztetést. A házasságok nagy része vegyes, s az így született gyermekeknek csupán öt százaléka jár magyar tannyelvű iskolába, és ők is csak negyedik osztályig. Aztán elnyeli őket az asszimiláció bugyra.

– Most sem vagyok pesszimistább, mint tíz esztendeje, csak reálisan mérem föl a helyzetet – mondja Ladányi tiszteletes. – Minden népnél eljön az idő, hogy meg kell járnia a halál árnyékának völgyét, ahogy a Biblia írja, de talán lesz még fölívelés is. A románokat is sújtja a nyomorúság, éppen most vitték el a szomszéd településre az iskolájukat, mert azt egy tanerő és a hét diák, többnyire cigány gyerekek, már nem tudták fönntartani.

Ha az enyedszentkirályi magyarság helyzete veszedelmesen romlik is, szöges ellentétben áll vele a tornyos-bástyás Bánffy-kastély az olajbarnán kanyargó Maros fölött. Beparkolunk egy traktor mellé, és a kerítésen át szóba elegyedünk a parkot kaszáló idősebb román férfival. Az erdélyi kastélyparkokról tudni való, hogy már régóta

nem a kertépítészet csúcsai, többnyire leharcolt szanatórium- vagy téeszudvart jelentenek, amelyek arra lettek kiképezve, hogy a mezőgazdasági járművek, kombájnok, teherautók kényelmesen megfordulhassanak a hajdani hintófeljárók környékén. Ennek megkönnyítésére eltávolították a haszontalan fényűzésre emlékeztető francia- vagy angolkertek elemeit, a százados egzotikus fákat meg a díszkutakat, grottákat, pavilonokat, melyek csak akadályozták a nagyüzemi termelést, és szépen egységesen lebetonozták a parkok nagy részét. Majd kivágták a magtárak, gabonások barokk homlokzatát, hogy a géppark is beférjen. A fennmaradó helyeket jó arányérzékkel építették be betonhodályokkal, traktorcsarnokokkal, számos esetben sertéshizlalda barakkjaival – a szocialista gazdaságosság jegyében egyszer s mindenkorra fölszámolva a pazarlást a terekkel. Az ugyanígy racionalizált parkot kaszáló férfi azt mondja, sajnálja, de a kastély zárva, a kulcs Gyulafehérváron, ám ha ő elmegy innen, nyugodtan menjünk csak be, az udvari kapu mindig nyitva van.

Amíg ez megtörténik, körbesétáljuk a meglepően jó állapotú épületet a betonkerítés mentén. A poros dűlőúton leereszkedünk a Maros partjára, ahol meghökkentő látvány tárul elénk: citromsárga, narancsos meg bíbor tenger hullámzik, ameddig a szem ellát. Rózsakertek kísérik a folyópartot, s az ültetvényeken cigány brigádok kapálnak egymást biztatva. Arrébb facsemetekertek, idős asszonyok hajladoznak a sorok között távol-keleti rizsültetvények hangulatát idéző, hatalmas szalmakalapban. Egyikük magyarul szólít meg bennünket: amint egy-két éves „körtefái" között térdepelve mondja, még küszködnek a rózsaoltással meg a faiskolázással, de egyre fogyatkozó reménnyel...

Visszakapaszkodunk a dombra: már messziről látszik a kastély szélvitorláján a B. J. monogram, báró Bánffy Jenő, az építtető emléke, aki Bánffy Dezső miniszterelnök testvére volt. S aki a XIX. század utolsó éveiben emeltette a Maros fennsíkjára, az ősi nemesi erődítmény helyére ezt a divatos, historizáló úrilakot, amely a monarchiás századforduló minden elvágyódását és sokszínűségét magába foglalta. Többek szerint ez Erdély egyik legfestőibb építménye. Annál méltatlanabb, hogy a község kommunális mocskán és nyakig érő csalánon kell átgázolnunk ahhoz, hogy a domb alján kiszélesedő parkmaradványt megközelítsük, amelyen egyébként focikapuk állnak. Minden lépésünkre fekete rajokban röppennek fel a varjak, valóságos fészeklakótelepek csüngenek az öreg fákról.

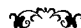
Ez a fülsiketítő károgás gyakori kísérőzene a romhalmazzá átvedlett erdélyi kastélyoknál. Ám Enyedszentkirályon nem a rombolás az úr: innen jól láthatók a torony alatti betonkeverők, műanyag tartályok, tekercsekben álló csövek, ásítozó gödrök – mindenütt az építkezés-renoválás nyomai. A megyei tanács kezelésében lévő épületnek új teteje van, homlokzatának jelentős része felújítva, a leomlott kőoszlopok újrafaragva, s már csak itt-ott látható kartonpapírral vagy deszkával fedett ablak. Csak az a kár, hogy mindehhez sem a Bánffyaknak, sem a helyi magyaroknak nem sok közük van!

Pedig a Bánffy-család mindig a helyi református közösség patrónusa volt, hangsúlyozza Ladányi Sándor. Csakhogy a kastély utolsó két ura már nem állt a demográfiai helyzet magaslatán: ahogy a falu szájhagyománya megőrizte, a süket báró egyetlen fia, a sánta báró már nem alapított családot. (Valójában Bánffy Jenő unokaöccse, IX. Ferenc volt az utolsó úr e falak között.) Kérdezték is a süket bárótól a falusiak: minek kellett ekkora kastélyt építeni, ha csak egy gyereke van? Tekergőknek, csavargóknak – hangzott a tömör válasz, amely prófétai volt: 1918-ban a visszatérő katonák barbár módon betörtek az épületbe, és kifosztották azt. Földúlták a nemesi kriptát is, amelyet a süket báró arra a helyre építtetett, ahonnan belátni legszebb földjeit, a mai folyóparti rózsakerteket. Ladányi tiszteletes ismert olyan szentkirályi bácsit, aki csak néhány puskagolyót tudott megkaparintani, valamint egy kis porceláncsészét, melyből gyógyszert adagolhattak úri tulajdonosai – de a lelkipásztor egyik-másik portán látott bútorokat is, amelyek nehezen illettek környezetükbe. Akadt olyan, aki a fosztogatás után feltűnő módon meggazdagodott: a falu emlékezete szerint ő szerencsésen kihalászott a Bánffy-ékszerek közül egy honfoglalás kori aranyleletet, amely aranykotlóst ábrázol aranycsirkéivel...

Sem a süket báró, sem a sánta báró nem jelent meg többé 1918 után, még a szellemüket is száműzték. A kastélyba árvaházat telepített a román állam, később szellemi fogyatékos árvákat, majd „reformárvaházat". Az épület tulajdonosa ma a Fehér Megyei Tanács, többek szerint azonban úgyis magánkézbe kerül, amint felújították állami pénzen – mert hát Romániában van ilyen népszokás is.

A parkban a kaszás jóembernek hűlt helye, beléphetünk hát a rozoga főkapun. Még áll a kommunizmus jelképes őrhelye, a pallosjoggal rendelkező portás fülkéje, mögötte jókora aszfaltgyűrű. Rozsda rágta, régi kovácsolt lámpavas a hintófeljárónál, s odalent némán

és sárosan hömpölyög a másfél hónapos esőzésben megduzzadt, de már lohadó Maros. A folyó fölötti lapályokon ennél jóval tragikusabb állapotban lévő kastélyok állnak, mint amilyen a marosújvári is. Épületek, amelyek a paraszti táj ellenpontjaként vonták a magaskultúrát a vidék fölé. Ma pedig némelyikük, ha jó kezekbe kerül, a reményvesztettség ellenpontja lehetne a sorsukra hagyott vidékeken.

– Amíg meg nem született a román visszaszolgáltatási törvény, éldegéltünk, mint minden normális ember – feleli Bánffy Farkas a fugadi intézői ház árnyékában, amikor a főúri család életében bekövetkezett, háború utáni „intermezzóról" kérdezzük. – Apám néha mondogatta: az ősök követendő példát állítottak elénk, amelyre büszkék lehetünk, bármi történjék, ezt szem előtt kell tartani.

Hogy a nemesség mire kötelez, arra példa az egyik legrégebbi és legtekintélyesebb erdélyi arisztokrata família, mely adott a magyarságnak államférfiakat, vármegyei főispánt, tanácsurat és kormányzót, császári és királyi kamarást, várkapitányt és szabadságharcos dandárparancsnokot. S a millenniumi miniszterelnök Dezsőt, a nemzetiségek megmagyarosításának kemény hívét; Miklóst, az Erdély-trilógia íróját, Magyarország külügyminiszterét vagy Dánielt, a földművelésügyi minisztert, Farkas nagyapját se hagyjuk ki a történelmi seregszemléből! „Méltóságos úr, búcsúzom öntől abból az alkalomból, hogy ötszáz év után elhagyja Erdély földjét" – a Bánffy-bandérium erdélyi végóráit a történész Kelemen Lajos szavai érzékeltetik a legjobban, aki – bár nem szerette a Bánffyakat – így köszönt el Miklós gróftól a kolozsvári pályaudvaron. Másodosztályú kupé ülésén, 75 évesen távozott szülőföldjéről 1949-ben az író-arisztokrata, hogy néhány hónap múlva nyomorultul haljon meg Magyarországon. S vele haljon ki a losonci grófi ág is.

– A rendszerváltásig mindebből csak a nehézségeket érzékeltük – folytatja a fugadi báró. – Mi voltunk a fekete bárányok az iskolában. A Komárom-Esztergom megyei Leányváron nőttünk fel, kilencéves voltam a rendszerváltáskor. Édesapám polgármester lett, rögtön minden tanárnak mi voltunk a kedvencei.

– Hozzátartozott neveltetéséhez, hogy szülei fölkészítették a család történetéből is?

– Apám folyton emlegette gyermekkoromban: a nemesség csak kötelességgel jár, előnyökkel nem, fiam. Nálunk az esti mese az volt, hogy vacsoránál az idősebbek mesélni kezdtek az ősökről. Apafi Mihály fejedelem a XVII. században például megesküdött a földre, amelyen állt, hogy Bánffy Dénes ősömnek nem esik bántódása. S amikor Teleki Mihály kancellár fondorlatai miatt Dénest mégis lefejezték, akkor Apafi arra hivatkozott, hogy eskü közben szőnyegen állt, tehát nem ért a fogadalom. Azóta a Bánffyak nem esküsznek szőnyegen, senki előtt nem térdelnek le, és nem nevezik Mihálynak a gyerekeiket. Az ilyen történeteknek köszönhetően szépen lassan belénk ivódott a családtörténet. A birtokvisszaszerzések kapcsán most ismét érdekes lett, hogy ki kihez tartozik, és melyik ősanyának kik a leszármazottai.

Farkas nagyapja, Dániel 1940–44 között volt Magyarország minisztere, ezért a háború után nem mehetett vissza Erdélybe. Hét gyermeke közül a legkisebb, Miklós hét gyermekének egyike a fugadi birtokos, aki 2007-ben, a Műegyetem elvégzését követő napon autót vásárolt, és áttelepedett Dél-Erdélybe a lassacskán hízó birtokot irányítani. Amit édesapja kezdett meg Magyarországról, azt ő kívánta hangsúlyos jelenlétével kiteljesíteni – Magyarlapádon örömet, Fugadon azonban megosztó véleményeket váltva ki. Ami ekkor következett, az csak egy keményfejű Bánffyban válthat ki versenyizgalmat.

– Az Ugronok és a Bánffyak makacs fajták, ebben a családban kellett érvényesülni bármi áron – mondja hetyke mosollyal Farkas báró. – Én kifejezetten ilyen alkat vagyok. Édesanyám anyjának, Bánffy Máriának a nagyapja mondta mindig: „Maul halten und weiter dienen!" – Pofa be, és tovább szolgálni! Nem nyavalyogni kell, hogy ez miért így történt, és nem úgy, hanem azt nézni, mit lehet kihozni a rossz helyzetből is. Ez erősen belénk nevelődött. S bár mindenkit tönkretettek az elmúlt rendszerben, a kapcsolati hálózat azért fennmaradt. A nemesi családok

Báró Bánffy Dániel

tagjai korrektek voltak, irányítani tudtak, átlátták a gazdaságot, édesapám sem véletlenül lett polgármester négy ciklusban, hiszen olyan elő nem fordulhatott, hogy ő meglopjon valakit. Inkább fizeti duplán a sírhelyet, csak nehogy valaki megszólja. Mivel ennek az osztálynak a tagjai megbízhatóak voltak, és értelmesen gondolkodtak, nem süllyedtek el. Aztán szépen lassan visszakapaszkodtak. Amikor vége lett az egyetemnek, már láttam, hogy az erdélyi birtokok visszaszerzésével akarok foglalkozni Fugadon. Magyarlapádon pedig megvolt a kapcsolatrendszerem a tánctáborok miatt. Tudtam, ha ideköltözöm, nem fogok szörnyethalni.

Hogy azért ez ne legyen ilyen magától értetődő, Fugad román társadalmi elitje gyorsan összefogott. Az idős réteg még emlékezett a múltra, velük nem volt semmi baj. Köszöntek, meglátogatták a fiatal bárót, elmesélték, hogyan volt régen, s hogy mindenkinek az anyja meg a nagyanyja itt dolgozott a kastély konyháján. Az ortodox pópa viszont három hónapig Bánffy Farkasról prédikált a templomban, a hívek már jöttek és panaszkodtak vasárnaponként: „Megint magáról volt szó." Sokan jártak ki a határba a kastély parkján keresztül, megszokták az elmúlt évtizedekben, amíg az iskola meg a szövetkezet az épületben „lakott". Az új fugadi gazda egy nap megelégelte, és lezárta a területet.

A Bánffy-család sofőrje az intézőiháznál a két háború között

– S abból nem volt konfliktusa, hogy olyan földeket kapott vissza, amelyeket évtizedek óta mások műveltek?

– Ilyen területet nem kaptam vissza: csak parlagon vagy állami tulajdonban lévőt. Magánérdeket éppen sérthettem volna, hiszen a kastély körül több kis zöldségeskert van, és olyan falubeli is akad, aki itt, az oldalban kaszál. Amikor visszaszereztem ezt a részt, jöttek kétségbeesetten, hogy most mi lesz. Százalékot kértem a terményből, ennek fejében megtarthatták a kertjüket. Minden szomszéddal nagyon jóban vagyok, s már nem ágálhatnak ellenem. Régen úgy volt, hogy akik a nagyapámnál dolgoztak, azok gyerekeinek két keresztapjuk volt: az egyik a nagyapám. Közülük többen ma is élnek. Az is előfordul, hogy ha valaki szeretne kimenni néhány hónapra Németországba dolgozni, kölcsönkér tőlem kétszáz eurót, s amikor hazajön, ledolgozza.

Az erdélyi falvak évszázados rendjét, magyar birtokosok és román parasztok együttélési szabályait rúgta fel az első világégés – és ami utána következett. Hogy az első „nagy-romániai" földreform a háború folytatása volt más eszközökkel, az rövid idő alatt kiderült. A trianoni diktátumban rögzített szent fogadalmak ellenére Románia – mely a maga számára is váratlanul került birtokon belül Erdélyben – erőltetett menetben kezdte meg az itteni magyarság gazdasági és szellemi alapjainak fölszámolását a húszas évektől kezdve. S ez nem csupán a hagyományos középosztály – hivatalnokok, lateiner értelmiségiek, tanárok, vasutasok – munkalehetőségeinek beszűkítését, egzisztenciális ellehetetlenítését jelentette. Az évszázadok óta ugyanabban a kézben – egyházéban, városéban, családéban, ipartestületi közösségében – lévő magyar birtokok, lakóépületek, kastélyok, templomok, iskolák csak ímmel-ámmal leplezett jogtipró akciók során illantak el, pontosabban jutottak az újdonsült államhatalom tulajdonába. S váltak a korrupció fizetőeszközévé – mi több, a megszállás szimbolikus központjává.

Trófeává.

Tabéry Géza az új hatalom lélektanát elemzi A kastély minisztere című, 1942-es kisprózájában Ady „nagy barátja", Octavian Goga miniszterelnök csucsai beköltözése kapcsán: „Goga Octavian különös keveréke volt annak az erdélyi románnak, aki, ha akarta, sem tudta

magából kitépni tudatalatti alacsonyabbrendűségi érzetét a magyar kultúrával szemben. [...] Ezért fordította Madáchot, Petőfit lelkesen..." S ezért vásárolta meg „potom áron" Boncza Bertától a csucsai kastélyt, amelyet aztán saját ízlése szerint rendezett át, és zsúfolt tele román (vagy annak vélt) történelmi műtárgyakkal – hogy mindhalálig ebben a díszletben éljen.

A minden fronton zajló erőszakos románosítás 1921-ben rendítette meg először az erdélyi magyarság földvagyonát. A világ úgynevezett demokrata sajtója évtizedekig hozsannázott, hogy a románok micsoda humanizmussal és szociális érzékenységgel oldották meg Erdély agrárreformját. Ennek köszönhetően megszűnt a feudális nagybirtokrendszer, és a kisbirtokosok végre emberhez méltó körülmények között gazdálkodhattak. A gond csak az volt, hogy Erdélyben soha nem alakultak ki olyan méretű latifundiumok, mint például Ó-Romániában. Míg a Kárpátokon innen a mezőgazdasági területek 69,9 százaléka volt kisbirtok, és 18,5 százaléka nagybirtok – mely utóbbinak mindössze 32,5 százaléka volt magánkézen –, addig a Kárpátokon túl csak 48,1 százaléknyi terület volt kisbirtokosi kézen – mutatja ki Huszonkét év című, 1941-es könyvében Mikó Imre. Hozzátéve mindehhez, hogy a magyar származású kisbirtokosok az 1920-ban elindított és 1921-ben kiteljesített „agrárreformtól" kezdve sokkal embertelenebb körülmények között kellett hogy gazdálkodjanak, hiszen kevés földjük nagy részétől megfosztották őket a szociális érzékenység jegyében. Mikó Imre korképet ad az erdélyi magyarság megrogyasztásáról, olyan összefüggésekről számolva be, amelyekről feltehetően a legnagyobb mai kurucoknak sincs fogalmuk. Már egy évvel Trianon után „a nagyváradi, gyulafehérvári, temesvári és szatmári római katolikus püspökség 290.507 hold birtokából 277.513 holdat sajátítottak ki [...]. A romániai magyar egyházaknak az agrárreform előtt 371.614 hold birtoka volt, amiből kisajátítottak 314.199 holdat, vagyis az egész birtokállag 84.54%-át" – írja. De még iskolákat és templomokat is elvettek a földbirtokreform során. Jellemző volt a Hunyadi-kori marosszentimrei református istenháza esete: átadták a görögkatolikusoknak, arra hivatkozva, hogy magyar gyülekezete kihalt. A balázsfalvi érsek azonban visszautasította ezt a kegyet, így a templom református kézen maradt. A román állam eltökélten rombolta az ősi földközösségen alapuló székely közbirtokosság birtokállományát is. Például a borszéki közbirtokosság

területéből 150 villahelyet osztott ki román notabilitásoknak, a Gyilkos-tavat (!), Erdély legjelentősebb pisztrángtenyészetét pedig fillérekért adta bérbe egy szenátornak.

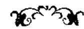
Sok főnemes pusztán azért jutott a tönk szélére, mert magyar volt. A hajdani Szolnok-Doboka vármegye 64 birtokosának 32 675 kataszteri holdjából 23 567 holdat sajátított ki a román állam. A birtokosok természetesen mind magyarok voltak. Az 1921-es, Garoflid-féle törvény rendelkezése szerint a nagyobb birtoktestekből hegyes vidéken ötven, dombos vidéken száz, lapályon kétszáz, illetve ötszáz hold maradhatott eredeti tulajdonosánál. A többit vitte az állam. A törvény azonban „elfelejtette" meghatározni, hogy pontosan mit ért hegyes, dombos és lapályos vidéken, így a földmérők saját belátásuk szerint járhattak el, tág teret nyitva a visszaéléseknek. Amint Mikó Imre írja, a korrupció lett „a kisebbségi jogok egyetlen védője. Pénzzel el lehetett intézni, hogy a magyar birtokokból valamit mégis csak meghagytak [...]. Igaz, hogy ez költséges eljárás volt, mert három kisajátítási fórumot kellett megvesztegetni." A hajdani Osztrák–Magyar Monarchia román származású katonái jutalomból megkapták az elkobzott földek egy részét, ám tetemes darabok maradtak meg állami tartaléknak, és üzérkedtek velük. Eközben az Ókirályságban, a „klasszikus" Románia területén sokkal enyhébb volt a kisajátítás, olyannyira, hogy az összesen elkobozható területek nagyságát limitálták – míg Erdélyben semmilyen módon nem korlátozták, és itt nevetséges összegeket fizettek a kisajátított területekért. Mindez mutatja, hogy a feudális csökevényeket és a kizsákmányolást „felszámoló" romániai földbirtokreform valójában nemzeti bosszú volt. Ahogy még a román- és Trianon-párti brit–skót Scotus Viator is pedzegette: nem más ez, mint a magyarság vagyonának elkobzása, közintézményeinek lerombolása.

Ezt a vagyont semmiféle restitúciós törvény nem juttatja vissza, amíg világ a világ. Erdély így lett papíron is román tulajdon. Hiába hirdetik ma lelkes patrióták, hogy ha teljes és törvényes lenne a romániai restitúció, akkor egész Erdély visszakerülne magyar kézbe: ez nemcsak életszerűtlen, de történelmi tévedés is. Hogy miért, arra sokak szerint csak az erdélyi főnemesség adhatna választ, amely már jóval az impériumváltás előtt lehetővé tette birtokain a románok letelepedését, akik később földeket vásároltak, és szépen lassan szórványba kényszerítették többek között Dél- vagy Észak-Erdély „természetes" módon is fogyatkozó magyarságát.

Mivel az 1921-es reform nem hozta meg a várt hatást, és jelentős birtoktestek maradtak magyar tulajdonban, 1945-ben új agrártörvény született, amely megfosztotta földjeiktől a „fasisztákat", a háborús bűnösöket, a kollaboránsokat és a távollévőket (például azt a kétszázezer dél-erdélyi magyart, aki a bécsi döntést követően Észak-Erdélybe vagy a trianoni Magyarországra menekült, illetve a besorozott vagy hadifogságban lévő észak-erdélyi magyarokat). Ez a törvény már ötven hektárra korlátozta a birtokot, és kisajátította a mezőgazdasági gépeket is. 1949 tavaszán jött a harmadik csapás: államosították a '45-ben még meghagyott birtokot a többi ingatlannal és ingósággal egyetemben, a birtokosokat pedig kényszerlakhelyre, pincék, kunyhók, lágerek szürke zónájába száműzték, ahonnan csak 1989 után jöhettek elő – már, aki még életben vagy Romániában maradt. 1949 márciusában teljesült be az erdélyi magyar arisztokrácia sorsa, amely osztályként és individuumként is fölfüggesztette létezését.

Igaz, akadt azért, aki a pokolban is úr maradt.

Róluk szól históriánk.

– Családi vagyonunkat jelentős erdők adták, amelyek a Maros mentén, a Görgényi- és a Kelemen-havasokban fekszenek – magyarázza Bánffy Farkas a fugadi kertben, ahol a táj idillje átjárja minden porcikánkat, éles kontrasztban mindazzal, amit a fiatalember elbeszél. – Volt családi részvénytársaságunk, volt fűrészüzemünk, erdőnk húszezer hektár körül, a pontos számot nem tudjuk, volt emellett nagyapámnak, Bánffy Dánielnek tízezer hektáros magánbirtoka, amelyet a két világháború között vásárolt, tehát az első földreformmal még nem tudták elvenni. Fűrészüzemünkből Libanonba szállítottak gyümölcsösládát. Nagyapám négy kormányban volt agrárminiszter – nyilván nem véletlenül lett az, értett a gazdálkodás minden szintjéhez. Az ő erdélyi gazdaságának példája is azt mutatja, olyan feladat volt a birtokosság, amelyet most is lehet vállalni, s az erdőgazdálkodás fenn kell hogy tartsa önmagát, az épületeket meg a családokat. Csak hát persze nem így gondolja a román állam, s nem akarja a birtokokat visszaadni, s lehet vívni... – fintorodik el Bánffy.

Az ifjú báró az orgonabokrok tövében mond számos olyan bonmot-t is a továbbiakban, amelyből már fel- vagy főcím lett

sajtótermékekben, például, hogy Románia a korlátlan lehetőségek és a lehetetlen korlátok országa. De tény: ha valaki, ő igazán veteránnak számít a román állam és jogalkalmazás ellen folytatott harcban. A vagyonos Bánffy-família egyike volt az impérium-, majd a rezsimváltások legnagyobb főúri veszteseinek – van hát miért „vívni".

A visszatelepülő erdélyi arisztokrácia – idősebb és ifjabb nemzedék egyaránt – az elmúlt több mint húsz esztendő alatt valóban kitanulta azt a harcmodort, amely egyedül üdvözítő lehet a minden hájjal megkent román jogalkalmazással szemben. Volt ugyan, aki már a kezdet kezdetén elbukott a harcban, mert nem rendelkezett anyagi forrásokkal a végtelen restitúciós perek finanszírozásához. S volt, aki félúton adta föl, mert felőrlődtek lelki tartalékai a packázásokban. A térség történelmének kínzó önellentmondása, hogy ha Románia legalább megvillanni szeretne olyan uniós tagállamként, amelyik tiszteli az alapvető emberi jogokat, sminkelésre szorul, mely komoly károkat okoz a nemzetgazdaságnak. Ha a restitúciós törvényeket maradéktalanul betartanák, sok tízezer hektár erdő, szántó, legelő, valamint számos jó-rossz funkcióval működtetett kastély jutna vissza jogos tulajdonosaihoz. S ha nem is fél Erdély, de jelentős területek kerülnének ki az állami felügyelet alól. A stratégia azonban a kivéreztetés: a smink európai jogrendet, eltökélt kárpótlási szándékot mutat kifelé, a gyakorlatban azonban leginkább azt a célt szolgálja, hogy az idős visszaigénylők előbb távozzanak az árnyékvilágból, mint hogy egy lépést is tehessenek visszakapott földjeiken. Illetve hogyha visszaszerezték is évek hosszú pereskedésével a kastélyt, annyi földet nem nyerhetnek vissza, hogy az épületeket fenn tudják tartani. És akkor jön a követelőző műemlék-felügyelet, vagy megjelennek az újgazdag bukaresti, constanţai érdeklődők, akiknek régi álmuk, hogy víkendházat, cicomás kupleráját vagy valamilyen üzemet alakítsanak ki a régi erdélyi úrilakokból.

S ami a legfontosabb: csak az 1945 után elkobzott birtokok, ingatlanok visszaszolgáltatásáról eshet szó. Az 1921-es „agrárreformban" érintett területek föl sem merülnek. Hogyan is merülnének?

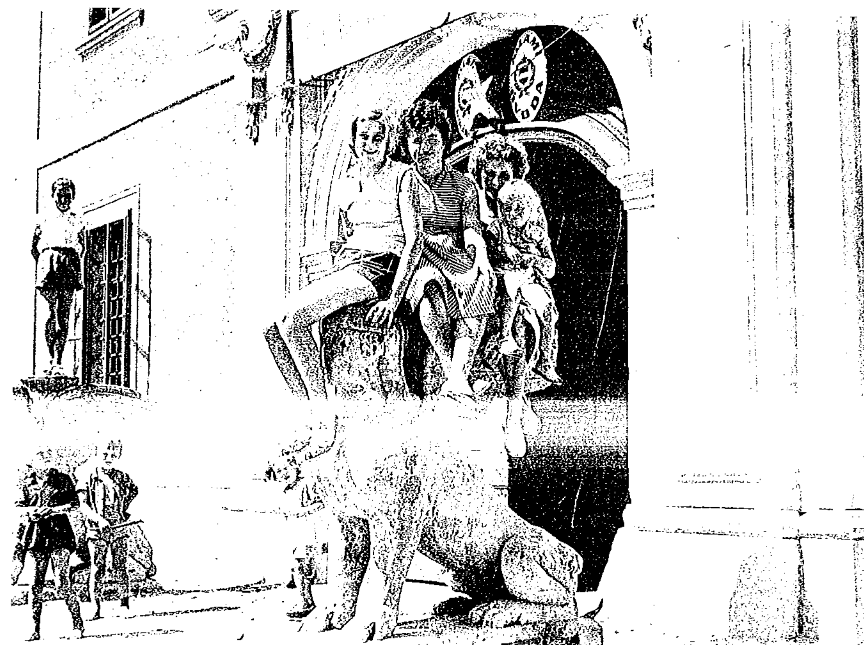
Formálisan Románia mindent megtesz ennek az áldatlan helyzetnek az orvoslásáért, hiszen ömlik Strasbourgból a panaszáradat, ahol ezrével landolnak a jogorvoslatot kereső erdélyi periratok, nem győzik feldolgozni őket. A rendszerváltás után hamarosan, már 1991-ben megjelent az első földtörvény, mely tízhektárnyi termőföldben s egyhektárnyi erdőben szabta meg a visszaszolgáltatás mértékét,

és „amely visszahozta a tulajdon fogalmát és intézményét, s reménnyel töltötte el mindazokat, akiket egykor kisemmiztek, s akik joggal várták kisajátított ingatlanjaik visszaszerzését. Ellenben szintén viszonylag hamar kétségek támadtak a visszaszolgáltatás őszinte szándékát és akaratát illetően. Mert az évek során rendre jelentek meg a különféle, egymástól eltérő »restitúciós« jogszabályok, amelyek hol elősegítették, hol hátráltatták a tényleges visszaszolgáltatást. A jogszabályoknak ebben a halmazában eltévedni látszott az elképzelés, hogy akkor most tényleg: mindent vissza, vagy mindent csak összevissza?" – fogalmaz Újvári Ildikó a kolozsvári Korunk 2012. júliusi számában, Eckstein-Kovács Péter ügyvéddel készített beszélgetésében. Elejétől fogva minden törvényben ott volt az üröm, amint Eckstein-Kovács elmondja, hiszen az előző és a régi-új tulajdonos között nem igyekezett rendezni a kérdéses pontokat, így „két síró fél állt egymással szemben". Az ingatlanok visszaszolgáltatásában a 2001-es törvény hozott némi javulást, utat nyitva a tényleges restitúció felé, mivel feloldotta a visszakapható ingatlanok számának korlátozását, s addigra megszülettek a kisebbségi szervezetek, valamint az egyházak elvett javainak visszaszerzését lehetővé tévő kormányrendeletek is. A tíz hektár földterületből ötven lett, majd a 2005. évi 247-es törvény minden korlátozást megszüntetett a visszaadható területek vonatkozásában. Úgy tűnt, semmi nem állíthatja meg a mindent vissza katartikus folyamatát.

„Vitathatónak tartom, hogy a teljes természetbeni visszaszolgáltatás, az úgynevezett »restitutio in integrum« mennyire felelt meg a román valóságnak, s mennyire volt a legbölcsebb döntés – nyilatkozza az idézett interjúban Eckstein-Kovács Péter. – Személy szerint én mindig ennek a híve voltam, mert a tulajdonjog szentsége és annak elévülhetetlensége számomra nagyon fontos érvek és elvek." A romániai bürokrácia ugyanis ettől fogva minden energiáját arra fordította, hogy megakadályozza a teljes visszaszolgáltatást: „[...] azok az önkormányzatok vagy hatóságok, amelyeknek rendelkezési joguk volt ebben a kérdéskörben, ódzkodtak felelősséget vállalni az esetek többségében. Annak ellenére, hogy adott helyzetben minden feltétel megvolt a restitúcióra, mégsem rendelték el a visszaszolgáltatást, hanem ellenkezőleg: az összes fórumot igénybe vették, hogy megvédjék a gondnokságukban-tulajdonukban levő ingatlant, és ugyanakkor áthárítsák a felelősséget a bíróságokra. Márpedig a bírók sok esetben felháborítóan tevékenykedtek"– mondja

Eckstein-Kovács. Aki nem vette föl a versenyt ezzel a jogalkalmazással, az „maradt az igazával, de nem szerezte vissza az elvett ingatlant". Ahogy az is előfordult, idézi fel az ügyvéd, hogy ingatlan helyett kárpótlást kért egy kolozsvári idős ember; s a megítélt öszszeget kivette a bankból, hogy hazavigye. „Öt percre rá kopogtak nála. Ajtót nyitott. Látogatói agyba-főbe verték, a pénzét elvették, és Kelemen Gábor bácsi néhány nap múlva belehalt a megrázkódtatásba és a sérülésekbe. Ilyen esetek is voltak. Nyilvánvalóan bűnszövetkezetről volt szó, ennek egyik ága a polgármesteri hivatalhoz tartozott, gyakorlatilag ezek tartották megfigyelés alatt és ellenőrizték a restitúciók jó részét."

Nagyjából ilyen módon igyekszik ma Románia biztosítani a tulajdonjog szentségét és elévülhetetlenségét a kisemmizett erdélyi nemesség számára. Jóllehet Magyarország sem dicsekedhet példás kárpótlással, hiszen jól emlékszünk a kárpótlási jegyek körüli panamákra, a valóban jogosultak egy részének újabb kiforgatására, a rablóprivatizációra... Mi több, hazánkban a kárpótlási törvény nem engedélyezte a nagybirtokok, a kastélyok, de még egy árva kocsma vagy belvárosi bérház visszaszolgáltatását sem egykori

Óvodaként üzemelő kastély a magyarországi Héderváron, 1959

tulajdonosaiknak, az épületek állami kezelésben vannak. Vagy omladoznak önkormányzati, netán magántulajdonban, jobb esetben kastélyszállóként óvják meg állagukat. Nálunk sem olyan körülményes tehát az erdélyihez hasonló romvilágokat találni...

Erdélyben azonban még lehet és kell is vívni a földekért és az úrilakokért. Ennek idegőrlő rutinjáról Bánffy Farkas sokat tud. Mint mondja, ő azért költözött az erdélyi szórványba, mert úgy látta, a családból valakinek meg kell oldania ezt a kérdést – ami azonban nemcsak kötelesség, hanem pompás gazdasági lehetőség is. Európa fejlettebb részeivel ellentétben még sok minden nincs kiépülve Romániában, s nagy területeket visszakaphat a család, ha valaki „rugdossa a hivatalokat". Báró Bánffy szerint az már külön ügy, hogy Romániában mennyire kell rugdosódni. Ő mindenesetre apránként kezdte visszaharcolni a birtokokat: öt-tíz hektárocskákat – végül eljutott ötszáz hektár erdőig, háromszáz hektár földterületig.

– Mekkora erőfeszítést igényelt visszaszerezni öt-tíz „hektárocskákat"?

– Rengeteg papírmunka volt – mondja Bánffy Farkas. – Először is be kell adni az igénylést az önkormányzatnak. Papírokkal bizonyítom a tulajdonjogomat, s a helyi földosztó bizottság eldönti, jogos-e a kérés. El lehet képzelni, hogy egy ilyen falusi földosztó bizottság jogilag micsoda szempontokat tud figyelembe venni. Ha tiszta a képlet, akkor is előfordulhat, hogy egyikük indítványozza: ne adjuk vissza neki. S akkor kész... Felelősségük semmi. Bármit döntenek, felküldik a megyéhez, s az felülbírálhatja őket. A megyénél viszont nem ismerik a helyi viszonyokat, ott már akad ugyan néhány jogász, de azok is általában pártkatonák. Volt olyan is, aki megállapította, hogy a nagyapámnak én nem is vagyok az unokája.

– Magyarul a nemből igen nem lesz, az igenből viszont lehet nem.

– Így van. A helyi önkormányzatnál csak az a lényeg, hogy minél gyorsabban küldjék föl az ügyet. A döntésük többnyire nem, mert az az egyszerűbb. Akkor az ember nekiáll perelni.

– A per viszont iratokra kell hogy támaszkodjon...

– Vagy egy élő tanúra, hiszen míg Erdélyben volt telekkönyv, s az alapján rekonstruálni lehetett az egykori birtokviszonyokat, a Kárpátokon túl, Ó-Romániában ennek híján csak élő tanúra hagyatkozhattak. Nos, ezen a szinten már van egy bíró, aki elvileg ismeri a jogot. Első fok. Szerencsére Romániában két-három hetes terminusok vannak. A másodfokon már három bíró van, a harmadfoknál el kell menni Bukarestbe. Másod- vagy harmadfokon mondhatják azt, hogy visszaküldik az ügyet első fokra – és akkor kezdődik elölről a hercehurca. Az is előfordulhat, hogy megsemmisítik másodfokon az elsőfokú döntést, és a bírók kitűzik ugyanott maguknak az újratárgyalás időpontját. Vagy olyan is megeshet, hogy a részvénytársaságunkat megtámadja Józsi bácsi, mondván, ez az rt. jogtalanul lett újraalapítva. Józsi bácsi meglebegtet egy papírt, hogy ő ugyanitt kér vissza erdőt, és neki van egy élő tanúja.

– Az élő tanú még látta Józsi bácsi édesanyját gombászni abban az erdőben?

– Nem, ő emlékszik, hogy 38-ba' ott vót egy hektár erdeje a Józsinak. Innentől kezdve Józsi bácsi is beszáll a perbe; azt sem tudja, hol van, s később ki fogják dobni belőle, de miatta másfél évre megáll a per. S lesznek valami költségei, s ezeket majd valaki kifizeti helyette. Az a cél, hogy minél tovább húzzák az ügyet. Jártam már ötórás tárgyaláson – ez gyilkosságnál is sok idő –, ahol megjelent a megyei prefektúra hét jogásza, felbéreltek még két ügyvédet, az erdészeti hivatal három jogással képviseltette magát, ez 12 – s velük szemben vagyok én az ügyvédemmel. Az erdészeti hivatal az állami erdőt elvileg csak kezeli, semmi köze ahhoz, hogy visszaadják-e, nem tulajdonos.

– Ennek azért tetemes költségei lehetnek: a román állam is jelentős pénzt fordíthat arra, hogy lassítsa az elvben egyértelmű végkifejletű folyamatot.

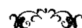
– Viszont ezalatt óriási összegeket spórol meg. „Elvben" ki kellene hogy fizesse a jogos tulajdonosnak a közben jelentkező profitot, amely például az erdők kitermeléséből származik, de gyakorlatban ezt soha nem fogjuk megkapni a könyvelési trükkök miatt. Hogy megy a per lassítása? Bejönnek az ügyvédek dokumentumhegyekkel, minden papírból van náluk három példány. „Itt van ez a dokumentum, ennek alapján kérjük a tárgyalás elhalasztását, blabla..." A bíró megnézi, jó, megkérdi, mi a véleményünk, mi természetesen a törvényekre hivatkozva ezt elutasítjuk. Rendben, elvetettük. Jön a következő dokumentum: ezért s ezért szeretnénk, hogy felfüggeszszük a tárgyalást. Elutasítva. Akkor bejelentik, hogy szerintük a bíróság elfogult, kérnek új bírókat. Gyorsan előkaparnak három bírót az épületből, azok eldöntik, ezek a bírók valóban elfogultak-e. Megállapítják, nem elfogultak. Vissza. „Akkor úgy gondoljuk, hogy az egész bíróság elfogult, tehát kérjük áthelyeztetni az ügyet más megyébe."

Az egyik ügyünket áthelyezték a Duna-deltába, innen hatszáz kilométerre, oda kell lejárogatnunk tárgyalásra. Viszont ott már nincs az a nacionalizmus, mint Erdélyben. Maros megye a legkatasztrofálisabb, a legsötétebb, a legsovinisztább az ötven-ötven százalék magyarsággal és románsággal. Ott négy éve nyertük meg egyik perünket, visszavonhatatlanul és megfellebbezhetetlenül, nagyapám kilencezer hektárját kaptuk vissza, de Maros megye egyszerűen nem hajtotta végre az ítéletet: „Nem adjuk vissza az erdőt, mert a megyének nem gazdasági érdeke" – indokolnak. Na de ki kérdezte, hogy érdeke-e?! Van egy jogállam, van egy jogerős ítélet!

– Arra nincs mód, hogy polgári engedetlenként bevonuljanak az erdőbe, és kivágják a fát mint jogos tulajdonosok?

– Abban a pillanatban lecsuknak. Megesett, hogy csak benéztünk az erdőbe, és már jöttek is a rendőrök, hogy mit keresünk itt.

Egy hold erdő egy négyzetméternyi kastélyt tart fönn – fogalmazta meg a nemesi létmód egyik közgazdasági alaptételét gróf Teleki Sándor a XIX. század végén. Ezt a bölcsességet belátta a román államhatalom is: nem véletlenül lett az erdélyi kastély a restitúcióellenesség trójai falova.

Csombord termékenysége messzire sugárzik – ezt minden alkalommal meg kell állapítanunk, amikor áthajtunk a Maros-kanyarulathoz tapadó kis falun. Az enyedszentkirályi Bánffy-kastélyhoz tett kitérő után visszakanyarodunk ide. A polgári miliőt idéző, kissé megkopott főutcai eklektika fölé magasodik a magyarok temploma, és messzire látszik egy furcsa, piramis alakú építmény is a domboldalban. A határ menti szőlőbirtokok, gyümölcsösök ősidők óta kultúrtájjá avatják ezt a vidéket. A Maros menti római villák, szentélyek, erődítmények kövei errefelé nem véletlenül illeszkednek borospincék falába: így teremtődik egyértelmű folytonosság borműveltségek között. Volt idő, még a régi Magyarországon, hogy a tokaji után a csombordi bor következett, és – amint a hajdani csombordi téli gazdaképző iskola lelke, Nagy Endre írja visszaemlékezéseiben – még Tokajban is meghajoltak a gazdák a Csombord szó hallatán. Most már megállunk itt; s mielőtt Bánffy Farkasnál vizitálnánk, a csombordi Kemény bárókra is rátalálunk – ám ebben a találkozásban nem lesz sok köszönet.

32. Báró Bánffy Farkas a fugadi kastély előtt

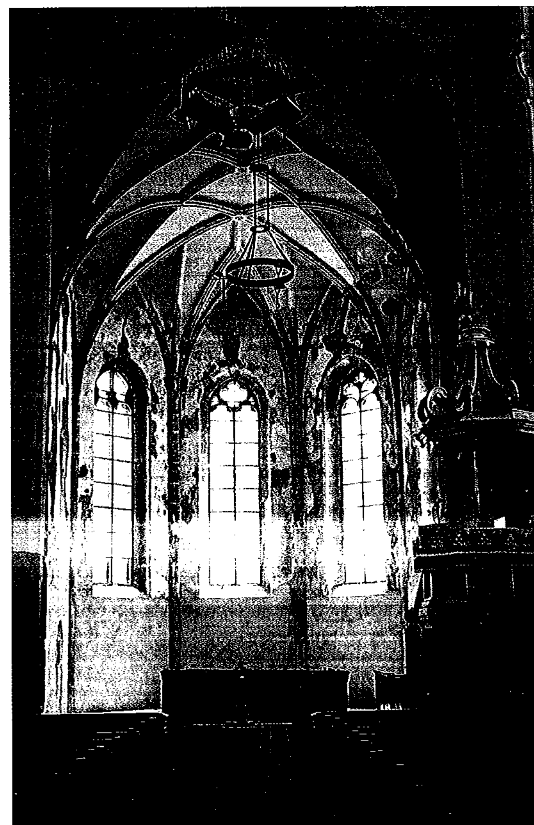
33. A fugadi kastély bejárata a békeidőkben

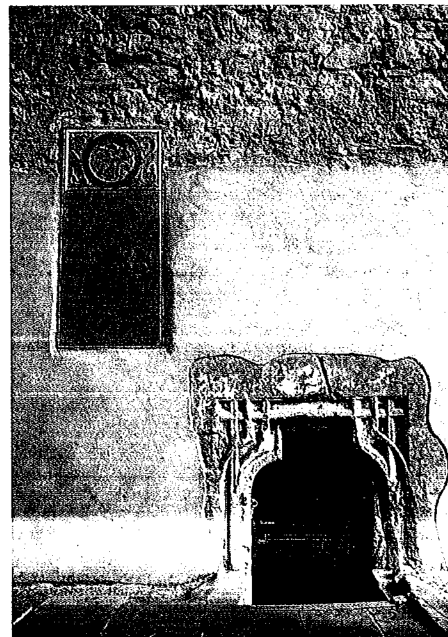

34–35. Az épület 2016-ban, ismét a Bánffy-család tulajdonában

36. A nagyenyedi vártemplom védművei

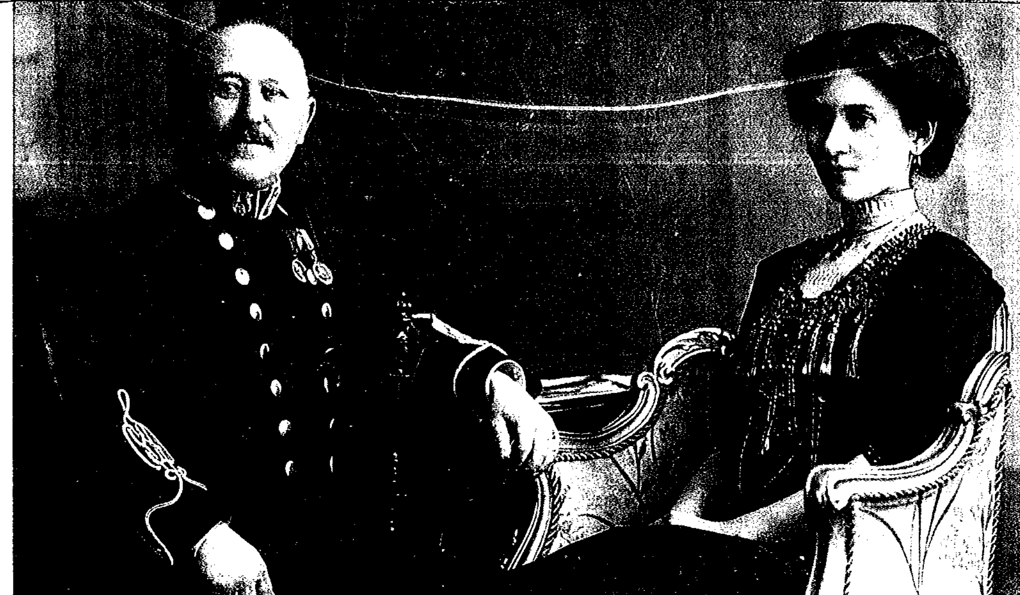

37–38. A szentély felújítás alatt – értékes gótikus és fejedelemség kori kőemlékek

39. Miksa Zsuzsanna helyreállított szobra a templom udvarán

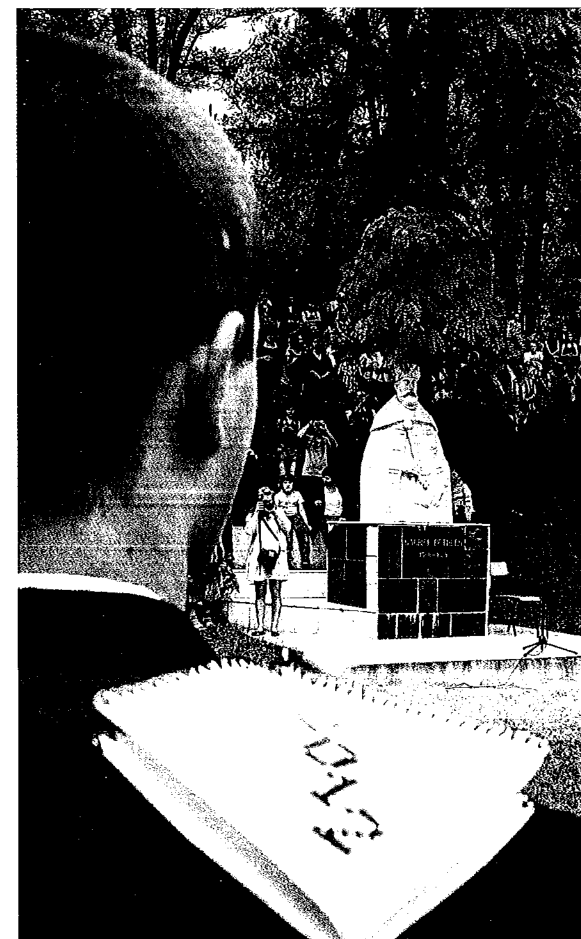
40. A labancok elleni harcokban elesett enyedi diákok emlékműve

42. Borsay Samu, a kollégium zenetanára feleségével, 1900

41. Ballagók a Bethlen Gábor Kollégium tornakertjében

43. Az alapító Bethlen Gábor fejedelem szobra

44–47. Az enyedszentkirályi Bánffy-kastély fénykorában és 2012-ben

48. A Bánffy-kastély 2016-ban,
a felújítási munkák végén

49–50. A Kemény-család sírpiramisa a címerrel; mögötte
Csombord református temploma

51. A Kemény-kriptát nyitva találtuk 2012-ben

52. Magyargyerőmonostori Kemény Endre báró sírkövének töredéke

53. A csombordi sírkert a református templom mellett

54. Nemesi csontok hulladékkal keveredve...

55. A sírkamrából kirángatták a koporsót

Mi más vonzaná Csombordon a magyar emlékeket kajtató embert, mint a falu fölé magasodó református templom hófehér rajza, mellette a Kemény-család síremléke, amely miniatűr mása a gízai monstrumoknak? Legutóbbi ottjártunk óta kikövezték a meredek szerpentint, amely a templomhoz vezet, erről kell letérni a piramishoz is. Megcsodáljuk a repedezett, szürke kriptafalat meg a kilátást a Maros kacskaringóira, Csombord háztetőire és Nagyenyed környékére. 1849 januárjában innen nézhették az Enyed háztetőin táncoló vörös kakasokat s hallgathatták a halálüvöltést a csombordi magyarok, akik akkor még túlnyomó többségben lehettek. Axente Sever, a móc felkelők véreskezű vezetője itt, a Maros jegén eskette föl martalócait, hogy nem kímélik meg Nagyenyed lakosságát.

Esküjüket megtartották.

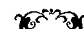
Gyönyörű a Kemény-kriptától a kilátás, magyar arculatú a vidék – ez a táj rejti a szórványok szórványait, de honfoglalás kori temetőket, például a közeli marosgombásit meg az erőteljes magyarságú Magyarlapádot is.

Nagy Endre a két világháború között, a végzetes földbirtokreform után éppen ezen a tájon építtett ki erős várat a magyar tanulóifjúságnak az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület égisze alatt, méghozzá az akkoriban már haldoló Kemény-birtok megvásárlásával. Csombord volt az első falu Alsó-Fehér megyében, ahol kigyúlt a közvilágítás 1935-ben, az iskola bejárata fölött. Mint Így éltem és ezt láttam... című emlékirataiban Nagy Endre feljegyzi: „A [nagyenyedi Bethlen Gábor] Kollégium birtokai 8-10 község határában terültek el. Az agrárreform előtt területük 11-12 000 holdat tett ki. Ma 1428 hold az egész, abból is több mint 1200 hold erdő. [...] És a nép? Istenem, mit mulasztottak a nagy, a gazdag, a tudós ősök! Csupa román falu élt a fejedelmi örökségen, a Kollégium urai meg sem kísérelték magyar alkalmazottak betelepítésével más népi színezetet adni e tájnak. Nem, sőt a meglévő megtartásával sem törődtek. Enyed vidékének magyar népe a háromszáz évet betöltött országos hírű Kollégium tövében nem tudja jól anyanyelvét. Elveszítette teljesen annak pattogó hangsúlyát, nem ismeri a kettős mássalhangzókat, s fogalma sincs annak minden mondatából kibukkanó zenéjéről. [...] Igen, a Kollégium professzorokat hizlalt mesébe illő fizetésekkel, tudományt, hitet ápolt, és közben elfelejtkezett nemzeti kultúránkról és az azt leghűségesebben képviselő magyar szántóvetőről." Amikor Dél-Erdély nem került vissza Magyarországhoz a második bécsi döntést

követően, ezen a tájon aggatták ki azokat a feliratokat is, amelyek a nyilvános magyar beszéd kerülésére figyelmeztettek, s Csombordon 1938-ban betiltották az iskolai tornát, mondván, az „titkos magyar katonai kiképzés". Innen vitték munkatáborokba a magyarokat, s rekvirálták el minden terményüket a negyvenes években, hátha éhen halnak. A román falusfelek azonban ezt nem engedték: vittek élelmet, takarmányt az éhezőknek.

Nagy Endre tanulságos szórvány-esettanulmányán töprengünk; ám amint közelebb lépünk a Kemény-kripta kapujához, megborzongva látjuk, hogy hiányzik róla a lakat, s a kétszárnyú vasajtó résnyire nyitva. Tétovázva megtorpanunk, hiszen ezen a mezsgyén átlépve már minden cselekedet kegyeletsértő. De aztán belökjük a nyikorgó, rozsdás kaput, s amit ott látunk, azt nem fogjuk egykönnyen elfelejteni. Ami meggyalázott erdélyi nemesi temetkezési helyről közhely összegyűjthető, az a csombordi piramiskriptában egy helyen és egyetlen pillanatban összesűrűsödve ott hever, ott ropog a lábunk alatt. A falba mélyesztett sírkamrákban szemét és emberi maradványok keverednek össze: pillepalack, kenderkötél és megsárgult csontdarab kandikál ki az egyik összezúzott ón koporsófedél alól. A másik kamrából egyszerűen kilóg a koporsó, ahogy lerántották és úgy hagyták a fosztogatók. Az alsó traktusban összezúzva a sírkövek: „emény", „rőmonostori" – ezek betűzhetők ki a magyargyerőmonostori Kemény bárók kőbe vésett emlékezetéből. A földön még rosszabb a helyzet: jókora lábszárcsont hever a feltehetően fekvőhelynek behordott avaron az egyik sarokban, a másikban medencecsont talál szürreális társra a szipusok által ott hagyott ragasztóstubusban, arrébb félrehajított tonettszék... Az egész olyan reménytelenül és bevégzetten elszomorító, hogy csak némán forgolódunk a szűk és félhomályos helyen, és szemünkkel meg fényképezőgépünkkel rögzítjük a befogadhatatlant. Még ma is több száz magyar él Csombordon, a sírkertet a templom mellett szépen rendben is tartják, de úgy látszik, a Keményekre már nem maradt erő. Vagy akarat... Pedig egykor ez a nemesi família nyomott bicskát a csombordiak kezébe, ahogy errefelé mondják. A bárók gazdaságában a szőlészet és a fanemesítés biztosított munkát – s ez a bicska jobb megélhetést adott az ittenieknek, mint bárki másnak a környéken. A csombordi Kemény-kastély mégis úgy áll, ahogy a kripta – pusztulóban, elfeledve, kiürítve. S jól tudjuk: ha egy épületben már nem lakik senki, akkor annak nincs többé lelke...

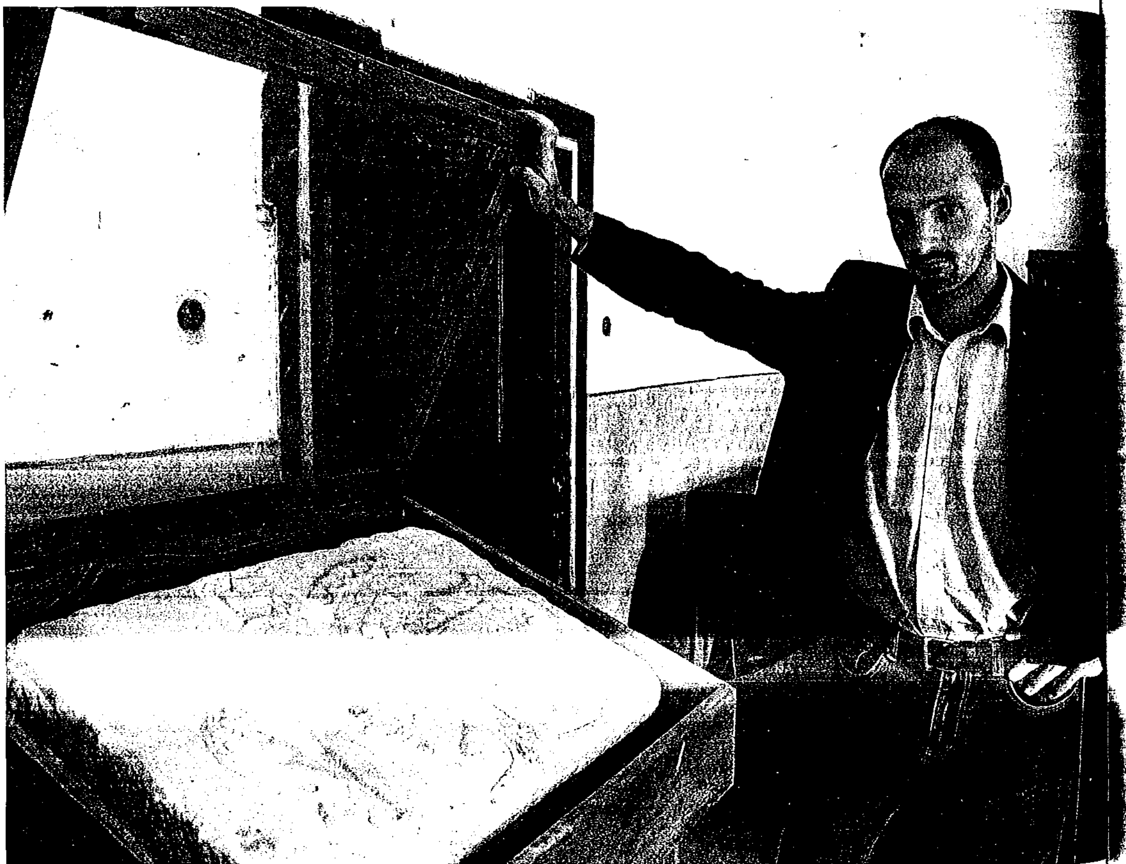
El Magyarlapád mellett, tovább Fugadra: összezáruló dombok közé vezet a keskeny országút. Amint végre beérünk a faluba, a román parasztok biccentve, sokat tudó pillantással kísérnek, s akárkit kérdezünk a „castelról", mindenki azonnal előzékenyen mutatja a „baronhoz" vezető utat. A falu nyugodt és tájba illő, az idő csak lomhán mozdul a kerítések között. Elhagyjuk a főutcát, s az ortodox templom közelében lekanyarodunk a patak felé. Automata fakapu állít meg a Bánffy-birtok előtt, odabent, az intézői ház előtt farmeros-zakós fiatalember fogad. A körbezárt, füves-fás kis medencében ott árválkodik a kúria méretű kastély: egyszerre kint is meg bent is, láthatatlanul, mégis nyomatékosan, ahogy annak mindig is rendje volt. Erdők, legelők és a település határán, az abszolút többségű román és az egyszemélyes magyar világ találkozási pontján – egy konok báró legénytanyájaként. Internet van, térerő alig, mégis innen szerveződnek a főnemesi Erdély visszahódításának fontos hadműveletei.

Hatalmas boltíves pince félhomályában tapogatózunk előre, csak lőrésszerű ablaknyílásokon vág be a napfény. De még így is látni, hogy a pincecsarnok közepén álló masszív pillérek kissé megbillenve, megsüllyedve vészelték át az elmúlt éveket. Rájuk támaszkodik a fugadi Bánffy-kastély, nem csoda, ha ez az ingatagság majd odafönt is átjárja a szobákat, és kissé elvarázsolt kastéllyá teszi az épületet. A pince üres most, egy árva hordó vagy krumpliszsák sincs benne, a múltnak mégis olyan darabkái lehetnek itt eltemetve, amelyeket talán jobb nem bolygatni. Bánffy Farkas szerint azonban ennyire nem komoly a helyzet, számtalan családi anekdota kötődik ide. Például amikor Dániel nagyapját egyszer megkínálták Bécsben, mondván, kóstolja csak meg, ez a legjobb magyar bor, akkor egyetértően bólogatott – mivel az ital a saját pincéjéből származott. Aztán azt is rebesgették Fugadon, hogy olyan magas cukorfoka volt az itteni mustnak, hogy a hatalmas hordókat szét kellett vágni, mert a borból hamar lekvár lett, amelyet mint a kocsonyát, úgy szeleteltek. Amikor a világháború a fugadi kastély pincéjébe is elért, a katonák összelövöldözték a hordókat, megrészegedtek annak rendje és módja szerint, majd belefulladtak a borba, amely félméteres magasságban állt – de ugyanezt hallottuk már a nagyenyedi Bethlen-kollégium pincéjéről is.

– Egy bácsi meg azt mondta, hogy jól emlékszik: amikor építették a kastélyt, mindenki beletette a nevét egy üvegbe, amelyet aztán befalaztak. Csak az a baj, hogy a bácsi hetvenéves, a kastélyt meg kétszáz esztendeje emelték – neveti el magát Bánffy báró, azt azért hozzátéve, hogy mindössze három fotót találtak a kastély meg a park eredeti, békebeli állapotáról. Ezen és a szájhagyományon kívül nem sok minden áll rendelkezésre a régi állapotok rekonstruálásához. Semmiféle dokumentáció, tervrajz, építési feljegyzés nem került elő – ám e nehézséggel a legtöbb erdélyi úrilak megújítójának szembe kell néznie.

A ma látható fugadi Bánffy-kastély 1812-ben épült. Valami állt itt azelőtt is, arról talán éppen a pince tudna „mesélni"; de hogy az 1784-es Horea–Cloşca-féle lázadás oláh parasztfelkelői nagy gondot

Báró Bánffy Farkas mutatja a megmentett címert a fugadi kastélyban

fordíthattak arra, hogy az udvarházat újra kelljen építeni, az szinte bizonyos. Ami eltűnt az új kastély alatt, az a nagyercsei és gelencei Toldalagi-család tulajdona volt a középkortól a XVIII. század közepéig, s házasság révén került a Bánffyak kezébe. Azokból az időkből mindössze egy emléktábla maradt meg, az is csak azért, mert amikor a lépcsők alatt Bánffy Farkasék kiásták a felhalmozódott földet, megtalálták az összetört családi címert, amely az 1763-as Toldalagi–Bánffy-frigyet örökítette meg. Feltehetően a korábbi épület homlokzatán lehetett, majd később járdakő lett belőle, szerencsére fejjel lefelé, így a lábak nem koptatták el. A fiatal báró vitrinben őrzi a töredéket, amelyen most is jól látható a Bánffyak címerének kardot tartó szárnyas griffmadara, a nemzetség hősi eredetének – és makacsságának – jelképe. A főnemesi família ugyanis Tonuzobától, a X. századi besenyő vezértől származtatja magát, akinek a griff volt a totemállata, és aki Taksony fejedelem idején telepedett le az országban. Aztán inkább eltemettette magát élve az abádszalóki révnél, mint hogy pogányságát feladja a kereszténység kedvéért. Fiait azonban felnevelték a magyarok, egyiküktől származtatják magukat a Bánffyak, akik közül számosan vállalták inkább az élve eltemettetést, mint hogy feladják elveiket.

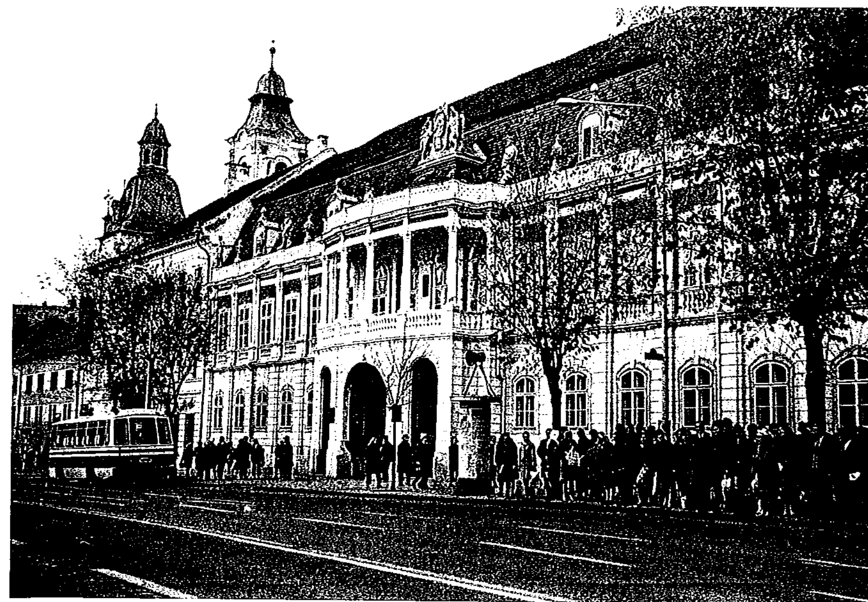
„Nincs, mi örök, ne reméld! Int erre az év meg a perc, mely elviszi szép napodat" – böngésszük a feliratot, a latin nyelven kőbe vésett Bánffy-jelmondatot a portikuszon, mielőtt belépnénk a kapun. Ha átnézünk a kastély egymásba nyíló szobáin, az enyhén megbillent tér mutatja, hogy a pincében valóban süllyednek a pillérek. A báró rutinosan vezet körbe bennünket, megannyi televíziós stábbal, újságíróhaddal a háta mögött: megmutatja a bizarr ábécés „szalont" az emeleten, ahol kisiskolásoknak szánt rajzos betűsor emlékeztet az épület legutóbbi rendeltetésére. Valahová a mókus, a kabát, a tojás és a pávakakas ábrája közé ügyetlen kezek a BANFI feliratot karcolták. Csőcsonkok állnak ki a falakból, a padló több helyütt korhadtan inog, egyik-másik szoba közepén szurokfekete denevér- és nyestürülék. S ahogy a földszinten kerülgetjük a befelé fordított öreg bútorokat, galambok röppennek ki a verandaajtó törött üvegén, egyenesen a gyümölcsös dombjára vezető híd alá. Ez a különös hidacska is rossz bőrben van, már csak nyomokban emlékeztet arra az időszakra, amikor a kastély lakói romantikus reggeliket költöttek el az emeleti teraszon, majd kisétáltak a gyümölcsösbe. Ma a híd statikai gondok miatt veszélyezteti a kastély idecsatlakozó részét.

– Úgy döntöttem, hogy konzerválom az épületet – magyarázza Bánffy Farkas, miközben fölkaptatunk a gyümölcsösbe. – A tető kész van, zárva az ajtók, ablakok, a víz már nem folyik be, így a kastély állhat egy ideig. Ha visszakapjuk az erdőket, akkor rendbe teszszük. A többihez képest ez az épület nem is volt súlyos állapotban: csak 2002-ben vonult ki belőle az iskola, addig védve volt. 2004-ben adták vissza, két év alatt jól tönkretették, és még három év eltelt, amíg ide tudtam jönni. Addig ellopták, amit csak lehetett. Az utolsó kilincset és ajtókeretet is, amit meg nem, azt lerombolták. Ez szörnyen hangzik, de ha mindent komolyan veszünk, akkor el se kezdjük – mosolyog a fiatalember.

Állunk a dombtetőn az embermagas fűben, lábunk alatt életveszélyesen kong, mozog a föld meg a gazdasági épületmaradványok födémzete. Alattunk a kastély, Bánffy Farkas jobbra és balra mutat, sorolja, mi tartozik a birtokhoz. A szemhatárig minden...

– Az épületet csak 1996-ban vezették be a telekkönyvbe, mert mi kértük, addig nem szerepelt sehol. Ezért iskolaként van nyilvántartva, hála istennek nem műemlék, ami fantasztikus dolog, mert nincs megkötve a kezünk. Akadtak persze helyi próbálkozások, hogy ne tudjuk normálisan nyilvántartásba venni a kastélyt. Tizenhárom év alatt visszajött a birtok, aztán még négy év kellett... Eddig harminc perünk biztos volt már, valamelyik még folyik. Amikor a fugadi polgármester be akart perelni, mondtam neki: Uram, nekem olyan mindegy, hogy harminc vagy 31. Az ügyvédünk bónuszként megcsinálja. Maximum maga veszíthet.

Mielőtt megkerülnénk a kastélyt, a hátsó homlokzaton kettős címerű emléktáblát pillantunk meg: a griffes-kardos mellett szarvasagancsos-keresztes jelvény, a Zichyeké. Az épület mai formáját a két világháború között nyerte el, amikor báró Bánffy Dániel nagypapa, valamint gróf Zichy Mária Huberta nagymama manzárdszintet emelt az épületre, s felújíttatta, ami rászorult a javításokra. Olyan infrastruktúrája volt a kastélynak, amilyennel csak a nagyobb városok büszkélkedhettek: központi fűtés működött benne, és angolvécé. Mivel Dániel nagypapa a német megszállásig volt miniszter, és mert 1944 szeptemberében követelte az erdélyi érdekek képviseletében a fegyverszünet haladéktalan megkötését, nem különösebben meglepő, hogy sem Fugadon, sem másutt nem várt rá további karrier. Az sem növelte népszerűségét a németek szemében, hogy

A kolozsvári Bánffy-palota, 1972. „Nincs, mi örök, ne reméld!"

három évvel korábban a hadba lépés ellen szavazott a koronatanácson, világosan látva a jövőt: „A szovjet megrakja a németet, és akkor Magyarország nagyon nagy bajba kerül!" A nácik a megszálláskor halálra ítélték, álruhában sikerült őt kicsempészni a Margit körúti fogházból – kézenfekvő tehát, hogy a román állam ma Bánffy Dániel úgymond háborús bűneire, náci rémtetteire hivatkozva támadja az örökösök restitúciós igényeit. Fugad ura egyébként a háború után Budapesten maradt. Közismert német- és háborúellenessége miatt nem citálták népbíróság elé, nyugdíját azonban rövid úton megvonták. Nem tudták megtörni: unokaöccsével, gróf Bethlen Dániellel lovat, kocsit vett, fuvarozásból tartották fenn családjukat. Akkor a volt minisztert feleségével és hét gyermekükkel Jászapátiba telepítették, évekig húsz négyzetméteres húsraktárban éltek. A nagyobb gyerekek nem járhattak középiskolába, gyapotszedéssel, rizsgyomlálással és más egzotikus munkákkal lendítették fel a kommunizmus kísérleti mezőgazdaságát. Majd a család Nagymaroson kötött ki, a legidősebb fiút, Ferencet innen hurcolták börtönbe 18 éves korában államellenes megnyilvánulásért. Báró Bánffy Dániel sorsa Pesten pecsételődött meg: lelökték a villamosról, és olyan súlyos koponyasérülést szenvedett, hogy bénán vegetált 62 éves korában bekövetkezett megváltó haláláig.

Kastélya falai közé 1949-ben költözhetett be az iskola. A háború során eltűnt javakat Farkas barterüzletek során igyekszik visszaszerezni: a fugadi parasztok tűzifáért cserébe visszaadják báró Bánffy Dániel régi szekrényeit, és még boldogok is, hogy milyen jól jártak. Az ifjú báró emellett afféle szociális központ lett Fugadon, ahogy az a békeidőkben is természetes volt: gyógyszert hoz Magyarországról; s ha ügyvédet akarnak a falusiak, vagy az erdejükkel nem tudnak mit kezdeni, hozzá fordulnak. Nem csoda, ha helyhatósági választások idején mindig felröppen, hogy indul polgármesterjelöltként.

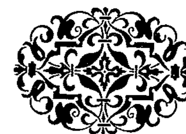
– Isten ments, hogy polgármester legyek! – tiltakozik. – Nincs elég bajom? Én az erdővel akarok foglalkozni. Hamarosan visszakapunk mindent; s ami már most van, abból megélek. Más családoknak is elvállaltam, hogy kezelem területeiket és épületeiket. A fugadi kastélyból lehetne hotelt csinálni, de nekem nem célom, hogy mindig itt mászkáljanak a turisták. Jól néz ki egy profilban a kastélyszálló, de sok hasznot nem hoz. Modern épületnél könnyebb a helyzet, ám egy kastélynál soha meg nem térülő befektetés. Nagy a családunk, szép hétvégi ház lesz, ennyi – nevet Bánffy Farkas.

Részben e „hétvégi házból" kiindulva 9300 hektárt sikerült visszaharcolni úgy, hogy a jogosultságot megítélték, ám e területeket még nem kaphatták meg... A visszaigénylés végcélja azonban összesen harmincezer hektár az elkonfiskált Bánffy-birtokokból. Ha minden visszakerült, a báró szerint nincs más hátra, mint felállítani az erdőgazdálkodást. Méghozzá családi zártkörű részvénytársaság formájában – ahogy az egyszer már hatékonyan működött. S akkor már nem lesz többé gond, hogy a kastély négyszáz négyzetméterének fenntartására nem kerül elegendő hold erdő.

– Milyen esélyt lát arra, hogy az Erdélyből elüldözött arisztokrácia ismét birtokon belül kerüljön? És megint társadalmi-gazdasági tényezővé váljon?

– Szerteágazó problémakör ez, és mindenkinek egyedi a helyzete. A megoldás függhet a helyi polgármestertől, prefektustól, minisztertől – meg hogy kinek van az érintett birtokon vadászháza. Nincs erre válasz, hogy mikorra és hány százalékban lehet megoldani a főnemesi restitúció kérdését. Folyamatosan nő ez a szám. Mindig valaki politikai érdekének kell lennie, hogy egy-egy ügy előrelépjen. Csak szükség van olyan emberekre, akik erőltetik a dolgokat – mondja Bánffy Farkas konokul. – A cél az, hogy szerezzünk akkora vagyont, amekkorából rendbe lehet hozni a helyzetet. Ez afféle tudatalatti

elvárás is a régi családokkal kapcsolatban. Hiszen a visszaszerzett földek több épület és szélesebb közösség fenntartásához nyújthatnának segítséget. Ugyanakkor sokan nem fogadják el, hogy bizonyos területeket vagy épületeket el kell adni, hogy meg lehessen menteni olyan épített örökséget, amely a magyar közösség számára érték. Hiszen ha valaki nem tudja fölújítani, megteheti más, aki képes ismét a körforgásba bekapcsolni azt. A folyamat kimenetele nem megjósolható: biztosan lesznek épületek, amelyek eltűnnek, amelyek összeomlanak, amelyeket szétlopnak, átépítenek, és lesznek, amelyek megújulnak, már most tudunk ilyenekről. A Bánffy-birtokok mindenesetre mindig Erdélyben voltak, ezek javait mindig Erdélyben használták fel, sok szép régi történet szól erről. Nem kell ide kastélyprogram, csak adják vissza az összes erdőt, és akkor mi az összes kastélyt rendbe tesszük! Ha ez a kérdés megoldódik, a székely megyék is ortodox templomra költhetik kulturális költségvetésüket, mert kastélyra nem fog kelleni...

DRAKULA NEM JÖTT

Keresdi Bethlenek
A gyűjtő

Nem arisztokratának neveltek, hanem munkára és nagyon sok ismeretre.

– Mi már számba se vagyunk véve – legyint a bajuszos, megtermett férfi, és hátán békebeli réz permetezőkészülékkel folytatja a hadakozást. Hosszú eső után vagyunk, a tetvek mindent elözönlöttek. Ácsorgunk az út menti ringlófák árnyékában – azzal a tájékozatlan álmélkodással, amelyre a vádló szavak is utalnak. A Kis-Küküllő folyó partján horgonyoztunk le, a hajdani Kis-Küküllő vármegye nyugati peremén, abban a faluban, amely különös kis kastélyt őriz. Pontosabban azt, ami megmaradt belőle.

Bethlenszentmiklós csupa különcség: hatalmas területen szétszórva, meghökkentő számú templomával és szűk kétharmadnyi magyarságával rejtőzködik a dombok között. Közel s távol nincs ennyi magyar egy helyen a román többségű környezetben. A szomszédos Zsidvén készül a nevezetes romániai pezsgő, s ott palackozzák az erdélyi királyleánykát, a fehér leánykát, az olaszrizlinget meg a fűszeres traminit – miközben még a Székelyföldön is előszeretettel fogyasztják a moldvai román borokat, sokszor már nem is tudva a régi erdélyi magyar fajtákról. Úgy tetszik, az autonómiaigény a borkultúrát még nem érte el...

De Zsidve nem csak erről nevezetes. Az innen gulágra hurcolt, majd megszabadult szász családok az elsők között adták föl az ötvenes években. Elindítói voltak a nagy exodusnak, amely a kilencvenes évekre leradírozta egy egész nemzet kultúráját és szellemiségét Erdély térképéről. Itt, a Kis-Küküllő mentén találhatók meg a ködbe váló kisebbségek: szászok, magyarok rejtekhelyei. A szász falvak előkelő magányukban, rogyadozó erődtemplomukkal olyan világot

Szásznagyvesszős elnéptelenedett középkori temploma

testesítenek meg, amely nemcsak a soknyelvű Erdélyre emlékeztet, de egy felvásárolt népcsoport hitehagyására is. E szász községek szemléletesen mutatják meg, mit jelent, ha már a szórványlétnek is vége. Szorgos jövevények által szétfűrészelt templomi orgonák, amelyek az ócskavastelepen kötnek ki. Az utolsó elénekelt zsoltárnál nyitva hagyott, pókhálóval beszőtt imakönyvek úgy, ahogy a kivándorolt gyülekezet ott hagyta őket a padokon. Fázós téli napokon eltüzelt örökség, eltünedező sírkertek s a házakban olyan telepesek, akiket korábban a falu határából is bottal kergettek volna ki.

Nagyenyedtől délre, Tövisnél térünk le a balázsfalvi útra. A táj lenyűgöző: keskeny országút kanyarog a szőlőtermő dombok és a lapály nádasai között. Ebből az útból nyílnak elágazások a félreeső szász falvak meg a „számon sem tartott" Bethlenszentmiklós felé. Amit a közeli Bolkácson tapasztalunk, megrendítő: vasárnap délelőtt van, görögkeleti liturgiára hív a harang, az errefelé ugyancsak szórványban élő románság szinte besurran a hatalmas szász erődtemplom alá – hova máshová? – emelt templomába. Hogy szertartás van, az nemigen zavarja a magabiztos többségben lévő cigányságot: a hajdani szász portákról dübörög a manele, a balkáni bugyirock. Kecske igyekszik berágni magát a lelakatolt német temetőbe, fiatal gazdái szekérrel veszik üldözőbe, miközben kancsal kislányok nyújtogatják felénk tenyerüket – olyan az egész, mint egy Kusturica-film önfeledt forgatása. Mindenki a maga istenével van elfoglalva, ideje továbbállnunk...

Aztán ott van Szásznagyvesszős, ahová olyan út vezet, amely kivezet az értelemből – hiába a szemet gyönyörködtető tájkép meg a dombon álló szász templom. Nagyenyedi barátaink javasolják, látogassunk el ide, ha igazán szászталanított világot akarunk látni. Alig parkolunk le a falu közepén, fenyegetően gyülekezni kezdenek a cigányok. Kihívóan hadonásznak, egyelőre még a távolból, alig merjük ott hagyni az autót. A „főúttól" is hat-hét kilométerre eső zsákfaluban – ahová már akkor marosi kövekből kirakott utat építettek a szászok, amikor a környező községek még sárban fulladoztak – éppen az a különös, hogy a házak elfogadható állapotban vannak. Igaz, érdekes színekre festették őket, hogy a homlokzatokra faragott német nevek, az „Andreasok" meg a „Iohann Königek" elpirulnak a hupikék és narancssárga rétegek alatt. De az új lakók legalább igyekeznek megőrizni az állagot. Az a néhány régi pedig, aki még maradt, behúzódik otthonába, és láthatatlanná válva várja azt, amit a dél-erdélyi szórványfalvak utolsó magyarjai. Vagy még rosszabbat.

A széles főutca két oldalán sorakoznak az egységes arculatú szász házak jókora tornácukkal, polgári ízlésű, múlt századfordulós hangulatot árasztó virágstukkóikkal. A lutheránus templom alatt szecessziós épület őrzi egy városias falu emlékezetét. Jöttünkre cigány fiatalok özönlenek ki onnan is. Fölkapaszkodunk a memento moriként ható német templomhoz, amelynek már nincsenek meg az erődített falai. Minden szembejövőnek joviálisan, de határozottan köszönünk, hogy meg se forduljon a fejében, aminek nem kellene. A templomkert kapuját nem egyszerűen bezárták, hanem beszögelték a távozó szászok, úgyhogy megkerüljük a temető tüskés vesszőből font kerítését, keresve azt a tolvajösvényt, amelyen a helybéliek közlekednek. Átküzdjük magunkat a bozóton, odabent kötésig érő fű fogad. A szász sírok fölött réti virágok, de ellenséges szavannán érzi magát az ember, amíg elvergődik a templomhoz. A külön álló torony előtt két régebbi sír: szikár, bajuszos parasztembernek és zárkózott tekintetű, fejkendős feleségének barnított képe ad vissza két arcot abból a közösségből, amely a nyolcvanas évekig képes volt fenntartani kilenc évszázad kultúráját. A torony átrepedve, szétzüllött héjazatával már nem áll ellent az időjárás szeszélyeinek. A templomot egyik oldalán bodzabokor növi be az ócska bádogtetőig, alig látszik ki a meggörbült, rozsda lyuggatta szélkakas a tetőgerincen. Bedeszkázott gótikus ablak, düledező falak – de a kapu még mindig hét lakat alatt... Nem tudunk bejutni – a környéken talán mi vagyunk

az egyetlenek –, csak a réseken lesünk be a kiürített épületbe. Amikor visszaereszkedünk az autóhoz, a suhancok gúnyos megjegyzéseket hajigálnak felénk – ideje innen is mennünk.

– Mi már számba se vagyunk véve – mondja a bajuszos bethlenszentmiklósi férfi, és látva a falu földrajzi elhagyatottságát meg a szomszédos kis szász telepek lehanyatlását nincs miért kételkednünk szavaiban. A Bethlenek által emelt református istenháza előtt maroknyi férfi és nő áll sorfalat az érkező fiatal lelkésznek, majd a régi rend szerint elkülönülve hallgatják odabent lelkipásztorukat. A környéken gyűrött, hepehupás a föld – a helyiek azt mondják, eredetileg ide épült volna a kastély, ám az építtető főúr meggondolta magát, vagy a föld nem volt alkalmas az épület megtartására. Kint, a kapu fölött a grófi címer málló homokkőből, bent, a falon 1992-ben avatott emléktábla az „író, gyülekezetalapító" Bethlen Miklós kőbe vésett imádságával: „Uram, áldjon, dicsérjen, felmagasztaljon tégedet minden nép, nemzetség és nyelv!" Hamarosan távoznunk kell az istentiszteletről, a szásznagyvesszősi expedíciótól felhevülve nem maradhatunk a hideg falak között. Amikor magunk mögött hagyjuk az épületet, olyan erővel szűrődik ki a magyar zsoltárének, hogy szinte megemeli a kis templomot.

A dombtetőn, az unitárius istenházában is éppen vasárnapi istentisztelet van, ezt már nem akarjuk megzavarni, inkább csak csöndesen hallgatózunk odakint, miközben a villanydróton táncoló verebet nézzük, amint csőrében hatalmas tyúktollal egyensúlyoz. „Istenem én benned bízom" – betűzzük ki mögötte a tetődeszkákra mázolt, fehér feliratot. „Uram...", „1864" meg egy-két szótöredék, amelyet ki lehet venni a szép, klasszikus XIX. századi sírokon a templom mögött. Kicsit lejjebb sétálunk az úton, hogy megvizsgáljuk azt a két régi magányos nyughelyet is, amelyik történetesen a permetező férfiú konyhakertjében várja a jobb időket. Az egyiknek vasvilla van támasztva, a másik tetején tégla billeg. A hetvenesztendősen elhunyt nemes bodosi Dávid Péter kéri 1879-ből, hogy „engem itt ne bántsatok, hadjatok nyugodni, mert a távolból jöttem sírom megtalálni". A másik sírkő alatt sepsi gidófalvi Czintos Ferencz fekszik, ki Dávid Péter uram után néhány évvel hagyta föl református kántortanítói állását az örök békesség kedvéért. A borús kedvű gazda csöndben álldogál mellettünk, amíg dokumentáljuk a köveket, s amikor a faluról meg a kastélyról faggatjuk, csak hümmög, vakargatja a füle tövét, és azt mondja: sem a falu, sem a kastély nem érdekli már

a kutyát sem. Sokáig árulták az épületet, de senki nem mert belevágni, amíg egy gazdag constanţai ember meg nem vásárolta. Az, akié a küküllővári Haller-vár is, bólogat a férfi. Hogy miért ekkora kihívás a bethlenszentmiklósi Bethlen-kastély tulajdonlása, erről a magunk szemével győződhetünk meg.

„[...] ez énnékem káros volt, sokféleképpen bujálkodtam benne, kevélykedtem véle, erőm felett igyekeztem s megszégyenítettem magamat véle; nagy bajom, sok gond és bosszúságom volt, jó ahhoz tudó mesterembereket nem kaphattam Erdélyben – ismeri el emlékirataiban gróf Bethlen Miklós, hogy már az építtetés is micsoda megpróbáltatást jelentett a XVII. századi Erdélyben. – [...] más országból mesterembert hozatni az atyám nem akart, pedig közköltséggel tartoztak volna a szentmiklósi házat megcsináltatni, de erdélyi módra mindent csak jobbágy, tudatlan parasztemberrel, pénz nélkül akart szegény végbenvitetni, és úgy estek nagy hibák a szentmiklósi házban, kiváltképpen, hogy a fundamentum felvetésében ott nem lehettem, hanem csak az első követ tétettem bé...” Nem meglepő ezek után, hogy csak az alapozás és a földszint fölhúzása öt évig tartott, és összesen 15 esztendeig a kastély megépítése. Pedig a gróf, korának kitűnő főnemese, Erdélyért aggódó államférfi és művész, akit Apáczai Csere János tanított, aki látta meghalni Zrínyi Miklóst a vadkanagyarak alatt, és aki belekeveredett a Béldi Pál-féle főúri összeesküvésbe, nos, ez a gróf maga is föltűrte az ingujjat. „[...] az építés körül sokat pallérkodtam, kőemelésben, hordásban, a szolgámmal együtt magam is sokat dolgoztam; csudálkoztak az emberek rajta; néha szénát is keményen takartam ifjanta, egyszóval sohasem henyéltem.” Ennek ellenére – vagy éppen ezért – rettenetes csalódottsággal, „nagy munkával, pepecseléssel” hozta tető alá azt, amit ő maga tervezett, „fundált”. És amit azóta a nyugati reneszánsz meg az erdélyi népművészet egyik legcsodálatosabb összefonódásának tartanak.

Már több kilométeres távolságból látszik, hogy a XVII. századi Erdélynek mekkora építészforradalmára volt a gróf, aki úgy vélte, eljött az idő, hogy szakítson a nemesi várépítészettel. Ehelyett franciásan könnyed, virtuóz és vendégszerető lakot emelt a Küküllő partjára. Nem védelmezni akarta magát, hanem az életet élvezni, ezért a folyóra szellős lodzsát nyitott, oszlopsorai szinte lebegnek, s a bástyák inkább díszei, mint védművei az épületnek. Amikor mindez a könnyedség a zsidvei állami gazdaság tulajdonába lebbent át

az államosítás során – a falak között lakott téeszszemélyzet, óvoda, börtön, mészárszék és pezsgőérlelő üzem –, ennek a szellemnek nyilvánvalóan leáldozott. A legfényűzőbb bécsi és párizsi divat szerint öltözött bálozó hölgyek és urak helyébe mérnökök és fejőlegények költöztek.

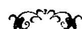
Ha a szász falvak irányából közeledünk a kastélyhoz, a pompás reneszánsz árkádsor szinte kivilágít a Küküllő menti ártéri bozótból. Olyannyira nem illik a tájképnek ebbe az elvadult szeletébe, mint egy sárba ejtett brillgyűrű. Ha viszont a falu felől közelítünk a kastély felé, akkor éppenséggel a táj nem illik az épülethez – a hajdani téesz kerítése elzárja az utat. Ha átkukucskálunk fölötte, istállókat, disznóólakat, traktorállomást és rozsdásodó teherautókat: a kollektív „szokványos” roncsait látjuk a régi magtár barokk épülete körül. A kapu zárva, megkeressük hát a kapust, aki közli, hogy most nem ér rá, de nyaggatásunkra elárulja, hol lehet besurranni a Bethlenek palotájához.

Tömbházak árnyékában, dróthálók között futó sikátorba térünk, elhaladunk egy földszintes irodaépület mögött – lélek sincs erre –, míg kijutunk a park szélére. Zsákutca. Két fiú hintázik valami nyikorgó alkalmatosságon, ők mutatják meg a drótkaput, amely átvezet az épülethez. Lökje bé, mondja egyikük, amikor megtorpanunk a vörös szalagokkal lekötözött kapunál, és egy kósza pillanatra elmerengünk a magánlaksértés meg a kutyatámadás következményein. Aztán bélökjük, a szalagok átszakadnak, és mi szinte rázuhanunk arra az építményre, amely az erdélyi főúri életkedv egyik elmúlóban lévő csodája.

Az ablakok megvakítva vagy bedeszkázva, a kapuk bezárva, ami a tolvajokat vagy az itt mulatozókat nem állítja meg. A két fiú is buzdít, hogy csak másszunk be valamelyik emeleti ablakon; tisztes távolból követnek bennünket, lesve minden mozdulatunkat. A kastély újabb és újabb ínyencségeket tár föl. Megvannak a hintófeljáró nyomai, innen éppen a téesz portájára és a magtár körüli gépróncsokra látni, a kapu fölött a Bethlenek címere a szájában almát tartó, koronás kígyóval. A letarolt park felőli oldalon gyönyörű, magányos balkon, timpanonját kibontott téglákkal igyekeztek föltölteni, míg a cirádás ablaknyílásokat befalazták. A Küküllő felőli fertályon a napsütés megvilágítja a csorba árkádokat, amelyek bármelyik nap leszakadhatnak. A fiúkat ide állítjuk, hogy fényképen megörökíthessük kastély és „birtokosai” viszonyát. Végül

a negyedik oldalon bádogból tákolt védőtetők a roskadozó lépcsők fölött; egyedül itt tudunk bejutni az egyik toronyba, amelynek mennyezetén különös alakok őrződtek meg stukkómedalionjukban. Talán zodiákusfigurák, talán bibliai-mitológiai hősök, de az biztos, hogy már senkit és semmit nem őriznek a Bethlenek fél évezredig birtokolt birodalmában.

A szentmiklósi kastélynál – amelynek vakolatával együtt hámlanak le címerek, napórák és árkádsorok – szomorú és ironikus igazolódását érezzük annak, amit Bethlen Miklós gróf, „Erdély Szolónja" tanácsolt. „[...] ha mire csakugyan nagy szükségek nem lészen, csak mulatságért, kevélységből ne építsenek; mert noha én az én építésimet úgy igazgattam, hogy a jószágom el ne romoljék, de mégis majorkodásomnak és erszényemnek nagy kárával volt. Úgy látom, nem Erdélybe való a szép épület: vagy kárba megyen szemeláttára az embernek, vagy veszekedés a gyermekeinek, vagy mind a kettő. Vanitas vanitatum."

Szín: első pillantásra zűrzavaros raktárhelyiség, valójában régi polgárlakás, amelyben a legkülönfélébb tárgyak vannak felhalmozva olyan mennyiségben, hogy szinte mozdulni sem lehet tőlük. Az egyik szekrény tetején festett korondi bokályok tömörülnek, a másikon réz gyertyatartók, a falon kuglófformák, kis asztalkán konyhai mozsarak – minden csoportosítva, patinás porréteggel borítva. Az összezsúfolt tárgyak között keskeny járatok vezetnek a szoba sarkába, ahol ágy áll, amelyet vékony, éles sugárban megvilágít a délutáni napfény. Az ággyal szemben kerekesszék.

Szereplők:
Bethlen Anikó: ágyhoz kötött grófnő; nyakában piros kláris, körülötte folyamatosan csörgő telefonok. Amikor életéről kérdezzük, ernyedten hanyatlik hátra feltornyozott párnáira, máskor izgatottan felül, és szemét becsukva idézi föl a múltat. De minden szavát átjárja a derű, az irónia, a biztonság és a lendület.
Cigányok: néha jönnek, néha mennek hónuk alatt „igázi régiségekkel", amelyeket mindenáron Bethlen Anikóra akarnak sózni. A grófnő át is vesz tőlük nagyjából mindent, amiben kicsi érték rejlik, de persze nem annyiért – ami szerfelett bosszantja őket.

– Hogy megnyomorodtam, sokkal-sokkal több jutott az életből, mint másoknak. Rászorultam az emberekre, ezért megfelelő kapcsolatot kellett tartanom velük..., ha tetszett, ha nem... A legkülönfélébb emberekhez kellett megtalálnom a szellemi kulcsot.

Bethlen Anikó grófnő

Bethlen Anikó grófnő mindezt olyan természetességgel mondja, mintha megnyomorodni, aztán így leélni egy életet a világ legnyilvánvalóbb dolga volna. Marosvásárhelyi otthona ugyanezzel a természetességgel sugározza, hogy a múltat megragadni és élettel megtölteni csupán elhatározás kérdése.

Már évekkel ezelőtt megpróbáltunk bejutni a kis belvárosi villába, ám fönnakadtunk a nagy kalapú, nagy bajuszú cigány férfiakon, akik ott tolongtak a kapuban, hogy Erdély kincseivel a grófnő elé járuljanak. Jó egy órát vártunk be-becsöngetve – aztán reményünket vesztve továbbálltunk. Most is két mackónadrágos úriemberbe botlunk, ami nem jó jel, de ők már kifele igyekeznek hangosan veszekedve, vállukon összetekert műszálas szőnyeg. Úgy tűnik, leletük nem érte el azt a korszakhatárt, amelyiktől érdekes lehet egy műtárgy Bethlen Anikó számára.

Pedig a grófnő valóságos tanfolyamokat tart a több száz cigány embernek. Kiterjedt hálózata van a szerző-mozgó fickókból, székelyföldi gáborokból, de román cigányokból is, akik lomtalanításkor meg évszázados padlások átfésülésekor bukkannak meglepő

dolgokra. Bethlen Anikó tanít nekik csipetnyi művészettörténetet, némi történelmet, de leginkább szakmai fogásokat, hogy miképpen különböztethetik meg az értéket a Nyugaton szakmányban gyártott „új régiségtől" – azaz a gagyitól.

– Ön honnan sajátította el ezeket a fogásokat?

– Örököltem – mondja a grófnő, és állát fölszegve büszkén felnevet. Ülünk az ágya mellett, és csöndesen imádkozunk, hogy ne szakítsa meg az elbeszélést egy újabb kupec érkezése. – Édesapám is örökölte, ő még látott is eredeti tárgyakat az eredeti helyükön. Akiket ő tanított, azoknak lett autójuk, de sajnos ezek az emberek már nem adták vissza nekem, amit apámtól tanultak. Nekem meg nem volt honnét pénzt szerezni a gyűjtéshez. Amikor aztán kezdtek elmenni a szászok, s nagydarab bútoraiknak, hozományládáiknak már nem volt hely az új németországi blokklakásokban, eladták őket másodrendű török Zepter edényekért. A cigányok meg boldogan csereberéltek. Lassan összeszedtem ezt-azt, talán egy néprajzi múzeumra valót is. Erdély minden népének, magyarnak, románnak, szásznak, cigánynak a tárgyai jelen vannak itt – néz végig elégedetten a falakon és a szekrénytetőkön, hozzátéve, szeretné is, hogy halála után ez a néprajzi múzeum megvalósuljon. Méghozzá az ősi családi fészekben: a keresdi várkastélyban.

Így talán minden a helyére kerülhet.

Gróf Bethlen Anikó, a főúri restitúció másik nagy hadvezére a kincsekkel körbebástyázott ágyból irányít minden hadműveletet, amely a múlt visszaszerzését tűzte ki stratégiai célul. Több mint két évtizede küzd a Bethlenekért, a birtokokért és Keresd szétrabolt, magára hagyott, majd mégis talán megmenekített várkastélyáért. A holland Jaap Scholten írja róla Báró elvtárs című könyvében, hogy olyan az egész, mint A Keresztapa című film maffiahálózatának barátok alkotta változata – „Anikó Marosvásárhely keresztanyja".

A keresztanya most hol élénken fölül az ágyában, hol fáradtan visszazuhan, miközben lassan visszaevickélünk egészen 1938-ig és egy isten háta mögötti faluig. A grófnő Mózsi és Csinos nevű vizslái, valamint egy Cikicuka névre hallgató labrador keverék keringenek körülöttünk. Néha jönne valaki, becsönget, mint mi három évvel ezelőtt, ilyenkor Mózsi odatelepszik a régi televízió elé – a képernyőn a kertkaput mutatja a kamera –, szemrevételezi az érkezőt, majd vad ugatásban tör ki. A vizslának nem jelent nehézséget megérteni, hogy amit a tévében lát, az maga a valóság...

– Az én életem eltér az átlagostól: mivel rokkant vagyok, mivel az eszem jól működik, és mivel nem tudok nyugodni. És talán örököltem valami rokonságszeretetet is... – gondolkodik el Bethlen Anikó, és szemét behunyva hallgatásba burkolódzik. Ez a rokonságszeretet se többet, se kevesebbet nem jelent, mint a Bethlenek nyolcszáz éves történelmét, mely a grófnő minden szava, kézmozdulata mögött újra és újra összeáll. És amely minden jelenbéli apróságnak, minden élő és holt rokon tetteinek beláthatatlan dimenziót ad. – Gyermekkoromnak akkor szakadt vége, amikor 1944. augusztus 23-án a románok úgymond visszakapták Észak-Erdélyt. S attól fogva minden éjjel betörtek Száltelekre, ahol anyám birtoka feküdt.

Bethlen Anikó a román kiugráskor hatesztendős volt, három lánytestvérével és szüleivel a közeli erdőbe menekültek minden éjjel, dermedt csöndben várakozva, míg a magyar hadsereg ki nem verte a románokat. De ez már a magyar világ végjátéka volt. Hamarosan megindult nyugat felé az emberfolyam, vele sodródott az ő lovas kocsijuk is. Anikó édesapja, gróf Bethlen Gábor volt a kocsis, néhány bőröndöt vittek csak magukkal. Volt, aki kerékpáron tolta maga mellett, amije volt; volt, aki ökrös szekéren fuvarozta – mindenesetre gyönyörű őszi idő köszöntött a földönfutókra. Bethlenék rokonoknál vagy barátoknál szálltak meg, s amikor megálltak esténként, a gyerekek még játszottak kicsit a félhomályban. Anikó például az 1943 karácsonyára kapott játék tankját vette ki játék bőröndjéből, szertartásosan összeszerelte, majd megint szétszedte, végül a darabokat visszarakosgatta a helyükre, ami végtelen nyugalommal töltötte el a kislányt. Legalább ebben a kis bőröndben helyreállítható volt a világrend. Amikor pár napra Bethlenben szálltak meg, csámborgás közben feltűnt neki, hogy a gyümölcsfák gyökere mindenhol el van vágva: éppen lövészárkokat és bunkereket ástak a kastély parkjában.

– Magyarországon jártunk már, édesapám bekopogott egy szép nagy házba. Egy asszony nyitott ajtót: „A férjem a fronton van, én koldus erdélyi menekülteket nem fogadok be!" De azt megengedte, hogy hevenyészett sátrakat építsünk a kertbe a társzekéren hozott szőnyegeinkből. Hideg őszi este volt, két és fél hónapos húgom agyhártyagyulladást kapott. Anyám másnap elment a helyi orvoshoz, aki azt mondta neki, jobb lenne, ha Rózsa nem maradna meg, mert sosem lesz épeszű – sóhajt a grófnő. Rózsa megmaradt, súlyos szellemi fogyatékosként rácsos ágyban halt meg tizenévesen.

A Bethlen-család végül elvergődött Budapestre, és Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter rózsadombi házában húzta meg magát. Amikor bejött a szovjet hadsereg, az apát csak azért nem hurcolták el málenkij robotra, mert elszegődött fürdőmesternek az orosz tisztekhez, akik igen elégedettek voltak, hogy megszabadította őket tetveiktől. Aztán vége lett a háborúnak, s mivel a kocsit húzó szép lovaikkal is annyira elégedettek voltak az oroszok, hogy megették őket, a család kénytelen volt marhavagonban viszszaindulni Erdélybe 1945 augusztusában. Bethlen Anikó mai fejjel fel nem foghatja, hogyan hagyhatták őket játszani a síneknél, amíg a mozdonyra várakoztak. Tétlenkedniük pedig sokat kellett, hiszen a Szovjetunióba irányított hadifogoly-szállítmányok elsőbbséget élveztek, és ezekben a napokban tízezrével fuvarozták a gulág élő nyersanyagát Magyarországról. Foglyot nem láttak vagy hallottak, viszont miután elment egy vonat, a helyén nagy halom emberi ürülék maradt.

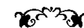
– Kérdeztem édesanyámat, miért van annyi paszulyszem a kakában. Csak később fogtam föl, amit akkor mondott: a foglyok gyomra már nem volt olyan állapotban, hogy emészteni tudott volna...

Két hétig tartott a hazaút. Éppen annyi ideig, amíg lovas kocsijukon Erdélyből Magyarországra értek. Ennyi idő alatt megfordult a világ, s Bethlen Anikó élete is végérvényesen megváltozott. Marhavagonukban velük utazott egy fiatal nő, akit hasmenés gyötört. Mind a négy gyerek elkapta tőle a gyermekbénulást okozó vírust. A legrosszabbul Anikó járt: a többieknek „csak" a bélcsatornájában telepedett meg a fertőzés, Anikónak azonban szétroncsolta a gerincvelőből kilépő mozgatóidegeit. Hazaértek, elájult, és amikor magához tért, már gyógyíthatatlanul béna volt.

A Bethlen-családnak nem kellett 1949-ig várnia, hogy megkezdődjön a „címerek golgotája". Gróf Bethlen Bálint nagyapa, a keresdi várúr 1944 őszén – Anikóék éppen Magyarországra tartottak – Zsilvásárhely (Târgu Jiu) internálótáborában ízlelgette az új világrendet. Ő nem akart elmenekülni Erdélyből, nem akarta ebek harmincadjára hagyni a várkastélyt – így a románok onnan hurcolták el. Magyar főurak, banktisztviselők, kőfaragók és lapszerkesztők, lelkészek és tanárok kerültek vele együtt a havasalföldi koncentrációs táborba. Dél-Erdély elitje, amely megszervezhette, vezethette volna a világháború utáni magyarságot. Erre esélyt sem adott a román hatalom: az internáltaknak meleg ruha, takaró nélkül, a puszta

földön kellett hálniuk, nagy volt a halandóság. Bethlen Bálint hét hónapot töltött itt, és kezelhetetlen asztmával eresztették szélnek a lágerből, hogy aztán hazamenjen meghalni 1946-ban.

– Nagyapám az életével védte Keresdet, hiszen fegyvere nem volt – mondja Bethlen Anikó, és keserűen nevet, majd lehunyja szemét. – Keresdet akarta megvédeni mindenáron.

El kell ismerni, példátlan szépségigény és alkotókedv működhetett azokban az urakban, akik a Szász- és a Székelyföld határvidékén megépíttették a kastélyt. Rejtelmes szenvedélyek hatják át a keresdi Bethlen-ház minden szegletkövét. És példátlan tapintat, nem pedig hiúságok hiúsága: ezzel a várkastéllyal nem lehetett dicsekedni, ezt nem csodálhatták meg a nagy utakon közlekedő népségek, nem botolhattak bele csak úgy az országjáró mágnások – Keresd ugyanis szinte rajta sincs a térképen.

A segesvári országútról lekanyarodva, Dános határát elhagyva ember nem járta dombok közé vezet az út, a táj romlatlan, leginkább azzal kecsegtet, hogy az országút őserdőben foszlik szét. A lakatlan vidéken túl azonban ott fekszik a „meglelhetetlen kastély", ahogy a helyiek nevezik Bethlenék várát, amely olyannyira ismeretlen területen fekszik, hogy soha nem volt szükség védművei, tarackjai, katonasága használatára. Az ellenséges hadak ugyanis nem találtak rá. Egészen a XX. századig.

Azért minden eshetőségre készen felhúzták a várfalakat többszintes gyilokjárókkal, vannak bástyák és vaskos kapumaradványok, és a palotaszárnyak meg az oszlopos folyosó fölé magasodik a süveges tetejű öregtorony, amelynek oldalán pajzsos, alabárdos kővitézek sorakoznak. A domborművek egyik kezükkel tisztelegnek, némelyikük a balját hetykén a csípőjén nyugtatja – őrseregként, mely a várat az örökkévalóságig védi. Vagy legalábbis addig, ameddig áll még az öregtorony.

Keresdet – amint a név is utasít – meg kell találni. Keresdet ki kell érdemelni. A bethleni – avagy keresdi – Bethlen-ágnak ez a várkastély az ősi fészke. Többek között itt terebélyesedett Erdély egyik legmeghatározóbb főnemesi családjává a magyar történelemmel csaknem egyidős família. A XII. században tűnik föl oklevélben az egyik ős neve, bizonyos Anté; a következő századok buzgó

hírnév- és birtokszerzéssel telnek. Kiépülnek a birtokközpontok Keresden, Bethlenben, Bethlenszentmiklóson, Dobokán, s a XVII–XVIII. században már Erdély legfőbb előkelői, a Bánffyak, Hallerek, Kornisok, Telekiek között találjuk a családot. Ahogy ez szinte szükségszerű: van közöttük kancellár, történetíró, hadvezér, népjobbító, mecénás és egyházvédő – és van közöttük, aki mindez egy személyben. A kastélyépítés nehézségei miatt dohogó Bethlen Miklós beutazza kora szinte minden kulturális központját, számos nyelven ír és beszél, talán még több nyelven gondolkodik. Majd Fortuna kerekére ül, hogy hol kancellári székében, hol a bécsi börtönben, török és német, kuruc és labanc, katolikus és protestáns közé szorulva elmélkedjen Erdély sorsának jobbra fordításán. Biró József szerint szentmiklósi kastélya építésekor fél szemét Keresdre vetette. Korszerű, sőt korát meghaladó gondolkodó, javíthatatlan idealista: célja a „törökökkel, oláhokkal és moldvaiakkal való örökös és tökéletes békesség elérése". Közben támogatója Thökölynek is, aki a zernyesti csatában elveszejti a cselszövő Teleki Mihályt – Miklós úr nem élt éppen tétlen életet.

A családnak ez az ága adta Bethlen Bélát – Bálintnak, a keresdi várúrnak a testvérét –, Észak-Erdély utolsó kormánybiztosát, aki a második világháború után megjárta a nagyenyedi börtönt, s amikor az ötvenes években ő sem volt hajlandó elhagyni Erdélyt, ítélet nélkül újra bezárták. Valamint Bethlen Istvánt, a Trianon utáni Magyarország újjáépítőjét, a moszkvai Butirka börtönben 1946-ban elpusztított miniszterelnököt is.

A világvégi Keresden összpontosul a Bethlenek történelme. A legalább hétszáz éve a család tulajdonában lévő birtok és a „legalább" a XV. század óta épített és formált várkastély ékes bizonyítéka annak, hogyan lehet a perem egyúttal központ, a legszélesebb műveltség kisugárzási góca is. E falak között írta Bethlen Farkas Erdély első nagyszabású történetét a XVII. században, amelynek kinyomtatására testvére. Bethlen Elek nyomdát állíttatott a kis gótikus kápolna fölötti terembe – hogy összenőhessen, ami összetartozik. A csodás reneszánsz csarnokok olyannyira elbűvölték az idelátogatókat, hogy az 1900-as párizsi világkiállításon az „erdélyi terem" – amelyben Magyarország az erdélyi fejedelmek korából származó műalkotásait állította ki – a keresdi reneszánsz kastélytermet mintázta, „a mely a tradiczió szerint a reformáczió idejében a kastély népének templom gyanánt szolgált" – szól a korabeli tudósítás.

A meglelhetetlen kastély a magyar történelmet alakító Bethlenek vonatkoztatási pontja volt – ám olyan helyen, ahol magyar már a múlt században is csak mutatóban élt a szászok és a románok gyűrűjében.

„Keresd nagyközségben negyven magyar család él. Azelőtt többen voltak. A negyven család gyermekeinek nincs iskolájuk, napi járóföldre nem tanítanak errefelé magyar nyelven – panaszolja az olvasói levél a Budapesti Hírlap 1913-as lapszámában. – Az öregebbje nem járhat magyar templomba és legföljebb minden nyolcadik héten hallják magyarul prédikálni az erzsébetvárosi tiszteletest, a ki ilyen időközökben látogatja meg az oláh falvakat. A gyerekek egyrésze felnő iskola nélkül, emeli az analfabéták százalékát, másik része – és ez a rosszabb! – bekerül az oláh iskolába és ezekből soha életükben nem lesz már magyar és a gyerekeik azt sem fogják tudni, hogy a nagyapjuknak még magyar prédikáció alatt lett könnyes a szeme. Kértek ezek az emberek iskolát már mindenkitől, jártak deputációban a főszolgabírótól a vicispánig mindenkinél, meg is ígértek nekik mindent, de azért iskolát mégsem kapnak és ebben a vármegyében meg a szomszéd vármegyékben azért pusztul szemmel láthatóan évről-évre a magyarság, mert nincsen iskola, a hol a gyerekeket magyar nyelven tanítanák. Az egész vármegyében ilyenek az állapotok és ilyenek maradnak még tudja Isten meddig, ha csak közben valamelyes társadalmi akció meg nem indul, mert máskülönben esztendők múlva, még lámpással sem lehet találni Nagyküküllőben magyar embert."

Ma már valóban jókora lámpás kell: a 2011-es népszámlálás 606 lélekből 28 magyart, 37 szászt, 122 cigányt és 399 románt talált, utóbbiak többsége telepes, a kommunizmusban felállított kollektív egykori alkalmazottai. Keresd szászsága a többi szász útján szivárgott el, a magyar mélyszórványnak sincs sok esélye.

Egy talán mégis akad: a Bethlenek megkerült várkastélya.

– Az erdélyiségbe bele kell tanulni. Időbe telik, míg megértjük, hogy mások vagyunk, és amíg megszokjuk egymást – elmélkedik Bethlen Anikó a temérdek régi mozsár és kuglófforma között a marosvásárhelyi szalonban. – Volt egy székely faluból segítségem: Vilma 42 évet töltött nálam, én tanítottam meg sok mindenre. Ő például

nem tudott elvonatkoztatni: mikor magyarországi vendégeim voltak, egyszerűen nem értette, miről beszélnek. Nem értette a gondolatmenetüket – az erdélyiekét értette...

Cikicuka és Mózsi izgatottan szaglásznak körülöttünk: Bethlen Anikó mostani segítője, egy szívélyes középkorú székely asszony áfonyás palacsintát tálal föl a régi, bicebóca asztalkára.

– A magyarországiaknak talán nehéz belátniuk, hogy valójában mi is szórvány vagyunk itt, Vásárhelyen. Mint osztály többszörösen is szórvány – fűzi hozzá a grófnő.

– Mit jelent önnek az arisztokrata múlt?

– Nekem nagyon jót a sok szörnyűség ellenére, mert olyan sok lénnyel kerülök kapcsolatba. Apánk szerette volna, ha mi, a lányai kicsit fiúk is vagyunk: kisgyermekként mezítláb kellett járnunk, hogy erősödjön a talpunk, őriznünk kellett az állatokat, mindenben részt kellett vennünk. Sokat, sokat kellett dolgozni. Nem arisztokratának neveltek, hanem munkára és nagyon sok ismeretre. Apánk, azt hiszem, nagyon valaki volt.

Bethlen Gábor, a debreceni egyetemen végzett mezőgazdászmérnök valóban nagyon valaki volt. Az Erdélyi Gazdasági Egyesület titkáraként szervezte a magyar gazdákat a két háború közötti Erdélyben, járta a falvakat, és népművelő előadásokat tartott, miközben a román állam megfosztotta birtokai jelentős részétől az 1921-es agrárreformmal, és adószedőkkel meg rekvirálásokkal sanyargatta, akárcsak a többi magyar főurat. Nagybátyja, Teleki Ádám 1939-ben felkérte, hogy tegye rendbe marosújvári birtokát, mivel Teleki akkoriban már halálosan unta a gazdálkodást, jobban foglalkoztatta a mecénáskodás a színháznál. A család Marosújvárra költözött tehát, és amikor az egyéves Anikót kitették a kastély egyik napsütötte sarokerkélyére, a Marosból fölkúszó siklók fölmásztak mellé sütkérezni. Mintha csak a kígyós-almás Bethlen-címer elevenedett volna meg.

– Nekünk az arisztokrataság életet jelentett, sok-sok ember fenntartását, hiszen számosan szolgáltak nálunk – magyarázza a grófnő. – Orvos anyám az egész falu népét gyógyította, éjjel is jöttek érte szekérrel, ha valaki bajban volt.

A népművelő Bethlen Gábort, az utolsó keresdi grófot aztán a nép nevében irányították egy marosvásárhelyi bútorgyár deszkatelepére anyagmozgató segédmunkásnak, amikor Románia békéje újra megszilárdult. Majd román térképész culágereként cipelhette

a mérőműszereket járhatatlan helyeken. S amikor feloldották a lakhelyelhagyási tilalmat, családjától elérhetetlen távolságban, egy dobrudzsai állami gazdaságban kapott képesítésének megfelelő munkát. Az örökölt szenvedély itt sem hagyta el: a barázdákat járva összeszedegette a földből kiforduló antik cserepeket, pénzérméket, mécseseket.

Ezekben az években összesűrűsödtek az események a Bethlenek számára. Az addigra menthetetlenül lebénult Bethlen Anikó a nagyszebeni rehabilitációs központba került, két évet töltött ott, ezalatt édesanyja csupán kétszer látogathatta meg a lakhelyelhagyási tilalom miatt – apja, nagyanyja egyszer sem. De miközben magára maradt, és a teste is elhagyta, legalább rengeteg román, szász és cigány mozgássérülttel ismerkedhetett meg. Voltak ugyan Havasalföldről, akik morogtak, hogy a magyarok takarodjanak ki innét, csak zavarják a románokat. De aztán jöttek kevésbé harapós románok is Moldvából, Dobrudzsából, akiktől a béna lány megtanulta nyelvük legkülönfélébb dialektusait. Ennek és a „neveltetésnek" köszönhető, hogy bárkivel szót értett, s a legkeservesebb években is meg tudott élni: napi 12 órában adott angol, német és francia nyelvleckét – magyaroknak és románoknak egyaránt. Angolnyelv-tudása kapcsán Jaap Scholten áhítatos szavait idézzük: „Anikó halkan, szinte suttogva shakespeare-i angolt beszél."

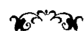
Keresden ezalatt temettek. Illúziókat, életformát, történelmet, várurat. 1946 májusában hét pap végezte Anikó nagyapjának, bethleni gróf Bethlen Bálintnak a gyászszertartását – olvasható gróf Bethlen Miklósné visszaemlékezéseiben. Ez volt az utolsó Bethlen-temetés Keresden. Előtte két napon át keresték a családi kripta bejáratát a domboldalban, mivel addigra feledésbe merült a hely. Több mint száz koporsó volt a kriptában, amelynek külső falán nincs felirat, hogy a holtak háborítatlanul pihenhessenek...

Ám mielőtt Bethlen Bálint grófot legyűrte volna a lágerbetegség, és átadta volna lelkét teremtőjének, óvintézkedéseket tett Keresd védelmében. Még a két háború között a budapesti Nemzeti Múzeumba szállíttatta Brandenburgi Katalin ruháját és gyűrűjét a kastélyból. Amikor pedig hazakerült a havasalföldi koncentrációs táborból, magához kérette Jakó Zsigmond történészt, hogy tanulmányozza át az ősi keresdi Bethlen-levéltárat, majd értékes részét vitesse Kolozsvárra. Az aggodalom nem volt alaptalan: ez idő tájt Jakóék mind gyakrabban találkoztak a kolozsvári piacon olyan

zöldséggel vagy gyümölccsel, amely főnemesi irattárból származó pergamenbe volt csomagolva. A keresdi levéltár így kerülhette el mindazon levéltárak sorsát, amelyek lóalomként vagy máglyán végezték. Ahogy nem sokkal később azok a keresdi bútorok, festmények és kötetek, amelyek nem keltették fel senki érdeklődését a többnapos szabad rablás során.

Bethlen Bálint 1946 januárjában a halál közelségét érezve átírta végrendeletét: úgy rendelkezett, hogy második házasságából – egy nyugat-magyarországi Arz grófnőtől – való Miklós fia helyett, aki édesanyjával együtt elhagyta Erdélyországot, az otthon maradt Gábor örökölje a „legnagyobbat és legnehezebbet", a családi vagyont birtokostul, kastélyostul. De azt is meghagyta, hogy Gábor gróf segítse féltestvéreit, ha bajba kerülnének, még azon az áron is, ha Keresdből vagy Kerlésből el kell adnia birtokrészeket.

A várkastélyt a XV. századtól – vagy még korábbtól – egészen az államosítás napjáig lakta a család. Hatszáz éven át minden arckép, brokát, kristálytükör, paraszti bokály és mozsár a helyén volt. Teljes pompájukban ragyogtak a reneszánsz és török szalonok, állt az „arany palota" és a „nappali toronybástya", megvoltak a zöld és sárga mázas cserépkályhák, büszkén vonaglott a kígyó az ajtókeretekre vésett Bethlen-címeren – egyszóval Keresd ontotta magából a múlt érzéki tiszteletét. Aztán a meglelhetetlen kastélyt meglelték, azon a napon teherautók fordultak be az udvarra, és a falu népe meg a jövevények kiszaggatták a múltat a falak közül. Vittek, aprítottak mindent, s amit nem vihettek, azt összehordták és elégették. Bethlen Gábor egyetlen könyvet tudott megmenekíteni a könyvtárból: Bethlen Farkas Erdély-történetének első kiadású, bőrkötéses példányát.

„Van egy szó; egyszerű, érthető kis magyar szó: jóvátétel. Vajon mit jelenthet? Milyen dolgokat lehet jóvátenni, és milyen módon? Egy játék mackó helyett nem lehet egy másik játék mackót adni, s a kimondott szavak sem visszaszívhatók" – írja Kornis Gabriella grófnő Kovács Kiss Gyöngy szerkesztőnek, aki 2007-ben megrázó és felrázó kötetet állított össze az erdélyi főnemesek visszaemlékezéseiből, feljegyzéseiből. Ezek egyike Kornis Gabriella története, mely az Árpád-kori eredetű Kornis-család misztikus kincséről szól: a család sorsával párhuzamos sorsú Anjou-kárpitról.

„A hagyomány szerint mindkét család [a göncruszkai és az erdélyi ág – M. G.] mély vallásossága mögött a kárpit és annak birtoklása állt. Talán egy erdélyi családi sincs, ahol annyi szerencsétlenség – kivégzések sorozata – érte volna mindkét ág tagjait, mint a Kornis-családot, s mindenkor úgy vélték: akkor érik őket megpróbáltatások, mikor éppen nem ők birtokolják az oly féltve őrzött kárpitot" – fogalmazza meg példabeszéd-értékű írásában Kornis Gabriella.

Nagy Lajos királyunk leányának, Mária királynőnek az ajándéka bejárta a régi és az új Magyarország zugait; vándorútját gyilkosságok és cselszövések kísérték. A kárpit vándorolt a Maros menti Radnótról a bihari Papmezőre, a mezőségi Szentbenedek kastélyából a kolozsi Gyekére, járt a Vas vármegyei Harasztifaluban, majd visszatért Erdélybe. Hol vártoronyban falazták el, hol titkos kincseskamrába rejtették, a két világháború között bank széfjében várta a jobb időket.

„Talizmán századokon át."

Míg ennek a talizmánnak 1941-ben nyoma nem veszett. 1944-ben Szentbenedeken is megkezdődött a módszeres és esztelen rombolás: több ezer könyv akadt fenn a Szamos gátján, a parkot letarolták, a kapuőrző kőunikornist, a család jelképét lefejezték – s Kornis Gabriella édesanyjának sírjára itatóvályút tettek. Amikor a grófnő utoljára járt szentbenedeki kastélyuknál, kérdőre vont egy vele egykorú falusi lányt:

„»Miért, miért csináltátok?« Lesütött szemmel válaszolta: »Mert más is csinálta.«"

Vagyis senki sem akart alulmaradni a fosztogatásban.

S hogy hová tűnt a családi ereklye, a rejtélyes kárpit?

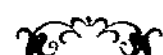
„Talán húsz éve annak, hogy hírt adott magáról, oly hosszú távollét után az Anjou-kárpit. Egy restaurátor-műhelyben láttam meg a vörös bársony közepén a koporsójából [...] kilépő, feltámadt Krisztust. Itt volt végig, ebben az országban, csak nem tudtam róla, s keresését régen abbahagytam már. Álltam előtte sokáig, majd újra szem elől tévesztettem hosszú évekre.

Néhány évvel ezelőtt jelentkezett valaki, aki annak idején elhozta Szentbenedekről a kárpitot, és itt értékesítette. Végrendeletében egy összeget hagyott rám – csupán töredékét annak, amennyit akkor kapott érte. [...] Hosszas fontolgatás után úgy döntöttünk, hogy legyen a pénz két unokámé itt, akik már olyan messzeségben élnek viszályoktól, értéktárgyak (amik már nincsenek) birtoklási vágyától,

legyen belőle két kertes kislakás, ahol megvethetik lábukat, és elkezdhetik nyugodt életüket. Erre fordítottuk, az ő jövendőjükre, a kapott összeget, és elfelejtődött minden Anjou-kárpittal kapcsolatos viszontagság.

Eltelt három év. Fiam egy kiállításon megismerkedett valakivel, aki naponta láthatja a kárpitot. Jó helyen van, többé nem okozhat mást, mint gyönyörűséget, kiállíthatják mindenhol, a világ minden táján, megcsodálhatják a sírjából kilépő Krisztust, a Feltámadást.

Leltári száma: 1964/317."

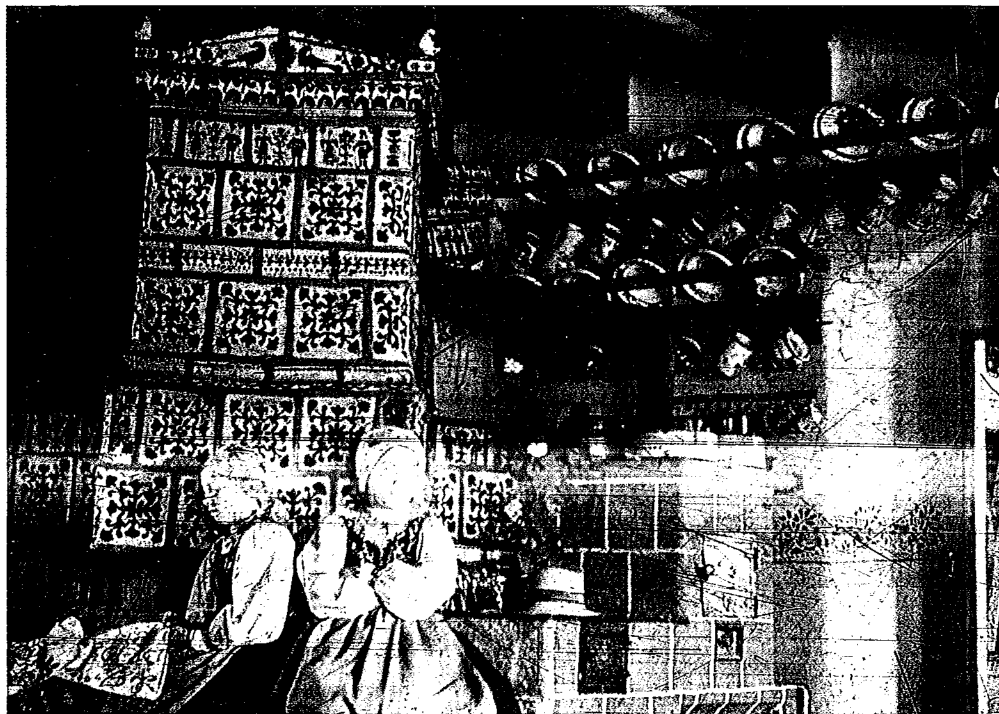
– Sajnos egyelőre fogalmunk sincs arról, mennyi az elpusztult és mennyi a szétlopott műkincs – ismeri el Soós Zoltán, a Maros Megyei Múzeum fiatal igazgatója. A marosvásárhelyi szakember megnyitotta számunkra a múzeum raktárait, hogy szemléltesse ennek a mondatnak az igazságát. Dohos pinceodúk helyett napfényes emeleti helyiségeken kalauzol végig, amelyekben fémpolcokon, zsírpapírral gondosan letakarva őrzik az erdélyi nemesi és polgári kisvilágok maradékát. – Amikor Romániában elkezdik az államosítást, beindul a módszeres műkincsrablás is. Sokszor a család kiköltöztetését követően, néhány nap múlva érkezik meg az úgynevezett leltározó bizottság az elvtársi néptanácstól, és e három-négy átmeneti nap alatt szabad rablás és pusztítás folyik. Ilyenkor nyomtalanul tűnnek el a műkincsek. Van egy-egy eset, amikor a kommunizmus idején kifosztott család öntudatosan áll a kérdéshez, és megpróbálja feltérképezni, milyen ingóságai voltak. Erre jó példa a keresdi várkastély: Bethlen Anikó grófnő kutatásának köszönhetően előkerültek az 1947-ben készített leltárak az állam által elkobzott javakról. Keresden kétezer kötetes könyvtár is volt – meg persze rengeteg bútor, szőnyeg.

A szabad rablás időszakában mindenesetre darabokra zúzták a fényes főúri gyűjteményeket is. Bíró József a két világháború között még megcsodálhatta Marosvécsen a rendkívüli vadásztrófeákat, és megilletődötten állt meg Kemény Zsigmond író „egyszerű empire" íróasztalánál. Koronkán – ahol a kastély ma már szinte a földdel egyenlő – az ötvösmunkák, ezüstök, órák, képek mellett „Erdély legszebb főúri magánkönyvtárát" látogathatta meg. Gernyeszegen Teleki Domokos, az egyik legnevezetesebb főúri gyűjtő

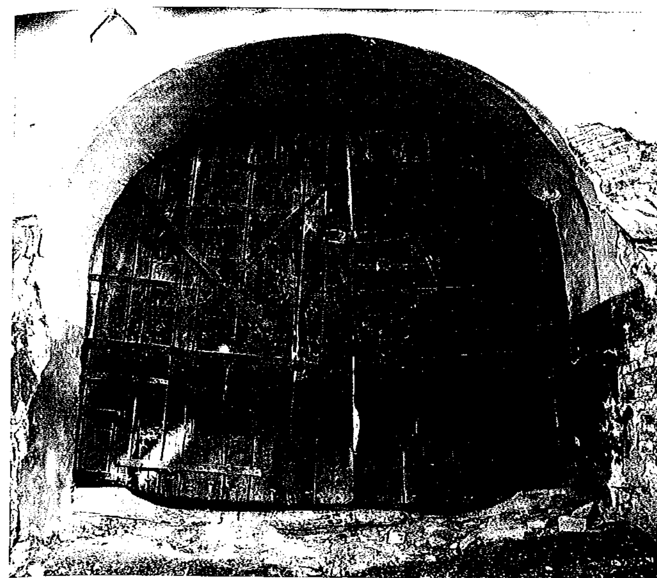
56. Szásznagyvesszős lutheránus templomát ma már a kerítés sem védi meg

57. Bolkács központja szász erődtemplommal és ortodox szentéllyel

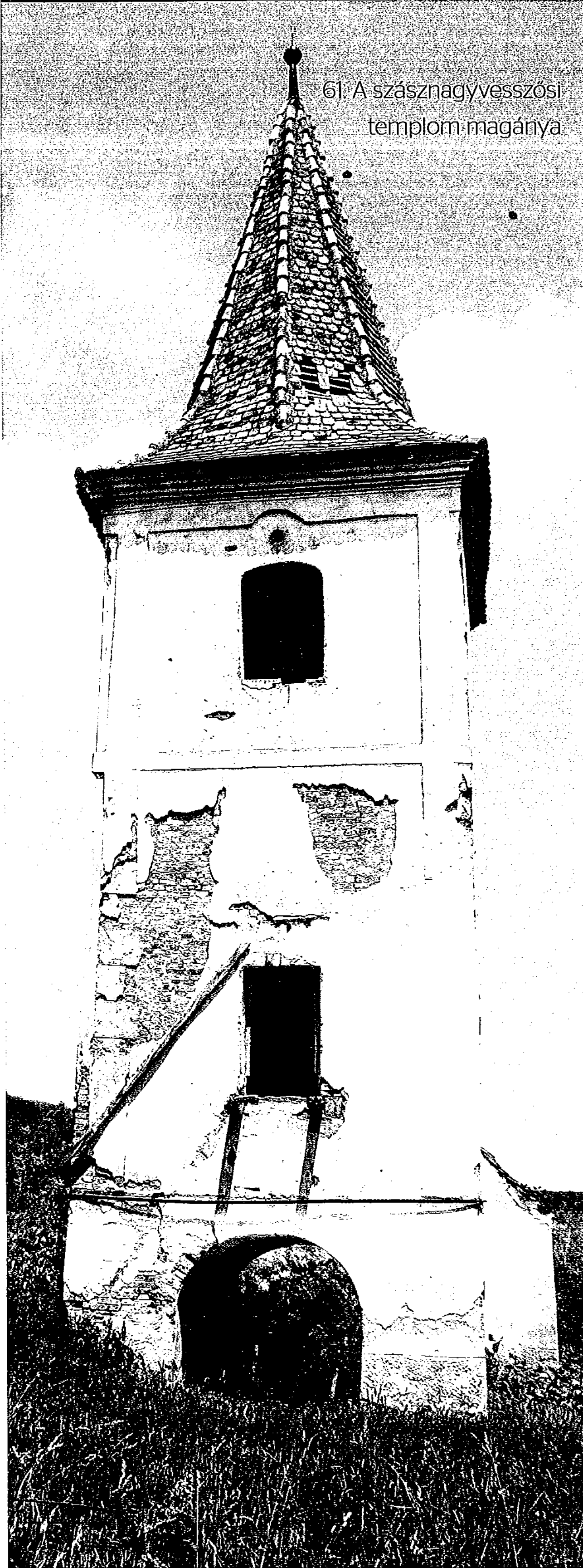
58. Szász lányok népviseletben, hagyományos szász konyhában, 1940

59. A bolkácsi erődtemplom zárt kapuja

60. Vasárnapi életkép a hajdan szász faluból

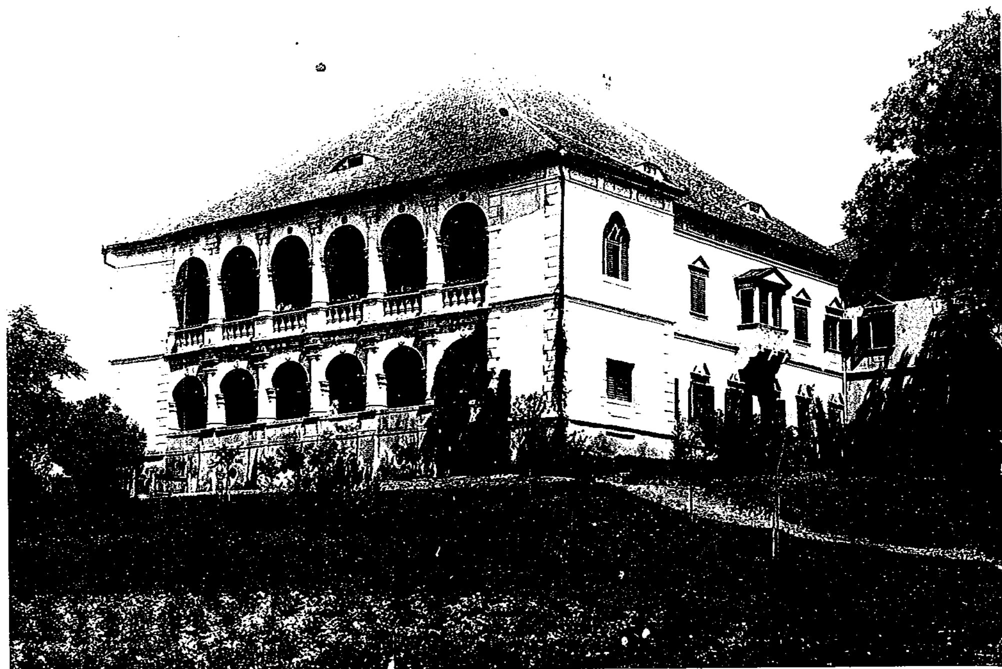

61. A szásznagyvesszősi templom magánya

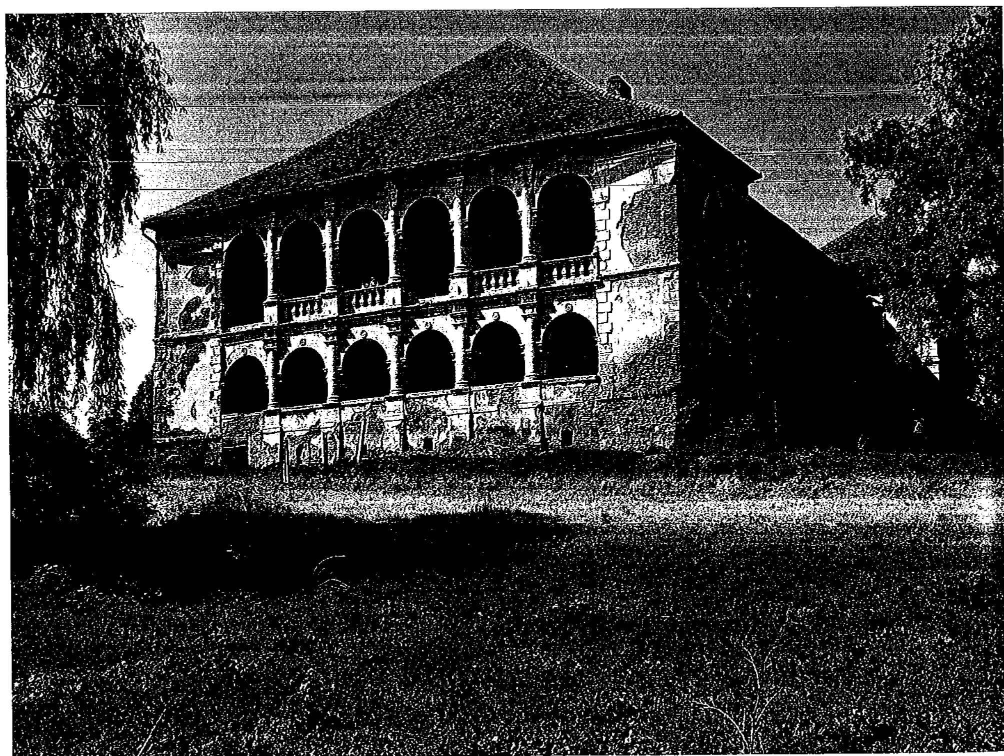

62. Regina Kraus elhagyatott sírja a templom melletti sírkertben

63. Szászok vonulnak istentiszteletre – elvirágzott civilizáció

64. Bethlen Miklós kastélya Bethlenszentmiklóson a múlt századfordulón

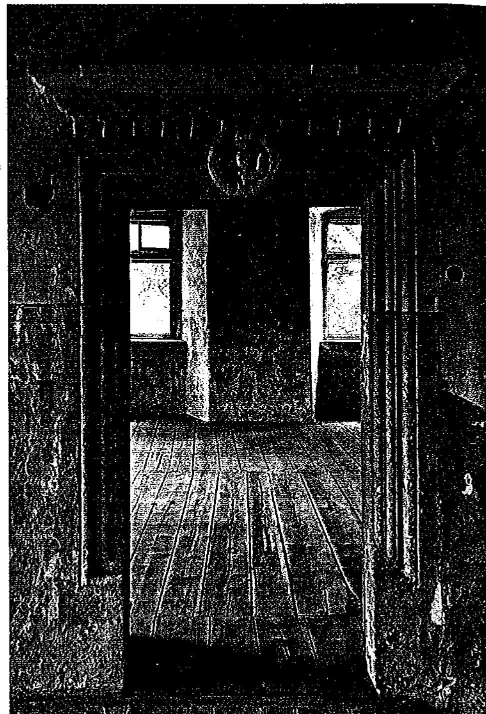

65. A kastélyépület 2012-ben még várta megmentőjét

66. A lodzsa árkádsora a Kis-Küküllő folyó árterére néz

67. Kastélykapu a Bethlen-címerrel

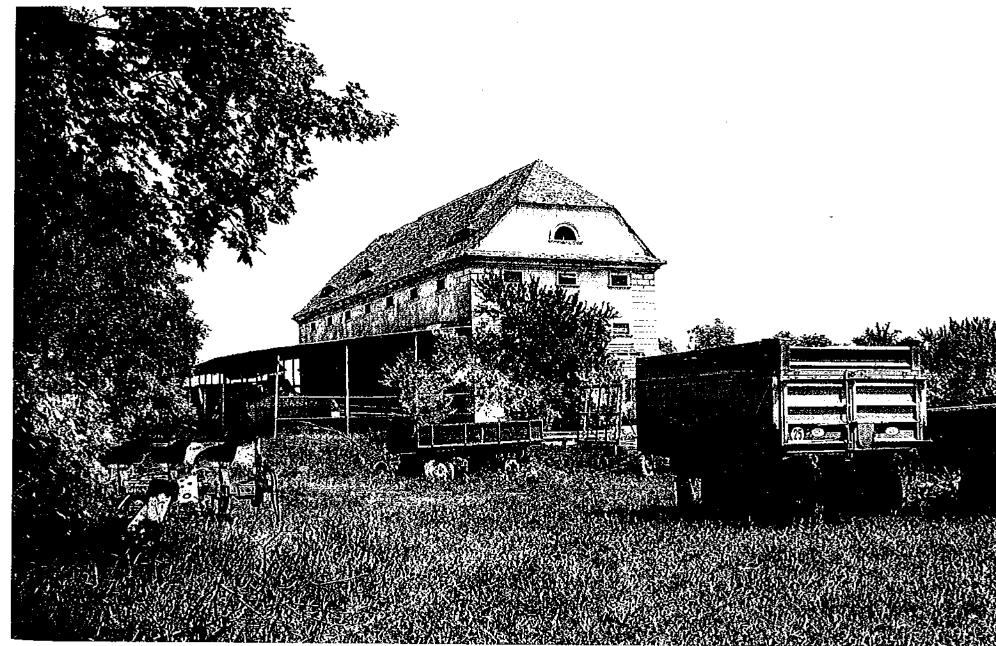
68. Kiürített termek, „átfestett" ajtókeret

70. „Nagy bajom, sok gond és bosszúságom volt" – írta az építtető Bethlen Miklós

69. Az erdélyi reneszánsz remekműve

71. A szocialista termelőszövetkezet átszabta a kastélyparkot

72. A „meglelhetetlen” keresdi várkastély

73. Bethlen Anikó grófnő Major Anitával interjú közben

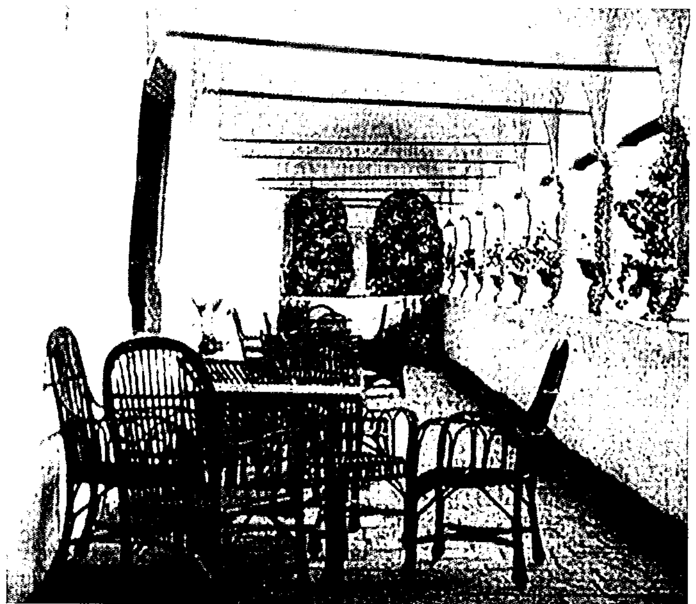

74. A kígyós Bethlen-címer a keresdi kastély homlokzatán

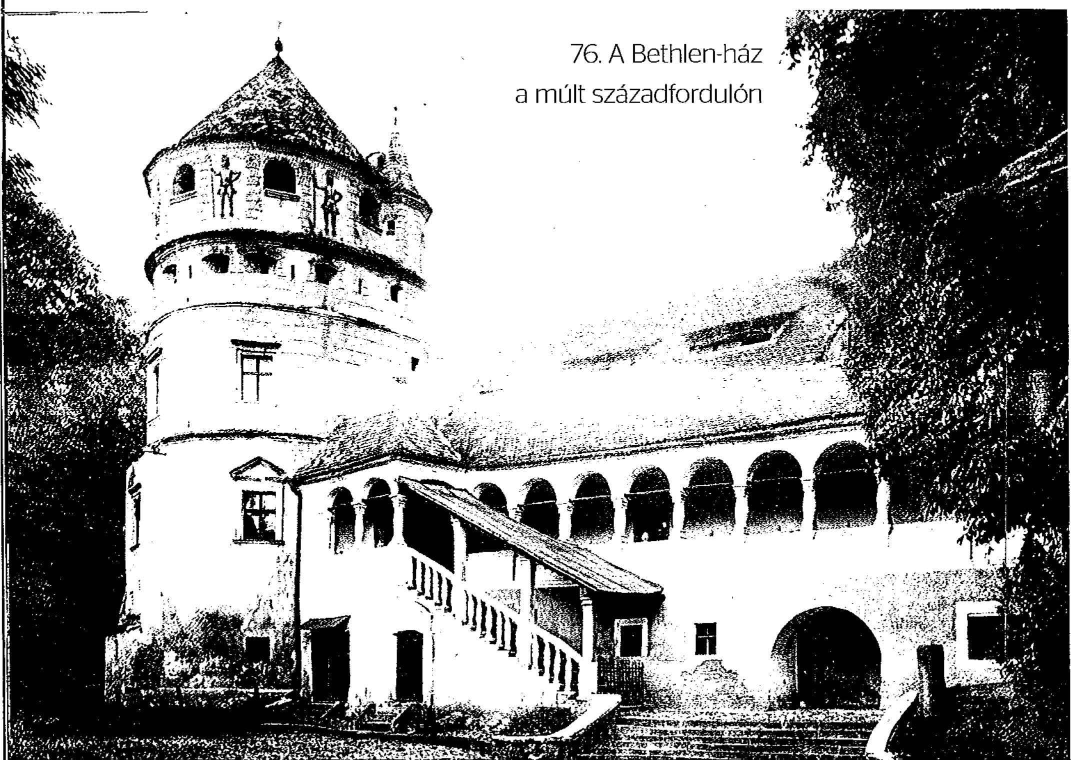

75. A keresdi várkastély lodzsája napjainkban

77. A lodzsa az egykori tulajdonosok idejében

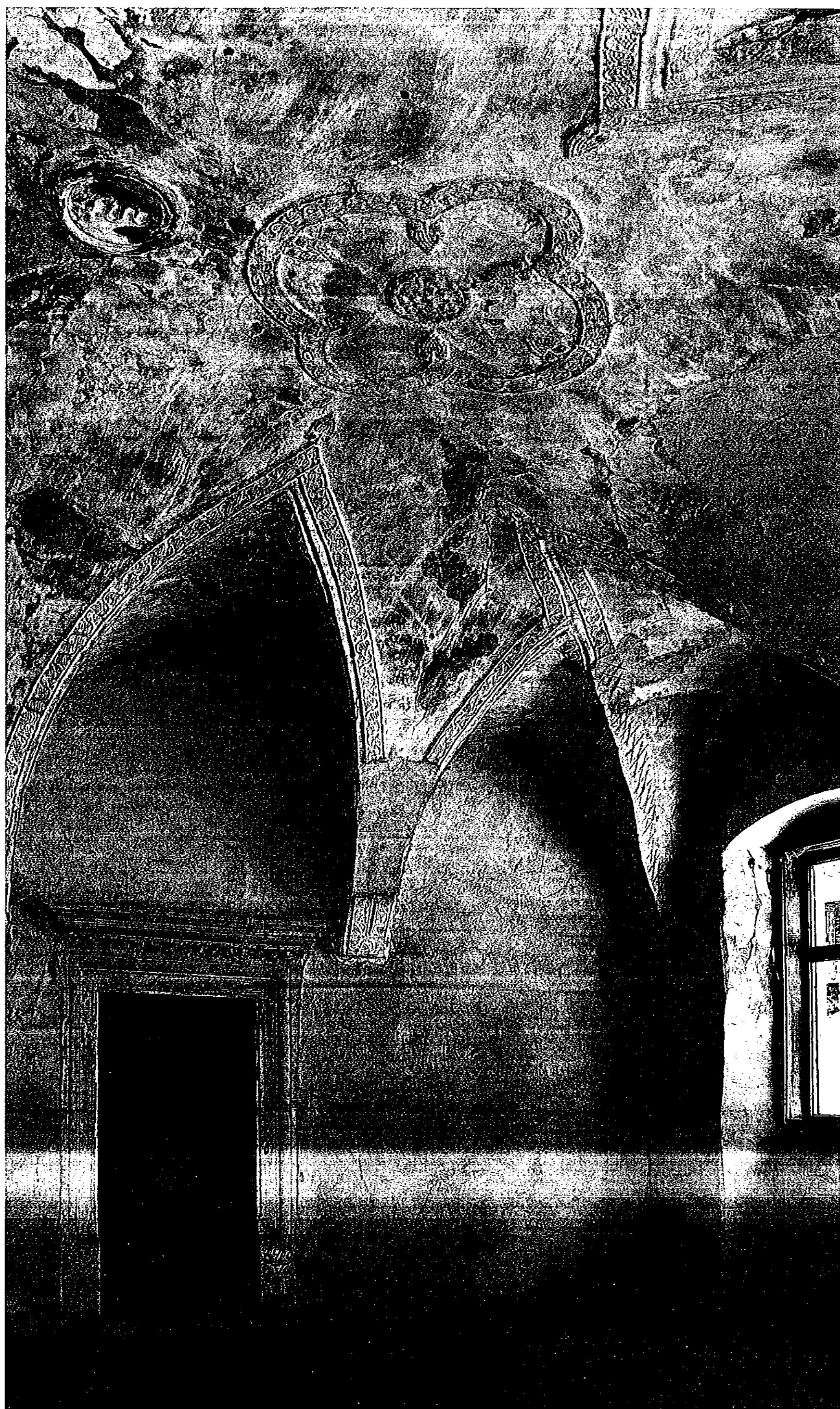

76. A Bethlen-ház a múlt századfordulón

78. Felújítás alatt...

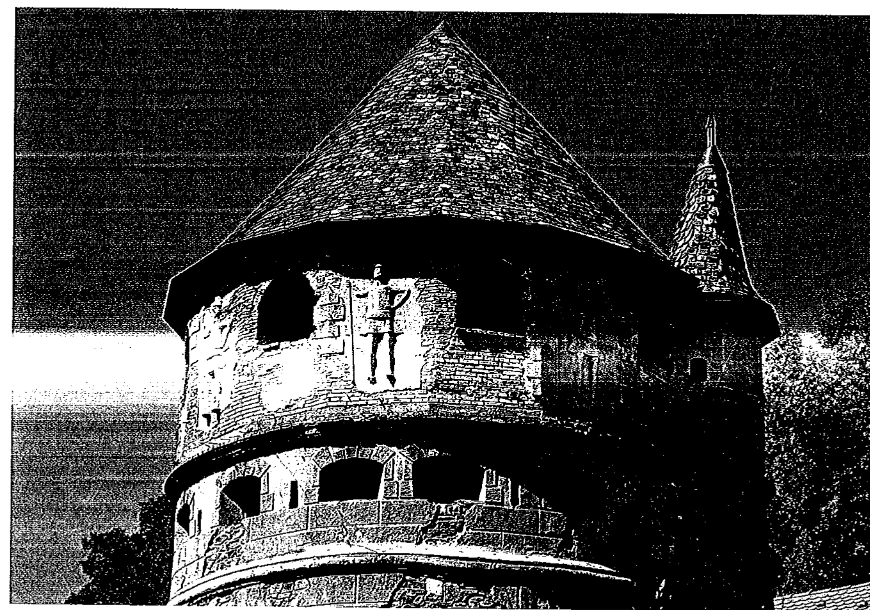

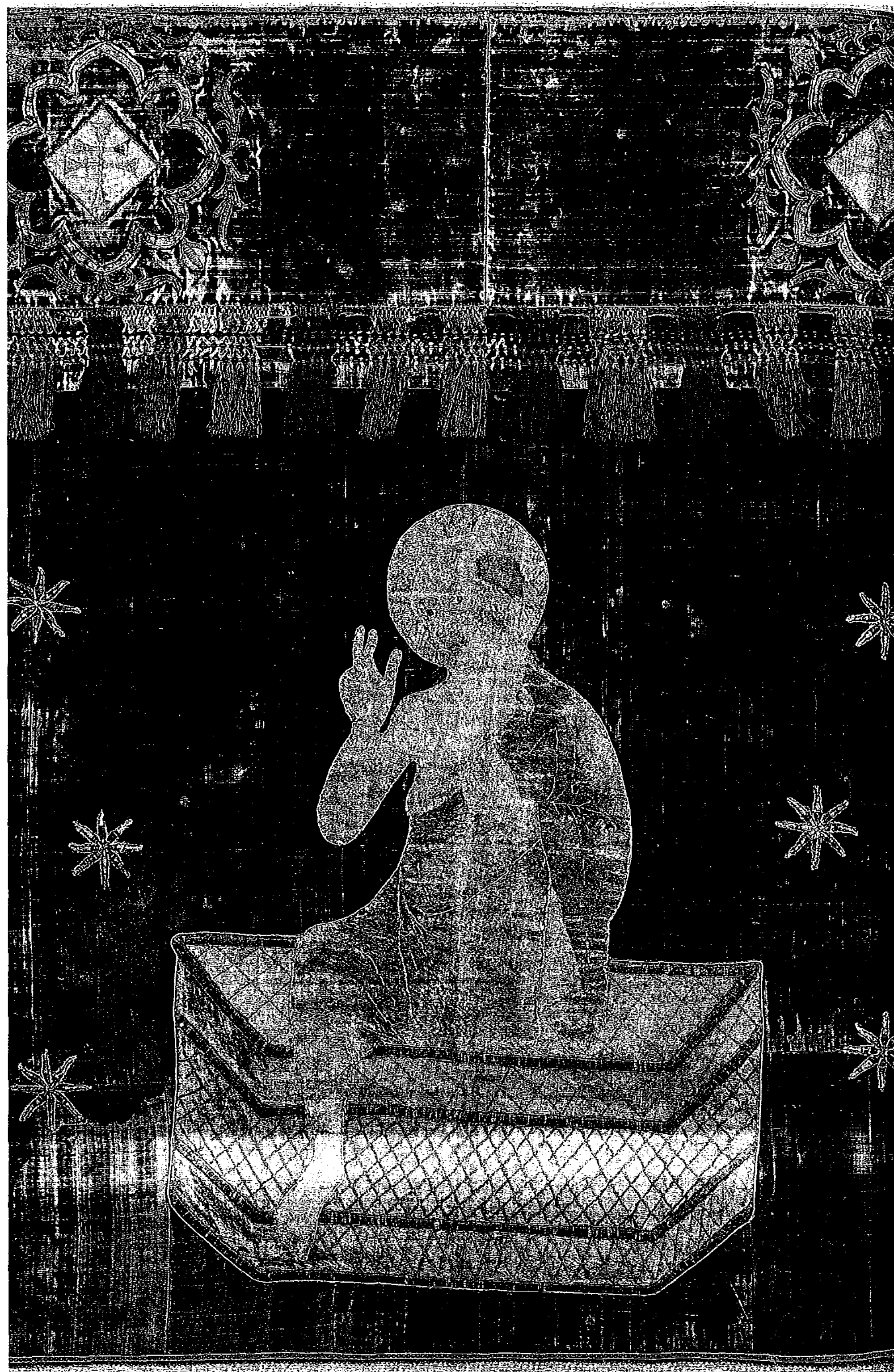
79. Díszes kastélyterem

80. A torony csigalépcsője. A várat soha nem vették be

81. Alabárdos katonák őrzik a Bethlenek múltját

82. A Kornis-család elveszett-megkerült ereklyéje: az Anjou-kárpit

pazar emlékanyagát: erdélyi régészeti, temetői leleteket, egyiptomi és római régiségeket, őskori telep és római castrum maradványait, fegyver- és ládagyűjteményt, a gernyeszegi görögkeleti templom bizánci ikonjait, hímzéseket és népi faragványokat, vasvereteket... Soós Zoltán most e gyűjtemény szerény töredékeit emeli le az egyik raktárpolcról: erkély cirádás kovácsoltvas darabjait a XVII. század legvégéről, amelyen kalapácstól származó sérülések látszódnak. A XX. század „gyűjtői" egyszerűen szétverték a díszítőelemeket.

– Az ellopott műkincsek egy része mostanában került vissza a családok tulajdonába. Más részük ma is különféle múzeumokat gazdagít mint gyűjteménytöredék – magyarázza a múzeumigazgató. – Itt többnyire elhanyagolták őket, mivel egyfajta ellenszenvet tápláltak irántuk, hogy ezek a csúnya, elnyomó magyar nemességnek a hagyatékai. Volt annyi becsület, hogy nem pusztították el a tárgyakat – de nem is segítették megőrzésüket. Az elmúlt tíz évben rengeteg ilyen műtárgyat restauráltunk. Ezek a múzeumok sokáig a pártpropaganda eszközeként szolgáltak, nem szakmai fórumként. Az ott alkalmazott személyek között nem volt restaurátor, de még konzervátor sem, így negyven évig rá sem néztek ezekre a darabokra, hogy megfelelő körülmények között vannak-e tárolva...

Aztán fordult a kocka: az egyik raktárhelyiség sarkában csaknem elbotlunk egy jókora vörös csillagban. A marosvásárhelyi tanácsházát ékesítette hajdan, s most „ennyi maradt a dicsőségből", mint Soós Zoltán mondja. Aztán két háború között készült kis bronz anyafarkast mutat levehető Romulusszal és Remusszal – a helyi magyar elnevezés szerint a „szopókkal" – a dakorománia „antikvitás" cáfolhatatlan bizonyítékaként. A mesterséges múlt relikviái mellett azonban működőképes középkori lakatok, kalapos muzsikusokkal díszített szász ónkupák és butéliák, Bethlen Anikótól vásárolt delfines fülű mozsarak, előkelő hölgyekről és urakról készített portrék rejtőznek a raktárakban.

– Az 1990 utáni Románia szélesre tárta kapuit a műkincsrablás előtt – mondja Soós igazgató. – Amíg az '50–70-es években az ellopott műkincsek inkább belföldön cseréltek gazdát, mivel a kivitel nehézkes volt a szigorú határellenőrzés miatt, '90 után hoztak egy olyan, számomra most már érthető törvényt, amelyik fölszámolta az állami műtárgyvédelmet. Magyarán megszűnt az örökségvédelmi törvény Romániában! 1997-ig nem is született új, s e hét év alatt ment az újabb szabad rablás: kiürítették az erdélyi magán- és családi

gyűjteményeket. Professzionális kereskedőcsoportok szerveződtek, bejárva szinte minden erdélyi és partiumi falut az utolsó házig, s felvásárolták a tárgyakat. Ez óriási veszteség az erdélyi anyagi kultúra szempontjából!

Mi magunk is keresztezük az útját – még a 2000-es években is – olyan utánfutós autóknak, amelyek szakmányban szállították el az isten háta mögötti kis székely falvakból a népi bútorokat. Soós Zoltán szerint nagyon sok műtárgy Magyarországra került, de sok Olasz- és Németországba vagy Belgiumba, feltöltve az európai műkincsgyűjteményeket.

– Az 1997-es periódusig ugyanakkor sok közintézményben történtek lopások. Gyenge és szakképzetlen volt a személyzet, a szemük előtt cserélhették ki a műtárgyakat hamisítványokra, vagy egyszerűen eltüntették őket. Ez legalább akkora pusztítást okozott, mint az 1947-es államosítás – csak demokratikus közegben. Románia a diktatúrát követően nem volt felkészülve ezeknek a problémáknak a kezelésére, amit jól szervezett bandák, gazdasági érdekeltségek – főként tőkeerős nyugati kereskedőtársaságok – ügyesen kihasználtak. A gernyeszegi Teleki Domokos-gyűjteményt például az államosításkor annyira szétlopták, hogy a hírek szerint még az ötvenes években is lehetett vásárolni ebből a kollekcióból az ócskapiacon. A kilencvenes évekre ezek a tárgyak nyom nélkül eltűntek, ma

Soós Zoltán

már valószínűleg zömmel külföldi magángyűjteményekben találhatók. Az a néhány darab, amely megmaradt 1947 után, és amely nem kellett senkinek, vagy túl nagy volt ahhoz, hogy elszállítsák, bekerült a múzeumokba. Kályhák, reneszánsz kandalló meg egy nagy reneszánsz asztal 1653-ból: Teleki Sámuel, a könyvtáralapító asztala – sorolja Soós.

A múzeumigazgató szerint hosszú folyamat az eltűnt gyűjtemények rekonstruálása, mivel a korabeli kastélyok anyagainak nincsen leltáruk. Régi fotókról próbálják azonosítani a tárgyakat. Olykor megtalálják őket a műkincspiacon, és megvásárolják a múzeum számára. Ami viszont Nyugat-Európába került, annál elenyésző az esély nemcsak a visszavásárlásra, de annak meghatározására is, hogy honnan, melyik kastélyból került ki, melyik családnak volt a hagyatéka, mi lett pontosan a sorsa. Soós Zoltán azért bizakodó:

– Sajnos vagy hál' istennek most új fejezet kezdődik: megpróbáljuk újjáépíteni több száz év kultúráját, hagyományát, amelyet a XX. század felemésztett.

Menteni a menthetőt: hogy legalább leltári számuk legyen a feltámadásoknak.

Kalapáccsal püföli piros Suzukiját egy kék köpenyes úriember a keresdi kastély udvarán, mint mondja, Bonyhádról jött, asztalosmester. Ő készíti a korhű bútorokat. Egy másik pirospozsgás székely úriember a kastély gondnoka, itt lakik a szomszéd épületben, és arra kér bennünket, ha fölmegyünk a lovagterembe, gyújtsunk gyertyát a békéért és a szeretetért, mert itt most ez a szokás.

A keresdi kastély új neve ugyanis: a Béke Háza. Nemrégiben került a nagy szórványmentő ferences barát, Böjte Csaba szárnyai alá. Ötven évre adta az alapítvány használatába a Bethlen-család, Anikó és testvérei, így nem csoda, ha most élettel és reménnyel találkozunk az öreg falak között.

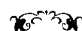
– A kastélynak az volt a szerencséje, hogy a kilencvenes években, miután elhagyta az állami gazdaság, román vállalkozók vetettek szemet rá, akik szerették volna bevonni a Drakula-projektbe – magyarázza Szőts Béla, a keresdi kastély „várkapitánya", ahogy magát tréfásan meghatározza. – Ennek az volt a lényege, hogy idegenforgalmi céllal és a romániai vámpírkultusz jegyében átalakították,

felújítottak volna néhány rendezetlen sorsú erdélyi kastélyt, hogy nyugati turistákat vonzzanak ide. Meg is kezdődtek a felújítások, tetőt kapott a rossz bőrben lévő épület, lakószobákkal kiépített manzárdot emeltek a palotaszárnyra, megkezdték a romos részek javítását – az persze más kérdés, mennyire megfelelően. De legalább a kastély nem romlott tovább...

Keresd ugyanis a romániai műemlékvédelem állatorvosi lova. A hetvenes években a vakolat teljes leverésével kezdték meg a „szakszerű" kutatást – jegyzi meg Kovács András művészettörténész Kastélyrekonstrukciók Erdélyben című írásában. 1977-re felállványozták az épületet, de ekkor egyik napról a másikra fölszámolták a bukaresti Műemléki Igazgatóságot, s a kastély másfél évtizedre így maradt: őrizetlenül, félbehagyottan. Az hordhatta el a régi reneszánsz építőelemeket, aki nem szégyellte. 1989-ben újra nekiveselkedtek, ekkor meg vasbeton szerkezetekkel helyettesítették a XVII. századi lépcsőket, kiemelték a reneszánsz ajtó- és ablakkereteket, majd halomba hordták őket. „[...] a volt tulajdonosok leszármazottai néhány éve alaposan kibetonozott, helyenként át is szabott, de jóformán minden eredeti részletétől megfosztott együttest vehettek át Erdély egyik legszebb reneszánsz kastélya helyett" – mond kemény verdiktet Kovács András.

Aki ma bejárja a kastélyt, azért még mindig talál figyelemre méltó részleteket. S nyilván egyre többet, ahogy folynak a munkálatok Márton Judit műemlékvédelmi szakember irányítása alatt. Meglepően világos, mégis misztikus a föld alatti gót kápolna a maga indázó szőlőfürtjeivel; a paraszti és az úri határán egyensúlyoz az oszlopsoros lodzsa, amelynek kövein most is láthatók a mesterjegyek. A kastély termein díszek, az ajtók fölött címerek, évszámok és latin mondatok. A kápolna bejárata fölött például ez: Honesta fama aeternum patrimonium.

A tisztességes hírnév örökös vagyon.

– Egy kastély nem áll elő a földből, mint egy fűszál! Agyrém, hogy egy 36 szobás, 1300-as években megkezdett épületen hogyan lehet kijavítani azt a sok-sok rongálást! Nagy küzdelem árán végül 2007-ben kaptuk vissza a keresdi várat, és gyorsan beláttuk, nem fogjuk győzni – mondja Bethlen Anikó. – Amikor belevágtunk, rögtön

húzni kellett 750 méter kerítést, de többre már nem futotta. Szívfájdalmamra eladtuk Fugad kastélyát is, csak hogy bírjuk valahogyan, hiszen a család Keresd megmentéséért mindig minden követ megmozgatott, s én sem tehettem másként. De legalább Fugad is jó helyen van most! Testvéreim nem hittek az egészben, én még tudtam álmodni. Végül megbeszéltük, vegye át a várat Böjte Csaba azzal a feltétellel, hogy rendbe rakják a rossz állapotú kastélyt, és közhasznúvá teszik.

„Ma a keresdi várkastély udvarán világi testvéreimmel ugyancsak együtt imádkoztunk, de most, mivel úgy éreztük, hogy ma világunk legsebezhetőbb értéke a Béke, ezért ma a békéért imádkoztunk! Oly sok háború dúl a világban, de a kisebb közösségek, a családjaink közül is oly sok veszekedésben bomlik szét, ezért, ahogyan Ferenc pápa is kéri, vállaltuk Szent Ferenc Atyánk jelmondata szerint az evangéliumi béke szolgálatát! Ezért az átvett házat a Béke Házának neveztük el!" – hirdette Böjte Csaba a keresdi vár sokat látott udvarán 2014 augusztusában, éppen ott, ahol hetven éve a főúri múlt tárgyait égették szorgalmas emberek. Azóta folynak a munkák, hogy a Bethlenek háza nevelési és képzési központ legyen a magyarság számára, ahová olyan diákok költöznek, akik „kiestek a képzési rendszerből", vagy megszakították tanulmányukat, netán a helyüket, küldetésüket keresik. És hogy végre magyar nyelven is tisztelhessék itt az istent a „nagyküküllői magyarok", amire már a múlt század fordulóján sem volt példa.

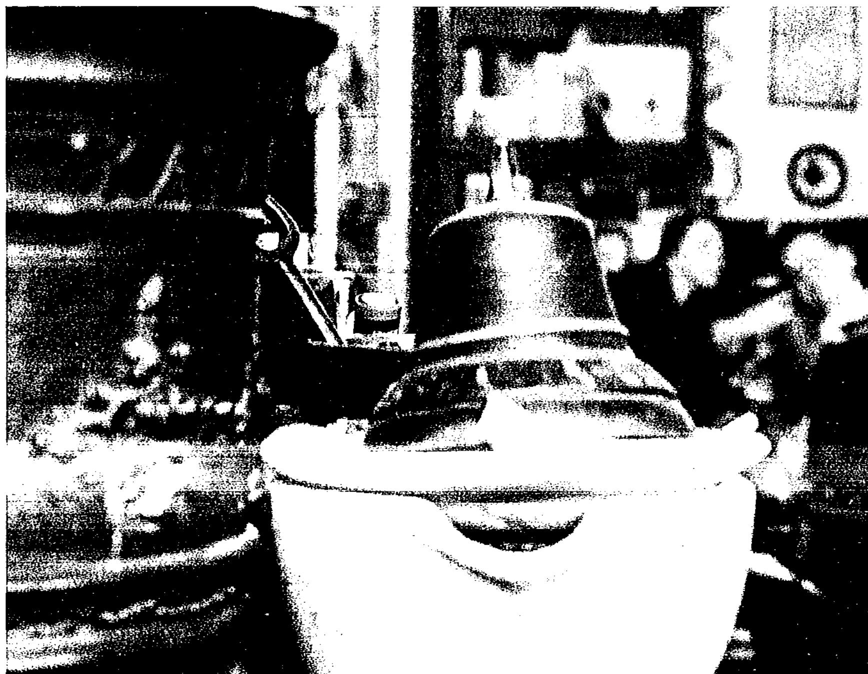
„Ha a cserépből kihal a virág, egy darabig még teszem jobbra-balra az üres edényt, esetleg elmosom, de aztán csak kirakom a kukába – válaszolta Böjte Csaba a Heti Válasz hetilap újságírójának, Bódis Andrásnak arra a kérdésére, meg kell-e menteni a közösség nélkül maradt templomokat. – Ősi törvény, hogy ha nem születnek gyerekek, akkor nem kell templom, iskola, falu, utca. Nem lehet tehát hitelesen aggódni az értékeink pusztulásáért, ha közben nem szülünk gyermekeket, nem töltjük meg kacagással a házainkat, a tereinket. Egészen lehangoló élmény húsvéti feltámadási szentmisét tartani egy Árpád-kori templomban, ahol senki sincs. [...] A pénz legjobban gyerekbőrben kamatozik!"

Keresd vén várkastélya tehát most ilyesféle kamatoztatásra készül.

Bethlen Anikó, Marosvásárhely „keresztanyja" addig is teszi, ami tőle telhető. Pótolja, amitől megfosztották őt és családját Keresden és a Maros menti havasokban. Alapítványa rokkant embereknek

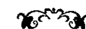
oszt adományokat. Pereskedik az erdőkért. Könyvkötő műhelyt működtet, amelyben fogyatékosoknak ad munkát. Kötetenként, terítőnként, mozsaranként szedegeti össze a múltat. De ez nem holt tevékenység. Mert minden visszanyert hektár, újrakötött könyv és keserves kézmozdulat mögött ott van az elvett erdő, a megsemmisített könyvtár és a megtört test. Meg a törhetetlenül kemény és életszerető lélek.

– Nézzék csak meg azt az öreg konyhai tárgyat ott, az asztal sarkán! – bök a grófnő fejével az egyik edénylerakat felé. – 1978-ban jött három ismerős cigány, azt mondták, hoztak egy mozsarat, ideadják négyezer lejért. Látom, rá van írva: „Bethlen Kata 1758". Az edény egy évvel Árva Bethlen Kata halála előtt készült. Oltszemen találták a cigányok, ahol meghalt az emlékíró asszony. A mozsarat nem hűtötték elég ideig a készítői, türelmetlenek voltak, ezért megrepedt. Nekem sajnos nincs annyi pénzem, mondtam a cigányoknak. És az a baj, hogy meg is van repedve. Picit kellett rontsam a vásárt, ugye, ezt a cigányoktól tanultam – kacsint a grófnő. – Akkor elmentek, majd kis idő múlva visszajöttek, s jön be az én Vilmám, hogy hát

Árva Bethlen Kata 1758-ban készült mozsara Oltszemről került elő

visszahozták a mozsarat. Mondtam nekik, de összevissza kilencszáz lejem van, egész nyárra annyi volt összegyűjtve. S akkor ideadták. Ideadták, s itt van. S ezzel megmentettem, különben beöntik, vagy ki tudja...

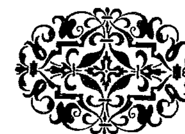

A Szászföld és a Székelyföld peremén, Szászveresmart központjában megállunk, mielőtt folytatnánk útunkat kelet felé. Ez a hely most a katasztrófaturizmus erdélyi központja: az országút szélén álló középkori templom szomorú látványosság. Bibliai pillanat lehetett, amikor borzasztó robajlással és nagy porfelhőt felverve kiszakadt a hajóból a vaskos torony, majd az erődített falak közé omlott.

Kilenc órát harangoztak éppen, és a harmadik kondulást már nem viselték el a XIII. századi falak.

Ha a szászoknak maradt volna még templomhasználó gyülekezetük, talán időben meglátják a repedéseket. Talán még van idő szakembert hívni, és megerősíteni a falakat, amelyeket Jerikó harsonái helyett az évtizedes kamionforgalom rezgései rendítettek meg.

De így csak újabb néptelen ház omlott össze, újabb üres edény került a szemétdombra.

HÁROM KILÓ ZSÍR

Uzoni Mikesek
A lakótelep foglyai

Őrlődtem, hogy valami hibája csak volt az arisztokráciának, hogy így omlott össze.

Gótikus regények népszerű jelenete: a hős lelép a vonatról a falusi állomás peronjára, elbátortalanodva, jó helyen szállt-e le, s várni fogja-e valaki. Még nem sejti, de ezzel a mozdulattal megmásíthatatlanul kilép abból a körből, amelyet a civilizáció jelentett számára. Ősz van, köd lepi a viskókat, a nyirkos bekecsükbe burkolózó parasztokat és a hollófekete lovakat is, amelyek az indóház sarkánál türelmetlenül kaparják a földet, hogy nekiiramodhassanak a jövevénnyel. Vad vágta kezdődik a falun át, s a városi ember hüledezve bámulja a kocsis háta mögül, amint elmaradoznak a sáros utcácskák meg a kontyos fedelű házak. Kiszakadnak a sziklatornyok és az utat kísérő fenyőligetek közé, átgázolnak patakokon és legelőkön, amelyeken ménesek, bivalyok legelésznek. De elmarad ez is, s a fák egyre ölesebbek, egyre göcsörtösebbek lesznek, a bozótból vadak dugják ki fejüket. Fahídon dübörög át a kocsi, aztán szalmával betekercselt szobrok és kecses szökőkút előtt – s mindebből már az utazó gyaníthatja, hogy finom ízléssel megálmodott angolparkba ért. Onnan még egy szökkenés a díszudvar, félkört írnak le a paripák, mielőtt gőzölögve, fújtatva megtorpannának...

Ahogy a két világháború közötti nagyváradi kastélykutató, Biró József leírja Erdélyi kastélyok című munkájában, az átmeneteknek és a beavatásnak ugyanilyen bizonytalanságát éljük át mi is minden alkalommal, amikor lefékezünk egy-egy úrilak bejáratánál. Utazzunk Dél-Erdély szórványpalotáitól a szászok tájain keresztül a Székelyföld így-úgy álló kastélyaiig – kissé lámpalázasan kopogtatunk be a Bánffyak, Mikesek, Bethlenek, Telekiek, Aporok, Kálnokyak,

Ugronok, Kemények, Hallerek kapuján. Akár a múlt századforduló látogatói, akik a több korszak alatt felhalmozott javakat iparkodtak lajstromba szedni, értelmezni, megóvni az erdélyi arisztokraták elzárt mentsváraiban. Amit mi találunk a XXI. századelőn, az kínzó mélységekbe vezet, miközben megrendítő erkölcsi és szellemi magasságokat is feltár. Erdélyi kastélykörutunk és a társadalmi szórványvilágba vezető expedíciónk így válik számunkra a nemzeti-történeti önismeret útjává.

„ERDÉLYI KASTÉLY!... Mi mindent fed e két szó s mi mindent tárnak fel a képzetek [...]. Legelébb áll, mi benne általános: a kastély, mint kiváltságos életforma, mely az elkülönülés minden lehetőségét megadja lakóinak; az elvonultságot a világ zajától, teljes magányt, bensőséget és meghittségét – nyujtja az élet minden kényelmét, örömét, szépségét, a természetbe olvadás áhítatát, a művészet kincseiben való gyönyörködést, az anyagiak révén a gond nem ismerését; magasabbrendű szellemi életet s együttélést a múlttal, a nemzedékek letűnt hosszú sorával, a történelemmel, az ősökkel, kik a kiváltságot s módot megszerezték s amely az utódokat – noblesse oblige – kötelezi – írja Biró József idézett könyvében. – A társadalom vezető osztályának légköre ez, amelyre érzelmi mozzanatok nélkül kívülálló aligha tekinthet." Nos, amit Biró drámai lajstromba gyűjt – pompát, ízlést, hagyományt és nemesi terheket –, annak manapság többnyire csak karikatúráját leli meg az, aki átlépi a főúri hajlékok küszöbét. Éppen ez teszi XXI. századi hőstörténetté az erdélyi magyar arisztokrácia visszafoglaló mozgalmát.

A háromszéki Uzon is ilyen meglepetéseket tartogat: oda-vissza túlszaladunk a Béldi–Mikes-lakon, amíg végre a megfelelő kapura találunk. Nem csoda: akiben még mindig az a kényszerképzet él, hogy egy kastélynak vérbükkök és zenélő kutak között kell megbújnia, mesterséges édenkertben, mely semmilyen körülmények között nem hasonlíthat gyártelepre vagy munkásotthonra, az sosem fog odatalálni az uzoni kastélyhoz. Talán csak Kézdivásárhelynél ötlik föl benne, hogy túlment a betonkerítés mögött rejtőzködő épületen.

Rozsdás kapu, szűk bejárat a forgalmas főútról és tömbházak – ezeket kell keresni, ha szeretnénk bejutni a kastélyba. Ide nem a birnami erdő jött el, mint Macbeth várához, hanem a szocialista emeletes házak. Ott szorong ma a Mikes-kastély a szeszgyári

lakótelep közepén, elsorvasztva, leharcolva. Olyan életmód és -szemlélet árnyékában, amelynek eloszlatásához soknemzedéknyi elszántságra lesz szükségük a tulajdonosoknak.

De nem is szűkölködnek benne.

Szín: ritkás, fiatal fenyősor kíséri a kastély bejáratához vezető utat; szórványos rózsabokrok és puszpángcserjék – szerényebb kezdeményei a „visszaparkosításnak". A feljárattól balra istállók, magtár és hangárszerű épület. A tömbházaktól fojtogatva, a betonkerítés négyszögében is érződik a visszakapaszkodás szándéka, amely a nem túl jó bőrben lévő gazdasági épületeket is átjárja. Nyereg, lószerszám a kastély teraszán, ütött-kopott folyosó vezet egy nagyobbacska emeleti terembe, ahol festmények a falon s a falnak támasztva, régi bútorok raktárszerű elosztásban. Erős képzelőerővel még fölfedezhetők volnának a régi főnemesi élet színterei: a palota, az asszony, a gróf és a leányok „háza", azaz szobája – ha nem szabdalták volna föl az egykor tágas csarnokokat kisebb cellákra. A tekintélyét még valamelyest megőrző tágasabb, világosabb szobában lakik a grófnő; a lenti, dongaboltozatos termekben, konyhában, kamrában pedig a közösségi élet kellékei.

Szereplők:
Mikes Borbála grófnő: ősz hajú, hetvenes éveiben járó, finom arcú hölgy, aki élénken tiltakozik az ellen, hogy grófnőnek szólítsák. Bottal jár, de csalafinta székely sziporkázása egy percre sem szünetel. Jókora cserépkályha fedezékében, monitor előtt ül, pasziánszozik számítógépén, könyvek gyűrűje veszi körül. Élhetővé tett szobácska ez, ahová besűrítették a főnemesi múltból mindazt, ami megmaradt.
Mikes Zsigmond gróf: Borbála unokaöccse; energikus, jókötésű fiatalember; előzékeny és szellemes társalgó, de tekintete megkeményedik, ha eszmei kérdésekre terelődik a szó. Véleménye konok, enyhe német akcentussal beszél.
Vályi Zsuzsanna: Zsigmond felesége, visszahúzódó fiatalasszony, légies alkat.
Uzoni székely elöljárók: igyekeznek bebizonyítani, hogy egy erdélyi főnemesnek a tömbmagyar vidéken sem fenékig tejfel az élet.

– Ha Béldi nagyanya arcképére nézek, aki az uzoni kastély utolsó tulajdonosa volt a háború előtt, sokszor gondolok arra, ő menynyire örülne, hogy visszajöttünk ide. Az ember érzi: a családtörténet folytatása érték, ha ők már nem érhették is meg – keresi a szavakat elfúló hangon Mikes Borbála. Üldögélünk a zöld cserépkályha előtt, a falakon családi galéria és barokk festmények. Béldi nagyanya fiatalkori arcképe szelíd, borongó mosollyal néz le ránk, alatta II. János Pál pápa fotója a falinaptáron. – Nehezen hagytam el Kolozsvárt, 67 évet éltem a városban: ott születtem, iskolák, baráti kör, katolikus nőszövetségi tevékenység, minden, minden odakötött. S onnan eljönni ide, egy kis székelyföldi faluba... Persze ha Zsigmond nem jött volna, én sem jövök. Egyedül nem vállaltam volna, ez nagy küzdőtér.

Tekergetjük a nyakunkat a napsütötte szobában, hogy megszemléljük a fotókat, képeket, rajzokat és a rajtuk megörökített hölgyeket, urakat, leányokat és ifjakat meg a patinájukat el nem veszített régi épületeket. Nagyjából ennyi maradt Borbála grófnő kezén a folytatásra váró családtörténetből meg a családi vagyonból. Velünk szemben élénk színű ruhában megfestett Madonna öleli magához gyermekét, előttük gyümölcsöstál – megkérjük a grófnőt, kezdje ezzel a „képmutogatást":

– Nekünk szerencsénk volt, mert 1949-ben a kitelepítés előtti napon figyelmeztetett bennünket a jegyző, hogy éjszaka jönnek, és elvisznek minket – idézi föl Mikes Borbála. – Mamának még volt ideje törlőkendőket, ágyneműt, egy-egy képet, az ezüstből megmaradt darabokat a falusi emberekhez eljuttatni. Ez a Szűz Mária-kép itt olasz festő munkája a XVII. század végéről, amelyet Fehér megyei birtokunkról, Magyarcsesztve kastélyából elvitt valaki – aztán meg beizent Kolozsvárra, hogy három kiló zsírért visszaadja. A ráma másik kastélyunkból, Aranyosgerendről való. Brandenburgi Katalint, Bethlen Gábor második feleségét ábrázoló festmény volt benne, de azt kivágták. Papíron Magyarcsesztvéről vittek el bennünket, de már nem ott éltünk, mert Bánffy nagymama halála miatt át kellett vennünk az aranyosgerendi birtokot.

A Madonna közelében rajz az édesapáról, Mikes Mihályról, aztán Mikes Kelemen nagypapa a Monarchia egyenruhájában lefényképezve. Bánffy nagymama bundában; őhozzá kegyes volt az ég, nem érte meg a deportálást. A külső szobában lovak vágtáznak ki az erdőből egy nagyobb tablón.

Mikes Borbála grófnő az uzoni kastélyban

– Híres vándorművész, a lengyel lófestő, Tadeusz Ajdukiewicz festette ezt az alkotást 1912-ben a zabolai Mikes Ármin megrendelésére. Amikor a kész művet meglátta a gróf, számon kérte a mestert: „Mi ez a kép? Én nem lóportrékat rendeltem, hanem tájképet a gyönyörű vidékről és az erdőmről!" Nem vette át a festményt. Nagyapám vásárolta meg az alkotást. Így került Mikes Ármin zabolai ménese a mi családunk birtokába, és ezt a képet aztán megmenekítette egy református diakonissza, aki Kolozsváron őrizte másik festményünkkel együtt. Mindkettőt a kályha mögé rejtette összetekerve, ezért megperzselődött a szélük. Ezen a képen meg a válaszúti Bánffy Albert látható, alatta a kolozsvári Bánffy-palota rajza, az ő családja építtette – mutatja Mikes Borbála. – Volt Mikes-ház is Kolozsváron, tudják, a Karolina téren az a szép árkádos udvarú... Azt azonban nem lehetett visszakövetelni, mert már régen eladta a család, amikor belefulladt a magyarcsesztvei építkezésbe. Vegye ki, kérem, Gábor, az albumot, de vigyázzon, mert ez jó kommunista szekrény, és a háta ki szokott hullani...

Rekedtesen nevet a grófnő, visszatelepszünk a kályha elé, és vaskos fényképgyűjteményben tallózunk. Annak a nemesi laknak a képei kerülnek most elő, ahol Mikes Borbála története kezdődött, és amely az erdélyi kastélykatasztrófák modellje lehetne. Magyarcsesztve, ez a vegyes lakosságú, gyorsan románosodó szórványfalu Nagyenyedhez esik közel, a Maros partján, Marosújvár szomszédságában bújik meg. Itt áll, azaz csak állt a XIX. század közepén emelt, csinos klasszicista kastély meg egy kisebb XVIII. századi, amelyeket kőről kőre loptak szét a rendszerváltás után. Borbála egymás alá teszi a különböző stádiumban lévő nagyobb épület képeit, úgy idézi föl az idilli állapotokat:

– Kilenc szobából állt, nem volt olyan végeláthatatlan, mint ez az uzoni. Angliából hozta nagymama a rózsatöveket, szép kertészetet teremtett. Így nézett ki ez a ház, amikor a változások jöttek – mutatja a takaros vidéki kúria fotóját. Kecses oszlopsor néz a Marosra, az épület bár kissé kopott, az állaga kifogástalannak tűnik. A következő képen a tető már megbontva, elhordva. Héjazat híján eláznak, pusztulásnak indulnak a falak, ideje hát a téglákat is kibányászni, mielőtt összedől az épület... Fotóról fotóra zsugorodik a csesztvei kastély, mígnem a falak eltűnnek a bodzásban. Az utolsó fényképen már csak néhány csorba oszlop éktelenkedik, olyan a kastély homlokzata, mint egy szétvert fogsor. – Amikor állami gazdaság székelt benne – magyarázza Mikes Borbála –, persze kivágtak egy falat, hogy a traktorokkal be tudjanak rakodni, de még megvolt a magtár, a szép barokk kapu is, és a másik épületet, a kiskastélyt akkor kezdték renoválni. Mindezt most lopták el az elmúlt húsz évben, mert nem tudtunk ott lenni, hiszen Uzonban is harcolnunk kellett. A cigányok mindenféle putrikba költöztek az istálló köré, elhordták a kastélyt. Ebből építkeztek. Ez a kápolna – mutatja a grófnő –, e mögött, Mikes Árpád dédapám sírjában van édesapám eltemetve. A kápolna ma a falu katolikus temploma, a marosújvári plébános járt ki misézni. Hogy Újváron volt az a süllyedés a sóbánya miatt, s eltűnt egy utca, a plébánia is annyira megrepedt, hogy ki kellett futni belőle, s azóta nem jár ki a pap Csesztvére sem. A templom oldalában épült a családi sírbolt. Nagyapám 1919-ben jött meg a frontról, le volt gyengülve, elvitte a spanyolnátha. Nagymama egy hét különbséggel temette el a férjét és 18 éves lányát. Borzasztó sokkot kapott, de rendkívül erős asszony volt, ekkor építtette meg a kriptát. A sírbolt nincs

kirabolva, mert ha valakit nem díszmagyarban temettek el – és a falubeliek ezt mindig tudták –, az nem volt érdekes. Zsigmond nemrégiben még próbálta menteni a csesztvei kastélyt, és eközben rajtakapott egy tolvajt.

Az ifjú Mikes gróf Magyarcsesztvén járt ügyeit intézni, amikor megsúgták neki, hogy valaki éppen szekérrel hordja el a kastély falát. Rohant a helyszínre, sikerült fülön csípni emberét. Amikor felszólította, hogy tegye vissza a téglákat oda, ahonnan elhozta őket, a csesztvei „anyagbeszerző" kijelentette: biza nem, mert ezeket az apja gyártotta, így most az ő tulajdonát képezik, és a fiatalember csak ne szóljon bele, mert nem az Úristen ő, hogy neki parancsoljon. Ha jót akar, menjen inkább a szomszédhoz, mert az sokkal többet vitt el.

– Semmiféle lelkiismeret-furdalásuk nincsen – legyint gróf Mikes Zsigmond, amikor a csesztvei romtörténet végére érünk Borbálával. – Miért is lenne? A nagyapám kastélyába telepített téeszt 1991 körül oszlatták föl hivatalosan; s csak 1995-ös törvény alapján lehetett az épületegyüttest először visszaigényelni. Nálunk akkoriban nem volt kapacitás a családban a pereskedésre. S miután feloszlatták a kollektívot, amit tudtak, vittek magukkal a tagok. Mindent a sajátjuknak tekintettek, hiszen hajdanán úgy alakították meg a téeszt, hogy a szekerüket, állataikat beadták, s közösen gazdálkodtak. Ezek addigra rég eltűntek, s tehén helyett önkéntes kárpótlásul vittek gerendát, téglát, kályha- vagy tetőcserepet. Romániában így hordták szét szinte mindenütt az állami gazdaságokat.

– Pedig szép vidék az a csesztvei birtok, visszakaptunk ott egy kicsi legelőt, vagyis hát a régi szőlőst, amelyből legelő lett – pontosít Mikes Borbála –, mert ugye senki sem gondozta. S visszakaptunk kétszáz hektár erdőt is, de azzal meg az a nehézség, hogy a cigányoknak, a legszegényebbeknek nincsen bevezetve a gáz. Nem tudjuk őrizni, hét falu van körülötte, hét falu szegény embere lopja a fát. Ha az ember nincs ott, nem lehet gazdálkodni. Nem úgy, mint régen, amikor becsületes világ volt.

„Hol vadnak azok a világ hét csudáinak neveztetett szörnyű nagy épületek, hol vadnak magok, mind, akik csinálták, mind, akik csináltatták? Ha némelyiknek a nevéről neveztetett város viseli is még ma a nevét, inkább csak a históriákban vagyon, mint valósággal,

mert a most azt lakó nemzet más néven nevezi; de ha megmaradtak volna is, mit használna az építőknek? nagyobb részént bolond és kevély tyrannus a nevek a világ szájában. Ami nehezebb, maga az Isten Dávid által a 49. zsolt. 12–15. a barmokhoz hasonlítja, a koporsóba, a pokolba igazítja őket. Ez a jó hírnév, becsület, örök emlékezet?" – a bethlenszentmiklósi kastélyt építtető, annak végromlását szinte előre látó gróf Bethlen Miklós keserű szavai elbizonytalanítják a történelem szemlélőjét. Lehetséges-e olyan eszményi csúcspontot kitűzni az erdélyi főnemesek históriájában, amely után már biztosan csak hanyatlás következik? Annyi bizonyos: a villámgyors pusztulás, amely a XX. században lesújtott Erdély arisztokratáira, a hírnévnek és a becsületnek az a módszeres és kollektív kifordítása, amellyel az osztályharc élt, még Bethlen Miklós legvadabb látomásaiban sem kísérthetett.

Hogy a főnemes selypegő degeneráltként, kellemkedő vérszívóként ragadjon meg a közép-európai közgondolkodásban, azért nyilvánvalóan a baloldali propaganda fáradozott a legtöbbet. A kiváltságos osztály tagjaiból élclapok karikatúráira kívánkozó, cilinderes-cvikkeres, pepita nadrágos nyomorultakat faragott, akik méltán tűnnek el írmagostul a történelem mocsarában. Tasziló és Arisztid készségesen kacsázott át a Horthy-korszakból a Rákosi-érán át a Kádár-időkbe. Zavarba ejtő, hogy ez az értelmezés elevenen él még a mai nemzedékek elméjében is. Persze nincs mit csodálkozni, amíg történelemkönyveinkben is tartják magukat e szemlélet zárványai. Utálkozás és szégyenérzet, irigység és bűntudat, harag és csodálat egyszerre lobog a „közrendűek" többségében, amikor felmerül az elsöpört arisztokrácia képe.

Ugyanakkor múlhatatlan ösztön történelmünk legnagyobb buktatóiért kizárólagosan őket tenni felelőssé. Muhitól Mohácsig és Mohácstól Trianonig. A magyarság felmorzsolásától a románosításig (vagy németesítésig, szlovákosításig). E torzítás azonban nem kizárólag a XX. század osztályharcosainak érdeme, hiszen a főnemesség mint rend politikai bírálata nyilvánvalóan egyidős a főnemességgel. A kommunisták sanda taktikája mellett – amely a privilégiumok, a fényűzés és a hírnév „átruházását" célozta meg – erőteljes XX. századi plebejus, sőt jakobinus irodalmi hagyományunk a „grófi szérű" megjelenítése Adytól a kastélyban ebédelő Illyés Gyuláig. A nemesség Dózsa György-i gyűlölete. „A magyar arisztokrácia évszázadok óta hisztériás félelemmel rettegett attól a rétegtől, amelynek jólétét

„Megpukkadok, Olivér, annyi itt a prolivér"

és mesébe illő kiváltságait köszönhette: amelyet birtokán dolgoztatott. A félelem indokolt volt. Ezt a társadalmi réteget már-már csak mesékben olvasható kíméletlenséggel szipolyozta ki, nyomta el és vetette meg. Különbül, mint hajdan a jobbágyait. Nem büntetlenül.

A gróf szó Ady Endre föllépte óta értelemmel ellátott magyar testben két ingert keltett: kiköpni és csóvát dobni. Egy nemzedék nőtt fel nálunk ebben a szellemi reflexben, épp az a nemzedék, amely Európa-szerte már nem-nemes ivadékokból, javarészt paraszt- és munkásszármazékokból toborzódott" – írja Illyés Gyula Ebéd a kastélyban című, 1962-es művében.

Kiköpni és csóvát dobni...

E tömegindulat termékeny táptalaj volt ahhoz az osztályirtáshoz, mely Közép-Európa történelemépítő nemességét eltüntette a színről. De nem volt elég szétzúzni az elitet – a kollektív bűnösség elve alapján ki is kellett rekeszteni a történelemből. Hogy ez az akció maradandó sikerrel járt, az mutatja a kommunizmus lezáratlanságát és lezárhatatlanságát.

Történelmi bűnök és hibák természetesen konzervatív oldalról is fölrovandók a nemességnek, különösen a dekadencia és a dzsentrisedés korában. Az osztálybírálatért jócskán buzgólkodtak maguk az értintettek is, a két háború közötti neobarokk világ excellenciásai és kegyelmesei, anyaországi nagybirtokosok és leszálló ágba került mágnások bizonyosan. „Főuraink nem vezetői vagy szerzői a nemzeti illúzióknak, csupán akarattalan szolgái. A nemzettel együtt hisznek az állami és nemzeti fikciók erejében, s azok kiépítésében – példa Bánffy Dezső báró – erős fajszeretettel maguk is résztvesznek. Új politikai alakulat nélkülök nem jöhet létre: a nemzetnek jól esik ez ősi nevek ragyogása, ők pedig szívesen ragyognak akár a legszélsőbb radikális irányzatok élén is, tanúságot tévén ezzel egyrészt osztályöntudatuk hiányáról, másrészt politikai ítélőképességüknek az előző korszakhoz képest csökkent voltáról – ostorozza Szekfű Gyula a XIX. század végi arisztokráciát Három nemzedék című, 1920-ban, Trianon esztendejében megjelent vitairatában. Szigorúan summáz: – A közrendű magyarnál nem rosszabbak, de nem is jobbak, ami, ha áll a noblesse oblige érvénye, nem csekély felelősséget ró rájuk mindazért, mi e szegény nemzettel történt és történik."

Talán nála is keményebb bírálatot fogalmaz meg, méghozzá osztálya „belsejéből" Bánffy Miklós az Erdély-trilógiában, amely az erdélyi arisztokrácia bukásának szépirodalmi értékű, egyszersmind sebészi pontosságú látlelete. Monarchiás kulcsregénye – szereplői felismerhetők voltak, amiből nem kis botrány kerekedett – önboncolás, s a két világháború közé szorított erdélyi magyarság léthelyzetére keres magyarázatot. Noha Bánffy grófot szokás volt, a második világháború után pedig kifejezetten divat úri dilettánsnak minősíteni, aztán öt évtizedre kipenderíteni az irodalmi köztudatból, a korszak erdélyi irodalmának egyik legnagyobb és önmagához legkegyetlenebb figurája volt ő. Ahogy Móricz Zsigmond írja: „[...] a magyar élő arisztokráciáról még senki ilyen kíméletlenül és irgalmatlanul nem nyilatkozott..."

„Lassacskán csupa fikció lép a valóságok helyébe, önámítás és nagyzolás – elemzi a dualizmus kori nemzedék bűneit Bánffy az Erdélyi történet zárómondataiban, Szekfű Gyulával összhangban. – Mindenki bűnös ebben, a magyar társadalom minden vezető rétege. Maga előtt látta a birtokososztályt, aki uraskodásában leromolva gazdasági pályára nem megy, hanem csak hivatalnok akar lenni, vagy ügyvéd. [...] Maga előtt látta a főrangúakat, akik vezéri szerepre tartván igényt, hát sutba dobják európai látókörüket, vagyoni és erkölcsi súlyukkal igazolva mindazt a maszlagot, melyben legtöbbje valóban nem is hisz, de ami az ő zsirójukkal mindjobban megmérgezi a politikai életet."

Illúzió és nagyzolás...

Ifjabb és vérmesebb korában a régiségre és a fizikai kiválóságra, a katonai hősiességre és a birtokhalmozó leleményre épülő magyar kiváltságos réteg az „ősfoglaló" nemzetségek tagjait csakúgy magában foglalta, mint a feltörekvő, vérükkel földeket szerző harcosokat. A nemességnek már a kezdet kezdetén egyértelmű szabályrendje volt, amely „kifelé" a többi rétegtől megkülönböztető és az uralkodóval szembeni jogokat biztosító kiváltságokban öltött testet. Ám az oly sokszor idézett – és félreértett vagy rágalmazott – „noblesse oblige" elsősorban a társadalom szolgálatára, vezetésére, azaz a történelem irányítására kötelezett közjogi, gazdasági és szellemi értelemben egyaránt – egészen 1945-ig, az új „arisztokrácia" térnyeréséig. Vénebb korában, a XIX. század második felében viszont már idejétmúlt, visszahúzó és élősködő osztálynak tekintették a magyar arisztokráciát a társadalom „progresszívabb" tagjai – ismerjük el, olykor jogosan –, amely nem képes lépést tartani a kapitalista modernizációval, ezért időszerű a lehanyatlása.

A mi történetünk a két végpont között kezdődik. A XVI–XVIII. századi Erdélyben két pogány közt olyan virágzó és szellemi értelemben is kiemelkedő korszakát élte a magyar főnemesség, amilyenre alig akad példa történelmünkben – és amely kor nem is tartott tovább 150 esztendőnél. Jelöljük ki ezeket az időket most afféle

eszményi csúcspontnak, hiszen ekkor rakták le az erdélyi arisztokrácia alapjait, méghozzá olyan szilárdan, hogy a XX. század sem tudta megingatni... És ekkor emelkedtek a fejedelemség legtekintélyesebb családjai közé azok, akiknek kései utódjait most felkeressük. A korszak szakértője, a háromszéki Tüdős S. Kinga történész olyan elevenséggel számol be erről a korról, hogy nem csoda, ha úgy tartják róla: nem pusztán dokumentálja, hanem formálja is Erdély történelmét. Hiszen ha kutatni kezd egy főnemesi levéltárban, azonmód előkerül egy eleven utód. Mondjuk egy Mikes vagy egy Kálnoky gróf, aki fejébe veszi, hogy felrúgja békés életét, és perbe száll egy állammal, csak hogy hazatelepülhessen romos kastélyába. Tüdős S. Kinga akarva-akaratlanul így látja el munícióval Erdély legrégebbi főnemesi famíliáit a legújabb csatákhoz.

– Van különbség az erdélyi főnemesség és a Magyar Királyság klasszikus arisztokráciája között? – kérdezzük a történészt sepsiszentgyörgyi otthonában.

– Nagy a különbség mind vagyoni, mind kulturális szempontból. Míg a királyi Magyarországon, különösen annak jómódúbb nyugati részén – amely közelebb volt a császársághoz – módjukban állt követni a császári udvart, Nyugat-Európa „hangulatát", addig Erdélyben visszafogottabb volt a társadalmi fejlődés. S hogy mennyire nyomja rá bélyegét egy-egy népcsoport mentalitására a földrajzi környezet, amelyben él, s az ebből fakadó gazdasági erőnlét? A székelyekről például gyakran hangoztatják, hogy kemény, csaknem durva népség. Nos, e jellem kialakulását nemcsak a zord természeti viszonyok, de annak a társadalomnak a mentalitása is alakította, amelyben évszázadok során éltek. A székelység katonanép volt a javából, védte hazáját kora ifjúságától hadbíró öregségéig, s amikor a véres kardot körbehordozták, máris indulnia kellett a harcba. Ugyanakkor a Székelyföldön csak nagy jóindulattal nevezhető meg főnemes a fejedelemség korában, legfeljebb tíz család: a Lázárok, az Aporok, a Mikesek, a Kálnokyak, a Béldiek és a többiek. Akár a művészeti stílusok: ahogy kúsztak kelet felé, egyre jobban átvették a helyi sajátosságokat, egyre jobban megszelídültek. Ez a helyzet a társadalmi rétegződéssel is. Ahogy jött kelet felé a nyugati társadalmi rendszer, közeledtek az osztályok is egymáshoz. A legnagyobb hatáskörrel rendelkező főnemesek a nyugat-magyarországiak. A felvidéki nemességet is a nyugat-európaihoz lehet sorolni, utána következik az erdélyi, majd a székelyföldi.

A legfőbb különbség a birtokviszonyokban mutatkozott meg: a történeti és domborzati adottságok miatt Erdélyben nem alakulhattak ki azok az óriásbirtokok, amelyek a magyarországi uraknak sok tízezer egybefüggő hektáron biztosították a busás megélhetést. Az erdélyi arisztokrata szegényebb és szerényebb volt királyságbéli rendtársainál, amit a Székelyföldön tetézett az archaikus és patriarchális Árpád-kori viszonyrend hosszú tovább élése. Az udvarházak, a kastélyok falai korántsem meredtek olyan ellenséges gőggel a köznép felé, az úr nem idegenkedett a paraszttól annyira, mint a Magyar Királyság szűkülő területén – amit a kastélyépítő Bethlen Miklós kétkezi pallérkodása vagy a nép művészetébe alácsordogáló nemesi motívumok s az elitkultúrába fölszivárgó népi elemek is szemléltetnek. „Most döbbenek rá, hogy átjöttem a Királyhágón. Ez a gőg hazája – berzenkedik Nagy Endre Így éltem és ezt láttam... című művében, amikor a felső-magyarországi Lévára, a 22 ezer holdas Esterházy-birtokra érkezett segédtisztnek a Monarchia idején. – Annyi bizonyos, hogy olyan hangnemben érintkezett velünk egy községi jegyző, patikus, bírósági írnok stb., ahogy Erdélyben nem beszélt a főispán sem a megyei hajdúval." Nem említve a notabilitásokat: a tekintetesek és méltóságosok hazájában az erdélyi Nagy Endre egyszerűen úgy érezte, megfullad a rangok és a külsőségek szorításában.

Tüdős S. Kinga

– Visszaemlékezéseiben több erdélyi úrhölgy megemlíti: még a két világháború között sem engedhette meg magának egy erdélyi arisztokrata, hogy elmenjen Pestre bálozni, mert nem rendelkezett olyan nívójú ruhával, ékszerekkel, mint magyarországi társai. S nem is fogadták őt szívesen. Milyen kommunikáció volt a főnemesség tagjai között a különböző magyar régiókban? – faggatjuk tovább Tüdős S. Kingát.

– Az egyik legérdekesebb kapcsolatteremtés, mely természetesen nem ment zökkenőmentesen, a házasság volt. Hogy mennyire a szerelem és mennyire a politika határozta meg, azt mostanában kezdi feszegetni a fiatalabb történésznemzedék. Ők már elég szabadok ahhoz, hogy ne lássanak ellenséget minden főnemesben. A korabeli házasodási szándékoknak megvoltak a szigorú szabályaik. S ha volt is alkalom, amikor egy erdélyi főnemes nyugat-magyarországi vagy felvidéki családba házasodott, annak nem volt nagy politikai tétje a magyarországi főnemesség számára – az erdélyieknek azonban igen. Az erdélyi főnemesség, nemesség tagjai többnyire egymás között házasodtak, igaz, akadt a szomszéd vajdaságokban élő bojárokhoz fűződő kapcsolat is. Utóbbi esetben a nyelvtudás nem volt akadály, hiszen a felek latinul, olaszul, sőt románul is megértették egymást, ugyanis nem egy, főként székelyföldi főnemes, nemes is beszélte a románt.

Tüdős S. Kinga szerint különleges a főemberi életmód Erdélyben, hiszen különleges hagyományokra épül. S ez olyan erős köteléknek bizonyult, amely évszázadok múltán, a világégéseket követően is egybetartotta az érintetteket. Maradhattak otthonukban, vagy nyomoroghattak pincelakás mélyén – mégis mindenkiben tovább élt az őt megillető hovatartozás tudata.

– Azoknak a főnemesi ivadékoknak, akik most tanulják vissza hagyományos feladatkörüket, lehet-e szerepük a jelenkori Románia kulturális-gazdasági életében?

– Röviden: ha vállalják – igen, lehet. Ha önös érdekeiket követik, akkor nem lehet. Bár még akkor is profitálhat belőlük a társadalom. Egy példa arra, hogy a főnemesek mennyire játszottak kiemelkedő szerepet környezetükben a múlt századfordulón: Szentkereszty Stefánia – nem ősi székelyföldi család sarja – fantasztikus hölgy volt: leányárvaházat alapított, abból nevelőintézetet fejlesztett ki, kórházat hozott létre a szegényeknek, egyleteket teremtett. A zágoni egylet például azzal foglalkozott, hogy amikor az első világháborús Balkánon

haltak meg a katonáink, ebben a kicsiny székely faluban, a Kárpátok lábánál tépték a lepedőket, kötést gyártottak, húskonzerveket gyűjtöttek, és küldték a frontra. Elképesztően jó szervező volt Stefánia: ha valami problémáról hallott, rögtön egyesületet alapított, s arról tudott Ferenc József császár, tudott Erzsébet királyné, az összes miniszter, tudtak a vármegyék, s az itteni székelyek is összefogtak, hogy az árváknak gondját viseljék. Zágonban segélykoncertet adtak a XIX. század végén! Ebben voltak nagyszerűek a főnemesek és a nemesek. Vagy különleges tehetség kellett ehhez, vagy olyan családi háttér, ahol az ember már gyerekkorában magába szívta a tettrekészség kötelességtudatát, és már korán szolgálatba állította kapcsolati hálózatát. Ők nemcsak a haladást képviselték, de lelket, hitet, tudást is leheltek a környezetükben élők hétköznapjaiba és ünnepeibe. Amikor Szentkereszty Stefánia nyomait kutattam, esküszöm, szégyelltem magam, hogy ilyen kivételes emberek is vannak, akik ennyi mindent adnak a környezetüknek. Az árvaház a mai napig létezik Kézdivásárhelyen, ötszáz embernek nyújt menedéket. Ha erősebbhez, nagyobbhoz kell igazodnod, kénytelen vagy fölnőni hozzá.

Köpni vagy fölnőni – a XX. század az előbbinél maradt. A korból elszivárgott az idealizmus és az elvhűség, az érdek nélküli szolgálatot és a szigorú vezéreszméket képviselő osztály tagjaiért pedig ma már senki sem hullajt könnyeket. Amint Ortega y Gasset írja A tömegek lázadásában: „Az általános hiedelemmel ellentétben nem a tömeg, hanem a kiváló ember él alapvető szolgaságban. Semmire sem tartja életét, ha nem állíthatja azt valamilyen magasztos cél szolgálatába. [...] Ez hát a fegyelmezett élet – ez a nemes élet. A nemességet az igényesség, a kötelességérzet határozza meg, nem pedig a jogok."

Mi tehát a noblesse oblige értelme? Se több, se kevesebb, mint követendő elveket adni a társadalomnak – ez volt a főnemesség történelmi hivatása. A történész asszony szerint azonban ez nem csak „volt": a mostaniak is sokat tehetnének ennek érdekében, igaz, ehhez nagyon kevés arisztokrata telepedett vissza Erdélybe. Azok a fiatalok, akik visszajöttek a Székelyföldre, és kiépítették gazdaságukat, önkéntelenül is modellt szolgáltatnak, hogyan kell kezelni egy életteret – másrészt munkát adnak a környezetükben élőknek. Példa erre a kőröspataki Kálnoky Tibor gróf, aki elődei vagyonának egy részét visszaszerezve nemcsak családjának teremtett rangjához méltó otthont, de fölvásárolt romos székely falusi házakat, lelket, életet lehelve beléjük.

– Példáját követték a környék településein. Aki tehette, átalakította házát modern udvarházzá, és vendégek fogadására rendezkedett be. Elmondhatjuk: az udvarházkultúra reneszánszát éli a Székelyföldön, és ez üdvös! S még valami: főként a hegyek között meghúzódó kis falvak mint utolsó birtokosok őrzik a régmúlt idők hangulatát s nem utolsósorban az érintetlen természetet. Ezt fedezi fel a nyugati világ, s látogat el e vidékre, élén a brit trónörökös Károly herceggel, akit nemegyszer ejtett ámulatba a zalánpataki erdők, mezők faunája – mondja a Kálnoky-család történetét is kutató történész. – Károly herceg látogatásai színvonalat követelnek meg a helytől. Itt (is) vásárolt magának kis birtokot, alakítottak át számára régi csűrt szalonná, gerendás parasztházat pihenésre alkalmas helyiséggé. Itt serénykednek a helybéli asszonyok, találtak munkára menedzserek, sofőrök – ahelyett, hogy Barótra, Brassóba kellene ingázniuk kevéske fizetésért. De nem kívánok idilli képet festeni a visszatértek életéről! Az utolsó ötven év mentalitása alaposan rányomja bélyegét a jelenségre. Az egyik gróf például – birtokát szakértelmével kívánván kezelni – a kertjében lévő gyümölcsfákra számos madárházat szerelt fel. Ahelyett, hogy a falubéliek is nekiláttak volna madáretetők építésének, megszületett a közösség verdiktje: nem elég, hogy a gróf úr visszaköltözött, még a madarainkat is elveszi...

Hogy mi a noblesse oblige? „A családi gőg [...] mindig nevetséges és káros. Csupán egyetlen formában lehet erőforrás [...]. Ez az, ha nem kifelé, mások felé irányul, hanem befelé, csakis magunk számára. Ha az ember önmagát senkinél a világon kisebbnek nem tartja. Így amikor valami országos szerep- vagy állásra elhívatik, azt érzi, hogy az az állás, amihez hozzájut, nem tette nagyobbá, mint amilyen különben volt, ha pedig elveszti, akkor sem lett kisebbé" – oktatja nagyapja Abády Bálintot, Bánffy Erdély-trilógiájának főhősét, amikor a kamasz fiú azzal henceg, „hogy itt mindent az Abádyak csináltak".

És noblesse oblige ez is: „Minket úgy neveltek, hogy az élet koronája a hősi halál. [...] a magyar ember számára az élet mást adott, különösen Erdélyben, és ehhez hozzá kell az emberi lélek idomuljon, ehhez a másfajta élethez, amit úgy neveztek annak idején, hogy a kisebbségi életmód. Amíg ez valóságos életmód volt. És aminek az alapja az volt, hogy te nem arra készülsz, hogy hősi halált halj valamilyen csatatéren, mint ahogy bele volt nevelve a gyermekbe már fiatal korában, hogy minden magyar hősi

halált hal, hanem hősi életet kell éljél, s nem szabad meghalnod" – olvashatjuk az idős Wass Albert bölcs szavait a kolozsvári Korunk folyóiratban.

Amire a nemesség kötelez, ami az arisztokrata ember és szellem lényege, azt gróf Haller Béla fejtette ki a legvilágosabban: „Egy lehetséges meghatározása a régieknek: olyan emberek, akiket intézményekkel kellett pótolni."

Ha geometriai szabatossággal fogalmazunk, a Székelyföld határa eltéveszthetetlen vonal, ahol a jó minőségű út átmenet nélkül szőnyegbombázott aszfalttá változik. Legalábbis, amikor a szászok földjét átmetszve Héjjasfalvánál igyekszünk átjutni. Hogy Erdélyben mégis mennyire viszonylagosak a mezsgyék, arról eszünkbe jut két tanárnő beszélgetése a brassói Reménység Házában, a szórványmagyarság szigetén, miközben kitöltötték a szállodai bejelentkezőlapot:

– Te, mit írjak ebbe a sorba, honnan jöttünk: Románia?

– Azt, hogy Magyarország, ugye nem lehet. Írnám inkább, hogy Erdély, s a főváros: Kolozsvár!

Szakadó esőben érkezünk a háromszéki Uzonba. Vályi Zsuzsanna, Mikes Zsigmond felesége előzékenyen körbevezet bennünket a kastély emeletén és alagsorában. Fönt az egyik szárny a majdani panziónak ad otthont, szerényebb szobákat már berendeztek Mikesék, egyik-másik ajtón „nosztalgiából" megőrizve a megyei mezőgazdasági igazgatóság irodáinak román nyelvű feliratát. Odalent gyönyörű reneszánsz boltívek, tulipános stukkók emlékeztetnek az egykori főúri-népi ízlésre; a pincében méteres törmelékhalmok mutatják, milyen mélyre kellett leásni, hogy elérjék a kastély eredeti padlószintjét. Az udvar is igencsak feltöltődött: a kis dohányzóteraszt valósággal bele kellett vájni a földbe, akár egy lövészárkot. A kastély melletti gabonás izgalmas és szép hely, most hangoskodó gerlék laknak benne, lószerszámok raktára. A békebeli repülőgéphangárból, ahol hajdan a család angol barátja „parkolt" gépével, amikor látogatást tett náluk, lovardát alakítottak ki a fiatalok. Romantikus, de fájdalmasan leharcolt hely, az összevissza álló deszkázaton kaszabolva süt be a nap – kétségkívül van hangulata...

Leharcolt maga a kastély is a szeszgyári telep blokkjai közé szuszakolva, hogy ma már nehéz eldönteni: a lakótelep tartozik-e a kastélyhoz, vagy a kastély a lakótelepé... Az épülettel is komoly gondok vannak: alul-felül ázik. Tetőt kellene cserélni, és több mint kétméteres magasságban le kellett verni a nedves vakolatot a falakról. Zsuzsa, aki építész – nem mellesleg gróf Bethlen Béla dédunokája – és Mikes Zsigmond gróf, a kastély örököse lovagoltatásból, panzióból és a visszaszerzendő erdőkből szeretnék felújítani, berendezni és régi pompájába visszaemelni az uzoni úrilakot. Ez „csak" néhány százezer euró kérdése lenne, s az uniós pályázathoz komoly önrész szükséges. Növeli a költségeket, hogy a kastély műemléki védettséget élvez annak ellenére, hogy legutóbbi urai szétverték a belsejét, vasbeton falakat húztak a termekbe, kisebb helyiségekre parcellázva föl a kényelmes tereket. Így lett a török portára száműzött Béldi Pál, majd a Mikesek jószága a kommunizmus gyakorlatias „szépérzékének" áldozata.

– Rossz ez a mai nap, nem tudtam egész éjjel aludni, nagyon érzékeny vagyok az időjárásra – panaszolja Mikes Borbála a fejét fogva, de közben hamiskásan csillog a szeme. – Féltem, amikor jönnek, azt sem fogom tudni, ki volt az anyám, s ki volt az apám. Mama mindig haragudott: micsoda diskurzus az, hogy mennyi a vérnyomásod! Intelligens emberek beszéljenek egyébről, ne ilyen utcasarki pletykálással foglalkozzanak! – neveti el magát a grófnő. Süppedős fotelban ül a számítógép előtt, virtuális kártyalapok a képernyőn. Mellette járókerete, feje fölött körben az ősök megfogyatkozott galériája. – Beszéljünk inkább komoly dolgokról!

Aki Mikes Borbálával beszélget, s a Mikes- és a Béldi-család történetében kutakodik, annak történelmi regények elevenednek meg, amint Oláh-Gál Elvira írja a grófnővel készített megrendítő interjúja bevezetőjében. Móricz Zsigmond Erdély trilógiája, Jókai Mór Erdély aranykora, Török világ Magyarországon és Kemény Zsigmond Özvegy és leánya című könyvei. Meg az úri Erdély századfordulós korszaka, amikor a száműzött Béldiek és a birtokukba fejedelmi keggyel „beülő" Mikesek családja ismét egyesül. Borbála e frigy gyümölcsének, Mikes Mihálynak a leánya, s ebből a családegyesítő házasságból származik a zabolai Mikes Katalin is. Feltehetően ez volt az utolsó kegyelmi időszak nem csupán a Béldiek meg a Mikesek, de az egész erdélyi főnemesség életében is. Közös vadászatok, bálok és politikai események kürtölték össze a legnevesebb családokat – de már érezni lehetett a diszkrét elmúlást. A diszkréciónak azonban nem sok idő jutott.

– Régen úgy folyt az élet, hogy nyáron a falusi kastélyban lakott a nemesség, mi például Magyarcsesztvén, télire meg beköltözött Kolozsvárra – idézi föl Borbála azt az időszakot, amelynek már csak az emlékezete érinthette meg, mivel 1939-ben született. – Kolozsváron a színház, a kaszinó, a jótékonysági előadások adtak elfoglaltságot, nagymama gyönyörűen zongorázott, más rokon tudott énekelni. És hát az élőképek, azoknak volt nagy divatjuk a háború előtti években, s polgár és mágnás egyformán színpadra állt! – sóhajt föl a grófnő, s mi arra kérjük, hogy a festmények és a fotók bemutatását kövessék az élőképek a múltból. Hogy belátható legyen, miképpen tűnt el nemcsak a kastélyokból, de Kolozsvár hagyományos helyszíneiről is a magyar arisztokrácia.

Béldi Emma és Teleki Ádám élőképen

Képek a Trianon utáni Erdélyből

Bár az 1921-es agrárreform a legtöbb magyar famíliát a tönk szélére juttatta, Mikes nagymamának helyén volt az esze: még a reform előtt családi földosztást rendezett. Gyerekei, Mihály és Sándor nevére íratta a magyarcsesztvei birtok egy-egy harmadát – így háromszor annyi maradt meg, mintha egy néven lett volna minden. A kis klasszicista kastélyban még szakácsnők és szobalányok, vízhordók és kocsisok, mosónők és kertészek, francia kisasszonyok és inasok láttak el szolgálatot, akiket a nagymama soha nem engedett cselédnek nevezni. Hiszen családok több nemzedéke tartotta fenn a csesztvei jólétet, akiknek pihenőnap is járt: őket kímélendő

vasárnap nem volt szabad vendéget hívni. Mikes Borbálát csak kicsi kontesznek, édesanyját grófnőnek, nagymamáját méltóságos asszonynak szólították.

Ez a világ kétséget kizáróan kizökkent.

Ám nem kellett hozzá mindjárt a kommunizmus: a második világháború után már csak vergődtek a magyar nemesi családok Romániában. A bajt tetézte az 1946-os aszály; akkor még Mikesék birtokon belül voltak, de minden csak nyelte a pénzt. A csesztvei, majd az aranyosgerendi kastély már a személyzetét sem tudta eltartani – elmentek hát a francia kisasszonyok és a szakácsnők. Később a napszámosokat sem tudták kifizetni. A kongó, viharvert, kifosztott épületekhez tartozó birtokokon Borbála édesanyja meg nagybátyjai, Bánffy József és Bánffy István robotoltak, hogy azt az utolsó 150 hektárt valahogyan fenntartsák. Mind szegényebb és szegényebb lett a család, így amikor jött 1949-ben a kitelepítés, valósággal fellélegeztek, hogy legalább ennek a kínlódásnak vége.

Mikes Borbála a magyarcsesztvei kastélynál, 1940

Az is kapóra jött, hogy Magyarországgal ellentétben itt nem falura internálták az „osztályellenséget", hanem nagyobb városokba – mondván, a titkosrendőrség ott jobban tudja felügyelni őket. Városon pedig mindig akadt, aki adott egy tányér levest, vagy rendelt Borbála édesanyjától egy jó meleg szvettert, amiből bejött pár lej.

– Megmaradt a falu tisztelete a család iránt ezekben a nehéz időkben is?

– Hihetetlen és csodálatos, hogy annyi ellenpropaganda és rágalomhadjárat után is megmaradt a hűségük és megbecsülésük. Sajnáltak bennünket, s ők, akik a házból éltek annyi esztendőn keresztül, ragaszkodtak hozzánk. Pedig az autóbuszt ellenőrizték, nem volt szabad a városba behordani a terményeket, mindent be kellett szolgáltatni az államnak. Szigorúan büntettek, mégis voltak, akik annyit gyalogoltak a külső mezei úton, hogy elhozzák azt a kicsi szatyrot, átalvetőt, amelyben el volt dugva a tojás, a szalonna, a szilvaíz a kicsi puliszkalisztbe. Amikor kitelepítettek, ezért nem haltunk rögtön éhen. Később meg kimehettünk az ószerespiacra, és eladhattuk, ami megmaradt a régi törlőkből, abroszokból, evőeszközökből.

Képek a második világháborúból

Egy évvel az után, hogy Borbála megszületett, beköszöntött a „kicsi magyar világ" Észak-Erdélyben. A dél-erdélyi magyarokat ez nem érintette túl üdvözítően – úgyhogy a Mikes-család Kolozsvárra költözött a románoknál ragadt Magyarcsesztvéről. Négy esztendő viszonylagos nyugalom következett. De aztán sebesen jött a háború, jöttek az oroszok. 1944 nyarán, Kolozsvár bombázását követően egész Erdély menekült, Mikesék is megindultak Magyarország felé. Csupán a két nagymama maradt otthon, mert őket megedzette, hogy túléltek már egy világégést.

Megteltek a nyugat felé vezető utak. Aki átélte az első világháborút, már tudta, mit jelent az, amikor betörnek az ellenséges hadak. Borbáláék eljutottak Somogy megyéig, ott meghúzták magukat egy rokonnál. A Vörös Hadsereg átcsapott rajtuk, mivel a front még a menekülőknél is gyorsabban mozgott.

Ebben a lélekszakadt futásban, amikor erdélyi báró, iparos, tanár és földműves együtt igyekezett elérni Magyarországot még az oroszok előtt, történtek azért csodálatos események is. Például,

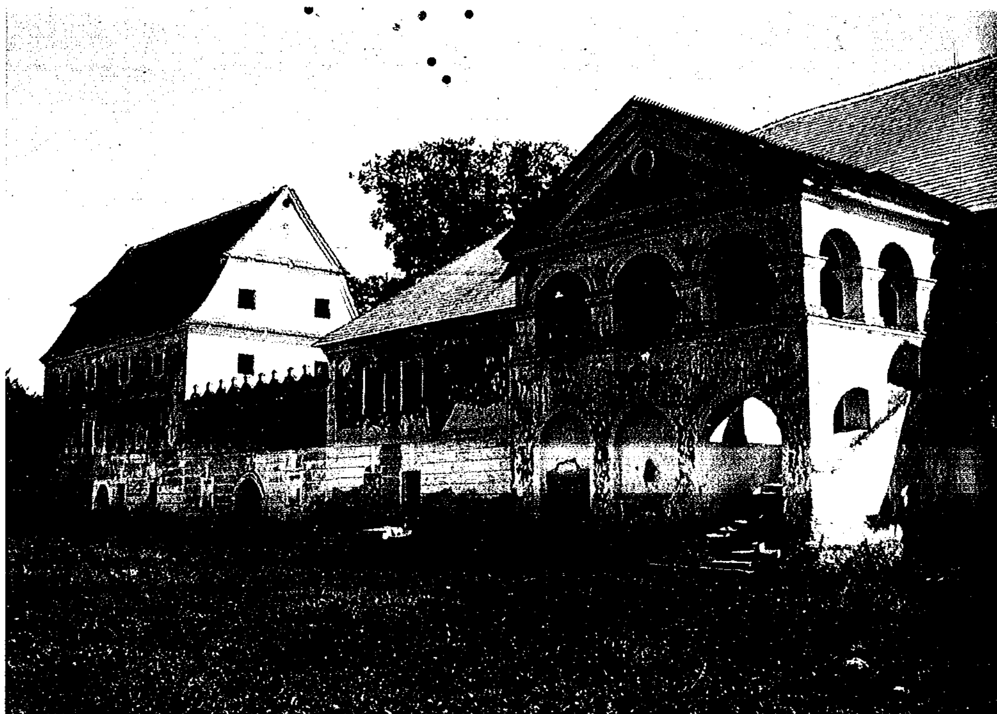
amikor egy Cegléd közeli faluba ért a menekülők hadoszlopa. A konvoj rendszerint ott horgonyzott le, ahol éppen a sötétedés érte. Ki a szekéren aludt, ki az árokban. Ott, Cegléd körül esténként minden kapu kinyílt, hogy az emberek be tudjanak lépni egy kancsó vízért. A sorból nem lehetett kiállni a szekérrel, de azért Mikesék is bementek az egyik portára: az udvaron ki volt rakva egy asztal, s azon görögdinnyék fölvágva. Amikor Borbála hatévesen meglátta a piros gyümölcshúst, egy csapásra elfelejtett minden nyomorúságot. Némelyik házban szállást is adtak. Egyszer a kicsi konteszt a szépszobában helyezték el, a pihepaplanok tetején. Éjszaka aztán süllyedni kezdett, s már levegő után kapkodott, amikor a feje fölött összezárultak a paplanok. Szerencsére nem aludtak mélyen a szülei, pedig rettenetesen fáradtak voltak, hörgésére fölriadtak, s kihámozták a kislányt.

Megesett az is, hogy az út fölött vadászrepülők jelentek meg zúgva, egész alacsonyan, hogy lássák, kik vannak a konvojban, de nem a népet akarták lőni, a szerencsétlen taligásokat, hanem katonákat kerestek. Pontokat kellett fürkészni az égen, s ha azok feltűntek, valaki elkiáltotta magát: földre! S akkor vették le a szekérponyva alól a gyerekeket, be az árokba, egy percük volt csak, annyi kellett, hogy a pontból repülőgép legyen, s fogni kellett a fejüket, arcukat belenyomni a földbe, ha jön egy sortűz... De nem jött. Szörnyű volt egy kicsi gyereknek látni a szülők izgalmát és félelmét. Ott, az árokban látott Borbála először levelibékát, amikor lehasalt. Ez bevésődött emlékezetébe. Rossz emberi élmények akkor következtek, amikor utolérték őket az oroszok. Akkor uralkodott el a borzasztó ijedtség mindenkin, ordítottak a nők, soha el nem felejti ezt sem, gyerekként nem tudhatta, miért sikoltoznak, miért az ajtócsapkodás, miért borulnak le a bútorok. Az alsóbogáti kastély alkalmazottait kergették így az orosz katonák Somogyban – idáig zötyögtek el Mikesék a szekerükön. Borbála édesapja azt mondta: álljanak ki mind a kapu elé, ha le akarják lőni őket, egyszerre tegyék. Ki is álltak összefogódzva, papa, mama, Borbála és kisöccse. Bejöttek az oroszok, de nem lőttek. Ennivalót, innivalót kerestek, őket békén hagyták. Csak este kezdődött a nővadászat... Aztán a család Pestre indult, s mire odaértek, a város már lebombázva, borzasztó állapotban. Borbála megint csak a felnőttek tépelődésére emlékszik ezekből a napokból: az oroszok mennek vagy maradnak?

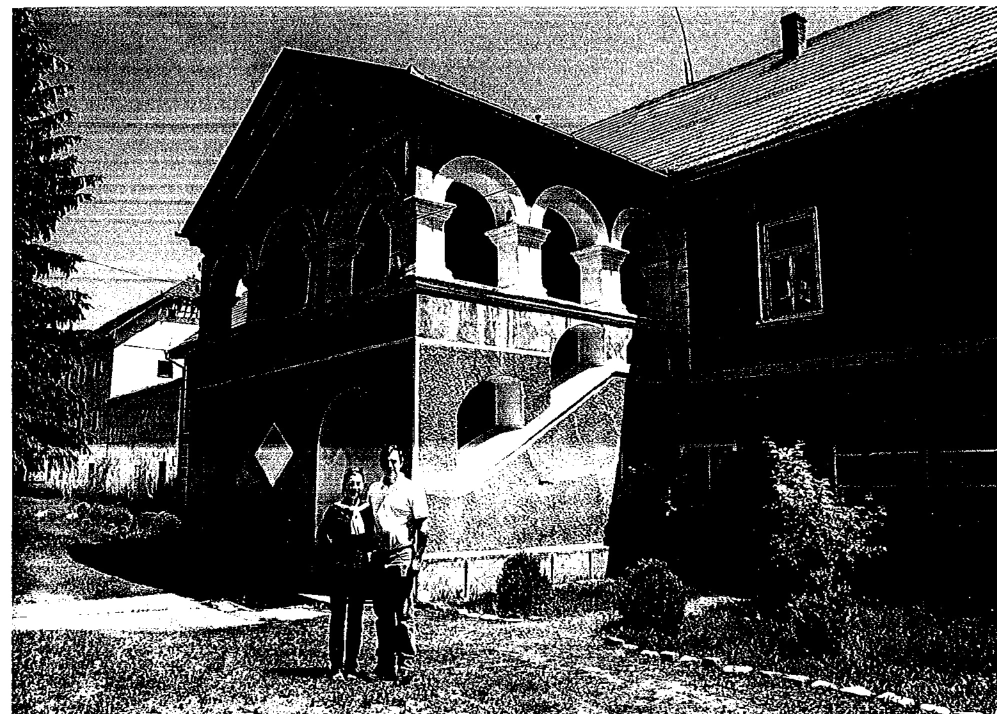

83. Gróf Mikes Borbála a visszaszerzett Szűz Mária-festmény előtt

84. Az uzoni Béldi-Mikes-ház a két világháború között

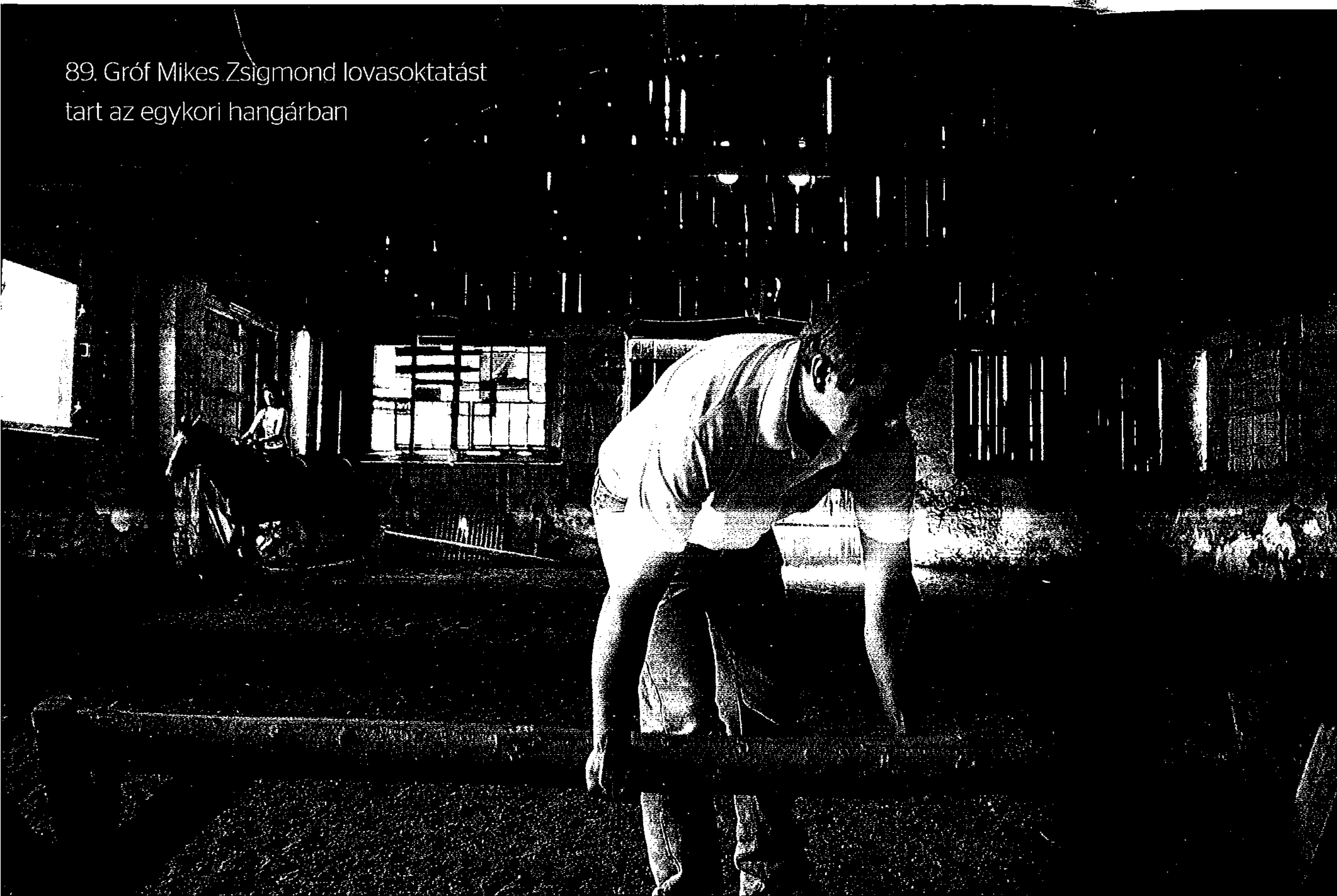

85. A kastély 1947-ben, az államosítás előtt

86. Az állami gazdaság központjaként 1968-ban

87. A visszakapott épületnél Vályi Zsuzsanna és Mikes Zsigmond gróf 2012-ben

88. A restitúció során visszaperelt bodolai kúria

89. Gróf Mikes Zsigmond lovasoktatást tart az egykori hangárban

90–91. Az uzoni kastély termei felújítás alatt és után

92. A szeszgyári lakótelep körbeveszi a parkot

93–94. A magyarcsesztvei gabonás romjai
– és még romlatlanul 1904-ben (lent)

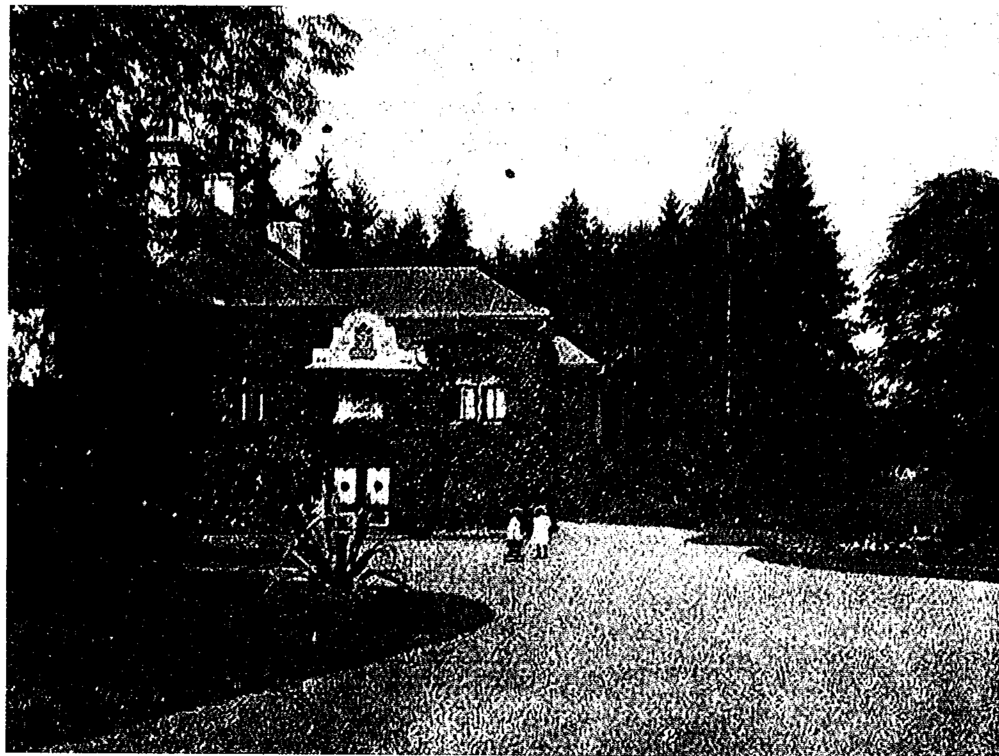

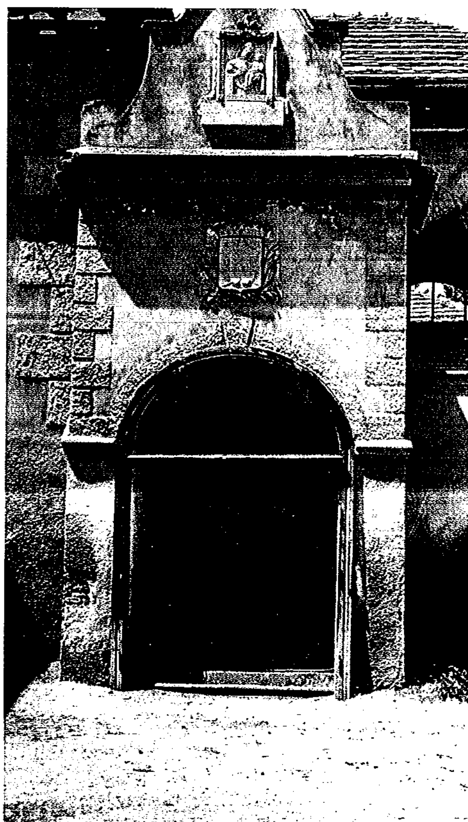

95–96. A csesztvei kastélypark kapuja – és szocialista „gabonása" (lent)

97–99. A magyarcsesztvei kiskastély eredeti állapotában (fent), 1978-ban (középen) – és ami megmaradt belőle

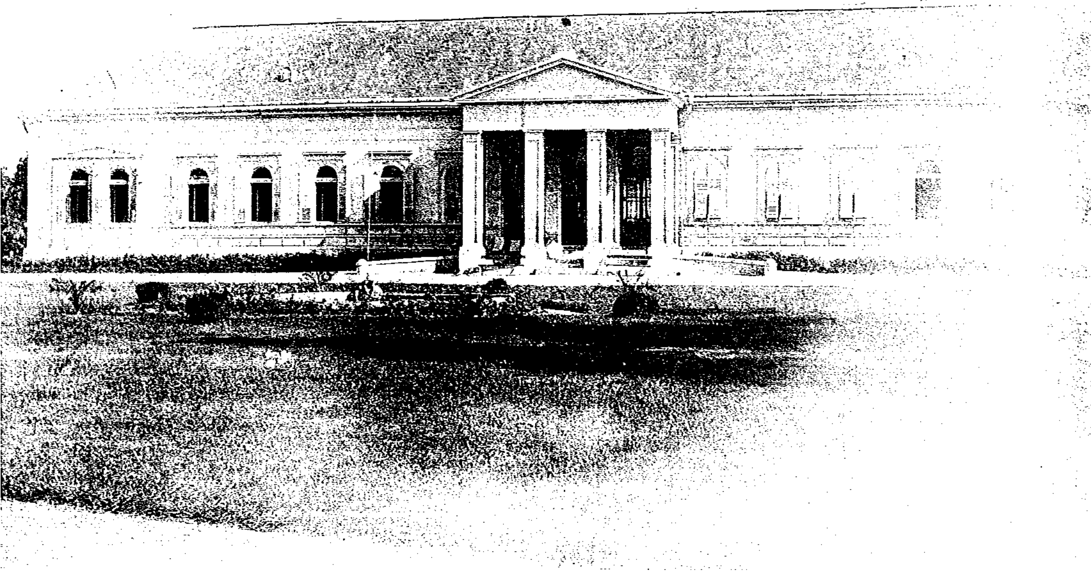

100–102. Mikes Kelemenné Béldi Emma és Mikes Mihály (balra); Mikes János gróf (jobbra); magyarcsesztvei életkép a kiskastélynál

103. A magyarcsesztvei nagykastély „finom, arányos alkotás" volt

105. A kastély klasszicista portikuszát csalánmező borítja

104. Mára csak szétlopott épületroncs maradt

106. A nagykastély a termelőszövetkezet tulajdonaként 1978-ban...

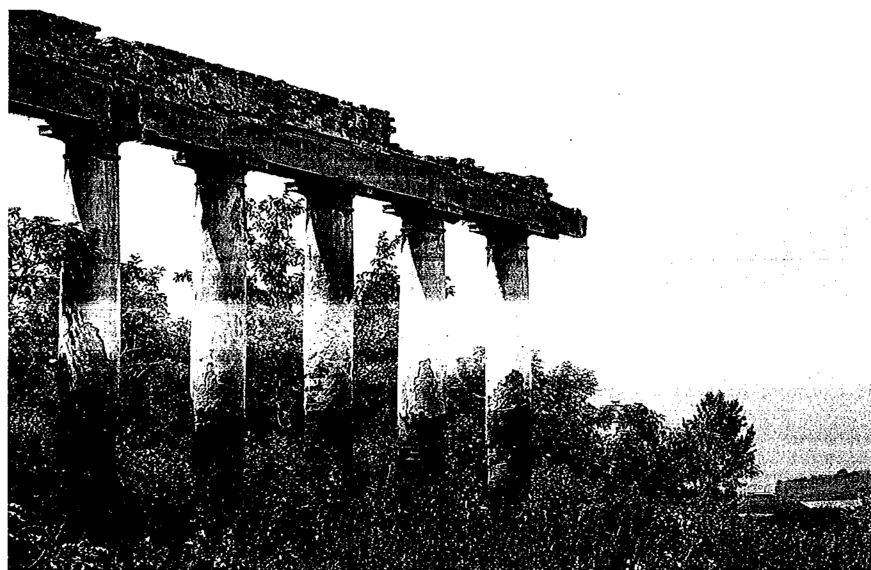

107. ...és 2012-ben, végóráit élve

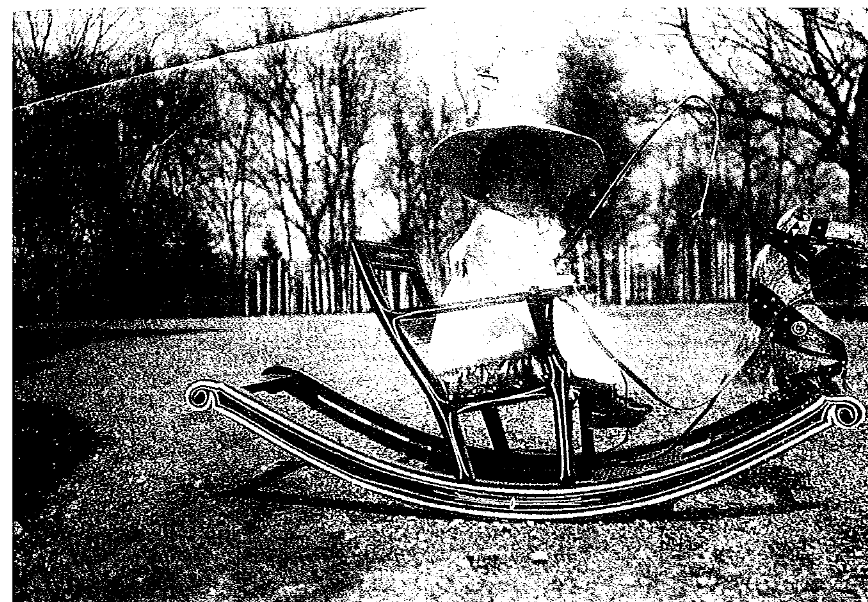
108. Beszakadt boltív – bozót az egykori termekben

109. Teniszparti a magyarcsesztvei kastélyparkban

110. A nagykastély oszlopsorának maradványai

111. Múlt századfordulós hintalovaglás a csesztvei parkban

112. Mikes gyermekek a nagykastélynál

113. A bujdosó Mikes Kelemen szentélye a zágoni kúriában

Képek a kitelepítés korából

Az erdélyi otthonok kirabolva, a kastélyok könyvtára felégetve, a régi oklevelek pincébe hajítva. Bukarest nem volt elég nagy ahhoz, hogy mindent ott halmozzanak fel. A Mikesek családi levéltárát kidobták a magyarcsesztvei kastély ablakán, a középkori dokumentumokat széttaposták a sárban. A helybéliek ma is tagadják, hogy ők tették volna.

– Vajon azok az emberek is részt vettek a fosztogatásokban, akik korábban a család kenyerét ették?

– A csesztveiek azt mondják, Bukarestből jött két teherautó, és azok intézték: bútorokat vittek, órákat, gyertyatartókat meg ántik dolgokat. Néhány éve született egy rendelet, mely szerint az elkobzáskor kapott banki igazolással kellett volna bizonyítanunk tulajdonjogunkat. Kisült, hogy a bankokba nem került semmi az elvett tárgyak közül, nincs mit visszaigényelnünk.

Nagy volt a bizonytalanság, de Borbála édesapja úgy gondolta: ha a román király még trónon van, nem lesz baj, mehetnek haza. Lett baj, de az utolérte volna őket Magyarországon is. 1949-ben Mikeséket kitelepítették Kolozsvárra, s hogy kerüljék a feltűnést meg a kommunisták újabb zaklatását, belvárosi bérlakásukat elcserélték egy kültelkire. A hegytetőn álló ház mindentől távol esett, víz és rendes fűtés sem volt, és a tűzifát is messziről kellett fölcipelni. De minden tavasszal, amikor virágba borultak a szilvafák, Borbála édesanyja kijelentette: „ez paradicsomkert". Édesapja viszont a kitelepítést követően ágynak esett, és még 25 évig szenvedett.

A magyar főnemesség deportálásának a célja a megsemmisítés volt, a végső megoldás az éhhalál. Mikesék boldogok lehettek, ha egy-egy hűséges ismerőstől olykor kenyérjegyet vagy falusi csempésztojást kaptak. Mint a deszka, olyan soványak voltak. A mosatlan lábasban egy kanál lisztből rántást csináltak, meleg vizet öntöttek rá – ezt volt a kutya vacsorája. Volt olyan kitelepített, akinek ennyi sem jutott. Bethlen Györgynek, az Országos Magyar Párt elnökének a felesége, Jósika Paula apránként eladta megmaradt tárgyaikat az ócskapiacon, ám egyszer azok is elfogytak. Amikor egy üde márciusi napon Borbála édesanyja meglátogatta őt egy szál virággal, az ágyán fekve talált rá: Paula néni csöndben éhen halt. Bánffy Dénes, a kolozsvári Bánffy-palota tulajdonosa édesanyjával szintén külvárosi kunyhóban húzta meg magát: szakácsnőjük fogadta be őket

Mikes Borbála szülei: Mikes Mihály és Bánffy Eszter (balra és középen) a „paradicsomkertben"

szoba-konyhás lakásába. Dénes bácsi élete végéig mindennap átsétált a város másik végére, a szegények konyhájára, hogy hazavigye és anyjával megossza az ott kapott ételt. Télen-nyáron napi tíz kilométert gyalogolt – haláláig makkegészséges volt.

S hogy milyen kenyérkereső foglalkozásokat űztek a száműzött arisztokraták? Kifejezetten testhezállókat. Borbála nagybátyja, Bánffy István például jó helyre került, persze ehhez az kellett, hogy elvigye a lábát egy akna a világháborúban, rögtön, ahogy az orosz frontra dobták Máramarosnál. Ő a kolozsvári filharmóniának volt a zongoratologatója egészen 1956-ig. A Szoboszlay-perben megvádolták, és féllábú létére sokat verték is, hogy megrepedt a koponyája, de hiábavaló fáradság volt, nem írt alá semmilyen papírt. Tizenöt évet kapott, hét év után amnesztiával szabadult. Felesége, Apor Erzsébet sem a porceláncsészéjét kavargatta álló nap: szerzett a klinikáról régi, kidobni való röntgenfilmet, amelyről súrolókefével letisztította a ráfényképezett csontokat. Majd piros papírt tett alája – abból olcsón került, hiszen divat volt a „szovjet szín" –, így bélelte a megtisztított röntgenfilmet, hogy kecses női retikülöket szabjon-varrjon belőle. Amikor leáldozott a táskaüzletnek, sajtot gyártottak: megvették a tehéntúrót a piacon, de nemigen volt hová rakniuk, egyetlen szobájukban csak a szekrény tetején tudták érlelni. Néha, amikor igen sok szódabikarbónát raktak a sajtba, az érdekes szagot árasztva lefolyt a ruhásszekrényről.

Neveltetésüknek köszönhetően mind tudtak franciául és németül, hiszen a valamirevaló kastélyokban volt német vagy francia kisasszony, így később már adhattak nyelvleckét is. A velük született humorérzék is sokat segített a túlélésben. Bethlen Ödönnek például, akinek Kolozsváron a Farkas utcában volt a háza, megengedték, hogy az egyik földszinti szobában ott maradjon az államosítás után is, de abba az egy szobába betelepítettek egy népes cigány családot, s függönnyel meg szekrényekkel választották el őket egymástól. A függöny mögött lakott Dönci bácsi, az ajtó mellett a cigányok a sok purgyéval. Dönci bácsi fél éjszaka – mert sokat cigarettázott – krákogott, még erőltette is, akkor az a sok purgyé felébredt, volt sírás-rívás, az asszony ideges lett, s a végén azt mondta: nem lehet kibírni az öreget, s elköltöztek. Bethlen Ödön csak kacagott: „Kiutáltam a cigányokat!"

Bánffy Lászlónak és családjának meg olyan viskót utaltak ki ugyancsak Kolozsváron, amelynek a mennyezete néhány megsárgult újságpapír volt. A padlásra kölykező macska a papírplafonon keresztül potyogtatta be fiait az ágyukra. Bánffy László nevetve közölte ismerőseivel, hogy siet haza, mert újra kell tapétáznia.

Másokat azonban elhagyott az erő és a szerencse. A báró Petrichevich-Horváth nővéreket, öt idős asszonyt, az egyik éjszaka Kolozsvárról egy marosvásárhelyi krumplispincébe telepítették át. Nem kellett sok idő, és egymás után haltak meg abban a fény nélküli, dohos lukban, ahonnan már kijönni sem voltak képesek, hogy élelmet szerezzenek maguknak. Mások mély depresszióba zuhantak, mert nem kaptak állást, mert nem tudtak kenyeret adni családjuknak. Általában azonban a kitelepítettek alkalmazkodtak új életkörülményeikhez. Kilencvenkilenc százalékuk megállta a legnehezebbet, túllépett rajta, nem lett öngyilkos. Borbála mindig csodálta a szülők nemzedékének lelkierejét és hitét, pedig rengeteg megalkuváson és keserves helyzeten vergődtek át...

Az erdélyi főnemesek társasági élete nem szünetelt: ami a háború előtt kártyapartikban, bálokban, teázásokban testesült meg, azt a kitelepítést követően felváltották a kéthetenkénti szertartásos sorban állások a rendőrség előtt, ahol a kényszerlakhelyeseknek jelentkezniük kellett. A mágnások e többórás várakozás alatt cserélték ki a híreket, és szervezték meg egymás segítését. A román kommunista karhatalom kitűnő alkalmat teremtett arra, hogy olyanok is találkozzanak, akiket addig nagy távolságok választottak el. Valóságos nemesi centrumok

jöttek létre a kitelepítési pontokon. Ez a sorsközösség 1949 után már magyar–román szolidaritást is lehetővé tett. Borbála például ennek köszönheti nyugdíját: származása miatt nem vették fel a gyógyszerészeti egyetemre, lett hát varróinas; amikor onnan is kidobták, konfekcióüzembe került, az ottani munka szétzúzta kézízületeit; végül olyan vállalatnál lett műszaki rajzoló, majd tervező, ahol a királypárti román nemesség húzta meg magát, s vett oda magához hasonlóan rendszeridegen elemeket. Mikes Borbála ma is Isten különös ajándékának tekinti ezt a munkahelyet, ahol 25 esztendeig dolgozhatott...

Mikes grófnő most fáradtan lehunyja a szemét. Ülünk elcsendesedve a zöld cserépkályha előtt, végigpergettük a XX. századi élőképeket. Mikes Borbála csak ekkor vall legnagyobb terhéről.

– Olyan környezetben kellett fölnőnie, amely osztályának ellensége, likvidálója volt, s már az iskolában is azt sulykolták önbe, hogy a nemesség mindenkit kiuzsorázó csoport. Hogyan tudta földolgozni egy grófi család sarja, amikor a grófok gyűlöletére tanították?

– Szüleim a kitelepítés után már nem beszéltek a Mikesek múltjáról, szerettek volna megóvni ettől a lelki problémától. Ám nehéz kezelni, amikor egy gyereket minduntalan arra figyelmeztetnek: az iskolában nehogy megmondd, hogy az Amerika Hangját hallgatja a papa, mert akkor jönnek, és elviszik! Hiszen ezzel hazugságra kényszerítik a gyereket – mondja Borbála eltöprengve. – Soha nem tudtuk meg, miből állt a család régi vagyona. Olyanról nem beszéltek előttünk, amely miatt később veszélybe sodródhattunk volna. Aztán meg már nem volt érdekes... Úgy telepedtem vissza Uzonba, hogy a falubeli öregektől kellett tudakolnom, hol van a Béldi-tag, hol volt a nagymamának a kaszálója. S borzasztó volt gyerekkoromban, amikor az osztályfőnöki órán csak a kizsákmányolókról esett szó. Az ember mind kisebbre és kisebbre húzta össze magát a padban. Tudtam, hogy az én nagymamám milyen angyali teremtés volt, mennyit dolgozott hajnaltól éjfélig, s róla ilyeneket mondanak... Akkor már éreztem az ellentmondást, de hát gyerekként még nem értettem. Később is őrlődtem, hogy valami hibája csak volt az arisztokráciának, hogy így omlott össze. Látni mondjuk egy Bánffy nagyapát, aki elvesztett egy birtokot az italozás miatt, mert aláírt mindenféle váltókat... A XVII–XVIII. században egy arisztokratának az volt a legfontosabb, hogy művelt és erkölcsileg feddhetetlen legyen. Aztán jönnek a Mikszáth-regények, s az ember belátja, hogy a társadalom sajnos megrokkan, mert már nem mindenki áll a helyzet

magaslatán – ráncolja homlokát Mikes Borbála. – Amikor ezekről hallottunk az iskolában remek tanároktól, összezavarodtunk, mi is az igazság. A szülők nem mondtak semmit a magyar történelemről, és az iskolában sem tanították – olyan buták voltunk, mint a föld. Eleinte mindenki hallgatta a rádiót, s reménykedett, hogy Amerika csak nem fog ebbe a világfelosztásba beleegyezni. Borzasztó nehéz volt Trianont is elfogadni, hogy szétvágták az országot, ez nem maradhat így! Még ma is úgy gondoljuk, hogy a török uralom 150 évig tartott, s a borzasztó kommunizmusnak is hatvan év múlva vége lett még Oroszországban is, ki képzelte... Én azt hittem, hogy Amerika is kommunista lesz. Ám az én generációmban, szüleimével ellentétben, már nem volt meg a remény a szabadulásra. Mind jobban és jobban süllyedtünk a kommunizmusba. Egy idő után elfogadtuk, hogy ennek az eszmének is vannak részei, amelyek nagyon igazak: például a gazdagok és szegények közötti különbség. De aztán persze jött a szomorú felismerés, hogy a szép elmélet mögött rémuralom áll, és mérhetetlen erkölcsi züllés. Nemcsak a nemességet, de minden társadalmi osztályt szétzilálták, tönkretettek.

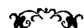
Mikes Borbála akkor szembesült újra a belévésett szörnyű osztálydilemmával, amikor úgy döntött, szerencsét próbál a romániai restitúcióval, s Kolozsvárról Uzonba költözik. Amikor Zsigmond

Jósika János báró és Bánffy Eszter a szocialista népgazdaság szolgálatában

unokaöccsével megjelentek a kastélynál – amelyből még nem költözködött ki az előző „tulajdonos", a jogutód cég –, az idősebb uzoniak grófnőnek szólították az asszonyt, aki ez ellen tűzzel-vassal harcolt.

– Engem, kérem, elég erős kommunista nevelés ért – magyarázza most is –, én nem vágytam soha, de soha arra, hogy grófnőzzenek. Saját bőrömön éreztem az arisztokrata származás minden hátrányát. Ám az idősebbekben van tisztelet, amely hagyományokon alapszik, míg a fiatalokban nincs: valaki megállt nemrégiben az autóval, és kérdezte tőlük, hol laknak a grófék, mire ők: nem lakik itten semmilyen gróf, csak egy Németországból visszatelepült mérnök... Nekik a cím semmi. A világ is arrafelé halad, hogy más értékek jönnek felszínre. Harciasabb korokban az számított, hogy a rátermett emberek a tehetségükkel és a küzdőképességükkel meg a vagyonukkal összeálltak, s társadalmi osztályt alkottak. Mára ez a régi családokban belső értékké vált, amit a kívülállók nem is érzékelnek, hiszen hiányosak az ismereteik – mondja Borbála grófnő elszántan, majd ennyit fűz hozzá: – Különben is a történelem átlépett a mi osztályunkon.

„Az élet örömeinek a társadalmi kiváltsággal s a történelmi hagyományokkal egybeolvadt quintessentiája ez, mit mutat egy régi kastély, hosszú szárnyaival, bástyáival, szobraival, műkincseivel egy hatalmas parkban; filmek, regények ezreinek színhelye, mi szórakoztatja a nagy tömeget [...]. Mert a kastélyban, mint történelmi termékben, egy egész nemzet régi élete is lecsapódik, rajta hagyják nyomukat az évszázadok; gazdagságot, teremtő erőt, pompát, fényt, sajátos ízlést, alkotnivágyást, majd pusztítást, bukást, a harcok nyomait is megmutatja: mindazt, mit egy nép névtelen tagjai éltük munkájával összehordtak s miből urai monumentumot róttak egybe emlékeztetőnek" – a kastélykutató Biró József szomorúan idejétmúlt szavai csengenek a fülünkben, amint belépünk egy-egy elhagyatott vagy visszafoglalt erdélyi nemesi hajlékba. Így az uzoni Béldi–Mikes-kastély étkezőjében is, ahol a vaskos falakat összekapcsoló boltívek, az elegáns, régi étkészlet, a porcelánedényeken táncoló kék virágminták, az ebéd előtti ima és a kiszolgálás szertartásossága megteremtik az udvarházak békebeli hangulatát. Az ebédet, ahogy illik, a kávé mellett szellemdús társalgás követi politikáról, székely néplélekről

és az anyaország tolakodásáról. Mikes Zsigmond gróf kemény autonomista elveket vall, és ez a Magyarországtól való függetlenedésre is vonatkozik: megingathatatlan véleménye, hogy hazánknak nincs stratégiája Erdéllyel kapcsolatban. Inkább elszippantja az itteni magyarokat, mert tart a 2030-40 körül bekövetkező szociális ellátási katasztrófától, amikor majd összeomlik egészségügy, nyugdíjrendszer és társadalombiztosítás. Még ha nem lesz is így, kialakulhat vákuumhelyzet, ha az anyaország életszínvonala jóval meghaladná Romániáét: ekkor magához vonzhatja az otthonában addig még kitartó erdélyi magyarságot. Mikes gróf szerint Erdély mindig is külön álló volt saját identitással – és ezt tiszteletben kellene tartani. Gondoljunk csak a fejedelmek korára, nyomatékosítja, és arra, hogy ez a terület sosem tartozott olyan szorosan a Magyar Királysághoz, csupán a honfoglalás utáni két évszázadban és a XIX. század második felétől 1918-ig, azaz néhány évtizedig – tehát az „összetartozásra" nem lehet mitológiát alapozni. Borbála csipkelődő humorral kíséri a beszélgetést, kitűnő társalgó, szavait jóindulat járja át; míg Zsuzsa ritkán szól közbe, nincs ínyére, hogy folyton negatívumokról essék szó.

Amikor föltesszük a körkérdést, kit mi szél hozott az uzoni kastélyba, a két hölgy egybehangzóan állítja: őket bizony Zsigmond hozta. Zsigmondot pedig a vágy, hogy visszaszerezze a Mikesek elrabolt javait, és kastélyokat, birtokokat helyrepofozva részt vegyen az erdélyi magyar társadalom renoválásában. Az ő útja azonban messziről vezetett vissza.

– Tizenkét éves voltam, amikor 1985-ben kiköltöztünk Németországba – kezdi történetét Zsigmond gróf. – Szüleim nem kaptak egyszerre útlevelet, először csak édesapám, s akkor a Daciánkhoz kapcsolt lakókocsival hármasban kimentünk nővéremmel. Édesapám egy mukkot sem beszélt németül. Emlékszem erre az útra: elindultunk Nagyváradról, ahol addig éltünk, jártunk átutazóban Budapesten és Bécsben rokonoknál, és mindenhol ellenezték ezt a lehetséges kivándorlást. Szidták apámat: elhagyják a magyarok Erdélyt, akkor miért akar ő is kimenni?!

Németországban fogadta őket Zsigmond anyai nagymamája és nagybátyja, Temesvárról elmenekült svábok, akik egyértelműen azt mondták: kinn kell maradni. Belevágtak a kivándorlók tipikus életébe: nulláról kezdeni, munkahelyet, lakást találni, nyelvet tanulni. Mikes Zsigmond csodálja a szüleit, hogy negyvenes éveikben mindent ott tudtak hagyni, és új életet építettek fel.

– Miért kellett elhagyniuk Romániát?

– Tizenévesen már nekem is volt tapasztalatom a rendőrséggel, de nem én voltam a fenyegetettség célpontja, hanem édesapám és nővérem. Őt nyolcadik osztályosként behívták az igazgatói irodába, s megkérték, jelentsen a szüleiről. Ezt itthon elmesélte, mire a szüleim kiakadtak, s az iskolában cirkuszt csaptak, aztán kicsit csend lett. Apám elbeszélése szerint a kiutazásunk előtti hónapokban irodájában újrafestették a falakat, és hát az állami irodákban mindig fel kellett legyen téve Ceauşescu arcképe. Amikor reggel apám bement a szobájába, vele tartott egy szekus, s a portrét arccal a földre borítva találták. Ebből baj lett. Valójában szimbolikus dolgok voltak ezek, amelyekkel tudtunkra akarta adni a román titkosszolgálat, hogy nem vagyunk itt kívánatosak.

– Mi volt ennek az oka? A származás vagy a politikai nézetek?

– Szerintem semmi magasabb rendű oka nem volt, egész primitíven azért történt mindez, mert magyarok vagyunk. Édesapám, Mikes Imre testvérével, Borbálával volt kényszerlakhelyes a hatvanas évekig Kolozsváron; anyám gyermekorvosi állást kapott Nagyváradon, így odaköltöztünk. Onnan aztán nagyon sokan kimentek. Az osztálytársaim, barátaim közül egyetlen olyannal tartom a kapcsolatot, aki még mindig Váradon él. A kommunista rezsim Romániában valójában nacionalista volt, szociálnacionalista – ez volt a román nemzeti szocializmus. A diktatúra nagyon jól jött mint államigazgatási forma, mert a vezetői azt csinálhatnak, amit akarnak. Például a magyar vagy a német kisebbséggel. Nagyváradon, Temesváron vagy Kolozsváron ez úgy működött, hogy próbálták az embereket annyira elbizonytalanítani családi, munkahelyi környezetükben, hogy végül elvándorlásra késztették őket. Melyik családapa vállalhatta volna azt, hogy gyerekeit a titkosszolgálat próbálja ellene kijátszani? Ügyesen dolgoztak, nagy sikerük volt: rengetegen elmentek Romániából... Csodának tartom, hogy Erdélyben még létezik magyar közösség. Ami engem egyedüli „atrocitásként" ért, azt pozitív jelenségként fogtam föl: az iskolában nem avattak föl pionírnak.

Amikor Mikes Zsigmondék kivándoroltak Németországba, el kellett dönteniük, hagyják-e magukat elnémetesíteni annyira, hogy föladják magyar keresztnevüket. Hiszen még a családnév kiejtésével is gondok voltak a bemutatkozásnál, s hadakozniuk kellett az ellen is, hogy az ősi Mikest ne Mikeschként írják le a hatóságok, barátok és kívülállók. Édesanyjuk jobban hajlott az asszimilációra – de meggyőzték őt.

– Hiába, olyan idősek voltunk már, hogy nem tudtuk feladni identitásunkat – mondja Zsigmond enyhe német akcentusával, és arca megkeményedik. – Mami két és fél évvel később jött ki utánunk, addig nem is találkoztunk, ez azért nehéz volt. Hét-nyolc év kellett, hogy megteremtsük kinti egzisztenciánkat.

Egyetemi évei alatt Mikes gróf mindenféle munkát elvégzett a régi házfalak bontásától a könyvelésig. Aztán a Deutsche Telekomnál kapott állást, termékmenedzser volt, éjjel-nappal robotolt. De akkor már kereste a lehetőséget, hogy visszatérjen Magyarországra vagy Erdélybe. Ráébredt arra, hogy szüksége van a magyar kultúrára, e nélkül nem szeretné leélni az életét, mert egyfolytában csak szidná magát, hogy valamit elmulasztott.

– Azt mondta: nem bánja, ha csak puliszkát eszünk is, de ő viszszajön, és megpróbálja – kontráz Mikes Borbála. – A fiatalság mindig reményekkel van teli, és rózsaszínűbbnek látja a világot, mint az idősebbek. Amikor öt év után megnyertük a pert a Zsigmond által beadott papírokkal, s a végén megkérdezte, mit akarok az uzoni birtokkal meg a kastéllyal, azt feleltem neki: mit akarhatnék, ezt csak el lehet adni, mit tudnál kezdeni vele? Eladni az ősök házát?! – kérdezte ő megbotránkozva. – Ahol évszázadokig laktak?

– Adódott a lehetőség: nagyobb leépítések voltak a Telekomnál, ezért elősegítették a kilépést – magyarázza Zsigmond. – Alapítottam egy kis tanácsadó céget, és átköltöztem, Budapest és Kolozsvár között ingáztam. Olyan cégeket kerestem, amelyeket telekommunikációs, információtechnológiai tanácsadással segíthetek. Nem voltam túlságosan sikeres, úgyhogy lejöttem Uzonba, s megbeszéltük nagynénémmel, Borbálával, hogy együtt a kastélyba költözünk. Neki éppen akkor halt meg az édesanyja, a nagymamám, s egyedül maradt.

– Önt mi ösztökélte erre a váltásra?

– Szenzációs nagymamám volt: olyan meggyőző személyiség, akiről én azt mondtam, amikor egyszer megkérdeztek huszonéves koromban, hogy hol van az én otthonom: ott, ahol a nagymamám van. Ő adott nekem otthont a személyiségével, és ő győzött meg arról, hogy Erdély szenzációs. További lökés volt 1991-ben, hogy szüleim elhívták ide az Argentínába kivándorolt unokatestvéreket, és együtt indultak Erdély-túrára kisbusszal.

Nagy utazás volt ez térben is, időben is. Kastélyról kastélyra vándoroltak. Meglátogatták többek között Aranyosgerendet, Gernyeszeget, Magyarcsesztvét, Marosvécset, Radnótót, Uzont és Zabolát,

hogy lépésről lépésre kibontakozzon előttük, mivé lett Erdély főnemesi birodalma. Uzonban a Bánffy nagymama azért háborgott, hogy a fenséges tölgyfa lépcsőt eltüntették, és barbár kezek betont öntöttek a helyére. Zsigmond Magyarcsesztvén lefényképezte a kastélyokat, és a fotókat kiszögezte kollégiumi szobája falára. Attól fogva Csesztve mindennap vele volt Németországban, az omladozó épületek felgyújtották képzeletét. Ez az utazás tette helyre a fiatalemberben, hová tartozik ő, mit jelent Mikesnek lenni, és mit jelent számára Erdély.

– A kollektívok már fel voltak oszlatva, s néhány épületbe nem lehetett bemenni, amivel mi nem törődtünk, csak kerestünk egy ajtót, amelyik nyitva volt, s néha kopogás nélkül is beléptünk, mintha még mindig a mi otthonunk lenne... – idézi fel az utazást az ifjú Mikes gróf. – Hogy miket mesélt Bánffy Pista bácsi és nagymamám, Bánffy Eszter néni ezekről az épületekről! Tízéves lehettem, amikor papánk megmutatta a családfánkat. Nekünk nővéremmel az volt a szerencsénk, hogy Németországban olyan társaságba keveredtünk, amelyik tudatosan ápolta történelmi nemességét. Ott megtanultam, hogy ez természetes dolog, s nincs értelme, hogy kivetkőzzek családi múltamból. Ezen az úton láttam életemben először kastélyokat Erdélyben. Az idős emberek bemutatták az épületeket, és tréfás történeteket meséltek róluk, amelyek itt estek meg velük. Hihetetlen memóriájuk volt... Nem emlékszem sehol rossz fogadtatásra. Bonchidán bementünk a református lelkészhez, s ő elővette a kelyheket, amelyeket az egyház a Bánffy-családtól kapott évszázadokkal korábban. Magyarcsesztvén nagymamám találkozott egy emberrel, akit még az én nagyapám hozott a faluba. Nagymamám nem volt megelégedve e család viselkedésével a kommunizmus kezdetekor. Most odament hozzá, és megmondta neki! Kicsit leszidta őket. Nagymamám nemzedéke, amely a századfordulón született, 1949-ig nagyon tudatosan élt.

– Az látszott a „kirándulókon", hogy ott tudják folytatni ötven év múltán, ahol a karhatalom félbeszakította az életüket?

– Életmódban és gazdaságban az természetesen nem volt folytatható, abban viszont igen, hogy ne csinálj hibát, maradj becsületes, tartsd rendben családi életedet. A gazdálkodás iszonyatosan nehéz volt már a két világháború között. Az indusztrializálással, a gépesítéssel a falusi élet egyre hátrébb szorult, úgyhogy nagymamámban sem volt nosztalgia e világ iránt.

Ez az újrafelfedező út indította Mikes Zsigmondékat arra is, hogy 1995-ben végül beadják a keresetet – s attól fogva annyiszor, ahányszor új törvényt hoztak a visszaszolgáltatásról. Uzonra és a közeli Bodolára 1997-ben, illetve 2001-ben jelentették be igényüket, előbbi esetében 2005-ben lett vége a pernek.

– Uzon környékén visszakaptunk eddig tíz hektár szántót és 130 hektár erdőt a csaknem kétezer helyett – mondja Borbála.

– A „maradékért" folyik a pereskedés?

– A szántóföldért igen, mert Uzonban még negyven hektárt kell kapjunk, de az erdőért már nem, mert voltunk Strasbourgban, ahol valószínűleg el sem olvasták a dossziét, csak ráírták, hogy az ítélet helyes. Pedig abban hatalmas jogi hibák vannak. És Strasbourgban vége a világnak, onnét fellebbezni már nem lehet. Bodolán törvényileg visszakaptuk a kastélyt, s megnyertünk háromszáz hektár erdőt is, de azt azóta sem akarják kimérni. Bepereltük őket, hogy naponta mekkora kár ér minket azért, mert a tulajdonunkban lévő erdőt nem adják ide, és hogy fizessenek nekünk napi ötszáz lejt kártérítésként. Megnyertük azt a pert is. De az ítéletet nem lehet végrehajtani, mert valaki valamit folyton megfellebbez, és húzódik, húzódik, húzódik... Úgy látszik, az állam megbánta a restitúciós törvény erdőkre vonatkozó részét, mert sok más családot sem helyeztek birtokba. Uzonban sem áll jól a helyzet – csóválja a fejét Borbála haragosan. – Itt ma magyarokkal kell harcolni. A szeszgyár harminc éve a kastély parkjába építette a tömbházakat a munkásainak, s behozott hatvan moldovai lányt, akiknek itt férjet kellett fogniuk. Úgyhogy ma már húsz százalék a román ebben a székely faluban.

– Nem érzik úgy, hogy túl kemény fába vágták a fejszéjüket? Nem bánták meg, hogy visszatelepültek?

– Rosszul alakultak a dolgok – ismeri el Borbála. – Nem váltak be a remények, hogy ne csak a romházat adják vissza, amely pénzt visz, hanem a földet, az erdőt is, amelyből lehet építkezni. Ma is úgy vagyunk, hogy a kastélyban a fedél sincsen megjavítva, Zsigmond és Zsuzsi kínlódik, saját zsebből finanszírozza a kisebb felújításokat. De szerencsére van a fajtában székely kitartás, hogy nem az első nehézségnél föladni... Ha valaki, a román állam bánta meg, hogy földterületeket adott vissza.

A fiatal gróf közben bekapcsolódott az Erdélyi Római Katolikus Státus működésébe. Ez a sajátosan erdélyi szervezet akkor jött létre, amikor 150 évig nem volt erdélyi püspökség, s a világi hívők

püspöki pótszervezetet alapítottak. Az első világháború előtt nagy tekintélyű intézménnyé nőtte ki magát. Most újraszerveződött, hogy visszaszerezze ingatlanjait.

– A kastélyok lehetnének akár a társadalmi szerepvállalás hídfőállásai is?

– Ha a történelmi magánépületek Erdélyben visszakerülnek jogos tulajdonosukhoz, akkor valószínű, hogy e személyek közül többen bekapcsolódnak a társadalmi élet megszervezésébe. A szociális tevékenység elsősorban azoknak szociális, akik ezt űzik – nevet Mikes gróf –, gyakran fontosabb nekik, mint azoknak, akiken segítenek. Amit én Erdélyben tapasztalok, szenzációs: sok lelkes emberrel találkozunk, akik tehetségük és egészségi állapotuk szerint a maximumot adják magukból. Ahhoz képest is, hogy kicsi társaság vagyunk a Székelyföldön: mi, székelyek annyian vagyunk, mint egy közepes város Németországban. Nem látom reménytelennek a helyzetet.

Elgurult az aranyalma
Közjáték

Jézus Krisztus hasán és Szűz Mária lábán tenyérnyi lyuk, rajtuk kilátni a szürke égboltra és a lassan, karomszerűen ringó ágakra. A Fiú és az Anya arcán mély szomorúság, de kitárt karokkal függenek az örökkévalóságban. Ismeretlenek kővel hajigálták be a templom festett üvegablakait – máskülönben szépen rendben tartott a magyarcsesztvei katolikusok kis egyháza. Szerény aranyozású barokk oltár puttókkal, köztük árválkodik a karácsonyról itt maradt fenyő. A sarokban kereszt intő felirattal: Mentsd meg lelkedet! Fakeretes, szúrágta passióképek a kimeszelt falakon. A templomkaput megnyitó asszonyok azt mondják, a pap szeretné, ha Gyulafehérvárra vinnék az értékes alkotásokat, akkor biztosan nem tűnnének el, de a csesztvei katolikusok ebbe nem mennek bele. Ezek az ő képeik, az ő ablakaik!

Valami maradjon, ha már a harangjukat ellopták…

Dél-Erdély egyik legreménytelenebb kisvárosa, Marosújvár mellett, a fekete tavakon és a salétromos pusztákon is túl, a kis katolikus templom szomszédságában fekszik Erdély egzotikus különlegessége: a kastély, amely alig látszik ki a bodzából. Itt már a magyarsággal is ez a helyzet: öt katolikus család és nagyjából ötven református lélek dicséri az Urat magyarul a kevesebb mint hétszáz fős

kisközségben – Nagyenyedtől jó negyedórás autóútra. A csesztvei templom oldalához tapasztott Mikes-kripta éppen a kastélypark felé fordul, de ha a halottaknak lenne e világi szemük, valószínűleg áthurcolkodnának az épület túloldalára, csak hogy ne lássák birodalmuk átváltozását. S amióta elemelték a harangot, a katolikusok is össze vannak zavarodva: rendre elkésnek a miséről, és a harangszóhoz igazított napi teendőikkel is elúsznak.

Magyarcsesztvén nagyjából minden össze van kavarodva.

Nézelődünk a templomban, közben éneklő akcentussal, romános szórenddel beszél a kaput kinyitó fiatalasszony. Néha elpirul, ha a vegyes házasságról esik szó. Azt mondja, itt már mindenkinek román a férje, felesége. Még pirosabb lesz, amikor kérdésünkre bevallja, lánya már nem beszél, csak ért magyarul, és valóban, ortodoxnak lett megkeresztelve, hiába katolikus az anyja. Itt már csak így megy ez.

Szitává lyuggatott aszfalton érhető el a világvégi Magyarcsesztve – a Maros festői hurkaira támaszkodó kis falu, amely egymaga elfogyasztott két teljes Mikes-kastélyt. A tolvajkodást persze a marosújvári „primár", a polgármester kezdte meg 1989 után – legalábbis ezt erősítgeti a kertkapuja mögött ácsorgó, bizalmatlan idősebb magyar asszony –, aztán a többiek is nekibátorodtak. Hordták a téglákat a falakból, felszedték a parkettát, vitték az ablaktokokat, azzal tüzelt, akinek nem tellett fára. A parkban tábort verő cigányok meg lebontották, ami maradt, és a Mikes-kastély átköltözött az ő házuk falaiba.

– A gróf úr idején gyönyörűség volt. Amikor a kollektív volt: gyönyörűség volt – sóhajt fel az asszony. – Gyönyörű, gyönyörű kollektív volt!

Amit viszont ma láthatunk Csesztvén, az csak a fosztogatók figyelmetlenségének vagy lustaságának köszönhető.

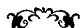

Az erdélyi pattantyúsok parancsnoka, Erdély kancellárja, a fejedelem hűséges embere 1649-ben vetette meg a lábát a Maros völgyében. Nem sokkal korábban éppen a fejedelem ítélte fej- és jószágvesztésre egy jól sikerült leányrablás miatt – hogy aztán mégis megkegyelmezzen neki, és szolgálataiért birtokadományokkal jutalmazza. Mikes Mihály fényes karriert futott be mint harcos székely főúr és mint leleményes diplomata, megalapozva a család évszázados marosújvári és magyarcsesztvei jelenlétét.

„Mária magyaroknak ki vagy pártfogoja / Isten előtt kérlek légy oltalmazoja / Házamnak, mely tőlled segedelmet várj[a] / Bizván hogy azt nállad mindig fel találj[a] / Tétette zabolai groff Mikes Mihál[y] MDCCLXXXXVI. esztendőben" – íratta a csesztvei kastély homlokzatára egy XVIII. századi Mikes Mihály, rémálmaiban sem feltételezve, hogy évszázadok múlva nemcsak Szűz Máriát és az oltalmazó kőtáblát lopják el, de magát a kastélyt is az utolsó szögig. A vele szemben épült, egyszintes klasszicista kúriáról pedig még joggal írhatta Biró József a két háború között, hogy „finom, arányos alkotás [...] négyoszlopos felhajtójával". Jóllehet ebbe az eleganciába tényleg „belefulladtak kicsit" az építtetők. A kastélyt bíró Mikes Árpád – Borbála dédapja – elszegényedve halt meg a XIX. század végén, teste a csesztvei kriptába került.

Bár a Maros rendszeresen elöntötte a kastélyok környékét, gyönyörű őspark, szökőkutas rózsakert övezte a minden hivalkodástól mentes csesztvei lakokat. A Berek nevű ártéri liget ontotta a gyümölcsöket; üvegházak, epreskertek látták el a grófi családot.

Ma se park, se kút, se rózsakert. Csak ártér.

„Ugy-e megbánod már, hogy ide tolakodtál a házamba? – szólt kevélyen a szegénylegények vezére" a kicsi királyfiúnak, aki az aranyalmáért jött. Bepöndörödött szélű könyvlap sodródik a szemetes mezőn, röptében rátaposunk, majd kétrét görnyedve olvassuk a mesetöredéket. Magyar nyelvemléket visz a szél a csesztvei kastélyparkban, vastag rétegekben ülepedik le a gazos területen a háztartási szemét. A falu szemmel láthatóan ide rakja le hordalékát. Hiába uszították kutyájukat a szemetelőkre, mondja dühösen az idős asszony, kimerészkedve a kapu mögül, még őket büntette meg a rendőrség. Sulyok Marika 1965 óta lakik a park oldalában, idejött férjhez, ő aztán kőről kőre követte, hogyan tették a földdel egyenlővé a Mikes-kastélyokat.

Harcias pulyka őrzi a park bejáratát, beljebb cigány gyerekek hajtják át a kecskéket. Jókora betonvázas csarnok mellett sétálunk el, a teteje már ennek is lebontva, mögötte – ugyancsak tető nélkül – még áll a gyönyörű barokk gabonás. Kis téglafülkéből bűzös füst száll: ez volt a kastély kútja, ma pedig a környezettudatos csesztveiek megtömik hulladékkal, és időnként felgyújtják, hogy serkentsék

a természetes körforgást. Amikor eloszlik a füstfelhő, a teleszemetelt Maros-parton kibontakozik a klasszicista kastély – már, ami még kastélyként azonosítható belőle.

A látvány nehezen értelmezhető. Mintha valami kastélyevő gnóm gondosan leharapdálta volna a tetőt, a falakat, néhol egészen az alapokig, kitördelte volna az oszlopokat, hogy aztán fák nőjenek a hajdani szobákban, gyökereikkel feltépve a lépcsőket. Míg a magyarcsesztvei kiskastélynak már a helye sem igen azonosítható az avatatlan szemlélő számára, olyannyira elemeire bontották, addig a másik kúriának még van néhány éve a legvégső stádiumig. De csak, hogy minden illúziótól megfosszon.

– Minden le volt meszelve szépen, gyönyörű, gyönyörű kollektív volt! S azelőtt egy pár évvel csak rakták olyan szépen rendbe, mikor jött a revolúció! Aztán semmi nem lett belőle. Semmi.

Sulyok Marika számára a Ceauşescu-korszak maga volt a Kánaán, amikor Mikesék házában téesziroda működött, és minden olajozottan ment. Ő tíz évig dolgozott a kollektívban, férje is ott volt kovácsmester.

– Mikor kezdődött a kastély szétlopása?

– '89-ben vagy '98-ban, vagy mikor...

A kastélytól balra eső, romos épületen volt a napóra és az oltalmat kérő feliratos kő a kecses Szűz Mária-domborművel. A Madonnát, de még a napórát is kivésték, ellopták. Marika azonban nem látta, hogy „éjszaka ki dolgozik ottan". Románok, magyarok nagy egyetértésben lopták szét az épületeket: „Mindenki hozzájárult a víváshez."

– Hogyan emlékeznek Mikesékre, szerették a csesztveiek őket?

– A háború előtt a gróf nagyon jól bánt a falusiakkal. Mindenki disznyót kapott, a szegény emberek ellátást a gróf konyhájából, karácsonyra az egész falu ajándékot, tűzifát, búzát, a gyerekek még külön ajándékot is. Anyósom szülei voltak a szobaleányok, inasok a grófnál. Nagyon szépen beszéltek mindig róla, mert az nagyon szerette a szegény embereket. Kár, hogy porrá ment minden, és nem vigyázta meg senki.

– Mi történt a grófékkal a háború után?

– Ők rosszul vitték azután. Borbála és az anyja valahol laktak Kolozsvárt, nem tudom, milyen helyt. Sokat kerestem fel őket a sógornőmmel. Minden karácsonyba' mentünk, vittünk nekiek állatokat, libákat, tyúkokat. Az biztos, hogy Borbáláéknak nagyon sokat kellett

szenvedniük. Amikor meghalt a vén grófné [Borbála édesanyja], nem tudom, mi lett velük. S jártak még hozzánk Katóék is [Mikes Katalinék], rokonnyuk volt, egy olyan fekete férje volt, talán valami herceg [Shuvendu Basu Roy Chowdhury de Ulpur bengáli földbirtokos].

Az angolpark egyetlen élettelen, öreg fából áll. Az elszenesedett törzsű utolsó példány elszántan őrködik a lerombolt kastély felett. Ezt a fát akarta valaki nemrégiben tüzelőnek kivágni, de Mikes Zsigmond éppen arra járt, és „leállította". A tolvajok mindenesetre alapos munkát végeztek Mikes Mihály birtokán. Nem hatották meg őket sem az élők, sem a holtak.

– Még a háború előtt a vén grófné egyik menye vagy lánya elnyerte a sovánsági díjat az országba' – dicsekszik Sulyok Marika, miközben vállunkkal a családi kripta ajtaját feszegetjük a kis katolikus templomban. Olyan szorosan zár, mintha beszögelték volna. – Az a lány is ide van ám temetve.

De az asszony szerint ezeket a maradványokat sem hagyták érintetlenül, amikor a kriptát néhány éve feltörték.

– Jött egy pap a környékről valakivel, hogy őket érdeklik a régi dolgok, szeretnék megnézni a kriptát – emlékezik vissza Sulyok Marika. – Nincs kulcs, mondtam nekik. Csak a méltóságos grófnénak. Mert néha jött, nyitotta ki, s akkor sepregettünk egy kicsit. Erre ők kitörték az ajtót. Kibontották a sírokat. Kihúzták, kinyitották a koporsókat. Engemet elküldtek haza, hogy hozzak nekik vizet, amivel töröljék meg a... dolgokat a kriptában... Azt mondták, a ruhák úgy voltak rajtuk, mint amikor eltemették őket. Meg is járta az a pap, mert eltették, nem tudom, merre. Megbüntették jól. Aztán hogy miket szedtek össze... Azt mondták, a pap arany karpereceket árult, de én nem tudtam semmit, mert engemet kikergettek.

Mikes Borbála szerint azonban ez merő ostobaság vagy kitaláció: az árvíz után jöttek felmérni szakemberek, milyen károk érték a kriptát. Senki nem bolygatta a halottak nyugalmát.

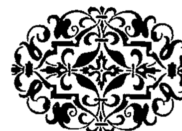
Úgy tűnik, Magyarcsesztvén nem sokat változik a helyzet, amióta kibontották az első téglát a gazdátlan nemesi házakból. Visznek mindent, ami mozdítható. Sulyok Marika régen megözvegyült, egymagában él a falu szélén, a romkastély szomszédságában, négy gyerekéből három „Hispánba" költözött. Amikor a fosztogatóbanda egyik éjszaka elvitte a harangjukat, az ő udvarából is meglovasítottak egy nehéz mezőgazdasági gépet. Nem is érti, hogyan történhetett, miért nem hallotta...

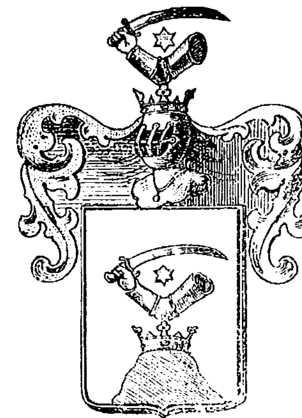
Ráadásul a Mikesekkel sem felhőtlen a kapcsolat.

– Zsigmond apja, Imre kért tőlünk évente egy disznót, hogy ülünk az ő helyükön, én meg mondtam, minek fizetnénk neki, amikor megvettük az istállót – mondja felháborodva Sulyok Marika. – Mire Imre azt mondta, de hát az ő területén áll az istálló! Mire én: de hát az istállót nem vehettük meg hely nékü'! Végül nem disznyót adtunk Imrének, hanem az árát összeadtuk. A cigányoktól egy pulykát kapott, mivel azok szegények. De aztán Imre nem még jött. Se a disznyóér', se a föld miatt. A fiatal Zsigmond, aki lúval jött ki, már nem kért disznyót. Itt van, ni, ez a nagy fa, azt is meggyújtották, s Imre szinte törvénybe adta őket – mutat megbotránkozva a magányos fára.

Száll a füst a kútházból, újra beborítja a magyarcsesztvei kastély csonka sziluettjét. „No, küzdjünk meg még egyszer, szólt a kicsi királyfiú. Hát, ha semmire sem becsülöd az életedet, jer, mondta a tolvaj." S birokra keltek, s másodszorra a királyfiú szépen agyonütötte a tolvajt.

Lelépünk a könyvlapról, hadd sodródjon tovább a szélben.

DO-REND

Altorjai Aporok
A gazda

A múlt kiesett hatalmunkból, a jövőnek azonban urai vagyunk.

Kisasszony, batur, pónyik, citrombatur, aranyparmen – zamatos gyümölcsnevek röpködnek a kertben. Méghozzá olyan almáké, amelyek a múlt mélyéből tűntek elő, és leginkább oda is tartanak, mert a kihalás fenyegeti őket. Pedig kár volna értük: ezek az erdélyi fajták – amelyekből csemegézhetett hívatlanul tatár, török és német is – akár fél évszázadig eltűrik, hogy szenvedelmes kertész keze ne érintse őket, mégsem pusztulnak vagy vadulnak el. Elég szívósak és vadak ahhoz, hogy az itteni almáskertek a történelem előtti őserdőkre emlékeztessenek, amelyekből kiváltak a gyümölcstermesztés hajnalán. Nincsenek metszve, nincsenek oltva, művészi szeszélylyel nőnek a vaskos ágak, és sugárzik belőlük az archaikus szépség. Ilyen csodakert öleli körbe Horváth Vencelék bikfalvi udvarházát is. Miközben a gyümölcsöst járjuk a szikár, edzett, jámbor középkorú férfival és feleségével, a cserfes Zitával, a lombok alatt megelevenedik a székely udvarházak fénykora.

Ez Bikfalva titka, amiért a világ másik pontjáról is érdemes elzarándokolni e mindentől távol eső kisközségbe – ide, a Kárpát-kanyarba. Uzon felől, a Mikes-ház irányából kanyarodunk erre. Rövid kitérőt teszünk, hogy az erdélyi nemesi élet más dimenziójában is látogatást tegyünk. Amint végigdöcögünk a rossz minőségű aszfaltúton, és beérünk a Bodzai-hegyek karéjába, a havasi erdők szélén csak lassan bontakozik ki a régi székely határőrtiszti falucska. Hatalmas kőkapuk, mögöttük többtucatnyi udvarház – meg az eltűnt idő. Minden házhoz hektárnyi őskert tartozik matuzsálemkorú dió-, szilva-, alma- és körtefákkal. A református templom előtt

náluk is öregebb hársak vetnek árnyékot az 1848-as hősök sírjára. Aki átlépi Bikfalva határát vagy valamelyik bikfalvi kert mezsgyéjét, annak azonnal megszűnik nemcsak a XXI., de még a XX. század is, mert ebben a faluban más idők rekedtek meg. Itt az almákban is zamatosabban konzerválódik a múlt. Mint Horváth Vencel meséli, egyszer a szekrény tetején felejtett néhány gyümölcsöt, és még két év múlva is tökéletes volt az állaguk! Kétszáz éves udvarházuk dermesztően hideg pincéjéből most, a nyár közepén is úgy hozza föl a tavaly nyári és őszi csemegéket, mintha reggel szüretelte volna őket. A szeplős és kerekded baturok meg pónyikok íze olyan erővel olvad szét az ember szájában, mintha soha nem evett volna almát azelőtt...

Ha e községbe érünk, Orbán Balázs világába lépünk: „Bikfalva egyike a legcsinosabb székely faluknak, népe igen szorgalmas, munkás, a férfiak nagyrészt posztóruhában járnak, mely szokás a Székelyföldön faluhelyt sehol sem látható, mert másutt mindenütt háznál készült szőrkelmékből kerül ki e nép öltözete, s posztóruhát csak a birtokosok és városi polgárok hordanak." A Sepsiszentgyörgytől alig húsz kilométerre fekvő, közigazgatásilag Uzonhoz tartozó településre a XVIII. század derekán, Mária Terézia királynőnk reformjainak köszönhetően határőrszázad parancsnoksága került (a székelyek ugyan ma sem köszönik). A székely katonatisztek, középnemesek, állami hivatalnokok tekintélyes udvarházakat emeltek, amelyekhez az átlagosnál jóval nagyobb kert is szolgált, méghozzá katonás védelmi alakzatban elrendezve. Ez a szemlélet szabja meg ma is a község sajátos szerkezetét. 1910-ben csaknem kétezer bikfalvi lelket jegyzett föl a népszámlálás. Az erőteljes magyar faluközösség azonban ma már alig 350 főre fogyatkozott, így – ha ezt a székely tömbnek nem is olyan könnyű földolgozni – matematikailag megindulhat a szórványosodás útján.

Bikfalva rejtett csoda, ezért a pusztulás is fortélyosan lopakodik a kertutcákba. A pópa nemrégiben még két lélekben igyekezett az ortodoxia tüzét táplálni – ma már hét gyereke van, 16 híve, s a némi földspekulációval a falu szívébe épített templomnak egyre nagyobb lesz a respektusa. Az egyháza által megvásárolt régi nemesi kúriát átmázolta, és görögkeleti ízlésű „székely" kaput biggyesztett elé – a honfoglaló Bizánc nagyobb dicsőségére. Ha a bikfalviak tréfálkozni akarnak ezen a korántsem tréfás jelenségen, elmesélik az eredetmondát, amely szerint hajdan egy óriás lova legelt a környéken,

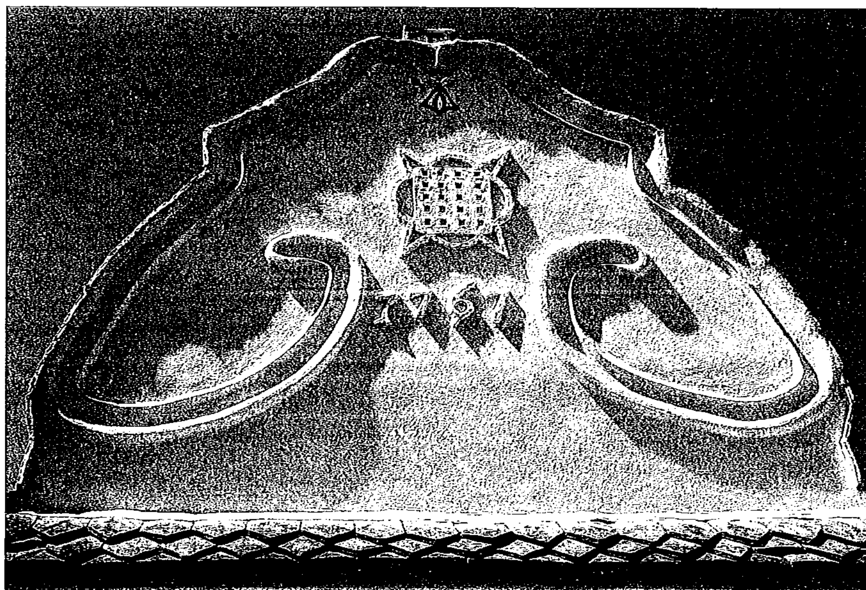
s a Kárpátok gerincén áthajolva a Havasalföld füvét tépdeste. Az alföldi oláh gazdák megdühödtek „határsértésén", ezért ráncigálni kezdték sörényét. Egy bögöly eközben belecsípett a farába, mire a ló hátravágta a fejét, s a sörényébe kapaszkodó románokat áthajította Erdélybe.

Ha igaz, a cigányok is valahogy így kerülhettek a faluba. „Negyven éve egy kotlós tojta valamennyit – mondja egy asszony a szomszédos, szintén elcigányosodó Lisznyón –, még ma is megvan a vén kotlós." Bikfalván és környékén a cigányság lassacskán ereszkedik le erdő alatti tákolmányaiból, és ma már elfoglalják a kihalt házakat is. Még tisztelettudók, még előre köszönnek, amikor pénzt koldulnak a jövevényektől, ápoltabbak és rátartibbak más székelyföldi társaiknál, de a helyi magyarság aggódva figyeli térnyerésüket. Rossz szót szólni nem mer senki, hiszen ha bosszúból fölgyújtják valakinek a házát, kapnak két év börtönt, ami nyaralás nekik. A pópa gyakorlatilag megvásárolja a cigány csecsemőket: némi apanázs fejében a magyar ajkú, magyar identitású bikfalvi cigányok már görögkeletinek kereszteltetik utódaikat.

Mi ez, ha nem a szórványosodás kezdete?

S amit ők meghagynak: a legszebb udvarházakat kis részben a környékbeli városok magyar értelmisége, nagyobb részben az újgazdag brassói meg bukaresti románság vásárolja föl, s alakítja hétvégi nyaralóvá – balkáni zsibvásárrá téve szombatonként Bikfalvát. Ma már csupán 45 százalék a helyben lakó, s ez a maroknyi népesség szenved az elöregedéstől, a nemzetiségi összetűzések lehetőségétől és mindattól, ami a magyar többségű Kovászna és Hargita megyét sújtja. Azaz a romániai átlagnál jóval gyengébb átlagfizetéstől, a rossz infrastruktúrától, az itt termelt javak és hasznok kivonásától. Egyszóval attól, hogy a Székelyföldet mesterséges kómában tartják.

1767, 1790 júniusa – sorakoznak az építési évszámok a régi udvarházak kapuboltozatán. „Nép-iskola. Magyarország 1000 éves fennállásának emlékére építette Bikfalva községe 1896-ban" – áll az egyik homlokzaton a büszke felirat, amely arról az időről tanúskodik, amikor a település még önerőből képes volt ekkora feladatra vállalkozni. Horváth Vencelék felújított udvarházában 1801-es évszámot róttak a megfeketedett mestergerendába az építtetők – itt szállunk meg, mert a Horváth család félszívvel nyugalmas panziót működtet az épületben. Azért csak félszívvel, mert annyira szeretik

Az építtetés dátuma az egyik legrégebbi bikfalvi udvarház homlokzatán

a vén házat, hogy kizárólag barátokat és megbízható ismerősöket engednek a falak közé, akik tisztelettel viseltetnek mindaz iránt, amit egy megfiatalított székely udvarház képvisel.

Aki erdélyi kastélyokat kutat, annak meg kell ismernie azok ősformáját, az erdőn túli nemesség sajátos történelmi viszonyai teremtette udvarházat is. Amelynek formája, védelmi rendszere és a benne meghonosodott patriarchális életmód sohasem tudott függetlenedni attól a ténytől, hogy ezek az urak a „népek országútja és temetője" közelében élték unalmasnak nem mondható életüket. Szinte valamennyi kastély ősanyja jól védhető udvarház volt, amelynek fundamentumai, vaskos falai bele is épülhettek a már sokkal elrettentőbb védelmet és fényesebb reprezentációt lehetővé tévő kastélyokba. Ez történt többek között Bethlenszentmiklóson vagy Küküllőváron. Akár a kastélyokat, e hajlékokat is a nemesi gazdaság központjában emelték. Gyakran népi mesterek remekműveként készültek, magukba szippantva a reneszánsz, a barokk, a klasszicizmus napirenden lévő divatirányzatait. A telek bejáratát az akkoriban még Erdély-szerte – tehát nem csupán a Székelyföldön – elterjedt galambbúgos nagykapuk jelezhették, amelyekre a fejedelemség korában fölkúszott a reneszánsz virágdíszítés. S az egykori leírásokból, urbáriumokból tudható – olvassuk B. Nagy Margit

Várak, kastélyok, udvarházak – Ahogy a régiek látták című könyvében –, hogy ami a kastélyban időtálló anyagból, kőből, vasból készült, az a szerényebb udvarházakban még (vagy már) fából: néha maguk a falak is, az ablak- és ajtókeretek vagy az ablakokat védelmező rostélyok – miközben igyekeztek a kőfaragványok elegánsabb mintáit is megjeleníteni. Az erdélyi udvarházak éppen olyanok, mint az erdélyi néptáncok: a fentebb stíl formái, az urak divatozása és mindezek népi átértelmezése gyönyörű, szerves kultúrát teremtett, amelyben mindenki egyformán otthon érezhette magát. Azzal együtt, hogy e házak – akárcsak a kastélyok – ezen a tájékon gyakran voltak célpontjai vérszomjas parasztmozgalmaknak, amelyek sokszor etnikai színezettől függetlenül követeltek nemesi fejeket.

Az Árpád-kori társadalomszervezetet megőrző székely katonanemesség emlékeit védelmezik ma is ezek az udvarházak. Annak a népelemnek a nyomait, amelyik „alanyi jogon" tartotta-tartja magát nemesnek. Ami némi zűrzavart is kelt a romantikusabb lelkületű atyafiak elméjében.

– Ezeket a fogalmakat még mindig nem használják helyesen – mutat rá Tüdős S. Kinga történész. – Hogy minden székely nemes? Először is: kit neveztek székelynek? A válasz rövid: székely volt az, aki a három rend egyikébe tagolódva teljesített katonai szolgálatot, ennél fogva élvezte a szabad ember állapotát. Tehát székelynek lenni kimondottan rendi státust jelentett. A korabeli okiratok és törvények alapján az a következtetés vonható le, hogy a székelység mint hadviselő nép soraiban eleinte nem volt rendi különbség. Eredetüknél fogva mindannyian a születéssel járó, országosan elismert, igazi és kiváltságos nemesek közé tartoztak. Számukra a kollektív nemesség státusát a szabad tisztségviselés választásának joga, az adómentesség, az ősi vagyonbirtoklás, valamint a személyi szabadságjog biztosította – természetesen katonai szolgálat fejében. 1562 előtt nem is tettek különbséget a három rend között. A székelyek nemcsak magukat tartották nemesnek, méghozzá „kiváltképpen való" nemesnek, hanem a külvilág is ezt látta és ismerte el legfőbb jellemvonásaik egyikének. Az önálló fejedelemség korszaka előtti egységes székely katonai társadalmat az új államiság, az 1562. évi csatározások és következményeik alapjaiban rázták meg. A székely társadalom nemesi rétege ekkor bomlott szét. A főnemesek mellett megjelentek a különböző módon nemességhez jutottak csoportjai: a birtokos köznemesek, a királyi adománylevél nélküli armalisták és az egyházi,

a városi, valamint a bebíró nemesek. Főnemesből volt kevesebb. Ők voltak azok, akiknek ősei már a XIII. században birtokkal rendelkeztek, s azután is képesek voltak megtartani anyagi-gazdasági fölényüket. Ami a kisnemeseket illeti: számuk – főként a XVII. században – jócskán megszaporodott. Illusztrációként csak egy adatra hivatkozom: az 1635. évi, I. Rákóczi György rendeletére összeállított katonai lustra alapján Háromszéken például 474 nemest írtak össze. A Székelyföldön abban a korban számuk közelített az ezer főhöz. A mai magyar történetírásban – ahogy egyre fontosabb a székely történelem – mind többet értekeznek arról, hogy a kastélyos urak a Székelyföldön nem egyenlők egy erdélyi vármegyei kastélyos úrral, egy Bánffyval vagy egy Bethlennel. Ez a kastélyfogalom is relatív, hiszen sokszor kúriáról van szó. De abban megegyezhetünk, hogy ha három-négyszáz négyzetmétert meghaladó az épület alapterülete, kőből vagy téglából van, elkülönül az asszony és az úr szobája, és területek is tartoznak hozzá, a birtokközpontban udvarházak állnak, akkor megadjuk nekik, hogy székelyföldi főnemesekről van szó.

„Bátyámuram, miért kelle az hitetlen szamár zekés bocskoros embert asztalhoz ültetni, kivált oly elé? Felele Apor Lázár: Azt, öcsém uram, azért, hogy én bocskorban, zekében is meg szoktam becsülleni az nemesembert; az, ha megszegényedett, zekében, bocskorban van is, igaz ős nemesember, szép értelmes ember; az kik utána ültenek, azok ki tegnapi, ki tegnapelőtti nemesemberek" – idézi Apor Péter a családi anekdotát Metamorphosis Transylvaniae című, 1736-os művében, érzékeltetve, hogy Erdélyben, különösen a Székelyföldön rend és rang nem mindig állt összhangban. Ma is így van ez, amint Bikfalva legszörnyűbb állapotú, zekés-bocskoros nemesi hajlékai is mutatják. Itt, a szórványosodó Kárpát-kanyarban ma létkérdés, tudnak-e kezdeni valamit az egyedülálló udvarházörökséggel, és megfelelő kezekbe kerülnek-e a székely tiszti lakok. Az ősei házát megmentő Zitáé és Vencelé megfelelő kéznek tűnik: a kívülről csodaszépen, nagy anyagi áldozattal felújított, belülről azért kissé megengedőbben berendezett épületben hosszú vesszőfutást követően leltek otthonra. A sepsiszentgyörgyi házaspár bebolyongta fél Európát, míg hazatalált:

– Mint a koldus, úgy jártam házról házra munkát keresni, amikor Ausztriába kerültünk – meséli az almáskertek harmóniáját árasztó, halk szavú Vencel. 1990 márciusában ugyanis felkerekedett a család: úgy gondolták, miután bekövetkezett a marosvásárhelyi pogrom, és a magyar irodalom egyik legnagyobb kortárs alakját, Sütő

Andrást is megnyomorították a feldühödött román parasztok, nincs tovább maradásuk Romániában. Négy helyen próbáltak átszökni a magyar–osztrák határon, de azzal utasította el őket Ausztria, hogy Románia már nem diktatúra többé, hanem demokrácia, így nem jár nekik menedékjog. Távoli ismerősük csempészte át őket végül Sopronnál, aztán Vencel minden ház körüli munkát elvállalt, hogy legyen kenyerük. Hat év után hazaköltöztek, internetkávézót nyitottak Sepsiszentgyörgyön, majd amikor azt rendre szétverték a románok, munkásszállóval próbálkoztak. Nemrégiben pedig megnyertek egy százezer eurós uniós pályázatot turisztikai fejlesztésre – abból újították föl kúriájukat. Közben Vencel és Zita kezelésbe vette az évtizedek óta nem gondozott gyümölcsöskertet is, amely oly sokat megőrzött a régi Erdélyből.

A zamatokat biztosan.

„Jók ezek az ablakok, de süket a ház" – vélekednek az úz-völgyi csángók, ha meglátják a régi parasztházakba beszerelt műanyag nyílászárókat, amelyek olyan tökéletesen csukódnak, hogy a kutyaugatás sem hallatszik be többé. Ami nem igazán szerencsés a havasokon. „Kell szuszogjon az épület" – ezt pedig a régi építőmesterek vallották, akik, ha látnák a mai légmentes és termoüveges megoldásokat, rosszallóan csak annyit mondanának: „A ház ki van véve a formájából."

Még életünkben nem vettünk részt olyan eseményen, mint amilyen az alsócsernátoni Damokos-kúriában zajlik. Negyven-ötven emberből áll a könyvbemutató közönsége, udvarház-tulajdonosok, mesterek, műemlékvédők és kibicek, de ez a néhány tucat több százat is kitesz, amikor a veszélyeztetett épületek megmentésére, a helyes és stílusidegen felújításokra terelődik a szó. A Kúriák földje című kiadványról beszél éppen Sepsiszéki Nagy Balázs, a kötet szerkesztője, aki többek között Orbán Balázs-i vállalkozásával, a Székelyföld falvainak XX. század végi leírásával jegyezte be magát az Erdély-kutatás nagykönyvébe. Amit itt tapasztalunk, az arról biztosít, hogy nincs minden veszve.

A bemutatóra sietve elhagyjuk Bikfalvát, majd a kökösi híd tájékát, ahol a muszka ágyúgolyó elvitte Gábor Áron bal karját és szívét. Aztán el Eresztvényt, ahol örök nyugalomra helyezték a szabadságharc székely hősét. (A cári lovasok itt jártak halottgyalázó táncot

Gábor Áron sírján, míg lovukkal szét nem rúgatták a hantot.) Mielőtt megérkeznénk a Székelyföld talán legősibb főnemesi családjának fészkébe, ismét lekanyarodunk a Kézdivásárhelyre vezető főútról, és Alsócsernáton utcáján végigbukdácsolva igyekszünk elcsípni a bemutató végét. A legjobbkor érkezünk: a zsúfolásig telt udvarházban éppen a háromszéki kúriamentő mozgalomról esik szó, amely Nagy Balázs szerint új korszakot nyitott meg az erdélyi műemlékvédelemben. A kötet korábbi kiadásában szemléltetett haldokló épületek közül sok megújult mára e mozgalomnak köszönhetően. Felvetődik az is, turisztikai programot kellene létrehozni, amely a kúriatulajdonosok együttműködésén alapul, máskülönben kiaknázatlan marad Háromszék egyik legfőbb építészeti vonzereje. És mint tudjuk, amelyik ház kihasználatlan és lakatlan, abból a lélek is kiröppen. Ekkor izzik föl a levegő, s az engedelmes hallgatóságból kitör a székely vircsaft: van, aki vitatja, hogy a tulajdonos kényszeríthető háza műemléki védelmére; van, aki elújságolja, hogy ő bizony Segesvárig ment korhű cserépért udvarháza sérült tetőzetéhez. Egy medvealkatú férfiú pedig, miután kijelenti, hogy modern ablakoknak nincs helyük a régi falakban, fölajánlja: építőbrigádja évente tíz munkanapot veszélyes állapotú kúriák renoválásával tölt. Ingyen, bérmentve.

Ováció.

A hallgatóság indítványozza, hogy teremtsék meg a kúria-kalákamozgalmat: önkéntesek összeállva, a tulajdonosok egymást segítve mentsék meg a végveszélybe került székely nemesi hajlékokat. Még mielőtt helyüket, a gaz lepte rommezőt régi szokás szerint Kőházkertnek nem nevezi a falusi emlékezet.

Indítvány elfogadva.

Olyan ez az alsócsernátoni könyvbemutató, mint egy gyújtó hangú gyűlés a szabadságharcos képviselőházban vagy inkább a székely népgyűlésen. Mint megtudjuk, Bikfalván is évek óta folyik az örökségmentés egy budapesti műemlékvédő fiatalasszony, Várallyay Réka és székelyföldi férje bábáskodásával, akik évekkel ezelőtt odaköltöztek, megvásárolták és felújították egy romos udvarházat. A 2008-ban elindult bikfalvi értékvédelmi program célja a „település udvarházainak, kőkertjeinek, kőkapuinak védelme, szakszerű kutatása és felújítása". Nincs helye siránkozásnak: errefelé közös akciótervek születnek – s ha valami, ez az önrendelkezés alfája és ómegája. Így lesznek a kúriák, kastélyok, udvarházak azok, amik régen voltak: a szellemi kisugárzás fókuszpontjai.

Mindehhez azonban rettenetes erőket kell mozgósítani az eltulajdonított kúriák földjén.

Úgy tudjuk, ez az erő innen nem messze, Kézdivásárhelytől néhány kilométerre lakozik. Kilencvenedik esztendején túli úr testesíti meg, aki ősidőkbe vesző nemzetsége minden dacosságát és leleményét magába gyűjtötte, hogy egymaga szálljon szembe a román jogrenddel. Méghozzá akkoriban, amikor nem akadt Erdélyben még olyan magyar fő- vagy akár kisnemes, polgár vagy paraszt, akinek a fejében megfordult volna: kastélyt, birtokot, családi sírkertet, festményeket és könyvtárakat, gépeket és jószágokat vissza lehet szerezni. Pedig e naiv átmeneti időszakban lopták szét tégláról téglára, ami az épületekből megmaradt. Amint egy főúri beszélgetőtársunk fogalmazott:

– Egyetlen pozitív példát tudok, ahol egy téeszben már 1991-ben sikerült elejét venni a rablásoknak: Altorján, Apor Csaba bácsinál, amikor még semmiféle törvény nem volt. Amint feloszlatták a kollektívokat, visszament Torjára, berúgta az ajtót, s azt mondta: Én most itt vagyok, mars ki! Senki sem ellenkezett, sem a rendőrség, sem az ügyészség nem tiltakozott. Megcsinálta, igaza volt.

Hogy mennyire, azt az elmúlt évek vastagon igazolták a restitúció útvesztőiben keringő magyarok számára. A székely főnemesség XXI. századi mintapéldájáról, báró Apor Csabáról szuperlatívuszokban beszél mindenki, akármerre járjunk is Erdélyben. Egyszerűség, hazaszeretet, mély vallásosság és hihetetlen eltökéltség – ami megkülönböztet egy erdélyi arisztokratát másoktól, az benne megtalálható. A 2002-es kolozsvári Korunk folyóiratban megjelent írása (Az emberiség erkölcsi alapja – a tízparancsolat) megerősíti: az örökségháború olyan alakjáról van szó, aki nem elégszik meg sem a fél-, sem a háromnegyed sikerrel. Mindent vissza, ám nemcsak kastélyt és birtokot, de a kommunizmusban kisajátított mezőgazdasági eszközöket is! Hiszen azok nélkül a visszaszolgáltatás mit sem ér, a termelés ugyanúgy képtelenség marad – követelte Apor báró.

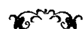
Restitutio in integrum – teljes visszaszolgáltatás, más út nincs.

Oláh-Gál Elvirának adott interjújában pedig arról beszélt, hogy nemigen jártak szerencsével azok az Aporok, akik elhagyták Erdélyt, és új hazát kerestek. Őt nagybátyja, Apor Vilmos és Márton Áron püspök visszatartó parancsa, illetve a római katolikus anyaszentegyház örök reményre intő tanítása láncolta szülőföldjéhez. „Szent István műve örök értékű. Ha emellett a nemzet kitart, akkor boldogul,

ha letér erről az útról, akkor elvész. Valahányszor letértünk az útról, mindig pórul jártunk. Csak vegyük a múlt századot. A katolikus egyház nemet mondott a hitlerizmusra, nácizmusra és kommunizmusra egyaránt. Ha mi nem az utolsó csatlósai maradtunk volna Hitlernek, nem úgy állna a magyar nemzet sorsa, ahogy áll."

Tüdős S. Kinga emlékszik, hogy amikor arról faggatták Apor bárót, miért nem ment el Erdélyből, elfelhősödött a szeme, és csak annyit mondott: „Hát hol még ilyen kék az ég és zöld az erdő? És hogy lehet e népet itt hagyni?" Mások szerint ő az erős jellemű emberek között is kivétel. Meglett kora ellenére ma is saját kezével végzi, vezeti a mezőgazdasági munkát...

Ehhez a székely arisztokratához igyekszünk hát Altorjára. Hozzá és ahhoz a kastélyhoz, ahol egyik őse, báró Apor Péter megírta panaszos pamfletjét, a Metamorphosis Transylvaniae-t – a német világ előtti független Erdély emlékezetét. Úgy tetszik, háromszáz évnyi erdélyi történelem sem volt elegendő ahhoz, hogy az Aporokból kivesszen a hazaféltő felelősségérzet és a szilárd erkölcsi alapokon nyugvó értékrend.

Szín: beláthatatlanul nagy téeszudvar közepén háború előtti és utáni istállók, hivatali épületek kopott falanszterébe ágyazódik két oda nem illő kastély. Szomszédságukban a kertészlak, ahol Apor báró éldegél feleségével. Alkonyodik, néhány alkalmazott rendezgeti a fejőgépeket az üres istállókban.

Szereplők:
Báró Apor Csaba: szálfatermetű férfi, hófehér hajában korát meghazudtoló szürkés foltokkal. Élére vasalt szövetnadrág, rossz pulóver, narancssárga ing, fehér baseballsapka: sajátos kellékei a mezőgazdasági munkának, ahonnan éppen kiszakítottuk. Szomorkás, tartózkodó mosollyal beszél, szeme körül a mégis derű ráncaival; mozdulataiból, szavaiból semmihez sem hasonlítható elegancia árad.
Báróné: szívélyesen sürgölődik jöttünkre, de már nehezen jár, nehezen kommunikál.
A birtok alkalmazottai: engedelmesen követik Apor báró utasításait, aki nagygazdához méltó eréllyel és pontossággal vezényli őket.

– Nem, a bárói cím nem sokat; de az, hogy Apor, igen: kötelesség. Kötelez arra, hogy a nemzeted s az egyházad mellett állj ki. Próbáld segíteni! Élj a hited szerint, a vallásod szerint, és a nemzetet ne hagyd el! – tolja tarkójára sapkáját az idős báró, amikor azt kérdezzük tőle, mit jelent számára a bárói cím. Az istállók előtt állunk, erős szél fúj, éppen hozzák be a földekről a teheneknek való lucernát; s félbe kell szakítanunk a beszélgetést, mert a báró intézkedni kezd az alkalmazottakkal. Tehenek ballagnak elő az istállóból, fekete-fehér macskakölyök szalad hozzájuk, és a busa fejek kedvesen földig hajolnak, hogy a kis állat mindegyikükkel összepuszilkodhasson. Az istállók mögött hatalmas betonmedence ásítozik, több teherautó is elférne benne. Odabent Apor Csaba megmutatja a korszerű fejőgépeket, a jobb napokat is látott építmény sarkában kérődző borjakat, a hatalmas disznókat meg a malacokat; most éppen körülöttük sürgölődnek emberei.

– Meg kéne már hágatni azt a tehenet, nagyon kerülgeti a bika! – kiált oda egyiküknek, a férfi tisztelettudóan nyugtázza az utasítást.

Aki Kézdivásárhelyről indul a Tusnádfürdőre vezető mellékúton, nem kerülheti el a világ legnagyobb székely kapuját, Torja büszkeségét, amely a település bejáratánál tornyosul az országút fölé. A Torja-patak völgyében a táj kissé elsimul, medencévé szélesedik, hogy aztán a községet északnyugat felé elhagyva beérjünk a vad hegyek és a még vadabb szentélyek birodalmába. Ha hinni lehet a legendának, a többségében magyarok lakta falutól néhány kilométerre található Bálványosvár – amint neve is mutatja – a Székelyföld utolsó pogány magyarjainak volt menedékhelye. Akiknek főpapját ugyanúgy Opournak, azaz Apornak hívták, mint az Árpád-ház kihalásakor a bajor Ottó királyt idecsalogató és foglyul ejtő erdélyi vajdát, Apor Lászlót. Aki a koronát is megőrizte, míg vissza nem adta Károly Róbertnek. De Apor néven nevezték már a X. századi hadvezért is, aki a 955-ös augsburgi vereség után a Duna jobb partján, az ellenség torkában maradt, hogy védelmezze a bal partvidéken fekvő fejedelmi szállásterületeket, s aki a Bizáncot támadó magyar sereg vezéreként szemtanúja lehetett Botond vitéz buzogányos hőstettének. Ő lehet a nemzetség névadója, s a konok áldozatkészség nem véletlenül áradt szét az Aporokban. A XIII. században az egyik Opor II. Andrást kísérte a felemás sikerű szentföldi hadjáratba; Székely Mózessel, Erdély egyetlen székely fejedelmével egyetemben öt Apor esett el Brassónál

1603-ban. De hogy a család főnemesi rangra emelkedjék, és tekintélyes vagyonra tegyen szert, ahhoz már a Habsburgokra volt szükség. A família legnagyobb XX. századi hőse pedig kétségtelenül a mártír Apor Vilmos püspök, aki nem „csupán" az üldözött zsidóságot vette oltalmába a vészkorszakban, de önfeláldozóan védte a hozzá menekülő nőket is a Vörös Hadsereg részeg katonáitól. Édesapja, Apor Gábor főispán jelmondatának szellemében: „Felejtsük el önmagunkat másokért!" Amikor 1945 húsvétján megakadályozta a nemi erőszakot, és dulakodás közben meglőtték, haldokolva csak ennyit mondott: „Köszönöm a Jóistennek, hogy ilyen nagypénteket adott!"

Kétségtelenül van összhang az Aporok történetében.

„[...] az mennyin vagyunk grófok és bárók, hogy ha úgy viselnők az grófságot és báróságot, mint az régi magyarok viselték, egész Erdély elég nem volna, hogy titulusunknak megfelelhetnénk" – lamentál Apor Péter, a „hazája felfordult állapotján szánakodó igaz hazafia és gyükeres székely" 1736-ban.

„[...] én nem voltam politikus, nem voltam közéleti ember, csak szenvedő alanya voltam és vagyok két világháborúnak s két szörnyű eszmének: a fasizmusnak (nácizmus) és a kommunizmusnak (marxizmus), melyek végigsöpörtek nemzetemen és fél Európán, felforgatva szinte az egész világot" – ezt pedig Apor Csaba írta 2002-ben a Korunk című folyóiratban.

Sem egyikük, sem másikuk nem futamodott meg a megpróbáltatások elől.

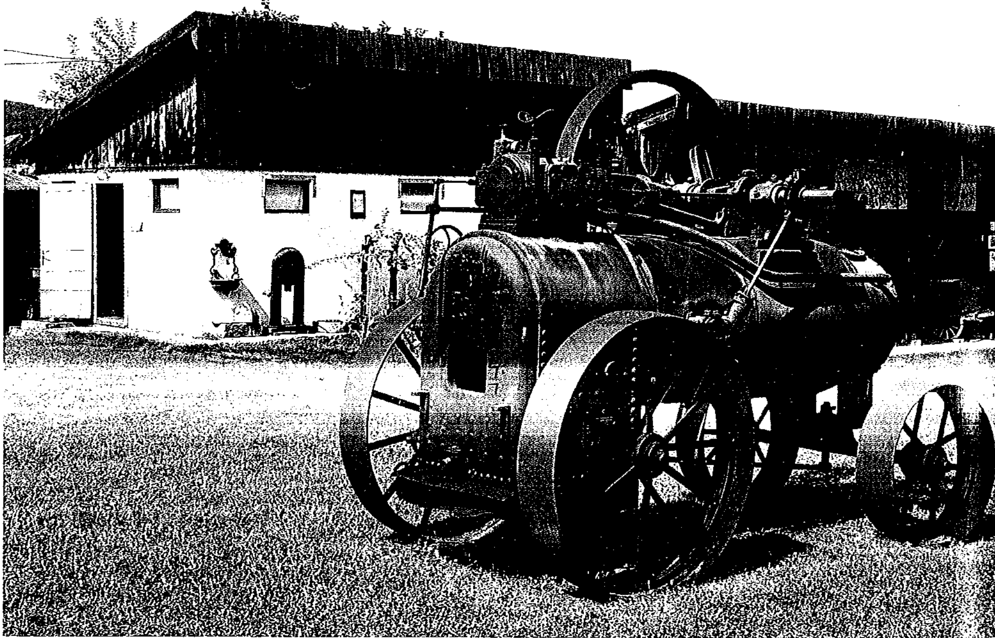
Kora este van, megy le a nap, erősödik a szél, amikor leparkolunk a magas kőkerítés előtt, s belépünk a résnyire nyitott kapun, amelyet szinte benőtt a fű. Az alig járt ösvény végén megtaláljuk a kastélyhoz tartozó egykori kertészlakot. A ház előtt, régi kőtöredékek, oszlopok között a báróné vágja elmerülten a bokrokat. Betessékel bennünket a félhomályba, amelyből lassan bontakozik ki Apor báróék otthona: a szebb napokat is látott szoba-konyhás lakhely, mely e szebb napokon azt hirdette, hogy az Aporoknál még a kertészek is urasan élnek. Az udvarról rögtön a repedezett falú konyhába lépünk, onnan jobbra nyílik a jókora belmagasságú, tágas és viszonylag világos lakószoba, amelyben félszeg bútorok szorulnak össze a maguk történelmi terheit hordozva. Szőrme a széken, viaszosvászon a kisasztalon, fölöttük családi festmény: egy ifjú és egy kislány négykezest játszanak a zongorán, csak a díszes kottatartó látszik a kép sarkában, arcuk

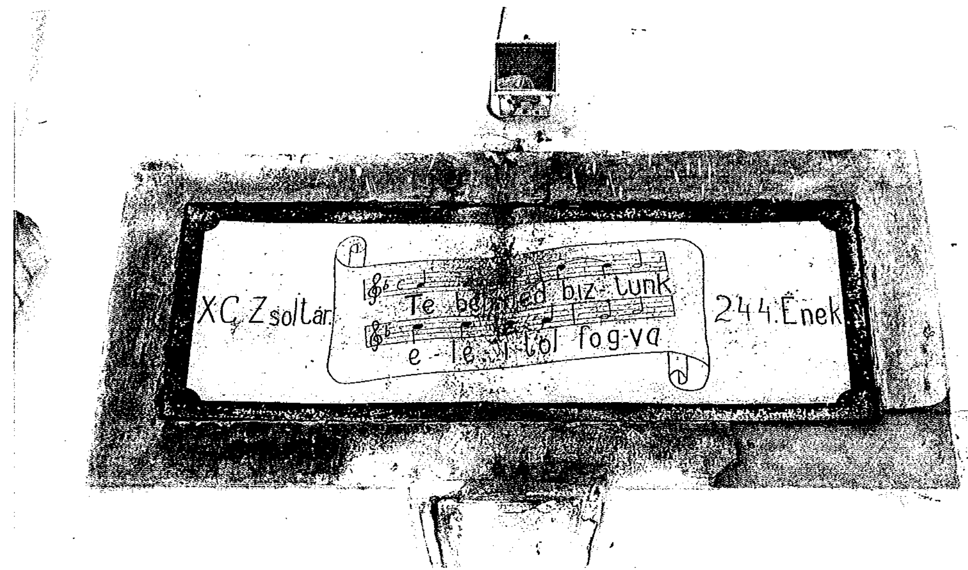
114. Székely udvarház Erdőfülén: a Ferenczy-Boda-kúria, 1997

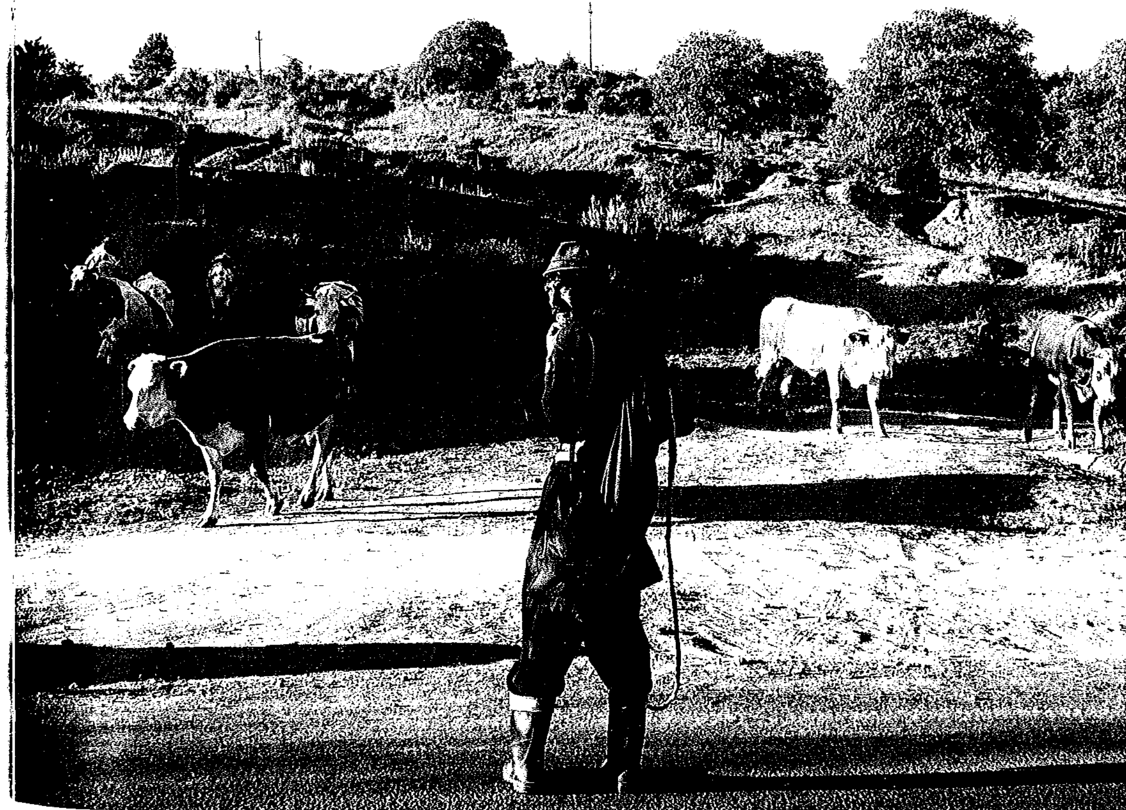
115. Az alsócsernátoni Damokos-kúriát a XIX. században építtették

116. Mezőgazdasági gépezet a hőskorból a kúria udvarán

117. Zsoltárrészlet a lisznyói református templom homlokzatán

118. Esti terelés Lisznyón – átrétegződő falusi társadalmak

119. A gazda szemléje az istállóban

120. Báró Apor Csaba az altorjai kastély előtt

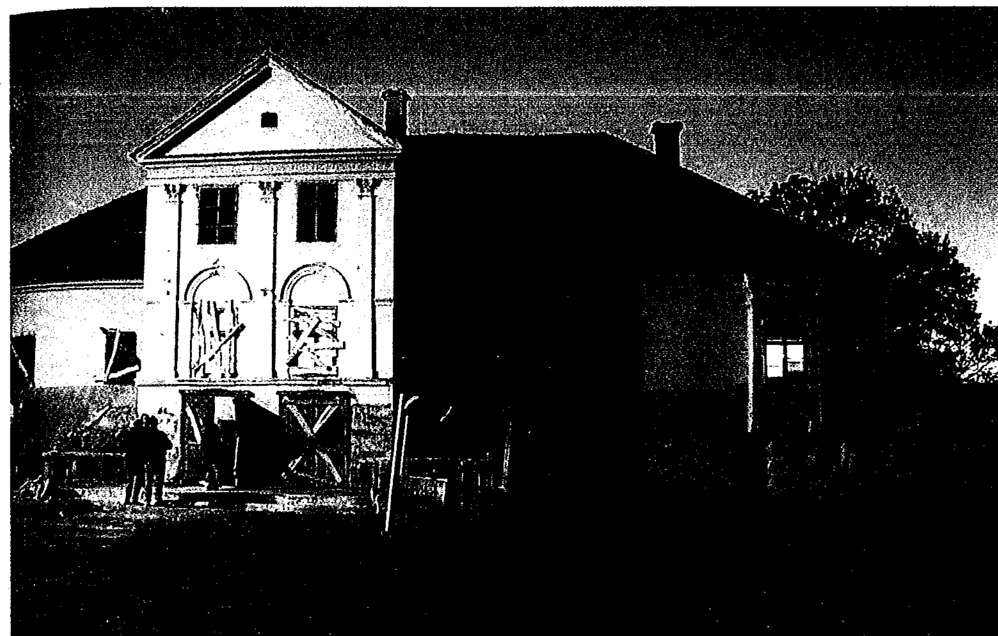

121. Az egykori gabonás épülete

122. A báró és Major Anita a „téeszesített" parkban

123. Reneszánsz nőalakok az Apor-ház termében

124. A kastély felújítás előtt...

125. ...és filmforgatás közben, javuló állapotban

126. A kastély falképei egyedülállók a Kárpát-medencében

127. Stukkóval díszített boltozat az Apor-kastélyban

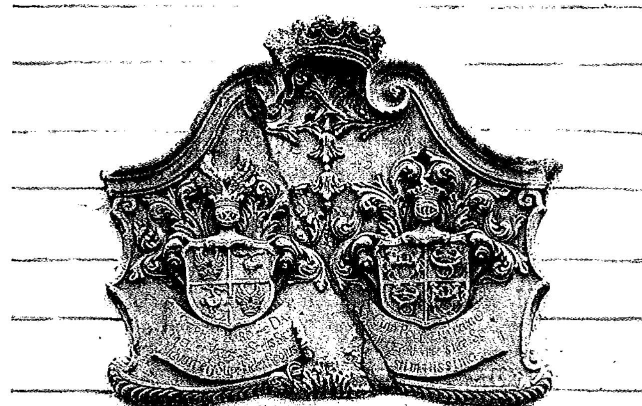

128–129. Részletek a falképekből

130. Reneszánsz motívumok a feltárt falfelületen

131. Családi címer
a vargyasi Daniel-kastély
homlokzatán

133. Erdővidék
egyik legszebb
úrilakát tatárok,
labancok dúlták

132. A szerző munka közben helyi vezetőjével a vargyasi kastélyparkban

134. Az épületben istentiszteletet is tartottak

135. A radnóti fejedelmi kastély kapuháza, 1968

136–137. Az épület 2002-ben és 2012-ben

138. A koronkai Toldalagi-kastély életveszélyes kapuján behajtani, belépni tilos

139. Marton László alkotása Budapest XII. kerületében

elmélyült és szégyenlősen távolságtartó. A sarokban álló ágy fölött a báró édesapjának, Apor Péternek a portréja, aki hivatásos katona volt, s 1940-től 1942-ig Háromszék vármegye főispánja; mellette a vértanú Apor Vilmos arcképe. Régi íróasztal a szemközti sarokban, felfeslett szőnyegek. Ebből a hídfőállásból igyekszik a báró visszahódítani mindazt, amit szorgosan elloptak tőle. Az idős asszony tétova mosollyal felelget kérdéseinkre, hívja telefonon férjét, aki éppen a földeken jár, a betakarítást és a hajtást felügyeli, mint mindig ilyentájt, ezért sem volt könnyű időpontot kicsikarni tőle a találkozásra.

– Tessék parancsolni beülni! – mondja Apor úr, ez a még mindig energikus férfiú, és előzékenyen kinyitja rozoga sárga Daciájának ajtaját. Végigdöcögünk a gazdasági épületek között kanyargó földúton: a „kastélyparkban" a szocializmus falanszterének megszokott romvilága fogad, de ide is be-beékelődnek a régi nemesi gazdaság maradványai. Betonhodályok, hizlaldák és istállók, silók, roskadozó vagy valamivel jobb állapotú építmények állnak a kert helyén, e néma, szinte néptelen telepen. Apor Péter ugyancsak átgondolná, amit a Metamorphosis Transylvaniae-ben írt, ha ezt meglátná. Az a metamorfózis szinte semmi nem volt ehhez képest. Ügyefogyottan, félve mozog itt az ember, mintha a falak között kísértene a romániai téeszkommunizmus. A sok múlt nélküli ócskaság között Erdély-szerte ott lebeg gyökereitől elszakítva egy-egy úrilak. A legbrutálisabban talán éppen Apor Csabánál és Mikes Borbálánál tapasztalható meg ez a jelenség, ahol kiforgatták a főnemesi ízlés minden térszeletét, hogy paródiái legyenek önmaguknak – s elvegyék a kedvét a visszatelepülőnek.

Barangolunk az L alakú istállók között, vörös csillag ékeskedik az egyik téesziroda homlokzatán, közvetlenül az Apor-kastély mellett.

– Hogyhogy megvan még?

– Történelem – legyint Apor báró. – Az épület másik felén meg kereszt van. Vajdahunyad várában is meghagyták a török írást, egy kútásásra szorított fogolyét, akinek hazudtak, mert megígérték, ha kész a kút, hazaengedik. Én is ott hagytam a csillagot. De nem hiszem, hogy már uralomra jöjjenek.

„A múlt kiesett hatalmunkból, a jövőnek azonban urai vagyunk. Ezért nem akarok keseregni a múlton..." – szögezi le Korunk-beli írásának elején Apor Csaba.

Pedig lenne min keseregniük az Aporoknak is. Csaba báró abban az esztendőben, 1921-ben született, amikor a romániai földreform keretében tíz százalék körülire csökkentették birtokvagyonukat.

Az értékesebb torjai területeket az emberbarátság nevében vették el: a családot megfenyegették, vagy eladják azokat a Román Vöröskeresztnek, vagy másnap kiebrudalják őket az országból. A fiatalembert is végigkísérte ez a gondoskodó figyelem iskolás évei alatt: 1940-ben, nem éppen szerencsés időszakban érettségizett Brassóban, a második bécsi döntés már lógott a levegőben: három összevont magyar felekezeti főgimnázium hatvan diákjából tízen mentek csak át.

– A rendszerváltáskor ön nem várta meg, hogy megszülessenek a restitúciós törvények, és maga vette kézbe a családi birtokok ügyét...

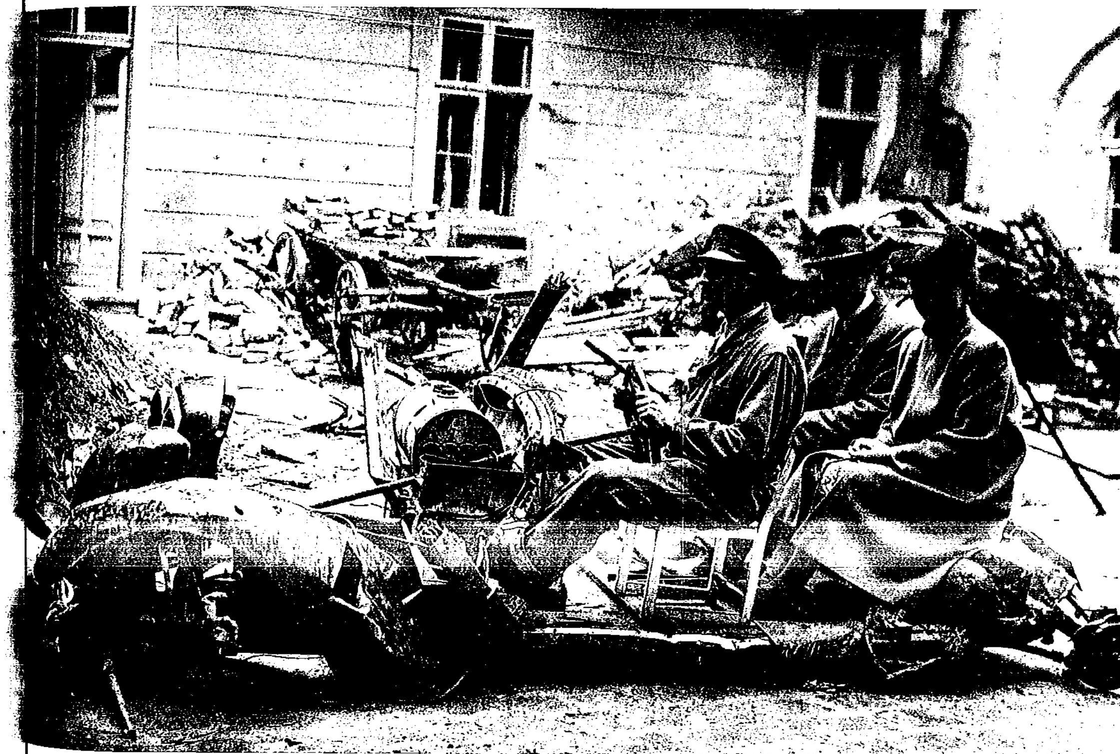
– Ami az apámé s az anyámé volt, azt rögtön igyekeztem elfoglalni – mondja Apor Csaba. – A területünkön lévő belsőségeket mind megvettük az árveréseken. Szerencsém volt, mert került egy arab, akivel társultunk, ő biztosította a kezdőtőkét. Amikor nekiláttunk 1994-ben, konjunktúra volt, menegetett a dolog. Három évig együtt dolgoztunk, míg megvettük az összes épületet, aztán elkezdett az arab okoskodni, hogy ez se jó, az se jó, kevesellte a keresetet. Kezdett elromlani a helyzet, akkor elváltunk, kifizettem őt. Azt mondta, ha tömbházat vesz, jobban jár, mert abban több pénz van. Ezeket a régi épületeket még édesapám építtette – mutatja büszkén az idős báró a kertészlak közelében emelt istállókat, amint kilépünk a hajdani téeszbirodalom „bűvköréből".

– A kastélyt is visszavásárolta?

– Hogyne – nevet Apor úr. – A kastélyt elfelejtették államosítani, így örökösödési jogon apám gazdasági épületeivel együtt visszakaptam. Azt nem kellett visszavásárolni. Amikor elmúlt a kommunizmus, hazajöttem ide. A kastélyban korábban téesziroda volt, cigány lakás, mindenféle. Azt mondtam: kérem, nekem nincs máshol laknom. Beköltöztem, s akkor azt kérdezték: van-e földje? Elővettem a háború előtti telekkönyvet, megmutattam, s az altorjaiak inkább örültek, hogy visszatértem, így nem volt baj. Ami a miénk volt, azt megkaptuk. Erdőt, mezőt, azzal nincs baj. Brassói házunkat viszont még ma is pereljük, s az ottani erdő felét most nyertük meg. De furcsa dolgot csináltak a Maros mentén: kétszáz hektár erdőt rendesen visszakaptunk. Aztán a prefektus kérte ennek felülvizsgálatát. Addig áll a visszaszolgáltatás. Az a szerencse, hogy a Székelyföldön lakunk, és itt már visszamértek a területekből. Itt nincs gond a falusiakkal, a román vidéken viszont szítják őket. Itt a törvényt kilencven százalékban végre lehet hajtani, Brassóban már nem lehet. Katasztrofális. De Maros megye a legrosszabb: Marosvécstől Kutyfalváig senki

a földet rendesen vissza nem kapta. Csak azt nézték, valaki magyar volt-e. A magyar földeket odaadták az idegeneknek. Nem elég, ha valahol magyar alprefektus van: a törvényeket kell kiharcolni!

„Elindultam hazafelé Debrecenből – akkor még határ nem volt Nagyváradnál –, felültem a sárga, dízelmotoros gyorsra, s Brassón keresztül 1945. január 16-án megérkeztem Torjára – írja Apor Csaba idézett cikkében. – Ezen az úton tapasztaltam meg, milyen nagy jelentősége volt annak, hogy a román nemzet és vezetői, élén a királlyal, augusztus 23-án szembefordultak Hitlerékkel, és bátran átálltak a szövetségesek oldalára. Váradtól Brassóig Tövisen keresztül jöttem, és sehol nem lehetett látni romokat, lerombolt házakat, felrobbantott hidakat, mint Magyarországon. Brassóban szinte béke-időhöz hasonló élet folyt, ezzel szemben Magyarország romokban hevert. A román hadsereg tábornokai nem hódoltak be a németeknek s a csodafegyverek meséinek, hanem nemzetük érdekeit nézve egységesen a királyuk mellé álltak augusztus 23-án."

Életkép a romos budai Várban, 1945. Romániának volt ütemérzéke

Amikor Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz, majd a Don-kanyarban elvérzett a 2. magyar hadsereg, s lassan visszájára fordult a háború, aztán az orosz haderő is megindult nyugat felé, az ifjú Apor Csaba a kolozsvári mezőgazdasági főiskolára járt. 1944 márciusáig ott nem volt „náci hangulat", hiszen az erdélyi lélek kevésbé hajlik a jobb- vagy baloldali szélsőségekre – ha valami, ez a vérébe ivódott a történelem során. Ám a báró szerint 1944. március 19-én a magyarság elveszítette a függetlenségét, pedig e dátumnak másféle fordulópontként kellett volna beíródnia a történelemkönyvekbe: az átállás napjaként. És bár háborúba lépni mindenképpen tévedés volt, és Észak-Erdély visszacsatolását sem így képzelték el kiötlői, azért elkerülhető lett volna Budapest véres ostroma, de talán még a doni összeomlás is, ha időben a jó oldalra kerülünk. Így azonban „elveszítettünk mindent, ami érték volt számunkra: szabadságot, jogrendet, hazát". Apor Csabát is behívták 1944-ben, de nem vitte rá a lelkiismeret, hogy letegye Szálasira az esküt. A magyar ellenállási mozgalomtól szerzett információi alapján eljutott ahhoz a vámosmikolai egyetemi zászlóaljhoz, amely már az oroszokkal kereste a kapcsolatot, az ő előrenyomulásukat segítette.

– Borzasztó kíváncsi vagyok, mi van most Oroszországban – mondja Apor Csaba töprengő arccal. Megtorpanunk egy hatalmas gabonasiló előtt, amely rakétakilövő állomásra emlékeztet.

– Miből táplálkozik az ön oroszok iránti rokonszenve?

– Nagy nép, csak borzasztóan hagyja magát, csoda volt, amennyit eltűrtek. Elég csak Szolzsenyicint olvasni. Egész máshogy állnánk most, ha a románok előtt három nappal kiugrottunk volna a világháborúból.

„Egyszer egy ebédnél beszélgettünk hárman: Teleki Géza (Teleki Pál fia), Zichy Vladimir és jómagam. Egyszer csak megszólal egy cvikkeres úr – utólag tudtam meg, hogy Nagy Imre volt –, aki hangosan mondotta: »Úgy látszik, hogy Magyarországon semmit se lehet tenni grófok és bárók nélkül, hiszen már itten is itt vannak.« Elengedtük a fülünk mellett a megjegyzését. Ez január első napjaiban történt, 1945-ben."

Hogy nem ugrottunk ki a románok előtt három nappal, annak részben az is a következménye lett, hogy Apor Csaba édesapját kétszer letartóztatták a háború után, kiutasították Romániából, el is vitték a magyar határra, de mivel Apor Péter ragaszkodott a maradáshoz, Magyarország nem fogadta be. A háborús bűnök vádját

is ejteni kellett vele szemben, csakúgy mint fiával szemben, mivel feddhetetlenek voltak. Akkor következett 1949. március 3-a, a „címerek golgotája". Az a húshagyókeddi hajnal, amikor az erdélyi és ó-romániai nemeseket – más „egészségtelen származású" elemekkel együtt – fegyveres különítmények verték fel álmukból, teherautóra lökdösték, majd a gyűjtőhelyekről a kijelölt kitelepítési központokba vitték őket. Többek között Sepsiszentgyörgyre, Marosvásárhelyre, Kolozsvárra vagy Balázsfalvára. Akit rokonai, barátai befogadtak, élelemmel elláttak, annak volt esélye a túlélésre, akit nem a Duna-deltába vittek munkatáborba, annak is. Csaknem háromezer család személyi dokumentumaiba pecsételték be a D. O. betűket, a domiciliu obligatoriu („kényszerlakhely") rövidítését. Rendszeresen raportra kellett menniük az illetékes rendőrkapitányságra, csak megvetett fizikai munkát végezhettek, a titkosrendőrség megfigyelte, hajszolta őket, gyerekeik nem tanulhattak tovább. Kastélyukból dohos pincébe, embernek nem való odúba költöztek, a Delta-lakók családostul istállóba – a hajdani erdélyi elitből a kommunista Románia megbélyegzett DO-rendje lett. De nem csupán a megsemmisülés kasztja: pozitív következményként felébresztette a társadalom együttérzését és segítőkészségét is, s akaratlanul összekovácsoló erővé vált.

Apor Csabát azzal vádolták meg, hogy akadályozta a kollektív gazdaságok létrehozását – mehetett hát Altorjáról Sepsiszentgyörgyre, majd a Fehér megyei Balázsfalvára. Mezőgazdasági szakemberként azonban nélkülözhetetlenné tette magát. Apor bárót ugyanis mindig oda helyezték, ahol egy gazdaság gyengén teljesített. Így fordult meg Bethlenszentmiklóson, a zsidvei gazdaságban, így mentette meg többek között a kerelőszentpáli tehenészetet a tervgazdálkodás dilettantizmusától, s végül így vonult nyugdíjba Radnót mezőgazdasági vállalatától. Hogy egész dolgos életét „néptulajdonba vont" főúri kastélyok árnyékában töltse.

– Hogyan lehetett túlélni egy magyar főnemesnek Balázsfalván, ahol a legtöbb magyar- és nemesellenes mozgalom szerveződött Trianon előtt, és amelynek tájéka ma sem éppen kecsegtető a magyarok számára?

– Segítettek az erdélyi román görögkatolikusok. Hivatalosan félre voltak állítva, de a román sohasem hajtja végre a törvényeket úgy, ahogy írva vannak. Nemcsak kiskaput hagy, de mintha mindenki mindenkinek rokona volna, nagy az összetartás közöttük. Balázsfalván a római katolikus pap tartott misét a görögkatolikusoknak

a római katolikus templomban. Márton Áron igazán segítette a görögkatolikus papokat, még pénzzel is. Ebben a közösségben éltem, amelyben felekezeti alapon volt összetartás. Van egy jó román közmondás: A kutyák, amikor a sintér viszi őket, nem verekednek a ketrecben.

„Állami gazdaságnál dolgoztam 1950-től 1985-ig, nyugdíjba vonulásomig. Ez a harmincöt év nem volt könnyű. Volt sok nehézségem, lehet, többet kellett dolgoznom, mint másnak, de szakmámban dolgoztam, amit szerettem, és a mai napig szeretek. Ez alatt a harmincöt év alatt láttam azt, hogy milyen nagy tévedés az emberiség számára a marxizmus, az irányított és központosított tervgazdálkodás, ami az emberi természettel ellenkezik. Csak egy példát hozok fel: a mezőgazdaságnak egyik legnehezebb ágazata az állattenyésztés, főleg a tejtermelés. Igazán minden tudásomat befektettem, mikor az állattenyésztési részlegen dolgoztam, de voltak eredményeim is: 500 fejőstehénnel 12 literes istállóátlagot értem el, de rettenetesen sok munkával és nagy önköltséggel. 1989 után vásároltam 120 darab üszőt egy állami gazdaságtól, és ezekkel az üszőkkel – mikor tehenek lettek – könnyen elértem a 17 literes istállóátlagot, s a tejtermelés jövedelmező volt. Hiába, az önérdekeltséget nem lehet semmiféle beszéddel és tervvel helyettesíteni."

Báró Apor Csaba 1991-ben költözött vissza Altorjára. Már 1963-ban elhagyhatta balázsfalvi kényszerlakhelyét, és marosvásárhelyi lakótelepi lakásba költözött. Nem sok időt vesztegetett el nyugdíjasként. Amint visszaszerzett birtokokat és épületeket, belevágott abba, amihez a legjobban értett: gazdálkodni kezdett ősei földjein. Ám ezzel vége szakadt a „sikertörténetnek".

– Milyen tervekkel tért vissza Altorjára, s azokból mit sikerült megvalósítania?

– Amit lehet, azt szerezzek vissza, ez volt az egyik terv, ez sikerült. S gyökeret verni, megkapaszkodni – feleli Apor báró.

– Olyan gazdálkodást képzelt el, amilyet most működtet?

– Kicsivel jobbat. De most jó kilátások vannak, szép termés mutatkozik. Csak mindig az ár, az ár, az ár. Igyekszünk, de borzasztó nehéz, kezd reménytelen lenni – mondja az idős főnemes, és szálfatartása kissé meglazul, háta meggörnyed. – Itt vannak a fejőstehenek, van erdőrészünk, van egy pár disznónk. A gond az, hogy nagyon alacsony áron veszik át a tejet, ezt nem szabad csinálni. Egyik fiam mezőgazdasági főiskolát végzett, ő is azt mondja, így nem érdemes. Folytatni fogja, de másképp.

– Uniós biogazdálkodásban nem érdemes gondolkodni?

– Nincs, aki megvegye a termést. Ezeket a teheneket is igazán csak a trágyáért tartom, a tejért nem érdemes...

Elszorult a szívünk, amikor a kertészlakba léptünk, de Apor Csabával beszélgetni talán még elszomorítóbb.

– Az embert viszi a munka, nem az a baj – de mikor kezd valami reménytelen lenni... Nekem a reményem veszett el – már zihálva s egyre nehezebben beszél a báró. – Nem tudjuk kivédeni a három frontot: a Felvidéket, a Délvidéket, Erdélyt. Ha nem bukna meg az európai ügy, akkor talán. Nagyon szép, hogy Magyarország segíteni fog a határon túliaknak, de azt meg kell szervezni. A falusi gazdaság sincs megszervezve, ez a fő gond. A lényeg az volna, hogy a családok gazdaságilag megerősödjenek. A fiataloknak nincs hová menniük.

Apor Csaba szerint ott rontotta el a régió, hogy mielőtt belépett volna az unióba, nem szabályozta és biztosította majdani versenyképességét a nyugati piacokon. A gazdálkodók magukra maradtak, méghozzá olyan drámai időszakban, amikor a gazdasági egyensúly amúgy is felborult. Ráadásul Románia mezőgazdasága legalább ötven évvel van elmaradva Magyarországétól, s Magyarország is még legalább ötven évvel a fejlett országoktól.

– Családjában hogyan őrződtek meg az Aporok hagyományai?

– A gyerekek jól voltak nevelve, megállják a helyüket. Katolikus iskolába jártam én is, katolikus nevelést kaptam. Az alapelv: keresztény erkölcs alapján élni és dolgozni. De nagyon nehéz... – mondja már-már refrénszerűen Apor báró. – Fiam Pesten dolgozik, Marosvásárhelyen van vállalata, lányom Vásárhelyen él, másik fiam Svédországban, gyakran jön haza. Fejjel a falnak nem megyünk, de...

– Fia el tudja képzelni itt, Altorján az életét?

– Azt hiszem, igen. A leánya ide ment férjhez, s ők is itt akarnak maradni.

– Ekkora birtokot, ennyi épületet fenntartani nagy anyagi teher lehet...

– Igen, de ha nem vettem volna meg az épületeket, a föld is elment volna!

– Milyen visszaszolgáltatási perük folyik még?

– Van a családnak egy budai háza. Az a hivatkozási alap, hogy az örökhagyónak nem volt a tulajdonában, ami nem felel meg a valóságnak: Apor Vilmos bácsi 1944 júliusában megírta a végrendeletét, amely tartalmazta ezt az ingatlant is. A házat a nyilasok vették el

Apor Gábortól, amikor Szálasi halálra ítélte mint magyar szentszéki követet, mivel nem tette le az esküt az október 15-e után hatalomra jutott kormányra. Apor Gábornak ezen a házon kívül Magyarországon nem volt semmi vagyona. Jön a pereskedés. De persze gondok vannak a Maros menti területekkel is.

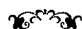
– 2002-es cikkében a teljes kárpótlás mellett foglalt állást. Hogy látja: sikerült ez a folyamat? Egyáltalán: vissza lehet-e térni egy ősi nemesi birtokra azt az életmódot folytatva, amely megszakadt a kommunizmus idején?

– A restitutio in integrum, amelyet szerény véleményem szerint meg kellett volna csinálni, nem történt meg. Nagyon függünk a világpolitikától, s ez a vidék rossz helyen fekszik. A lengyeleknek könnyebb: följebb vannak, egy tömbben, mind katolikusok, szaporodnak. Nem látja az ember a jövő biztonságát.

„Jövőnket és utódaink jövőjét itt kell biztosítanunk. Ezt a jövőt itt kell megalapozni, ahol születtünk, és élni szeretünk. Ehhez elsősorban a gazdasági alapot kell megteremtenünk. Nem adhatunk fel semmit, ami jogos tulajdonunk volt, mert ez saját életünknek alapja. Követeljük az elvett ingatlanokat, mert ezek kellenek a mindennapi élethez" – zárja írását Apor Csaba.

Most pedig, amikor megtorpanunk az altorjai Apor-kastély előtt, csöndes szavai visszhangoznak bennünk:

– Nem kellene elfogadni halálos ítéletünket.

Nehéz megmondani, melyik az a kastély a Kárpát-medencében, amelyik a legerőteljesebben késztet arra, hogy újragondoljuk történelmi ismereteinket. Mondhatnánk, hogy az alvinci Martinuzzi-kastély, Fráter György barát meggyilkolásának helyszíne, mely örök viszonyítási pont Dél-Erdélyben, a Maros partján. Minden évben kisebbek és kisebbek lesznek a falai, a díszesen faragott ablakkeretek már szinte a levegőben lebegnek, mert elfogy körülöttük a kő. Ez volt az első olyan kastély, amelyiknek termeiben lovakat láttunk legelészni. De megemlíthetjük a malomvízi Kendeffy-kastélyt is a Jókai- és Verne-regényekbe illő Hátszegi-medencében: méltó volt arra, hogy a Retyezát rengetegeiben vadászó Rudolf trónörökös megszálljon benne. Amikor legutóbb ott jártunk, az épület fölső szintje úgy nézett ki, mint egy óceánjáró gőzös távoli sziluettje, mert csupán a kémények meredtek

A malomvízi Kendeffy-kastély romjai

ki a falakból. Itt tanultuk meg, hogy az ingatagnak tűnő kémények képesek szinte mindent túlélni és minden rom fölé magasodni. A malomvízi kastély pincéjében barangolva nemcsak halálfélelmünk volt a düledező falak miatt, de felfedezőnek is érezhettük magunkat, amikor a boltívekbe építve feliratos római kövekre akadtunk.

Ha az épületek haldoklását megzavaró ember fölhúzza magát azokra a szintekre is, amelyekre lépcső már nem vezet, az érintésekre megelevenedik a sorsára hagyott lak. A képzelet körbetapogatja a hatalmas termeket, ahol egykor pompás vacsorákat, bálokat rendeztek, és most öles tetőgerendák szakadnak be; vagy a márványpadlójú toronyszobákat, ahonnan nemcsak a pompa és a lélek költözött ki, de az ablakok helyén tátongó lyukon zúdul be hó és eső is. Ezek az erdélyi „kőkertek" alkalmasak romantikus víziók felidézésére, amelyekről Biró József ír Erdélyi kastélyok című munkájában: „Mi mindent látnánk, ha megelevenedhetne előttünk Erdély várainak s úrlakjainak élete!... Vérfolyam hömpölyögne el előttünk, ostromok ezrei, ágyúfüst, haldoklók jajgatása, égig csapó lángok, üszök, könnyek, gyász s megdöbbentenének a nagy történelmi tragédiák. Látnánk az ámuló Fráter Györgyöt, amint imája közben döfik le Castaldo orgyilkosai alvinci hálószobájában; hallanánk a hörgő Bánffy Dénest, térdepelve éjjel Bethlen várában s várva a hóhér harmadik, halálos csapását, míg a felvonóhíd előtt hasztalan kiált bebocsátásért a fehérkendős hírnök..."

Mielőtt most felkerekedtünk volna, azt gondoltuk, láttuk már a legijesztőbb kastélycsontvázakat, és nincs olyan omladék, amely újat tudna mutatni.

Tévedtünk.

Az első nemesember, aki a közhelyek újragondolására ösztökélt bennünket, bizonyosan Mara Ernő volt, a fehérvízi udvarház és birtok ura, aki már a 2000-es évek elején visszatelepült Magyarországról, hogy amitől megfosztották családját, azt ismét virágba borítsa. Almavirágba elsősorban, mert hatalmas területeken nevelt almáskerteket, miközben a hátszegi Fehérvíz színromán lakossága visszahelyezte jogaiba mint egykori földesurat. Egyike volt a kevés lelkesítő példáknak a haldokló magyarságú Dél-Erdélyben.

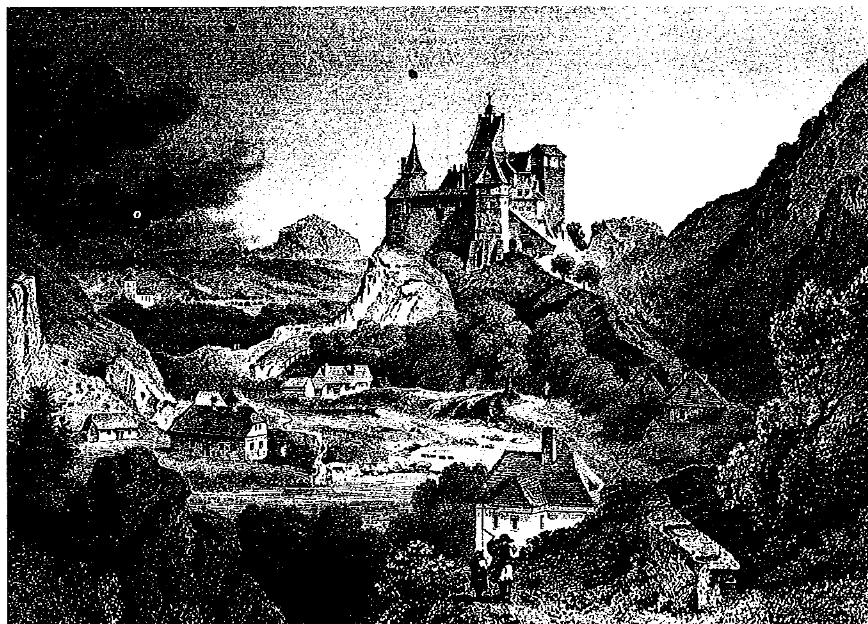
A rendszerváltás óta szerencsésen megnőtt a nemesi visszaköltözők, a „honfoglalók" száma, de elsősorban a tömbmagyar Székelyföldön. Ám miért is lenne honfoglalás az elvett javak visszaszerzése? Sajnos megint a történelem túszainak kell keresniük a politikailag korrekt kifejezést...

Tény, hogy egyre jobban elmérgesedik a romániai restitúció ügye. Bár az uniós jogrend látszatára ügyelő, formálisan nagyon is igyekvő törvények rendezik a kommunizmus áldozatainak elkobzott javaival kapcsolatos kérdéseket, a valóságban kastélyok, udvarházak százai pusztulnak el csupán azért, mert tulajdonjogi viszonyaik rendezetlenek – jól látható ez Fugadtól a Kárpát-kanyarig, de a Partiumtól Máramarosig is. Az erdélyi főnemeseket egybegyűjtő Castellum Alapítvány adatai szerint az államosításkor körülbelül 1500 nemesi hajlékot, ötvenezer hektár mezőgazdasági területet és sok százezer hektár erdőt vettek el az erdélyi nemességtől. (És akkor még nem említettük a nyilván jóval tetemesebb 1921-es „rendezést".) Ma is több száz épület várja a hasznosítást, sok a végóráit éli. A kegyelmi állapot az lenne, ha jó kézbe jutva megfelelő feladatkört kapnának ezek a kastélyok, nem pedig a hajléktalanok meg a denevérek tanyájaként, netán építőanyag-bányaként vegetálnának. Ám amíg nem tisztázottak a tulajdonviszonyok, senki nem kockáztat felújítási költségeket. A megszorult vagy más élettervet építő családok el sem tudják adni kastélyukat, amely a jogi senki földjén állagmegóvást sem kap. És jól tudjuk: ha meglazul egy cserép, rövid idő elég ahhoz, hogy több száz éve álló épületek porrá váljanak.

„De nem csak a pénz hiányzik. Van bizonyos érdektelenség is azzal az örökséggel szemben, amely a szó szoros értelmében nem román eredetű. Még mindig létezik egyfajta kirekesztő és közönyös magatartás az olyan épületekkel szemben, amelyek azokra az időkre emlékeztetnek, amikor az erdélyi elit nagy része nem román származású volt. Ha majd a román állam úgy dönt, hogy pénzt áldoz az olyan magyar családok, mint a Bethlen, a Bánffy vagy a Mikó egykori lakóépületeinek restaurálására, egyúttal jelentős csapást is mér egy csökött nacionalista mentalitásra" – idézi Cătălin Bogdan önkritikus szavait Jaap Scholten.

A kastélyok kapcsán tehát nem csupán az a kérdés, hogy milyen bírósági hercehurcán kellett és kell végigmenniük a történelmi családok tagjainak, ha ismét birtokon belül akarnak kerülni – természetesen ez az erkölcsi és jogi alapkérdés –, hanem az is, hogy ki védi meg a veszélyeztetett épületeket, azaz a magyarság (és az európaiság) kultúrkincseit. Vagyis hogy miképpen születhetnének újjá – Románia nagyobb dicsőségére is. Hiszen például a Nagy Lajos királyunk engedélyével épített törcsvári kastély és a hozzá kapcsolódó Drakula-mitológia jelentős bevételt hoz a balkáni ország konyhájára a horrorturizmussal meg a történelemhamisításra alapozott nemzetközi hírveréssel. Csak a sznobok nem látják be, hogy ez a kitüntetett figyelem az épület hosszú távú védelmét is garantálja. Persze ugyanezt nehéz lenne elérni mondjuk a bethlenszentmiklósi vagy a kerelőszentpáli kastéllyal, legalábbis román szemszögből. Meglehet, magyar szemszögből is...

Nem új keletű ez a probléma, nem írható kizárólag a nacionalista kommunizmus számlájára, hiszen Biró József is panaszkodott a két világháború között, aki szerint mindig is a műemlékvédelem és -kutatás legelhanyagoltabb mostohagyermekei voltak a kastélyok. Ezekkel az épületekkel „gazdáikon kívül senki sem törődik, távoli falvakban, a közlekedés számára sokszor szinte megközelíthetetlenül vannak elrejtve százados parkok mélyén. A kutatónak vendégnek kell lennie; a kastélyok lakóinak zárkózottsága néha csak bonyodalmas társadalmi összeköttetések útján enged fel, s mi nagyobb nehézség: a kastély lakatlan, magtár vagy lomtár, vagy éppen erdőhivatal s járásbíróság, ahol a történész urat ugyancsak sanda szemmel méregetik." Biró hozzáteszi ehhez, hogy egy kastély fenntartása önmagában roppant teher, mi több: fényűzés. És hogy az épület történetének megfejtéséhez szükséges dokumentumok

A törcsvári „Drakula-kastély" Ludwig Rohbock metszetén

több levéltárban vannak szétszórva „lóugrásszerűen", vagy az inasok tüzelték el mint limlomot régi zord teleken. Épp ezért a magyar kastélyok döntő többségének sem monográfiája, sem alaprajza, sem hiteles méretei – azaz tele vannak soha meg nem fejthető rejtéllyel. Ez pedig rendkívül megnehezíti és megdrágítja az amúgy sem rózsás körülmények között zajló erdélyi műemlékvédelem lehetőségeit, hiszen a kutatásra, tervezésre fordítandó költség sokszor eléri a felújításét.

Ha így látta Biró József, akkor mit szóljunk mi a XXI. században, olyan ötven esztendő után, amely gondosan elpusztította azt a keveset is, amit a fázós inasok meghagytak? Meg az orosz katonák meg a fosztogatásban élen járó uradalmi cselédek meg a rekvirálók meg a műkincstolvajok – és persze a rákényszerült nemesi családok.

Nem csoda, ha nincs ma nagy vonzerejük az erdélyi kastélyoknak az amúgy is haldokló ingatlanpiacon, ahol ritkán jöhet szóba másfél millió eurós eladási ár. Szerencsésebb esetben megyei működtetésű alkotótábor lel otthonra az úrilakban, mint például a hetvenes évektől a közelmúltig a gyergyószárhegyi Lázár-kastélyban. Másutt szállót rendeznek be a megvásárolt ingatlanban, mint a marosugrai Haller-kastélyban – ami legalább időszakos védettséget jelent, de nem ez az általános.

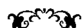
Magyarországon látványos eredményeket ér el a 19 műemlékegyüttest felügyelő Nemzeti Kastélyprogram: példa erre az edelényi L'Huillier–Coburg- vagy a dégi Festetics-ház. És egyre jobban emlékeztet régi önmagára a „világ egyik kulturális-szellemi központjává" avatandó fertődi Esterházy-birodalom is. Csakhogy hazánkban a jó állapotú kastélyok is csupán „albérlőként" tudják elviselni egykori tulajdonosaikat, hiszen a felemás honi kárpótlás során senki sem kapott vissza semmilyen elkobzott építményt. A trianoni határok között ma is nagyjából háromszáz nemesi hajlék várja a megváltást, azt a víziót és funkciót, amely megmentené a további romlástól. Négy-ötmillió forintostól sok százmilliós nagyságrendűig akad eladó portéka a piacon; ám a műemléki védettség és a vele járó költségek nem segítik értékesítésüket. A hazai kastélyszállókból túlkínálat mutatkozik: sok kihasználatlanul, komoly műemlékvédelmi befektetések felemésztésével, hajmeresztő fenntartási költséggel morzsolja tulajdonosuk vagy bérlőjük vagyonát. A befektetők nem tülekedtek azokért a konstrukciókért sem, amikor ötven–kilencven évre szóló használati jogot nyerhettek el a felújításért cserébe.

Erdélyben a restitúciós időhúzás jelenti az egyik legnagyobb veszélyt a műemlék épületek számára. A „sajátos" visszaszolgáltatási stratégia miatt akár visszakapja valaki a kastélyát, akár nem, mivel elegendő birtok nem jár hozzá, úgysem lesz képes hosszú ideig fenntartani. Ugyanez vonatkozik a történelmi egyházak elkobzott javaira is: a nagyenyedi Bethlen-kollégium hiába igényelte vissza iskolafenntartó erdeit, a román jogalkalmazás szétválasztja az egyházat és a kollégiumot, így bújva ki kötelezettségei alól. És ebbe a kalodába kényszerítik a sepsiszentgyörgyi Mikó-kollégiumot is, hiszen a református egyházat nem akarják elfogadni jogutódként. Általában a jogfolytonosságba kötnek bele a román hatóságok, ezzel évekig el tudják odázni az EU-konform döntést.

Diplomáciai forrásaink megerősítik, hogy a magyar állam – részben a színfalak mögött – ringbe szállt, hogy támogassa erdélyi társadalmi szervezetek és egyházak restitúcióját, de nem jogi, hanem politikai értelemben képviseli ezeket az ügyeket. Többek között a gyulafehérvári Batthyaneumét, amelyet gróf Batthyány Ignác erdélyi római katolikus püspök alapított; a nagyváradi premontrei apátság vagyonáét, a temesvári Magyar Házét... De a felsőbb szintű tárgyalásokban megjelennek múzeumok, egyetemek, képzőművészeti, levéltári, biológiai gyűjtemények problémái is. Forrásunk

elismeri, hogy elindult a restitúciós folyamat Romániában, négy-öt éve látszik a fejlődés a politikában, de vannak még igen bajos esetek, mint például a Maros megyei arisztokrata birtokok, amelyeket elvi alapon nem kívánnak visszaadni a „nemzetellenes" magyar főnemeseknek. A nagyváradi püspöki kastélyt pedig visszaadták ugyan, de az állami múzeum egy része még benne van, ami vitákat gerjeszt a kivonulásról, illetve az alkalmazottak bérének kifizetéséről.

Apor Csaba is csak hosszas huzavonával tudta elérni, hogy 1991-ben kiköltözzenek a román idénymunkások az ősi családi fészekből. Addigra természetesen mindent tönkretettek: tető és pince is romos állapotba került, folyt be az eső, áztak a falak. Ami már csak azért sem volt szerencsés, mert az altorjai Apor-kastély falképei egyedülállók Erdélyben. Sőt az egész Kárpát-medencében.

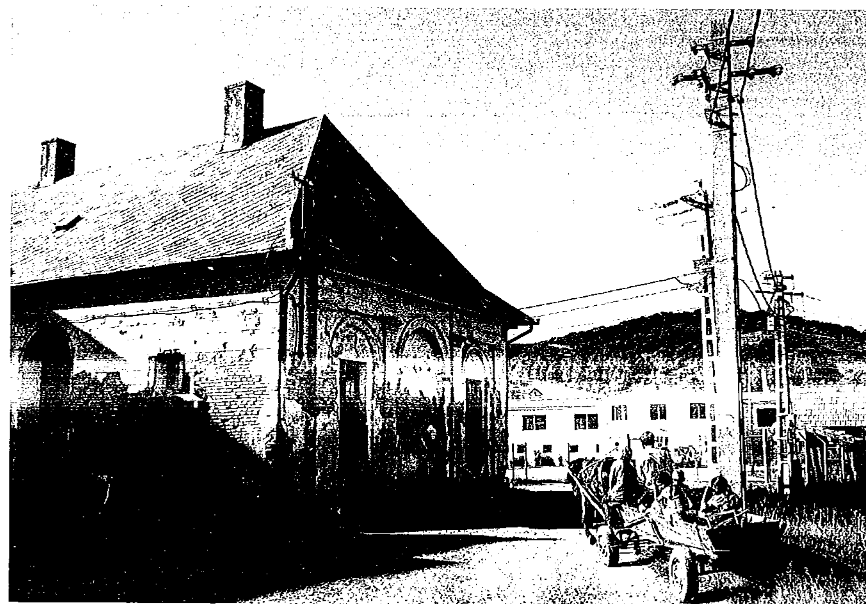

Az egyik oldaláról tekintélyes udvarházat, a másikról divatos kastélyt mutató épület előtt kötünk ki, lábunk alatt cickafarkmező hullámzik, szinte körbeveszi az Aporok házát, amelynek a háromszéki dombvidék ad illő távlatokat. A patriarchális Székelyföld korát idéző kastély magában áll a rét közepén, a hozzá legközelebbi épület a vörös csillagos téesziroda, illetve a régi, kapubástyaszerű gabonás, mely még másféle termelési és felhalmozási filozófiáról tanúskodik. A kastély bejáratát kétfelől töredékes kőoroszlánok védik, az első szint ablakait megrágta az idő, a következő szinten viszont már újak a nyílászárók. Látszik, hogy lépésről lépésre igyekeznek megújítani a XVII. századi épületet, amelyhez ennél közelebb sajnos nem jutunk, mert Apor báró nem hozott magával kulcsot. Pedig ami odabent van, arra lennénk igazán kíváncsiak.

Ideérkezésünk előtt Kiss Loránd marosvásárhelyi falképkutatótól és -restaurátortól tájékozódtunk. 2002-ben bukkantak elő azok a falfestmények, amelyek közül néhányat maga a „gyükeres székely", Apor Péter rendelhetett meg. Bájos és látványos reneszánsz allegóriák áttetsző arcú nőalakokkal, vadász- és csatajelenetek, illetve a rejtélyes arcképcsarnok, amely különös módon felnyúlik a padlástérbe. A szakember szerint készítési időpontjuk az önálló Erdély virágkora, az erdélyi reneszánsz kiteljesedése. Amikor lehántották a fal rétegeit, akár a hagyma héjait, ennek a kornak a képe tűnt föl. Mindaz, amit szerettek volna elmondani magukról és világlátásukról, életről és halálról az Apor-ház urai. A falfestmények jelentős információkkal szolgálnak a XVII. századi székelyföldi nemesi életmódról. Az egyik képen például Zrínyi Miklós Adriai tengernek syrenaia című művének borítója látható, bizonyítva, hogy aki megrendelte ezt a képet, az forgatta a könyvet.

Altorján készült felújítási terv, volt átfogó kutatás, régészetit is beleértve, s ennek során faragott famennyezet is előkerült. Az épület belsejében ezt-azt javítottak, cserélték a szétmálló nyílászárókat, a tetőszerkezetet, és megoldották a csatornázás problémáit, megkezdték a falképek restaurálását. Az idős báró szerint azonban még nagyon sok teendő van, hogy lakhatóvá tegyék a kastélyt.

– Az erdélyi műemlékeken belül a kastélyok helyzete a legdrámaibb és legproblematikusabb – von mérleget Kiss Loránd. – Helyzetük megoldatlan, állapotuk a legtöbbet romlott az elmúlt 25 évben. Sok esetben úgy adják át a visszaperelt épületeket, hogy még a villanykábeleket is kitépik – tehát a tulajdonosok használhatatlan objektumot kapnak vissza az államtól. Elindul a kapkodás: pályázatok, koldulás, kalapozás – nagyjából ez az erdélyi kastélyok keresztmetszete. A legszomorúbb az, hogy az elmúlt évtizedek több kárt tettek a kastélyokban, mint ötven év kommunizmus!

A koronkai Toldalagi-kastély romjai

Kiss Loránd hiányolja az állam átfogó koncepcióját, hogyan lehet megállítani legalább a válságos állapotban lévő műemlékek romlását. Nem felújítani, csak tüzet oltani. Talán most, hogy ledőlt a szászveresmarti evangélikus templom tornya, körvonalazódik valami: a művelődési minisztérium megígérte, elkülönít sürgősségi alapot.

– De attól tartok, hamar elmúlik az esetek hírereje, minden marad a régiben. Jő, hogy most mindenki rádöbbent, milyen drámai állapotok uralkodnak, de nem tegnaptól van ez így.

– Milyen új funkciót kaphatnak a kastélyok, amelyek megóvhatják őket a szász templomok sorsától?

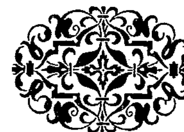
– Most mindenki konferencia-központban gondolkodik. Ha mind megvalósul, nincs a világon annyi konferencia, amennyit meg lehetne tartani – mondja a restaurátor. – Amiért eredetileg megépültek a kastélyok – nemesi lakhelynek –, az a feladatkör már nem fönntartható, többek között éppen azért nem, mert nincs több száz hektár birtok hozzájuk. Nincs ideális és általános megoldás, inkább kényszermegoldások következnek. De számunkra most nem is az a kérdés, hogy a legjobb funkciót kapják-e az épületek, hanem az, hogyan lehetne átmenteni a válságos állapotban lévő erdélyi örökséget. Túl sok mindent nem tudunk most restaurálni, feltárni, bemutatni. Sokkal fontosabbnak tartom, hogy minél többet átörökítsünk a következő nemzedékekre. Mindenekelőtt: hogy meghosszabbítsuk a műemlékek életét tíz-húsz évvel.

Többek szerint az is perdöntő kérdés, hogyan lehet összeegyeztetni a lakófunkciót a nyilvánossal, azaz élhető is legyen a kastélyépület a család számára, illetve a művészettörténet iránt érdeklődő látogatók is megtekinthessék a kőfaragványokat és a képeket. Ha ezt a problémát egy család nem tudja orvosolni, akkor csak nyűg lesz számára a fényes palota. Nyugaton megtalálták a megoldást: van olyan épület, amelyik kultúrtörténeti jelentősége ellenére elutasítja a „civil" közeledést – elég csak a burgenlandi Borostyánkő Almásy-kastélyára gondolni. És van, ahol szigorúan elkerítették a család magánszféráját, de a fontosabb részeket a múzeumi érdeklődők is megtekinthetik. Dél-Tirolban számtalan ilyen gyűjteményben jártunk. De amíg egy jókora alpesi vagy Loire menti palotában akadálytalanul megoldható, addig nehezen képzelhető el egy kicsiny alapterületű erdélyi kúriában a szerepkörök efféle szétválasztása.

Meghatározó szakértői vélemények szerint az erdélyi műemlékvédelem amúgy is sötét ló: a korrupció melegágya. Értelmetlen

projektek nyelik a pénzt számolatlanul, főként a kirakatügyleteknél. A fiatalabb szakemberek nem látnak kiutat: amikor az RMDSZ-es Kelemen Hunor került az örökségvédelmi miniszteri székbe, erdélyi műemlékvédők fontossági sorrendet állítottak föl, hol kell azonnal tüzet oltani. E szakemberek szerint aztán sok minden nem történt. Ehelyett például az elfogadható állapotú csíkszeredai Mikó-várba annyi pénzt forgattak be, amennyiből legalább ötven szórványtemplomot meg lehetett volna menteni. Ellenpélda: a megszűnés határán álló kéméndi istenháza másfél millió forintból kapott új tetőt – s amikor tető kerül valamire, attól fogva nem rom többé, hanem épület...

Az erdélyi kastélyok a fejedelemség korában a magyar újjáéledés megindítói voltak, a tudományok, az irodalom, a színház és a zeneművészet tűzhelyei. A XXI. század elején ideje volna a tetőcserét vállalni – a szó minden értelmében.

ELŐRETOLT HELYŐRSÉG

Küküllővári Hallerek
A lovag

Talán vállalásaink rendkívüliségéről kellene ránk ismernie annak, aki kívülről néz.

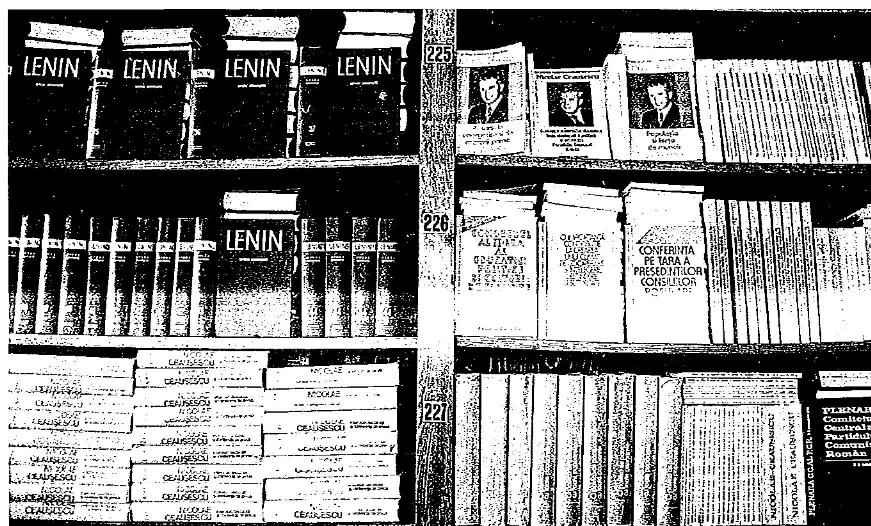
„– Helló, drágám, hogy vagy?

– Jól, mióta a férjem avanzsálták, rengeteget járunk az operába. Már láttuk a Lóheringet és a Kármolt. Tegnap épp Picsininek a Tócsáját néztük meg, tudod, szívem, a prostituáltak páholyában ültem, és végtelen elegáns voltam. Az új ruhám volt rajtam. Elől mélyen deportálva, hátul kissé dekorálva, s az egész után két méter slájm úszott. A fülemben két koton volt, s a hajamban egy nagy diaré. A kezemben egy gladiátort tartottam. A szomszéd páholyban ülő fiatalember úgy koitált a lányommal, hogy az szinte abortusz volt, nem is csoda, mert a lányom feltűnően művelt, nagyszerűen zongorázik, a krematóriumban végzett, és csak drasztikusokat játszik..." – dicsekszik egy Bukarestbe felkerült székely asszony a másiknak. A Zsigmond Győző viccgyűjteményéből idézett anekdota származhatna bármelyik korból és bármilyen beszédhelyzetből, amikor uborkafára felkapaszkodott hölgyek vagy urak büszkélkednek „feltűnő" műveltségükkel. A parvenü, a jöttment, a nagy utánzó, aki befészkeli magát mások bőrébe – és gyakran lakhelyére –, akin mindig nagy a kabát, de ezt aranyozott sújtásokkal feledteti, ami még kínosabb – nos, ez a figura minden kornak gyermeke volt. Csakhogy a XX. században soha nem látott energikussággal és kártékonysággal özönlötte el a nyilvános tereket. Volt, hogy csak beszélt, volt, hogy ütött is. Volt, hogy csak hencegett, de volt, hogy betörte mások ajtaját, és elhurcolta a több évszázad alatt összegyűjtött családi vagyont, aztán elégedetten betelepedett a lopott székbe, rákönyökölt a kommunizált tölgyfa asztalra.

A fenti párbeszédnek, ha jobban belegondolunk, a fele sem volt tréfa a kommunista Romániában. Sem az egész szocialista táborban, a több millió házmester hazájában. A megannyi kis parvenü a legfőbb parvenük tulajdona volt, nekik robotolt, nekik élt és halt zsellérként a latifundiumon, amelynek új urai a régi uraktól igyekeztek ezt-azt ellesni.

Több-kevesebb sikerrel.

A Kárpátok géniusza, a rettenetes conducător, a négy elemit végzett Nicolae Ceauşescu például azon fáradozott, hogy fejedelmibb legyen a fejedelmeknél – de pompakedvelését nem övezte túlságosan választékos ízlés. Amikor nemrégiben megnyílt a bukaresti Primăverii villa, amelyben a Ceauşescu család negyedszázadon át tengette napjait, és az érdeklődő turisták megcsodálhatták a nyolcvanhelyiséges palotát a 15 hektáros park közepén, némi képet kaphatott a nyugati világ is a kommunista fényűzésről. Miközben Románia éhezett, s a városlakók fűtetlen, sötét blokkokban nyomorogtak, ahonnan minden további nélkül kerülhettek sokkal pokolibb helyekre egy rosszkor elmondott vicc miatt, a Kárpátok géniusza aranycsapból paskolta magára a vizet, bútorait is arannyal vonatta be, hatalmas medencében úszkálhatott, ha az ország ügyei megviselték, vagy saját mozitermében tekinthette meg a legújabb filmeket. Villája minden zugát bevonatta a balkániság

Ceauşescu és egyéb „klasszikusok" egy kolozsvári könyvesbolt polcain, 1988

csiricsáré mázával, azzal a díszítőművészettel, amely ma is büszke éke a kalotaszegi cigány palotáknak vagy az újgazdagok villáinak. A román pártfőtitkár Buickjával, platinaelemekkel díszített egyedi Daciájával, netán golyóálló luxusbuszával vitethette magát a városközpontba, ahová a Champs-Élysées-nél néhány méterrel szélesebb sugárutat építtetett. Elnöki jogarához Salvador Dalí is szívből gratulált; e táviratot a román pártsajtó lelkesen közölte, mivel elkerülte figyelmét a sorokat átjáró irónia.

Hol volt mindettől a krumplileveses Kádár János (ál)puritanizmusa?

És hol volt a fejlett Nyugat tisztánlátása? A Nyugaté, mely jó ideig tenyerén hordozta, asztalához ültette Románia kommunista fejedelmét – jóllehet erről az asztalról tanácsos volt elrakni az értékesebb evőeszközöket, mert a conducător és a conducătorné keze enyves volt – csak azért, mert a „felvilágosult" Ceauşescu nem kívánt részt venni Csehszlovákia 1968-as lerohanásában. Miközben birodalmát a szovjet érdekszféra egyik legabszurdabb, leggyilkosabb, legélhetetlenebb bugyrává alakította át. S minden követ megmozgatott, hogy a kisebbségbe szorult erdélyi kultúrák eltűnjenek a föld színéről – neves és névtelen képviselőikkel egyetemben. Ha a géppisztolysorozat nem szögezi a târgovişteі kaszárnya falához, az 1988-ban útjára indított falurombolási program megannyi Bözödújfalut hagyott volna maga után víztározók mélyén harangozó templomokkal.

De hosszú uralkodása alatt a Kárpátok géniuszának arra bőven jutott ideje, hogy az 1945 – pontosabban 1918 – után módszeresen megkezdett elitcserét sikeresen levezényelje – csakúgy mint kelet-közép-európai diktátorkollégái. Megingathatatlan ellenpontot épített fel a hagyományos társadalmi vezetőrétegekkel, a történelmi, szellemi és gazdasági arisztokráciával szemben. Miközben sleppjével együtt ő is szolgaian másolta hagyományos mintájukat, viselkedésüket. Az elátkozott Ion Mihai Pacepa, a Ceauşescut faképnél hagyó és Nyugatra szökő kémfőnök felidézi a diktátorfi, Nicu elvtárs „úri" szokásait Vörös horizontok című emlékirataiban. A külföldi kommunista pártoknak fenntartott vendégházban ünnepelték a főemberek az új külügyminiszter kinevezését:

„A pincér osztrigával teli ezüsttálcát hozott.

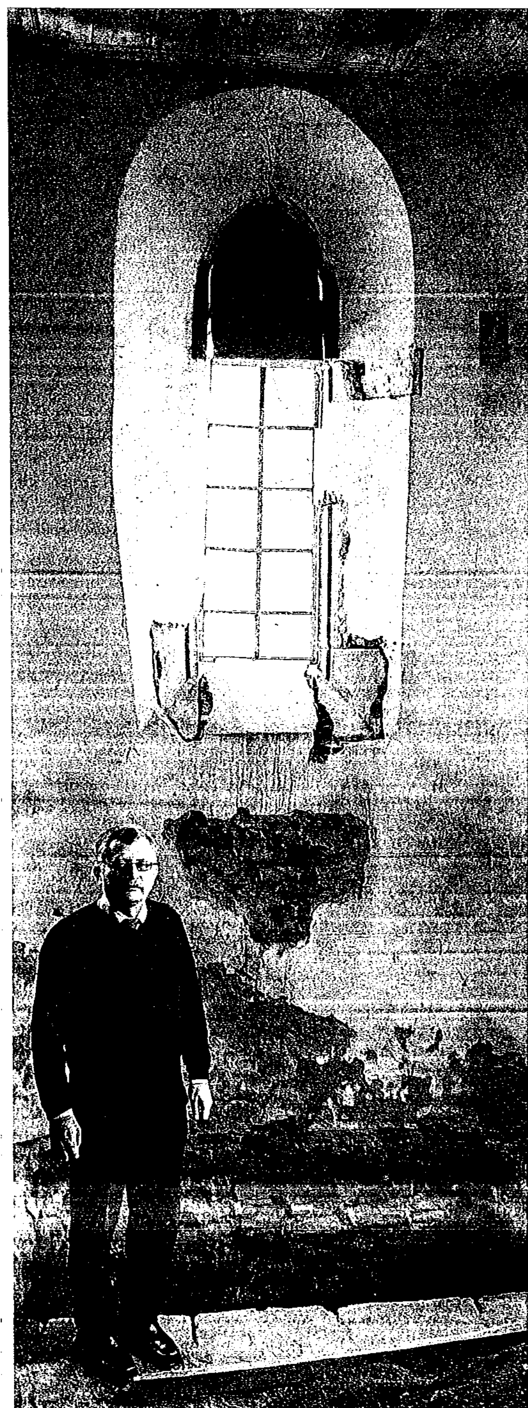
– Tedd le ide, középre – parancsolta Nicu az asztalra mutatva. – Van rajtuk valamilyen fűszer?

– Csak frissek és nyersek, Nicu elvtárs – válaszolta a pincér.
– Meg kell őket fűszerezni, te idióta. Ez nem istálló, ez egy VIP-klub!
Bizonytalan mozdulatokkal felmászott az asztalra, és levizelte az osztrigákat, gondosan ügyelve arra, hogy mindegyiket »megfűszerezze«.
– Jöjjenek, elvtársak, vegyenek osztrigát! – sürgette a vendégeket, mialatt sikertelenül próbált kipiszkálni egy osztrigát saját magának. Kis időbe telt, mire Andrei és Pacoste vissza tudták rakni őt a székébe."
Hogy a nép ópiumának, a vallásnak, különösen a magyar felekezeteknek alternatívát kínáljon, Ceaușescu abban sem ismert lehetetlent. Pacepa leírja, hogy 1985-ben megütközést váltott ki az amerikai Capitol Hill berkeiben és a sajtóban, hogy azt a húszezer Bibliát, amelyet a Református Világszövetség adományozott a romániai református egyháznak – döntő többségben magyar gyülekezeteknek –, Románia kormánya elkobozta. Majd mint toalettpapírt hozta újra forgalomba.
Hiába lett vége hivatalosan a DO-világnak, hiába kecmereghetett ki a régi arisztokrácia a pinceodúkból a hatvanas években – akkoriban épült fel a bukaresti Primăverii villa is –, többé nem osztottak neki lapot. Bár tudtak, néha még gondoskodtak is róla régi emberei, bizonyos tisztelet járt neki, amelyet részben mártírsorsával váltott ki, mégis a munkásosztály legalsóbb rétegében kellett lehorgonyoznia. A döghúst fuvarozók és a segédmunkások táborában. A társadalom régi fejeit újak cserélték le, s ez a történelmi gátlások nélküli, friss arisztokrácia betöltötte az „elavultak" helyét. A kommunista parvenü minden társadalmi szintet uralma alá hajtott és a maga hasonlatosságára formált.
Nem állíthatjuk, hogy a kivégzett Ceaușescu nem hagyott maga után mást, csak a terror rossz szagát. Azt sem, hogy vele meg a többi kommunista nagyúrral eltűnt a Homo sovieticus, el a csuklón fityegő autóstáska, és a pincékbe szorított társadalmi rendek újra a felszínre törtek. A Nagy Parvenü halálával a kisebb parvenük talán még fel is szabadultak. Szétszóródtak, jutott belőlük Erdély rejtett vidékeire is. Alakot váltottak, de bőrükből nem bújhattak ki.
A viccnek koránt sincs vége:
„– Azt hiszem, tévedtél, drágám, mert a gladiátor az nem virág, hanem egy fűtőtest, amelyiket egy amerikai mérnök menstruált.

– Én nem adok a tanításodra, drágám, mert a férjem engem így perforált, s ő nagyon okos, a vállalatnál mindenben lótusz-faktusz, s az igazgatója is mondta, hogy ő itt a legszifilizáltabb."
Ez a fejezet mindenesetre a fejekről szól.

– Csúnyán bezúzták az úriember homlokát – mondja a lelkész alig titkolt büszkeséggel, és levilágít a gödör fenekére. Odalent gondosan meglékelt koponya látszik besüppedve a földbe, valósággal kettészakította az ütés, ráadásul az elkövető biztosra ment, ugyanis a fej a megtermett férfiú csontváza mellett pihen. – Buzogánnyal vagy csákánnyal csinálták, utána meg lefejezték, aztán a szentélybe, az oltár alá temették – magyarázza a lelkipásztor. – Nem akárki lehetett az illető, szentélybe csak kimagasló, gazdag embereket, hadvezéreket, urakat temettek. Talán egy Bethlen, aki a falu védelmében, a betolakodókkal vívott csatában esett el.
Borzongva egyensúlyozunk a mély üreg szélén, amely a templom szentélyében tátong több más veremmel együtt. Nagy az összevisszaság a félhomályos épületben: földhányások, festékesvödrök, föltornyozott téglák mutatják, jelentős átalakítások folynak idebent. Az egyik sarokban tetőcserepek sorakoznak, alattuk emberi csontok, a másik sarokban kikövezett, négyszögletű akna, mélyen benyúlik a középkori templomfalak alá.
– Amikor 1896-ban régészeti ásatásokat végeztek, felfedezték, hogy a hajó alatt kriptakápolna található. Leástak, kaptak is három koporsót női holttesttel, mindhárman szőkék voltak – mondja a templom lelkésze, és átbotladozunk ehhez a gödörhöz. Itt is félig kiásott csontváz nyugszik a mélyben, kis híja, hogy be nem zuhanunk mellé. – A koporsók levendulával voltak kibélelve, a párnahuzatok eredeti kínai selyemből készültek, szárított rózsaszirommal voltak megtöltve. A nőket teljes pompában, ékszereikkel temették el, amelyeket az egyházközség eladott az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek Kolozsvárra, aztán átkerültek Bukarestbe. A falusiak gabonájának tárolására szolgáló hambárok alatt kaptak egy nagyon értékes követ is: Patócsy Zsófia tulipános márványszarkofágját, amely a leírások szerint az egyik legszebb kelet-közép-európai reneszánsz síremlék. Ezt is megvette az egyesület, de a román világban, miután Erdélyhez csatolták Romániát – mondja faarccal a lelkész, de szeme sarkából

Barabási Endre a szentélyben

lesi a hatást –, a síremléket elvitték Bukarestbe, és azóta a történeti múzeum pincéjében porlik, nincs kiállítva.

Barabási Endre nem hétköznapi pap. Mivel nem hétköznapi faluban szolgál, e tulajdonságára szüksége is van gyülekezetének. A fiatalember olyan magabiztosan közlekedik a felszántott templomszentélyben, mintha építőmesterből, régészből és persze lelkipásztorból gyúrták volna össze. Nagy, mondhatni, emelkedett céljai vannak, miközben két lábbal áll a földön – de ha kell, akár a föld alatt is. Mokány, elszánt ember a Mezőségről ideszármazott református pap, aki tisztában van azzal, hogy a földkerekségen egyedülálló helyre küldte őt szolgálni a Jóisten, és hogy ezt a lehetőséget nem fogja kihasználatlanul hagyni. Barabási Endre ugyanis elhatározta, hogy – ha nem szentségtörés ilyesmit mondani – ötcsillagos templom emelkedik majd a falu szívében. Nem omladozó szórványtemplom szórványgyülekezetének lesz a szórványlelkésze, hanem megtartható, tovább építhető közösségé és annak házáé. Mely a világ minden tájáról idevonzza a magyarokat – meg a külföldi turistákat –, akik olyasmit láthatnak e falak között, amit sehol másutt.

Ráadásul Barabási Endre mindezt kivételesen ellenséges közegben álmodta meg, amelyet zsigerig átjár a helybéli románság nacionalizmusa. Ha nem találkozunk a lelkésszel, nem valószínű, hogy betesszük a lábunkat Küküllővárra.

Kilépünk a földúlt szentélyből, és a templomdomb oldalából vetünk egy pillantást a sáros, télutói szürkeségbe burkolózó, nem igazán barátságos falura. Még a szocializmusban vagy a két háború között épült, jellegtelen házak húzódnak meg a Kis-Küküllő partvidékén. E házak talán egyetlen jellegzetessége, hogy az átlagosnál több köztük a hupipiros és a neonzöld színű. Az egyik magasabb földháton előtűnik a küküllővári várkastély szigorú, bástyás tömbje is. A református templom szomszédságában ott van persze a románok kéttornyú, tekintélyes méretű görögkeleti egyháza. A dombok között ma a lakosság szűk negyede magyar, míg a négy községet magában foglaló küküllővári „comunának" csupán egyhatoda. Egyharmada meg cigány a 2011-es népszámlálási adatok szerint. Az itteni románság viszont erdélyi viszonylatban is olyan elsöprően nemzeti érzelmű, hogy kitesz háromszáz százalékot, ha formában van.

– Jönnek hozzám a románok: Domnu Párintye, osszuk el Erdélyt – folytatja Barabási Endre sokat sejtető mosollyal. – Hát mit akarnak azon elosztani, mondom nekik, hiszen az mind magyar volt! De én azt gondolom, ha pozitív ember vagy, akkor nem lehet baj. Most már a románok is próbálnak magyarul szólni: Békesség Istentől, tiszteletes! Amikor 2013-ban idekerültünk, összetörték a gyülekezeti ház kerítését kimondottan nacionalista indítékból. És most, hogy kitettük a templomban a magyar zászlót, jönnek – polgármester, pópa, mindenki –, hogy: Nem teszik ki a román zászlót is? Mire én: Miért, a román templomban kiteszik a magyar zászlót? Nemrég az önkormányzat határozatot hozott, hogy a műemlékekhez kirakjuk a táblákat három nyelven, köztük magyarul. Az más kérdés, hogy összetörik, de sebaj, újra kirakjuk. Hozzászoknak lassan, lassan. Csak kell alakulni.

Küküllővár magyarságát nem lehet azzal vádolni, hogy nem alakult az idők folyamán. Legfőbb alakulását az 1241-es tatárjárás során követte el, amikor – egy töredékes párizsi adat szerint – harmincezer embert mészároltak le ezen a lapályon. Mindazokat, akik a folyóparti földvár menedékében húzták meg magukat a beözönlő hordák elől futva. Aztán addig-addig alakultak a magyarok, amíg az írmagostul kiirtott, majd újra benépesített falu román többségbe nem jutott.

E többség történetírása Küküllővárat – pontosabban Cetatea de Baltăt – ma már mint a középkori Románia előretolt erdélyi helyőrségét határozza meg. Nálunk még rosszabb a helyzet: a Dicsőszentmárton és Balázsfalva között, Bethlenszentmiklós közelében fekvő kis település legfeljebb csak a honi borínyencek térképén található meg, holott jó néhány évszázadig a magyar történelem kiemelt térsége volt. Küküllő vármegye központja, országutak, völgyek, hadseregek stratégiai metszéspontja, amelyet már a honfoglalás első hullámaiban megszálltunk. Szent László várral védte, majd a folyóparti láp közepében erősség épült – innen a román falunév: a „mocsárvár" –, amelyet Mátyás királyunk zálogba adott Ştefan cel Mare török-, tatár- és magyarverő moldvai fejedelemnek, a mai Románia nemzeti szentjének vazallusi hűségéért cserébe. János királyunk aztán visszavette Rareş Péter moldvai vajdától, mivel az Ferdinánd hűségére állt. De „eszmei" értelemben soha többé nem került vissza a magyarokhoz – legalábbis a románok meg vannak győződve erről.

– Makkai Sándor Táltoskirály című regénye itt kezdődik, ez volt IV. Béla király kedvenc vadászterülete – büszkélkedik a lelkész, aki történelmet és földrajzot is tanít Bethlenszentmiklóson. – Küküllővárat 1241 áprilisában egy nap alatt felperzselték a tatárok. Akárhol ássunk le a templomdombon, mindenütt emberi csontok jönek elő. Mondhatni, egyetlen nagy tömegsír, ahol most állunk. Miért csak magyarokat öltek meg itt, szoktam feltenni a tízpontos kérdést. Azért, mert csak magyarok éltek itt – nevet csendesen Barabási Endre.

Ezt a tömegsíron magasodó református templomot akarja feltámasztani Barabási Endre, s tervéhez megnyerte a magyar kormány támogatását is. Magyarországi keretből, a határon túli műemlékeinket istápoló Rómer Flóris-terv költésvetéséből épül, javul a leromlott állapotú istenháza, amely a különlegesen fontos erdélyi templomok között is a legfontosabbak közé tartozik. Magja feltehetően már 1060-ban állt, amikor a magyarok hagyományőrzőbb rétege még javában lovat áldozott, forrásokat meg fákat imádott, és nem felejtette el, hogyan kell hátrafelé nyilazni. Az eredetileg kéttornyú, háromhajós bazilikát „többszöri háborúskodások rendjén", amint a lelkipásztor fogalmaz, jó néhányszor felégették, majd újjáépítették – most éppen megint az utóbbi üdvözítő szakaszban járunk.

– A Küküllő menti tájat én mindig is a régi szőlőkultúra szempontjából néztem, amíg néhány éve el nem jutottam Küküllővárra – ismeri el L. Simon László, aki a kulturális örökségért felelős államtitkárként figyelt fel a rendkívüli műemlékre. – Meglátogattam a templomot is, amely szíven ütött. Azt éreztem, hogy itt Árpád-kori elődeink koptatták a padlót. Hihetetlen csoda, hogy nem verték szét a falakat, és építészetileg megőrződött az ősi forma.

A román kori templomot gótikus szentéllyel toldották meg a XV. században, majd amikor apadni kezdett a gyülekezet, s a szentély fölöslegessé vált, elfalazták, raktárnak használták azt, így a lefejezett úriember és a három szőke hölgy békében nyugodhatott néhány évszázadig.

– Szeretnénk helyükön hagyni a csontvázakat, üveggel lefedni és megvilágítani őket. A kriptakápolnát is látogathatóvá tesszük. Állandó múzeumot rendezünk be a szentélyben, a templomnak ebben a kihasználatlan részében, sőt konferenciáknak is otthont adunk a felújítás után – sorolja a terveket Barabási lelkész. – És természetesen bejárhatóvá tesszük a padlásteret is...

Hogy mi az ördögnek kell egy régi templom padlásterére turistákat szabadítani?

Az ördögért magáért.

„Kicsi meghalásokat elviselni tudni naponta – s a semmiből a semmibe kapaszkodva a semmit átalakítani tudni valamivé, amire építkezni, jövőt teremteni lehetne. Az idősek alig fogták fel a történteket, de egyik napról a másikra tettek tanúságot helytállásról, hihetetlen szerénységről, a körülmények lázadás nélküli elfogadásáról" – írja le a pokolra küldött erdélyi magyar arisztokrácia magatartását gróf Kornis Gabriella Elődök és utódok című úttörő könyvében, amely a XXI. század elején végre betekintést adott a XX. századi főnemesi sorsokba. Ez a makacs, szinte felfoghatatlan kitartás, ez a pincemélyi néma lázadás volt az igazi ellenpontja a felkapaszkodottak dáridójának, az aranycsapoknak és a limuzinoknak.

„– De mi az, ami ebben olyan nagyon érdekes? – kérdezi Zita. Úgy néz rám, mint egy csudabogárra." Műfajilag nehezen besorolható könyv szerzőjét, a hollandus Jaap Scholtent nyaggatja magyar származású sógornője, akinek nem fér a fejébe, mit keres egy németalföldi művészettörténész Erdélyben, minek faggat idős arisztokratákat kisemmizésük históriájáról, lágertapasztalataikról, vagy miért érdekli, hogyan mulat a posztkommunista elit. A Báró elvtárs

eredetileg csak hollandul és angolul jelent meg, ugyanis a könyv egyik főszereplője – aki névtelenséget kért – ragaszkodott ahhoz, hogy magyarul kizárólag halála után lásson napvilágot a szöveg. A könyv szereplői közül többen úgy tudták, soha nem is jelenik meg anyanyelvükön, így villámcsapásként érte őket a hír 2014-ben. Ami jól mutatja, hogy még negyedszázaddal a romániai fordulat után is micsoda félelmek és elhallgatások tapadnak ezekhez a szenvedéstörténetekhez. Az „Erdélyért rajongó holland személyes hangú úti beszámolója", amelynek legfőbb célkitűzése, hogy feltérképezze az erdélyi főnemesség világát a kommunizmus előtt, alatt és után, Scholten személyes fejlődésregényévé válik. A kiváltságoktól ösztönösen berzenkedő, vérbeli demokrata utazó egy idő után kénytelen finom cinizmussal és (ön)gúnnyal palástolni megrendültségét. Nyugati fölénnyel és rácsodálkozással kezeli alanyait, idegenkedve a rájuk ragadt proliságtól: a mackónadrágos, Forma–1-et néző, sörözőláncdohányos grófokat és bárókat. Igyekszik távolságot tartani mindattól, ami Közép-Európa sajátos színe és szaga. De valójában meghalna ezért a korábban gyanakodva megközelített osztályért.

„– Mi motivál, amikor ezt csinálod? [...]

– Az állhatatosság, Zita – felelem. – Arról szól ez a történet, azt pedig csak csodálni lehet!"

Jaap Scholten remekül észlelte a régi és az új elit, a történelmi arisztokrácia és a közép-európai parvenü közötti szakadékot is, amikor 1996-ban részt vett a Budapesti Operabálon, „ahol a nők tűzveszélyes, bugyilila ruhákban parádéznak, az egykori kommunista nómenklatúra pedig az arisztokráciát majmolja. [...] A fekete öltönyös férfiak egy szót sem szólnak, csak az asztalra könyökölve lapátolják az egyik fogást a másik után." Vagy kikerekedett szemmel bámulta a felvásárolt erdélyi kastélyoknál, ahogy öngyilkos kommandó sebességével rohamozza meg a zárt várkaput a tulajdonos S-osztályú Mercedese, nem feltételezve, hogy a kapuszolga késlekedni fog a nyitással...

Ortega y Gasset szerint a nemesi élet: fegyelmezett élet. A nemességet az igényesség, a kötelességtudat határozza meg, nem pedig a jogok. Könyvünk alapfigurájával, *az* erdélyi arisztokratával, a szó legigazabb értelmében nemes Haller Béla gróffal Marosvásárhelyen találkozunk, többször és hosszan beszélgetve. Szikár alakjával, váratlanul kifinomult és megengedő mondataival mintha XIX. századi regény lapjairól lépne elő. Haller gróf középiskolai tanár, a magyar tannyelvű Bolyai Farkas Elméleti Líceum szecessziós tömbjében oktatja olasz és francia nyelvre, műveltségre diákjait. Meg ennél valamivel többre is.

– Hogyan viszonyulnak főnemesi származásához a tanítványai?

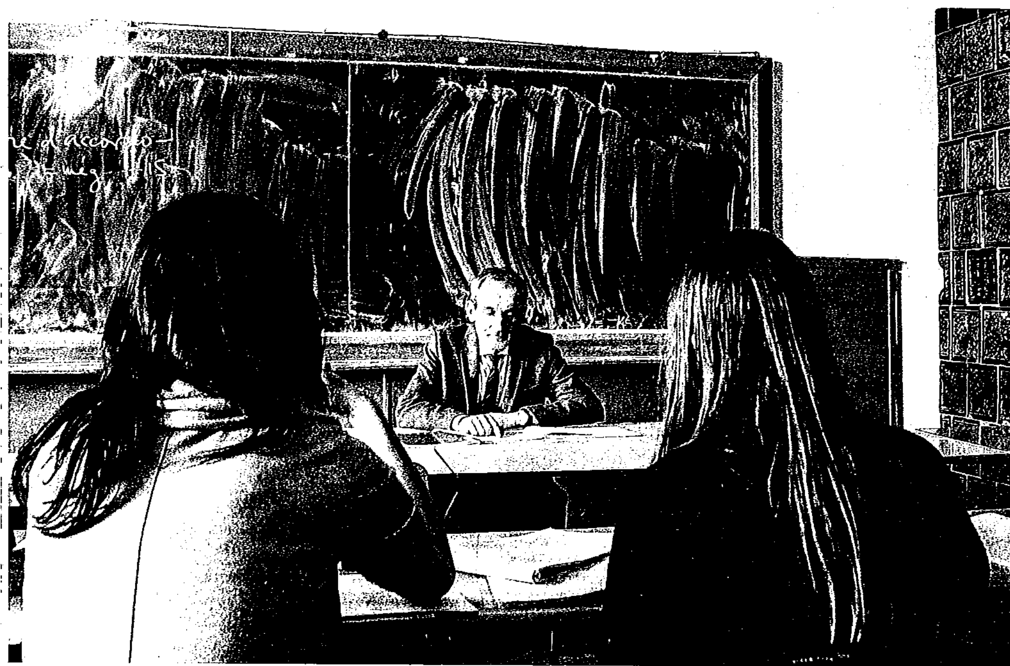
– Szemérmesen hozzák szóba, ha kimegyünk szünetre, esetleg megemlítik, hogy a nagymamájuk a grófnál, azaz édesapámnál szolgált... A szülőkben is van ezzel kapcsolatban visszafogottság, megmaradt a diszkréció a témában – mosolyog Haller Béla. – Én pedig ameddig lehet, hallgatok róla, hiszen az emberek többsége nem szereti a született előnyöket...

– Még ha nincsenek is...

– Igen, még ha nincsenek is – nevet. – Azt hiszem, nem programszerűen meg elvek mentén kell erről beszélni, hanem viselkedéssel, attitűddel. Elmondanám Tisza Kata nagyon bátorító besorolását. Valamikor a diákom volt itt, a Bolyaiban, négy éven át tanultunk intenzíven olaszul. Amikor Budapestre került, és újságírás szakra járt, azt mondta nekem, hogy kétféle figyelmeztetési módot ismertettek meg velük tanulmányaik során. Az egyik a szabályzatok és mindenféle előírások általi kényszerítés, a másik pedig abban rejlik, hogy bizonyos tetteknek az erkölcstelenségére figyelmeztetnek. Neki visszamenőleg úgy tűnt, hogy az olaszórák a második kategóriába voltak sorolhatók. Ezt az elvet próbálom követni, és örülök, ha néhány esetben ez kellő módon érzékelődött.

Haller úr úgy véli, a nemesi lét fizikai alapja, a szűkebben vett földbirtok, amelyért az elődök egykor felelősséget vállaltak, már nem létezik. Viszont a felelősségvállalás igen – általánosabb értelemben. Az erdélyi főnemességnek ma komoly nemzedéki gondjai vannak: a nagy öregek rendre eltűnnek, a középgeneráció pedig magára marad sok öröklött kötelezettséggel és több-kevesebb tudással a múltról.

– Ehhez e helyzethez többféleképpen lehet viszonyulni – gondolkodik el Haller gróf. – A legkevésbé szerencsés az, amikor valaki úgy érzi, hogy születésénél fogva öröklött minőségnek a birtokába jutott, és ennek csak az előnyeit próbálja megélni. Ha valaki ezt bonyolultabban érzi át, és lelkiismereti kérdéssé változtatja, akkor viszont arra kell gondolnia, hogy ez a világ sokak szemében irányadó lehet. Bizonyos szellemiséget, értékrendszert nekünk kötelességünk továbbvinni és képviselni saját létezésünk által. Tudniillik a mai világ az ellenkező irányba halad. Igyekszik csökkenteni az egyénnek

Gróf Haller Béla tanórája a Bolyai Farkas-líceumban

a kötelezettségeit, ezektől megszabadítani őt, a lelkiismeretét felszabadítani ezáltal. És rengeteg régi kötelezettséget intézményekre áthárítani. Idézném egy graffitit: „Jézus Krisztus meghalt, és ötvenezer szociális munkás lépett a helyére" – valahogy így alakul a mai világ. A térfigyelő kamerák sem tudják a lelkiismeretet pótolni, és a szociális intézmények sem képesek a jóság helyébe lépni. Ezt nekünk kell tovább képviselni, és talán vállalásaink rendkívüliségéről kellene ránk ismernie annak, aki kívülről néz.

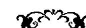
– Ez lenne a XXI. századi erdélyi arisztokráciának a szerepe?

– Igen, ebben a szellemben gyűlünk össze a Castellum Alapítvány kereteiben – bólogat Haller Béla, aki az erdélyi fő- és köznemeseket összefogó, érdekeiket képviselő, marosvásárhelyi központú alapítvány elnöke. – Ahol lehet, és ahol egyáltalán van erre nyitottság, próbálunk bizonyos tévhiteket eloszlatni. Az arisztokrata attitűdöt általában sarkítottan fogják fel. Van, aki dührohamot kap az arisztokrácia emlegetésétől, és rengeteg történelmi mulasztást ró fel neki. Mások pedig a feltétlen tisztelet és rajongás állapotába kerülnek. Az igazság valahol a kettő között van, de mindig kiemelendő a jóhiszeműség. Arra kell figyelmeztetni az embereket, hogy nem

szabad a gesztusokat és a tetteket az adott kor összefüggéseiből kiemelni, mert ha mai ésszel és szemmel viszonyulnak régi esetekhez, abból is számos elmarasztalás születhet.

Az 1993-ban alapított Castellum Alapítvány évente többször körtöli össze tagságát, életút-beszámolókat, történelmi előadásokat, irodalmi műsorokat hallgatnak, tapasztalatcserélő fórumként megosztják egymás között a restitúciós harc jogi fifikáit. Összegyűlnek március 3-án, a DO-nap, a kitelepítés évfordulóján. Megalakulásukkor a sorsközösség volt a szervezőelv, a meghurcoltak és leszármazottaik adták a magot. Ma már a Magyarországról és Nyugatról visszatelepültek is erősítik soraikat. Nagyjából kétszáz főből áll a tagság, inkább a fiatal, illetve a középnemzedékből verbuválódik, sőt, ismeri el az elnök, manapság nyitnak a még fiatalabbak és a nem tagok felé is. Zajlik a vérfrissítés származástól függetlenül, és a bálokon a régi arisztokrácia keveredik az újjal. De ez már nem megállítható és talán nem is megállítandó folyamat...

Miközben a Bolyai-gimnázium előtt beszélgetünk, valaki krétát hajít ki az ablakon, csaknem vállon találja Haller Bélát. A tanár úr szelíden mulat magában. „Semmiből egy új, más világot teremtettem" – az iskola udvarán álló Bolyai János-szobor talapzatára vésve ez olvasható magyarul és románul. Gróf Haller Béla derűjét szemmel láthatóan életének azok az évtizedei sem koptatták el, amikor a világból éppen semmit teremtettek körülötte.

– Akinek nem nyomja bűn a vállát, annak nincs miért félnie – mondja Barabási Endre lelkész kissé kihívóan, és olyan sebesen kapaszkodik fel a rozoga tyúklétrán, mintha egész életében tengeri vitorlásokon szolgált volna. Mi azért nem bízunk mindent a lelkiismeretünkre, és ügyefogyottan tapogatjuk ki az utat a szúrágta, papírvékonyra koptatott deszkákon, amelyeken jó néhány nemzedéknyi pap, harangozó és professzor mászott fel négykézláb, nyakig galambszarosan, hogy útba ejtse a templom legrejtelmesebb zugát. A padlástérben ugyanis egy évszázada csodájára járnak annak a jelenésnek, amely a középkortól arra szolgált, hogy észvesztő félelmet ébresszen az emberek szívében.

De mi még csak a karzat magasságában csüngünk, innen mutatja a küküllővári lelkipásztor a falakat díszítő freskómaradványokat. Csak nagy jóindulattal vehető ki belőlük a feltámadó Jézus meg

a kíséretében lévő apostolok alakja. A sokszor elpusztuló és feltámadó templomot annyiszor vakolták át „a tűzvészek utáni felújítások rendjén”, hogy pár négyzetméter maradt csak fenn a régi falképekből. Barabási Endre megmutatja a szerény falusi orgonát is. A múlt századfordulón készült Brassóban, és 1960-ban vásárolta meg az egyházközség a közeli Magyarherepe református gyülekezetétől, melynek többé nemigen volt szüksége rá, mivelhogy kihalt.

– Egyetlen félmagyar ember él még ott, de a templom el van hanyagolva – legyint Barabási lelkész, és folytatjuk a felfelé kapaszkodást. Közben megtudjuk azt is, hogy a szomszédos Küküllőfajsz Árpád fejedelem unokájának nevét őrizte meg, azonkívül nem sokat, mert egy fia magyar nem lakja a falut, de már vagy négyszáz éve így van ez. Szóval a küküllővári református templomot hamisítatlan szórványvidék veszi körül, ahol a szász településekre benyomuló cigányság és az évszázados (évezredes) jogokra hivatkozó románság jelenti a satu két pofáját. – Küküllővár magyarságát mindig is támogatták, fenntartották urai – magyarázza a pap, aki éppen felszívódott a sötétben valahol a fejünk fölött –, hiszen a Bethlenek újíttatták fel ezt a templomot is.

A függőleges művelődéstörténeti előadás akkor szakad félbe, amikor arcunktól néhány centiméterre feltűnik a pokol jobbágya. A padlástér sarkában jutottunk ki, a templomtető alatt kuporgunk meggörnyedve, és arra a pontra szegezzük tekintetünket, amelyet Barabási Endre megvilágít. Lélegzetünk bennakad, ahogy bennakadhatott 1901-ben Kelemen Lajos kolozsvári levéltárosé is, amikor a korabeli lelkész felcibálta ide, mondván, megmutatja neki a fedél alatt, a torony falán Bethlen Gábor arcképét.

De nem a fejedelem arcképe volt.

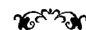
Amit Kelemen Lajos felfedezett, arra egész Európában, de feltehetően a világon sincs példa. A „hihetetlennek tetsző értesülésre a szinte életveszélyesen rossz létralépcsőn a padlásra jutva, nem csekély meglepetéssel és csodálkozással a jelzett helyen egy hatalmas festett tatárfejet találtam. [...] ezt a tönkrejutástól elhelyezése kímélte meg.”

Barabási Endre hatásszünetet tart, amíg döbbenten vizsgáljuk a ferdén metszett szemű, vékony bajuszos, ritkás körszakállú tatárfejet széles karimájú kalapjával, amilyet távol-keleti ültetvényeken láthat az ember. De a fej tulajdonosa nyilvánvalóan nem jámbor gazdálkodó lehetett, hanem egyike azoknak a harcosoknak, akik sem istent, sem embert nem ismerve 1241. április 3-án lemészároltak

harmincezer magyart a küküllővári dombok között. Biztosítva, hogy az elkövetkező nemzedékek tömegsírokon lépkedjenek, ha istentiszteletre mennek.

Emberbőrszínű volt eredetileg a fej, erős rózsaszínű, amikor Kelemen Lajos megpillantotta. Nyakát négysoros gyöngy nyaklánc díszítette, a szemírisz barna, az orr már akkor le volt törve. És az egész arcképet, ennek a tatár katonának a portréját, aki az ázsiai pusztákról ellovagolt Erdélyig, de talán még az Adriai-tenger partjáig is, hogy utolérje IV. Béla királyunkat, és jó nomád népszokás szerint útközben mindenkit megöljön, akit elér szablyája hegyével, szóval ezt a tatárfejet lobogó lángok övezik. A gyehenna tüze.

– IV. Béla fogadalmat tett az Adria partján, hogy ha egészséges leánygyermeke születik, azt Istennek szenteli, hogy a Jóisten szabadítsa meg Magyarországot – Barabási Endre ott gubbaszt velünk a tető szegletében, ahogy centiméterről centiméterre megvizsgáljuk a falból kissé kidomborodó, csorba orrú úriembert. – Ahogy megszületett Szent Margit, és Istennek szentelték, 1242-ben a tatárok váratlanul kivonultak Magyarországról. A sásból, erdőből előjöttek a megmaradt küküllőváriak, és a torony északi falára felrótták ezt a tatárfejet mindenkori emlékeztetőül, hogy ne fordítsanak hátat Istennek, mert a Jóisten akár a tatárokon keresztül is megbünteti a róla megfeledkező embereket.

Böjti reggeli
Étekrend

Tojásdara spárgabimbóval
Tűzdelt kecsege oroszosan
Tengeri rákduzma herceg módra
Articsóka java erős mártással
Pezsgős ananászfagylalt
Csemege, sajt, kávé

A „vendégszerető magyar urak”, Glück Frigyes és Stadler Károly 1889-es gyűjteménye, Az ínyesmesterség könyve ezt a szerény diétás menüt javasolja azon hölgyeknek és úriembereknek, akik nem óhajtják megszegni a böjtölés szigorú gasztronómiai reguláit.

Hatvan évvel később, 1949 húshagyókeddjén ennél valamivel hétköznapibb koplalás kezdődött az erdélyi társadalmi elit, elsősorban nemesek, főtisztviselők, vagyonos polgárok, kereskedők számára, akik jó 15 évig zsíros kenyéren és pityókakölteményeken éltek, amíg sokan bele nem haltak. Az új urak a föld színéről is szerették volna végképp eltörölni a régieket, így a haldokló magyar kastélyok és polgári villák teréből pincék és sufnik mélyére száműzték őket.

– Nem volt mit csináljunk. Ezt a házat nagymamámnak a testvére, Schronk Lajos ügyvéd, Marosvásárhely tekintélyes polgára építtette, és csak neki kellett volna itt laknia, ehelyett sokan éltek e falak között. Gróf Béldi Dénes, gróf Haller István és Ilona meg a többiek – legalább tucatnyian! Most, hogy csak hárman vagyunk itt, olyan üres, hogy az rettenetes...

Szívélyes középkorú hölgy meséli házuk történetét. A hatvanas években került ide gyerekként, akkoriban a főnemesség a pincében, a munkásosztály a szép szecessziós épület felső szobáiban lakott. Kiki a maga helyén. A kert közepén beszélgetünk, barokkos szökőkút előtt, a falra borostyán fut föl, meg talán vadszőlő indái. Kedves, csöndes, gondozott hely. Haller Béla kíséretében érkeztünk a marosvásárhelyi Borsos Tamás utcába, néhány lépésre a Bolyai-gimnáziumtól. Megkértük a grófot, mutassa meg azt a hátsó udvari kis műhelyt, ahol ő élt szüleivel a kényszerlakhelyes időkben. De finoman elhárítja érdeklődésünket, mondván, azt a helyet nemrégiben felújították, és most félrevezetően jó állapotban van. Inkább unokatestvéreinek, a kerelőszentpáli Hallereknek a pincéjét mutatja meg, mert az „autentikusabb".

– Odalent csak a Haller házaspár lakott – mutat a hölgy a szuterén ablakaira. Néhány meredek lépcső visz le a gádorhoz.

– Milyen volt a viszonyuk a „lentiekkel"?

– Ó, nagyon jó – mondja a hölgy ábrándosan. – Haller István bácsi engem gyerekként a térdén lovagoltatott. De én jobban emlékszem Schronk Lajos nagybátyámra: olyan ember volt, hogy nyáron a legnagyobb melegben sem vetette le a zakóját, csokornyakkendőben, cvikkerrel járt, és olyan fehér volt a bőre, hogy mikor az inge felcsúszott a karján, azt hittem, ott egy kicsit lisztes. És amikor kiment az udvarra, leterítette a zsebkendőjét a padra, csak utána ült le. Volt egy sétapálcája, de csak dísznek használta, sosem támaszkodott rá. Olyan tipikus..., nem is tudom, mit mondjak rá, milyen ember volt..., olyat csak filmen látni. Mindkét világháborúban

harcolt, fejlövést kapott, de hátul kijött a golyó, semmi komolyabb baja nem esett. A kardja még megvan, az egyenruháját meg édesapám a magyarországi hadtörténeti múzeumnak ajándékozta.

Libasorban levonulunk a szűkös pincebejárathoz, s amikor az asszony nagy nehezen benyomja az ajtót, megcsap bennünket a hosszú ideje bezárt sűrű, szuroksötét levegő. Dohos, krumpliszagú, fojtó. Jobbról kisebb helyiségben zöldségek, dunsztosüvegek, tűzifa, balra gróf Haller Istvánék egykori rezidenciája. Nyolc-tíz négyzetméternyi, alacsony mennyezetű odú, most éppen limlomok raktáraként szolgál, a keskeny ablakokból a kert füves földjét látni.

– István bácsi magas volt, mindig bevágta a fejét az ajtófélfába – mondja Haller Béla. – Forradásos volt.

Elcsendesedve ácsorgunk a pincében. Elképzeljük, amint a hatalmas és pompás kerelőszentpáli kastély ura és úrnője arra a napra ébredt, amikor le kellett hurcolkodniuk ide. Igaz, megkönnyítette az elválást korábbi lakhelyüktől, hogy a második világháború hadseregei feldúlták, kifosztották, tönkretették a kastélyt, de persze akkor még lett volna visszaút. Ma már nincs: ez a nemesi lakhely Erdély egyik legbotrányosabb sorsú építménye, amelynek se teteje, se méltósága, tégláról téglára hordják el, mint évekkel ezelőtt a magyarcsesztveit, és alulról is bontják, amíg valakinek a fejére nem omlik az egész...

A kitelepített Haller István grófék 1967-ig laktak ebben a pincében

– Én nem értem, miért kell valamit ennyire tönkretenni – néz kérdőn a háztulajdonos hölgy Haller Bélára.

– Van egy ilyen lakosság általi..., hm, erózió – magyarázza a rá oly jellemző körültekintéssel a gróf. De aztán magával is vitába keveredik. – Ez, mondjuk, eufemizmus. Igazából szétlopják a kastélyt, arról van szó... Először a tetőcserepeket, és amikor a háznak már nincs fedele, akkor rohamosan a többit is. Szentpál már ott tart, hogy a pinceboltozatok is omlanak be.

Feljövünk a napfényre, nagyot szippantva a friss, tiszta levegőből. Haller Istvánék 1967-ig laktak itt, majd tömbház földszintjén vásároltak lakrészt ismerősükkel közösen. „Tizennégy év múltán végre emberekhez méltó lakásba kerültek – írja vejük, Harmath Ferenc Az emlékek megszólalnak című visszaemlékezésében. – Most már csak emlékek azok, hogy nincs fürdőszoba, nincs víz, csak akkor, ha az eső befolyik az ablakon, nincs helye ágynak, asztalnak, alacsony a bejárati ajtó, István bácsi kopasz feje tetején nem tudnak begyógyulni az ajtófélfa ütötte sebek, ha jön a vendég, nem kell kiáltani: »Vigyázz a fejedre!«"

Egy évre rá a kerelőszentpáli Hallerek mindörökre kivándoroltak Németországba.

Marosvásárhely belvárosa tele van a DO-rend titkos barlangjaival: ma már többnyire megközelíthetetlenek, raktárként vagy szuterénalbérletként üzemeltetik őket. Mindenesetre semmi sem emlékeztet arra, hogy néhány évtizede még egy társadalmi osztály tengődött itt élve eltemetve. (Ami előnyökkel is járt, hiszen nem voltak szem előtt, a felszín lakóinak csak időnként tűnt fel a sok elegánsan öltözött „fess" ember, aki a pincelakosztályokba érkezett délutáni bridzspartira vagy ötórai teára.) Ugyanígy nem jelöli semmi – miért is jelölné? – a vásárhelyi főtérről nyíló kis udvar századfordulós, szürkéskék villáját, amelynek málladozik ugyan a vakolata, de még így is őrzi a békebeli korszak stílusát. És a békétlenét is. Néhány nappal korábban ösztönösen tévedtünk be ide, nem kerestük az épületet.

– Súlyos büntetésre számíthatnak, ha nem hagyják abba azonnal a fényképezést – mordul ránk egy középkorú férfi. Magyarsága hagy némi kívánnivalót maga után, de azért nem kétséges, mit akar. – Elveszik a fotójukat, a fényképezőjüket, aztán nézhetnek!

Csupán a szép szecessziós villát szeretnénk megörökíteni a kapualjból, nem is értjük, mi ez a harciasság. Megérdeklődjük.

A milícia épülete Marosvásárhely szívében. Megalázások és kínzások villája

– Ez itten a milícia épülete, ha nem tudnák! – emeli fel a hangját a férfi. – Itten tilos bármiféle fotózkodás, értik-e? Szigorúan tilos!

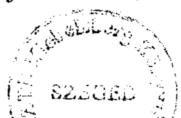
Gyanútlanul besétáltunk tehát arra az udvarra, amely Marosvásárhely egyik legsötétebb helye. Megalázások és kínzások villájává építette át a román kommunista belügy a szecessziós épületet. Itt kellett felsorakozniuk a kiközösítetteknek minden szerdán – 1949-től egészen a DO megszüntetéséig, 1963-ig. Több mint kétszáz ember volt köteles jelentkezni hetente ebben az udvarban, biztosítva a hatóságot, hogy nem hagyta el a várost. Mivel a vásárhelyi prostituáltaknak is ezen a helyen kellett megjelenniük, a milicisták rutinszerűen tették fel a kérdést az arisztokrata hölgyeknek: „Melyik regisztrációra jött? A kurvákéra vagy a grófnőkére?" – amint Jaap Scholten is megörökíti könyvében. Egymást jól ismerő és – hogy másokat ne kompromittáljanak – leginkább egymás társaságát kereső, „régi világbeli" emberek csoportja toporgott itt. Közben megbeszélték ügyes-bajos dolgaikat, könnyed kvaterkázást folytattak, de elmélyültebb kapcsolatok is szövődtek itt.

– Édesapám éppen a kötelező jelentkezések idején, sorban állás közben ismerkedett meg édesanyámmal – mondja szelíden mosolyogva Haller Béla. – Így lett a sztálinista milícia házasságközvetítő...

Ma a milícia levéltárát őrzik a hallgatag villában, ahol az ötvenes-hatvanas években a DO-sokat csuklóztatták, illetve azokat a renitenseket pofozták jobb belátásra, akik kételkedtek a kommunizmus Kánaánjában. A hagyományos elit lefejezésének egyik kiemelt helyszíne volt az akkoriban magabiztos magyarságú Marosvásárhely, ahol ma már több román szót hallani és színt látni, mint magyart. Az új elit semmit sem bízott a véletlenre. „A történelmi családok hosszú évszázadok minden történéséért felelőségre vonatnak, akkor is, ha egyénenként – némelykor akár csak életkorukból adódóan –, személy szerint nem követtek és nem követhettek el »népellenes« bűnöket. Mindez azonban nem akadályozza meg a vörös bárókat abban, hogy a nácizmushoz hasonlóan a történelemben mindaddig ismeretlen intenzitású gyűlölet- és megsemmisítő hadjáratot indítsanak e társadalmi réteg és azok egyes tagjai ellen. [...] Az öt erdélyi kényszerlakhelyközpont – Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Nagyenyed, Gyulafehérvár és Balázsfalva – a magyar történelmi arisztokrácia és a székely nemesség gyűjtőhelyeivé válik" – írja Kovács Kiss Gyöngy Megsemmisítésre ítéltettek című bevezető esszéjében a Korunk 2002. decemberi, „arisztokrata" számában.

Közép-Európában, a szovjet érdekszféra minden szegletében hasonlóképpen zajlott le ez a folyamat. A parvenü dicsőséges háborújához nagy szószólók adtak muníciót. Mint például „az osztályáruló" gróf Károlyi Mihály, aki 1946-ban a Valóságban fejtegette, hogy az arisztokráciának jelentős értékei is voltak ugyan: ízlésének rafinériájával hozzájárult a művészetek fejlődéséhez, és ha kellett, meg tudott halni osztálya eszményeiért – azonban fanatikus elszántsággal vállalta a parazitaságot. És döbbenetes, bűnös érzéketlenséggel igázta le a népet. Károlyi szerint a főnemesi osztály levitézlett, mert „nem tudott megállni a lejtőn, és a saját, féltve őrzött úri becsületét is bepiszkolta. [...] Mi maradt az arisztokrácia értékeiből? Semmi. Ők, akiknek még a polgár is ötödrangú lény volt, a végén csak a kispolgári és alvilági SS és hasonló bandák kegyéből éltek. [...] Most azután egyszer és mindenkorra el kell tűnniük!"

Magyarországon sem vették félvállról Károlyi gyújtó hangú gondolatait: „A magyar nemesi és főnemesi rang (herceg, őrgróf, gróf, báró, nemes, primor, lófő) megszűnik. [...] Nemesi előnévnek, nemesi címernek és jelvénynek vagy nemesi nemzetségi származásra utaló kifejezésnek (de genere) használata tilos" – írja elő

az 1947. évi IV. törvény 1–4. paragrafusa, egyetlen tollvonással megszüntetve a magyar történelem „fősodrát". 1951 májusától megszaporodtak a Magyar Nemzetben a „bútort, garnitúrát, ruhát, varrógépet, feloszlatott háztartást veszek" apróhirdetések, ugyanis megkezdődtek a kitelepítések a Hortobágy pusztáira és egyéb kies helyekre, ahová csak ötven kilogrammos pakkot lehetett vinni – olvassuk Gudenus János és Szentirmay László Összetört címerek című könyvében.

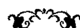
Már a második világháborús front elvonulása után megkezdődtek a megtorlások. Gyömrőn például egy magát rendőrnek kinevező kommunista agyonlövette az egyébként elkötelezetten baloldali gondolkodású gróf Révay Józsefet, illetve gróf Coronini Jánost – pusztán arisztokrata mivoltuk miatt. A nyomozás elindult ugyan, Rákosi Mátyás nyomására mégis leállították. Gudenusék írnak a munkaszolgálatos-századokról is, többek között a néphadsereg 6321-es alakulatáról, ahová a megbízhatatlanokat sorozták: nemesi származásúakat, volt földbirtokosokat, vezérkari tiszteket, magas rangú tisztviselőket, „zsírosparasztokat", azaz kulákokat, hiszen a népi demokrácia nem adhatott fegyvert „ezeknek" a kezébe. Adott hát csákányt. Mehettek az ország lerobbant, életveszélyes bányáiba, Komlóra, Miskolcra, Szuhakállóra, ahol több száz méter mélységben kellett négykézláb csúszva dolgozniuk kilencven centiméteres vágatokban, míg klausztrofóbiás pánikgörcsöt nem kaptak a „lapátos huszárok".

A módszer mindenütt hatékony volt: Gudenus János szerint a nagyjából háromezer főt számláló magyarországi arisztokráciából 2500 fő külföldön él, s a harmadik nemzedék már nem tud magyarul. Erdélyben 1989-ig 21 főnemesi família maradt 84 taggal, a legnépesebbek a Kemények, a Bánffyak és a Béldiek voltak. Magyarországon 1945-ben még csaknem kétezer kastélyt és kúriát tartottak számon, amelynek harminc százalékát jó egy évtizeddel később (!) törölni kellett a műemléki jegyzékből menthetetlen állapota miatt. Erdélyből nincs ilyen adatunk.

Romániában azonban biztosan súlyosbító körülménynek számított, hogy a történelmi családok nagy része magyar volt. Sokkal több magyart vontak felelősségre háborús bűnökért, mint románt. Itt még a látszatra sem igen ügyeltek, ahogy ez már Teleki Ádám esetében is igazolódott. A Gudenus–Szentirmay-kötet felidézi báró Kemény Béla esetét, aki négy évet ült börtönben, mert a vád szerint 1944-ben Sármáson addig heccelte a csendőröket, amíg ki nem

végeztek 191 zsidót. Valójában Kemény Béla élelmet vitt a letartóztatott embereknek. Bethlen Béla grófnak pedig azért (is) kellett több évet börtönben töltenie, mert a háború végén nem átallott utasítást adni az ügyészségi és katonai fogházban lévő politikai foglyok, köztük több kommunista vezető azonnali szabadon bocsátására, mivel attól tartott, a németek kivégzik őket.

Mindegy volt, ki milyen emberbaráti cselekedetet „követett el", ki mennyire maradt hű erkölcsi elveihez. Károlyi mondata ott rezgett a levegőben: „Most azután egyszer és mindenkorra el kell tűnniük!"

– Erdély kultúráját mélyen meghatározza az arisztokrácia, a XX. század első feléig biztosan – mutat rá Soós Zoltán történész, a marosvásárhelyi Maros Megyei Múzeum igazgatója. – Akkor történik a nagy váltás – egy évezred után.

– Hogyan zilálta szét ez a „nagy váltás" az erdélyi főnemességet?

– A trianoni hatalomváltást és a százezres mértékű tisztviselői elbocsájtást követően az első törés az 1921-es földtörvény, hiszen ezzel a nagybirtokot jelentősen megnyirbálja a román állam. Számos leválasztott birtoktestet kiosztanak a román jobbágyok között. És ezt az osztozkodást sokszor arra is felhasználják, hogy a Partiumba román falvat telepítsenek a Mócföldről, Zaránd vidékéről, onnan, ahol tömbrománság található – hogy a Nagyváradon, Szilágyságon át húzódó magyar tömböt megtörjék, s főleg a határ mentén kialakítsák a román enklávékat. Ez a földtörvény jelentősen csökkenti a magyar arisztokrácia anyagi lehetőségeit, az épületek nagy részét ekkor viszont még nem kobozzák el. A húszas-harmincas évek Erdély hosszú agonizálását hozzák: még fennáll az erdélyi társadalom gerincét adó nemesség, támogatja, fenntartja a kulturális, egyházi és oktatási intézményeket. Több mint nyolcszáz magyar nyelvű oktatási intézmény van ekkor még az egyházak tulajdonában is. Ha úgy tetszik, még kihúzzuk vagy húsz évet...

Soós Zoltán szerint a második világháború után következik be az igazán nagy törés az erdélyi magyar társadalom felépítésében. Már az 1940-es bécsi döntés is az, hiszen a dél-erdélyi magyarokat ekkor telepítik át a visszakerült Észak-Erdélybe, kiürítve számos magyar többségű történelmi települést. Majd bekövetkezik a nagy államosítás, amikor az erdélyi nemesség jogfosztottá válik,

és nemcsak elveszti birtokait, de a nép ellenségének is titulálják. Ezzel fejezik le a világi elitet, amely évszázadokon át irányította Erdélyt.

– Az 1960-as évek végéig tart a tisztogatás, amíg sikerül megtörni a hagyományos polgári és nemesi vezetőréteget. A polgárság kicsit tovább húzza, hiszen kimondottan rá nem irányul támadás – mondja Soós Zoltán. – Nyilván tőlük is elveszik a városi ingatlanokat, hozzájuk is beköltöztetnek családokat, de nekik nincs olyan nagy „bűnük". Mindezt az erdélyi magyar társadalom mindmáig nem tudta kiheverni. Akkor sem, ha megindult az újjászerveződés, és kialakulóban van egy újabb vezetőréteg: részben a visszatelepülő nemesi családokból, részben a hagyományos polgári családokból, részben az újgazdag rétegből.

– Marosvásárhely a kitelepítések egyik központja volt Erdélyben. Gyerekkorában találkozott száműzött nemesekkel?

– A hetvenes években láttam meg a napvilágot, a nyolcvanas években már nagyon kevéssé volt érzékelhető a jelenlétük, kevesen maradtak. Természetesen felnéztünk rájuk múltjuk és a családjuk érdemei miatt. Vásárhely emblematikus figurája volt például Teleki Gemma grófnő, aki virágot árult, ő ezt szeretetből is csinálta. Jól érezte magát ebben a szerepben, a város nevezetességévé vált. Szándék van arra, hogy egy kapualjban kis szobrot állítsunk neki.

Teleki Gemmáról kétségtelenül regényt lehetne írni.

Talán ő volt az egyetlen főnemesi sarj, akinek a kommunizmus nemcsak megpróbáltatást, de boldogságot is hozott. Amikor elvették tőlük Sáromberkét, és így nem kellett törődnie tovább a sokszobás kastély nyűgeivel – az Afrika-kutató Teleki Sámuel egykori lakhelyével –, fogta magát, és fölköltözött egy szekrény tetejére, ott töltötte éjszakáit néhány éven át. Nappal meg virággal és zöldséggel borította be magát, ki sem látszott a japánbirs- és aranyvesszőcsokrokból, a retkekből és a salátákból, s az utcán grasszálva árulta őket. Majd iparengedélyt váltott ki egy marosvásárhelyi kapualjra, ahová nem esett be az eső, nyáron meg az előtte álló fa árnyékkal fedte be, és itt árulta tovább a csokrokat meg a prímőrt az utolsó Erdélyben maradt Teleki grófnő. Targoncájának támaszkodva, télen-nyáron mezítelen lábszárral. Aztán hazament elolvasni a legújabb angol nyelvű kiadványokat. Mondták őt hippinek, nonkonformistának, agyalágyultnak és különcnek – „Gemma sróf természetet örökölt, magyarban nincs is erre megfelelő szavunk. Merev, érdes, hegyes"

– írta körül unokatestvére jellemét Teleki Mihály Marosi Ildikónak, akinek emlékei megerősítik ezt: „Jön egy nő, kérdi, mennyi egy csokor virág. Öt lej – válaszolja Gemma. A nő drágállja. – Akinek nincs öt leje virágra, annak nem is érdemes élni! – közli vele lakonikusan Gemma." Marosi Ildikó megkérdezte tőle, miért nem él inkább Bécsben a lányánál, miért nem hagyja el Erdélyt. Teleki grófnő azt válaszolta: „Inkább dolgozom kertésznél, minthogy a Schönbrunn árnyékában eltartott legyek!"

A 2001-ben, 93 évesen elhunyt Teleki Gemma legnevezetesebb emlékhelye a Teleki Tékában található. Az egyik első magyar nyilvános könyvtár Marosvásárhelynek is kiemelt látnivalója. Haller Bélával járjuk be a bibliofil Teleki Sámuel által alapított gyűjteményt, amelyben a grófi könyvtár ma is az eredeti elrendezésében látható. „A Teleki tékában kedvesen lehet elálmodni az alig kiállható kedvetlen életet" – írta fiának Bolyai Farkas. Éppen angol nyelven folyik idegenvezetés, fiatal pár szemléli a gyönyörű bőrkötéses, aranyozott feliratú könyvek regimentjeit a karzatig érő polcokon, meg a hieroglifás papiruszokat, régi térképeket és Konfucius, Voltaire magyarra fordított munkáit a tárlókban. Az egyik falon Mátyás király rendhagyó portréja: pimasz, intelligens, de hétköznapi reneszánsz férfinak mutatja, akivel nyugodtan együtt ihattunk volna egy korabeli városi csapszékben. Aztán lépcsőkön, árkádos folyosókon kalauzol bennünket Haller gróf, míg kétszárnyú fehér ajtóhoz nem érünk. Az ajtó keskeny, nyomasztó, rövidke folyosószakaszt zár el, odabent szekrények, létrák vannak a falhoz támasztva, csak oldalazva tudunk beljebb lépni.

A Teleki Téka zárt folyosóján lakott a Teleki-család

– A marosvásárhelyi kitelepítettek történetében ez is legendás hely – mondja Haller Béla. –Teleki Gemma grófnő a szüleivel lakott itt, és legfiatalabbként a szekrény tetején aludt. A téka mint hitbizomány szerepelt a Teleki-család örökölt kötelezettségei között. Ezzel az is járt, hogy joguk volt a fizikai jelenléthez is a téka területén. A jelek szerint ezt még az új hatalom, a népi demokrácia is elismerte. Rendelkezésükre bocsájtotta hát ezt a kis oldalkamrát is – mutatja a gróf a folyosóról nyíló dohos, ablaktalan helyiséget. – A pincékhez, padlásokhoz, kunyhókhoz képest ez még, mondhatni, kiváltságos helyzet volt. És hát városközpont – nevet fel. – Édesapám többször mesélte, hogy találkozott az utcán Gemma néni édesapjával, Teleki Arctúrral – akit a társaságban Dudu bácsinak hívtak –, amikor hazafelé igyekezett, és rákérdezett, hogy van. Dudu bácsit ekkor már köztudottan mindenféle metasztázisok kínozták, de keményen jött felfele, és azt felelte: „Hát jól." Ez volt a legtermészetesebb válasz, jellemző ezeknek az embereknek a lelkületére. Panaszkodni nem illett semmiképpen...

– Hogyan „bántak" a vásárhelyiek a föld alá kényszerített magyar főnemességgel?

– Én csak a magam helyzetéről tudok beszámolni. Abszolút pozitív a tapasztalatom. A velünk való jó bánásmód állásfoglalás is volt, és mivel nem a hivatalosok szeme láttára történt, így bátran történt. Fenntartások nélkül szimpatizáltak, segítettek, kifejezésre juttattak jól látható tiszteletet a szüleim iránt. Én kárörömnek vagy negatív érzésnek még a nyomát sem láttam soha.

A Köteles Sámuel utcában, ahol egykor Bolyai Farkas lakóháza állott, most is nevezetes villa található: Marosi Ildikó irodalomtörténész lakhelye, a helikonista író, Molter Károly egykori otthona. Aki nem fordult meg itt a két világégés között, az nem is számított az erdélyi irodalmi életben. A második világháború után meg a kényszerlakhelyes nemesek adták egymásnak a kilincset.

Marosi Ildikó itt fogad bennünket. Az irodalomtörténész asszonyt – akinek életműve megannyi fantasztikus erdélyi irodalmi felfedezés és forrásfeltárás – agyvérzés bénította le, ágyhoz kötött. Nemrégiben hunyt el férje, Marosi Barna író, újságíró, Marosvásárhelynek szintén kiemelkedő személyisége. Ildikó mély gyászban van, azt mondja,

ezt nem lehet feldolgozni csaknem hatvan év együttélés után... De néha belefeledkezik a régmúltba, és ilyenkor megcsillan a humora. A szobákban férjének, a Molter-Marosi famíliának és történelmi családoknak a relikviái veszik körül. Vérségi és szellemi főnemesek tárgyai. Itt van például egy kis fekete etazser, Teleki Ádáméktól vették, a felsőmarosújvári kastélyból maradt meg. Talán egyedüli bútordarabként...

– Ez a ház, ahol most beszélgetünk, sok arisztokrata családot látott vendégül.

– Rengeteget, és szívesen jártak ide. Anyósom gazdag polgárlány volt, az arisztokratáknak nem volt szégyen idejönni. Sőt sokakon ő segített. Jó emberek voltak apósommal, Molter Károllyal, művészetkedvelők, vidámak és nyitottak, nem érdekemberek. Amikor megindult a nagy menekültáradat 1916-ban, a román betöréskor, apósom együtt menekült anyósommal, akinek akkor még csak udvarolt, és a menekültvonat mellett elhaladt a másik irányba egy katonavonat. Onnan megdobták őket kenyérrel. Mindenki mondta, hogy jaj, ez nagy szerencse, egész életükben szerencséjük lesz. Így is volt. Itt éltek mozdítatlanul 1932-től, és ma is itt vagyunk. Pedig most is államosított a ház, lakbért kell fizetnem.

– Nem igényelték vissza az ingatlant?

– Dehogynem. De nem adták vissza, amikor magyar polgármester volt Marosvásárhelyen. Most meg már lekéstük.

– Polgárlányként hogy csöppent az arisztokraták társaságába? Teleki Mihály-könyvében van egy fotó önről bakfislánykorában, amint a gernyeszegi kastély parkjában álldogál a sok nemes között...

– Apám nagy építész volt, Gernyeszegen sok épület fűződik a nevéhez, s ő tervezte volna a koromgyárat is a Teleki-birtokon 1941–42-ben. Részt vett a Veszprém megyei Nitrokémia bővítésében is. Nagyapám és nagyanyám még írástudatlanok voltak. De öt gyerekük közül az egyik ügyvéd lett, egy másik építész. Nemcsak Amerikában lehetett ám ilyen karriert csinálni, hanem a polgári világban is! Amikor a hetvenes években Németországban jártam, megdöbbentem, hogy ott minden olyan mozdulatlan, mert semmi nem romlott le, a templomokat nem rombolták le, a gazdaságok nem mentek tönkre. A tehenek, a gépek, minden ott volt, az élet változatlanul..., és mi meg... Szörnyű, hogy mit csinált velünk a Szovjetunió. Mert senkinek, a munkásoknak sem lett jobb. Apámtól, anyámtól egész életükben soha egy rossz szót nem hallottam a munkásokról, sem

egy románról! Anyám a postán dolgozott mint tisztviselőnő, csupa román között. Nekünk nincsenek szélsőséges indulataink senkivel szemben, mert Erdélyben ez nem főtéma. Itt főtéma volt mindig a török vagy az osztrák. S ez mindenkit, magyart, románt, szászt egyformán sújtott. Aztán jöttek más idők...

– Amikor bekövetkezett a vészkorszak a nemesség számára, milyen embernek ismerte meg őket?

– Voltak köztük nagyszerű emberek. Például ebben a szobában lakott Sényi László császári és királyi kamarás. A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaságnak a főtitkára volt, csodálatos ember, 1918-ig főszolgabíró. Amikor nem maradhatott meg tisztjében, ideköltözött Molterékhez, hiszen nekik igen nagy volt ez a tanári lakás. Fantasztikusan sok zsidó embert mentett meg, mindig zsidókat alkalmazott. A titkára Salamon Ernő volt, a költő, aki ukrajnai internálótáborban halt meg, és akinek a megmentéséért Sényi László lejárta a lábát Pesten, minden összeköttetést igénybe vett. Salamont mégis elvitték munkaszolgálatra.

– Teleki Gemma is járt itt...

– Van egy babérfa az ablak alatt, nézzenek csak ki, Gemma hozta. Szegény, nem volt hajlandó ezeknek bármit is csinálni, fizetést elfogadni a kommunista rendszerben! Először fagylaltot árult,

Marosi Ildikó

utána pedig kertésznél dolgozott a Maros partján, onnan vannak ezek a gyönyörű virágok. Rám bízta őt Teleki Micu bácsi, Teleki Mihály, amikor elköltözött Nyugatra, hogy vigyázzak rá. Mert hiába volt valamikor Gemmáéké a Teleki Téka – férje, Teleki Károly volt a gondnoka –, kitették még a „Gemma likából" is. Így mondták a tékások – kuncog Marosi Ildikó – azt a kicsi, keskeny szobát a földszinten. Teleki Arctúr gróf és Wesselényi Ilona grófnő, az öreg házaspár Gemmával költözött oda a háború után, de nem fértek el. Akkor Arctúr gróf megjelent anyósomnál, és arra kérte, hogy – mivel Gemma általában egy nagy japán szekrény tetején tudott aludni, mert csak ott jutott hely neki – legalább pár napig, amíg tüdőgyulladásos, hadd jöhessen ide, Molterékhez pihenni. Ilyen kapcsolatok voltak ezek... Wesselényi Ilona grófnő is azért került marosvásárhelyi kényszerlakhelyre, mert ő maga kérte a rendőrséget, hogy nyilvánítsák DO-snak, hogy Zilahról idejöhessen a férjéhez lakni.

– Milyen ember volt Teleki Gemma? Tényleg annyira elviselhetetlen?

– Nagyon szerettem őt, szigorú volt... Valami tartást megőriztek abból a létből, egy-két lépés távolság mindig megvolt attól függetlenül is, hogy szerették az embert. Az úgynevezett arisztokrata fölény megmaradt. 1990 után nekem kellett intéznem Gemma nyugdíját. A volt politikai foglyok szövetsége ugyanabban az épületben székelt, ahová '90 márciusában Sütő Andrásékat bezárták a padlásra, s rájuk akarták gyújtani a házat. Gemma nem akart elmenni. Mondtam neki, az isten szerelmére, legalább nyugdíja lesz. Nagy nehezen ráállt... Kellett menjek vele a politikai üldözöttekhez. Voltak ott vasgárdisták, de voltak román földbirtokosok is sokan. Akkor aztán Gemmának jó nyugdíjat szavazott meg a román állam! És visszakapott földeket is.

– Említette a vasgárdistákat. A kommunizmus időszakában ugyanúgy meghurcolták a román földbirtokosokat is, mint a magyarokat?

– A román kastélyok lakóit éppen úgy sújtotta. Elvitték őket is a Duna-csatornához, ők sem kaptak útlevelet. A román ellenállókat is hogyan üldözte a Securitate! Például az egyik Gróza fiút, Gróza Péternek az unokaöccsét, aki csodálatos, kedves ember, mérnök volt... Erről jut eszembe: tudják, ki fordult még kegyelmi kérvénnyel Gróza Péterhez Teleki Ádám feleségén, Krémer Mancin kívül? Hát Bánffy Miklós. És meg is kapta nagyon hamar, mert a magyar állammal,

Rákosi Mátyásékkal Grózáék egyességre tudtak jutni. Jelentős illegális kapcsolataik voltak korábbról. S a korrupció vagy az összeköttetés nagyon sokak életét mentette meg.

– Gróza Péterben ezek szerint még volt valami a régi erdélyi világból...

– Hogyne! De nagy színész is volt. Például a marosvásárhelyi Kultúrpalotában úgy tudta leszerelni a tömeget 1945 után, amikor szét akarták tépni mint kommunistát, hogy Arany János Toldiját szavalta: „Ég a napmelegtől a kopár szík sarja / Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta..."

– Ha osztályként kellene leírnia az 1945 utáni erdélyi arisztokráciát, hogyan jellemezné?

– Szerintem nincsenek osztályok. Vannak jó emberek, vannak tehetségtelenek, vannak rosszindulatúak. S rengetegen nagyszerűek. Azt senki se akadályozza meg, hogy jó ember legyen valaki, ha arisztokrata, akkor sem. De fordítva is így van.

– Egyesek szerint nem lehetett megtörni őket, nem lettek öngyilkosok vagy árulók...

– Nem kevesebben, mint más társadalmi osztályban. És állandóan figyelték egymást.

Marosi Ildikó búcsúzóul megemlíti a Molter-ház néhány további „érdekes" lakóját. 1944-ben ide tért haza családjával báró Kemény János, a marosvécsi kastély ura, a helikonisták mecénása, ugyanis Kolozsvárra, saját házukba nem mert menni. A kolozsvári magyarok között sok harcias kommunista volt, és már fenték rá a kést. Kemény báróék a belső szobában húzták meg magukat, amíg el nem kellett költözniük innen is a hatóság fellépése miatt. Kényszerlakhelyesként két kis szobában éltek azután – tizenketten. S a Molter-házban lakott Kabós Éva költőnő is, akinek a családja a dél-mezőségi szórványvilágban, Maroslekencén volt birtokos, és rokonságban állt a Keményekkel. Amikor Kabós Évát kitelepítették 86 éves nénikéjével együtt, de még az irodalmi életből is száműzték, és nem volt hova mennie, bekopogtatott ide. Molter Károly dolgozószobájában kapott helyet afféle „negyedik gyerekként", hosszú ideig élt itt. Aztán kiderült, hogy tbc-vel fertőződött meg, ekkor megkérték, hogy az unokákra való tekintettel keressen magának másik lakhelyet.

Életmondása szerint Kabós Éva a Köteles Sámuel utcai házból először egy temető melletti kis konyhába került, ahonnan osztályhelyzete miatt elkergették. „[...] rosszemlékű udvari szobát

sikerült felhajtanom, de mindössze két hónapig lehettem ott is – idézte föl Éltes Enikő szerkesztőnek a Romániai Magyar Szóban 1993-ban. – Onnan kerültem a kisállomás mellé egy kedves zsidó varrónőhöz, egy deszkával elkerített fél szobába. Itt majdnem egy évig nyugton hagytak, akkor vettek megint számba az »éberek«. Ezután jött a pince, ahol 15 évig laktam." E pince közepén kőkád állt. Amikor a tulajdonos mosott, egyszerűen kikergette a lakót, akinek, ha esett, ha fújt, nem szabadott visszatérnie, amíg be nem fejeződött a nagymosás. „Nedvesség, patkányok hosszú éveken keresztül. Súlyosbító körülményként a szász háziasszony időnkénti feljelentgetéseivel, hogy »háborús bűnöst« tettek a pincéjébe."

Fokozatok persze valóban voltak – a semmiből a semmibe kapaszkodva.

„[...] csekély térben hihetetlen sokféleség: egy (valószínűleg kölcsönkapott) biedermeier szekrény, egy deszkákból ácsolt ruhásláda, a koronkai kastély könyvtárának két karosszéke kissé már megviselten, Éva nagynéném téglákra állított vaskeretes ágya, egy gépíróasztal, rajta két vizesveder (vízcsap az udvaron), néhány semleges bútordarab még és az ablak melletti szegre akasztva egy néhai tükör hosszúkás darabja" – készít leltárt gróf Haller Béla „szoba-konyhás lakásukról" – ez, mondjuk, újabb eufemizmus – Álló- és mozgóképek az idők változásairól című lírai emlékesszéjében.

Egy másik úriember – „eredetileg" gazdamérnök, jogász, huszártiszt, 1945-ben Észak-Erdély fő gazdasági felügyelője – is valamivel jobban járt Kabós Évánál. 1949 júliusában ugyancsak Marosvásárhelyről veti levélpapírra nagyanyjának, derűs stílussal álcázva elkeseredését: „Jelenlegi lakásom nagyon kedves hely, egy deszkából épült bódé (előzőleg, a gáz bevezetése előtt fáskamra, az előtt valamikor nyári istálló), mely a Roedigerék házának képezi folytatását az udvaron a kert felé. [...] A világítás gyertyával történik. A fűtésért a Világfelelős (vagyis az Úr Isten) gondoskodik, pillanatnyilag túlságosan is jól. Egyelöre rendkivül jól érzem magam benne. Vannak ugyan hátrányai is, ha esik az eső, bizony be is hull belőle, mert hogy deszka fedele nem a legtökéletesebb. Roedigerék végtelen kedvesek és jók hozzám. Kívánom nekik igaz szívből, hogy sohasem adódjon alkalom arra, hogy jóságukat meghálálhassam."

Hogy lehetett mindezt túlélni? Hogyan lehetett a „kicsi meghalásokat" elviselni naponta?

„Hát úgy, hogy megtanítottak viselkedni" – vonta meg a vállát széki gróf Teleki Gemma, és a másik oldalára fordult a japán szekrény tetején.

– Nem szellemek vagyunk! – kurjant a sötétbe Barabási Endre, a padlás túlsó végén imbolygó gyönge fény irányába. Éppen folytattuk volna a fölfelé kapaszkodást a küküllővári református templom tornyában, amikor óvatos csoszogást hallunk a túlvégről.

– Hallottam a hangokat a távolból – mondja egy udvarias férfihang, majd a sötétből zakós, nyakkendős úr bontakozik ki. Elegáns, hosszú télikabátban van, mint aki színházba készül. Haller Béla gróf futott be a padlástérbe, a pap fia vezeti föl az ingatag létrákon.

– Két lányom van, s egy gyermekem – int a kamasz fiú felé a lelkész, és valószínűleg kacsint is hozzá, de ezt nem látjuk a vaksötétben. A lábunk alatti födémnyíláson viszont lelátunk a feltúrt szentélybe, éppen a bezúzott koponyájú férfiú sírgödrébe. Barabási Endre gyorsan megmutatja az álmélkodó Haller Bélának a tatárfejet, miközben a következő párbeszédet halljuk:

Lelkész: A rizsszem tipikus ázsiai megjelenés, a szemöldök, a tatárbajusz is, régebb jobban látszódtak az ékszerei, most csak a gomblyukak meg a láncoknak a maradványai...

Gróf: És az orr szándékosan negatív kiképzésű?

Lelkész: Nem, letörték.

Azután már négyesben mászunk tovább az egyre nagyobb kihívást jelentő létrákon, míg végre fölérünk az egybeépített kettős torony tetejére. Ennek falán lobogott a tűz a tatár feje körül messzire világítva. Egészen addig, amíg meg nem emelték a templomtetőt, és a lemeszelt fej a padlástér biztonságába nem került.

Csodálatos fényekben úszik most Küküllővár. Látjuk ideföntről az öntudatos román falu Ștefan cel Mare és Horea utcáját, amelyen csak az imént jöttünk föl egy asszonyságot magyarul kérdezve: „Csókolom, hol lakik a református lelkész?" Mire ő: „Jos, jos" (lefelé, lefelé), és barátságosan mutatta az irányt. Tökéletesen megértettük egymást. És persze látjuk a mesébe illő, egyszerre vaskos és légies, remek állapotú várkastélyt, a dombtetőt őrző, négytornyos „erdélyi Chambordot", amelyért idecitáltuk a faluba, a templomtorony tetejére hallerkői Haller Béla grófot. A legalább nyolcszáz éves főnemesi család sarját.

Fürdünk a tiszta tavaszi napsütésben a torony ablakában, arccal az elérhetetlen kastély felé, és a lelkésszel együtt némán hallgatjuk a Hallerek küküllővári vesszőfutásának történetét.

– A XIX. században került a kastély a család birtokába: az egyik történet szerint Bethlen Márk egyszerűen elkártyázta, a másik, reálisabb szerint házasodás útján – kezd bele Haller úr. – Nagyapám huszárkapitány volt Budapesten, keresztapjának nem volt utóda, ezért ráhagyta a kastélyt. Ez a birtokba helyezés meghatározta az életét. Itt kezdett gazdálkodni, s négy gyereke közül az utolsó kettő már itt is született: 1917-ben édesapám, gróf Haller Jenő. Ő, mint általában a vidéki főnemesgyerekek, házitanítóval kezdte tanulmányait, később Kolozsváron a piaristáknál folytatta, végül a gimnázium után Medgyesen mezőgazdasági főiskolát végzett, készülve a földbirtokosi életre. Ám nem jó csillagzat alatt született ez a sors: 1927-ben, amikor édesapám még csak kilencéves volt, nagyapám összekülönbözött a sofőrjével, felmondott neki, tudtunk szerint indokoltan. És a sofőr, amikor hozta vissza az autó kulcsait, az öltözőszobájában találta nagyapámat, és pisztolyt fogott rá. Nagyapám próbálta lefegyverezni, de a lövések a hasába fúródtak, ami az orvostudomány akkori állása szerint végzetes volt. Lehet, hogy mindebbe belejátszottak a küküllővári nemzeti önérzetek is…

– Román volt a sofőr…

– …akit nagyapám naivul alkalmazott, mert katona lévén mindig a katonákat kereste. Az illető altiszt volt az első világháborús k. u. k. seregben, de indulatos és rossz ember. Ittasan vezette az autót, és felborította, amikor nagymamám és az egyik nagynéném utazott benne, nagyapám ezért bocsájtotta el… A földbirtokreform nagyapám halála miatt itt különösen nehéznek bizonyult, nagyanyám, uzoni gróf Béldi Rozália vette át a birtok irányítását, de nem ment könnyen. Volt olyan periódus, amikor kiköltöztek a kastélyból, mert nagyon költséges volt a működtetése, és a faluban nagyobbacska házban rendezkedtek be. Aztán jött a második világháború, édesapámat mozgósították, megjárta a frontot. Majd a háború után visszatért ide, próbált gazdálkodni, nehéz idők voltak azok is a kötelező beszolgáltatások és az adók miatt. Mindezt az 1949-es kitelepítés pecsételte meg. A családdal közölték, hogy minden ingó és ingatlan vagyonuk az állam tulajdonába megy át, és teherautón vitték őket a marosvásárhelyi milíciára. A személyibe beütötték a DO-t…

Lassan lemegy a nap a küküllői szőlődombok mögé, a várkastély fokozatosan beleszürkül a háttérbe. Odalent, a templom alatt vidám cigányok tereferélnek, mi pedig csak támasztjuk a toronysisak gerendáit, miközben Haller Béla csöndes mondatai egyre szorosabban fonódnak körénk.

– Családom Marosvásárhelyen telepedett le, s attól kezdve édesapám csak a legegyszerűbb fizikai munkákat végezhette. Szerencséjére sportos alkat volt, és abban az életkorban mindezt úgy fogta föl, mint az élet próbáját, amelyet hetykén vett. 1953-ban megszülettem. Ebből az időszakból semmilyen elkeseredett hangulatra nem emlékszem, szüleim nagyon vidámak voltak annak ellenére, hogy elég kényelmetlen körülmények között lakott a család. Édesapám tudott hegedülni, édesanyám zongorázni, nagyon szerették a magyar nótákat. Nem is próbáltak engem a múlt felé fordítva nevelni. Úgy érezhették, hogy a kelet-európai rezsimváltás végleges, és nem kell neheztelésekkel és visszavágyódásokkal nevelni egy gyereket. Hanem úgy, hogy becsülettel és jókedvvel álljon helyt azon körülmények között, amelyekbe került. Egy idő után hiányérzetem is volt, hogy keveset tudok a családról. Visszafele tekintés helyett mi a mindennapokat éltük meg, és a jövőre gondoltunk. A családi élet felhőtlen volt, és ez erőt adott édesapámnak, hogy a külvilág zordságát elviselje.

Abból pedig adódott elegendő: gróf Haller Jenőt 1952-ben, eljegyzését követően felkérte a hatalom, hogy támogassa a népi demokráciát a békási vízi erőmű megépítésében. A kilenc hónapi, nevelő célzatú kényszermunkát azzal érdemelte ki, hogy állítólag rémhíreket terjesztett a pénzbeváltással kapcsolatban, amire Haller Jenő nem igazán emlékezett. A gulágszerű békási táborban mindenesetre kubikolhatta a földet, amíg hálni nem járt belé a lélek, s Jenő gróf édesanyján is ekkor hatalmasodott el a rák. Versenyfutás kezdődött a halállal, amelyet a célegyenesben veszítettek el: 1952. december 23-án hajnalban halt meg az idős asszony, Haller Jenő aznap szabadult, estére ért haza. „A temetés dermesztő tragikumában ott pislákolt mégis az emberi összefogás apró lángja: a koporsó az asztaloskollégák adománya volt, a szemfedő és a koszorú szintén adomány, sőt még élő virág is került 1952 decembere végén” – írja idézett esszéjében Haller Béla. Édesapja néhány nappal a temetés után házasodott össze édesanyjával, ami kegyeletsértő lehetett volna más időkben, így viszont Haller Jenő úgy érezhette, fordított a mostoha sorssal vívott mérkőzés állásán, és újra felívelhet életük.

Gróf Haller Jenő (jobbról a második) bútorgyári kollégáival a hatvanas években

Gróf Haller Jenő egész fennmaradó életét bútorgyári munkásként élte le, derűsen, előretekintve, kollégái tiszteletétől övezve. Időközben a küküllővári kastélyba is gyár települt: a zsidvei kombinát használta a középkori pincéket pezsgőraktárnak és -palackozónak, a fönti lakosztályokba vörös grófok rendezkedtek be. Azt rebesgették, a még mindig elegáns kastélyt a párt titkosszolgálata, a Securitate szemelte ki magának. A nagy lábon élő kémfőnökök úri mulatságokat, „osztrigafűszerező" partikat és borgőzös orgiákat tartottak itt. És mivel, mint tudjuk, a szeku halhatatlan, a változások után nem volt könnyű dolguk a Hallereknek, amikor felmerült a kastély visszaperlése.

– A restitúciós törvények előrehaladott életkorban érték édesapámat, akkor már nyolcvanhoz közeledett, lendülete is fogyatkozott. Lévén, hogy a törvények abban a sorrendben, ahogy egymást követték, töredezetten juttatták vissza a birtokot, édesapám nem számított újrakezdeni mint gazda Küküllőváron. Hiszen bútorgyári munkásként nem volt gyakorlata például Apor Csabával szemben. A vidékek között is nagy a különbség: egy dolog visszamenni a székely többségű Háromszékre, és másik Balázsfalva mellé, a szórványba, ahol forrnak az indulatok, és amely vidék az önérzetek mértani

helye. De édesapám belevágott a visszaszolgáltatásba, mert kötelességének érezte. Csak sajnos túl hamar futottunk neki. Valaki kiderítette, aki bejáratos volt a balázsfalvi levéltárba, hogy a telekkönyvben még a nagymamám nevén szerepel a kastély. Vagyis annak idején nem jegyezték be az államosítást. Megszereztük a telekkönyvi kivonatot, és a közjegyzőnél egyszerű örökösödési eljárással átírtuk a kastélyt édesapám nevére, majd az ő halála után ránk, az örököseire. A kastélyban működő borászati vállalat megtámadott olyan törvény nevében, amelyről sajnos mi nem tudtunk: e szerint az államosítás akkor is érvényes, ha nincs bejegyezve a telekkönyvbe. Vesztésre álltunk. A későbbi törvénnyel államosítva is megkaptuk volna a várkastélyt, így viszont, mivel ezt az utat választottuk, sebezhetővé vált a tulajdonjogunk. Ráadásul a régi tulajdonos, vagyis az állami gazdaság kérhette a kommunizmus évtizedei alatt befektetett pénzeknek a visszatérítését, ami külön megrémített bennünket – ezt a szabályozást aztán a 2002-ben megjelenő kastélytörvény eltörölte. Viszont addigra megszületett az eladási szándék, s amikor a per ilyen nehezen és rossz kilátásokkal alakult, akkor egyetlen ajánlattevőként megkereste megbízottunkat a jelenlegi tulajdonos, egy constanţai vállalkozó, és eladtuk neki a kastélyt, nem is olyan nagy áron. Peren kívüli egyezség született. Kiderült, hogy korábban is kiemelt objektum volt ez az épület, 1989 előtt az elvtársaknak volt lerészegedőhelyük, ahol elbújhattak a világ szeme elől. Az új tulajdonos részben felújította, most a kastély- és borturizmusra épít, de nagyon nehéz bejutni oda. Sajnos globalizálódó sorsuk is van a kastélyoknak...

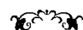
– Tudomásunk szerint az eladás során az is a feltételek között volt, hogy az új tulajdonos helytörténeti szobát rendez be, amely bemutatja a régi várurak, a Hallerek történetét.

– Nem is a Hallerek, hanem a kastély történetét bemutató szobát. Édesapám is végig tudatában volt annak, hogy a kastély története jórészt a Bethlen-családhoz kötődik, mivel az ő családjához csak az 1800-as évek végén került, és 1949-ben el is szakadt tőle. De mindenképpen számított arra, hogy az új tulajdonos bemutatja a kastély történetét. Szerintem ez gentlemen's agreement volt, jó volna látni, milyen mértékben valósult meg...

– Drasztikus és döbbenetes, hogy a főbejáraton belépve az embert egy Mihai Viteazul-kép fogadja jobb kéz felől, akinek az égvilágon semmi köze nem volt Küküllővárhoz, soha nem is járt itt – szólal meg Barabási Endre, aki az egyik harang mellett áll, s most

néhány pillanatra elveszti humorérzékét. – Vannak festmények a Hallerekről, magáról a gróf úr édesapjáról, Jenő bácsiról is, de oda földi halandók, különösen anyaországiak nem tehetik be a lábukat.

Márpedig mi éppen ezért hívtuk Haller Bélát a régi kudarcok színhelyére, hogy együtt tegyük be a lábunkat a küküllővári várkastélyba. Annak ellenére, hogy marosvásárhelyi barátaink semmi esélyt nem láttak a bejutásra. De még a kastély intézője sem, aki telefonon azt mondta, ki van zárva, hogy megnyitják előttünk a kapukat. Szép szóból is értünk, a tyúklétrákon ügyesen visszamászunk hát a templomtoronyból a földre, hogy az elegáns télikabátos gróf és a tatárfejet őrző lelkész kíséretében még sötétedés előtt bekopogtathassunk a várba.

Szín: szokatlanul jó állapotú kastély szürke, négytornyos tömbje. A szomszédos várkápolna keresztjén szarka ül, a tetőzet hiányos, a vakolat pusztul. A várkapuhoz fölvezető betonút végén kis parkoló, a kapu előtt luxusautók, minden sarkon kamera figyel. A birtokot kerítés zárja el a falutól. Olykor tagbaszakadt, rövid hajú férfi lép ki a kapun, gyanakvóan körbenéz, majd eltűnik. A fal tövében repedezett, alig olvasható román–angol nyelvű tábla, amely a Bethlen–Haller-kastély múltját ecseteli.

Szereplők:
Gróf: talpig úriember, aki érti az idők szavát. Kifinomult lényéből szemérmesség, derű és szilárdság sugárzik. Médiumként lebeg múlt és jelen között, de ez a lebegés nem súlytalan.
Lelkész: talpraesett pap, megvan a magához való gyakorlati esze, de diplomáciai érzéke is. Ha ő nincs, az ostrom elmarad.
Várúr: testes, meglehetősen hanyag eleganciájú férfi; arcán bátorító, udvarias mosoly, mindig csalhatatlanul tudja, mit szeretne hallani hallgatósága.
Pityu: a vár alkalmazottja. Rendes ember.
Irina: a vár intézője, a régi küküllővári református lelkész özvegye, több szíve és neve is van.
Alabárdosok, étekfogók, kocsisok.
Egy hang a háttérben egyenletes, tompa ünnepélyességgel olvassa Jókai Mór A régi jó táblabírák című remekének részletét: „A várárokból kivágták a sánckarókat, s helyeiket beültették burgundirépával, a lőrésekből ablakokat vágtak, s a kazamatákban gőbölyöket hizlalnak. A pompás korridoron végig, melynek griffmadaras rácsozatán hajdan a lovagi tornák alatt címeres szőnyegek lobogtak alá, most az esett juhok bőrei vannak kiteregetve a napra; a kaszatömlöcből igen könnyű trágyavermet rögtönözni; még inkább tanúsítja az új átalakító leleményességet az, hogy a nyolcszegletű tornyot, melynek ablakaiban a szélrózsa minden irányából jövő vihar megbotlik, gabonaszeleltetőnek idomította."

– Nézzék, én mindent megteszek, amit csak lehet, hogy bejöhessenek, de utána kell néznem – néhány nappal küküllővári expedíciónk előtt még úgy festett, talán átléphetjük annak a kastélynak a küszöbét, amely hírhedt volt arról, hogy elutasít bármiféle közeledést. Egy Irina nevű asszonyt értünk utol telefonon a várkastély honlapjáról kihalászott telefonszámot híva, és angolul kérdeztük, hogy a román mellett esetleg tud-e magyarul. Tudott. Aztán a következő napon azt is tudatta velünk, hogy nagy létszámú francia csoport érkezik borkóstolásra, tehát jelentősen csökken az esélyünk. Jeleztük neki, másik időpont is megfelelő, természetesen készséggel alkalmazkodunk. Harmadik nap kiderült, hogy ez a francia csoport igen ambiciózus, mert a hét minden óráját kihasználja a borozásra. Jöjjünk vissza két, esetleg három hét múlva... Vagy valamikor.

„Akár a paparazzók, körülszaglásztuk, fényképeztük a magas kerítéssel körülzárt, egyébként így is impozáns épületet, de bemenni nem lehetett, a kapus mint cerberus őrizte a bejáratot. [...] Azzal a benyomással maradtunk, hogy ismét kirekesztettek, de ezért már csak mi vagyunk a vétkesek. Hogyan is sáfárkodunk visszakapott javainkkal? Jutott eszembe mindez abból az alkalomból, hogy Keresd kastélyát méltó és példamutató nagyvonalúsággal a Böjte Csaba testvér alapítványának adományozták a Bethlen-család leszármazottai, amire még a román sajtó is felkapta a fejét. Küküllővár sorsa viszont megpecsételődött az erdélyi magyar kultúra számára. A látogatók kitiltva, csak sóvárogva, messziről nézhetjük, hogy örökre elveszett számunkra, mert nem lesz még egy János király, aki visszavegye a regáti tulajdonostól" – panaszolja Kuti Márta Küküllővári anziksz című írásában. „Küküllővár megmenekült a pusztulástól, nem jutott az aranyosgerendi vagy magyarcsesztvei kastély sorsára. Miközben végleg elveszett a magyarság számára" – kontráz Csinta Samu Erdély újranemesítői című könyvében.

– Keresddel ellentétben Küküllővárra nem jó lelkiismerettel engedtük volna Böjte Csabát, hiszen ez rendkívül erős nemzeti önérzettel rendelkező falu – tiltakozik a felvetés ellen Haller Béla, mielőtt útnak indulnánk a várkastélyhoz. – A kilencvenes fordulat után eléggé mereven fogadták még édesapámat is, pedig ott töltötte fiatalkorát, és nagyon jól eltalálta a hangot a falubeliekkel. Érezte, hogy már nincs keresnivalója ott. Ezért sem hasonlítható ez a keresdi példához.

Jaap Scholten puritán németalföldi ízlése végképp hajmeresztőnek találja, ami a várkastély tövében fogadja: a parkban unott arccal kvadozó gyerekeket lát, miközben Mercedes száguld teljes sebességgel a zárt kapunak. Ő sem jut tovább a küszöbnél, csupán két szórólapot nyomnak a kezébe, valamint tájékoztatják arról, hogy a Zsidvei kastélyt – ez az új neve – kifogástalan középkori módon állították helyre, és szüret idején kétezren dolgoznak a birtokosnak. Akiről egyébként feltűnően hallgat mind az internet, mind a tájékoztató brosúra. „Rejtőzködik, ami nekem a kelet-európai újgazdagok esetében már igen gyakran feltűnt. Az új főnökök a titokzatosság és az elérhetetlenség felhőjébe burkolóznak."

Scholtennek egyébként módja van érdekes információkhoz jutni egy amerikai történésztől, aki 1981 óta él Romániában. Forrása szerint a mai román oligarchák nyolcvan százaléka egykori szekus, vagy nagyon közel állt a Securitatéhoz. Jelentős részük önállósult, és a saját szakállára köt üzleteket, a bevételt pedig kiszivattyúzza az országból.

Ugyanez a gyanú merült fel – többek között – a botrányos verespataki bányanyitási kísérlet során is az ausztrál bejegyzésű Roşia Montană vállalat tulajdonosi hátterében. A mi – magát természetesen megnevezni nem kívánó – forrásunk szerint Küküllővár drámája az, hogy a titkosszolgálat 1989 után is ragaszkodott a kastélyhoz. Meg akarta őrizni kéjlakfunkcióját. Emiatt szinte esélytelenül szálltak ringbe a tapasztalatlan és jóhiszemű Hallerek a bíróságon – túl nagy erővel álltak szemben... Barabási Endrétől pedig azt is megtudjuk, hogy az új tulajdonos, Liviu Necşulescu, aki Fehér megye legnagyobb adóbefizetője, a régi szép időkben mellesleg Ceauşescu államtitkára volt.

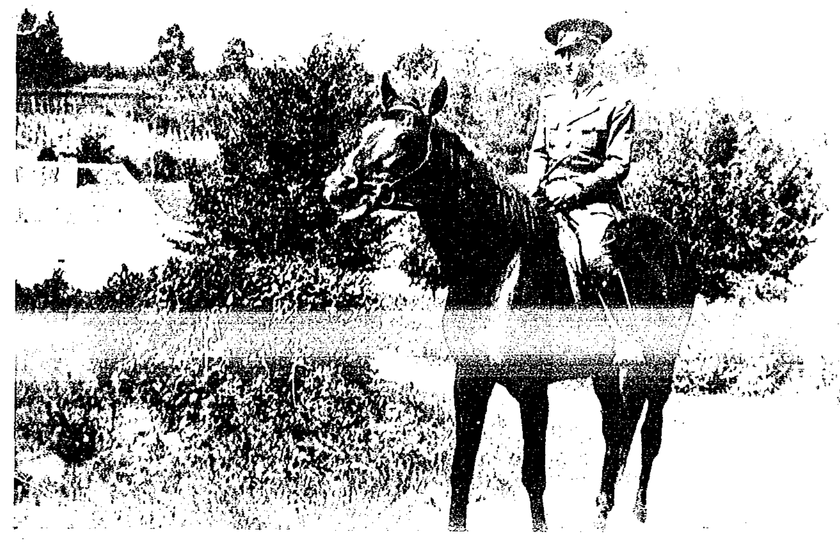
Ez is egyfajta történeti folytonosság...

Az elhárításunkra törekvő Irina ügyes, ügyes, el kell ismerni, de nem eléggé. A templomtorony létráin leereszkedve autóba ülünk, és felhajtunk a várhoz, nincs vesztenivalónk. Haller Béla azt mondja,

gyerekkorában járt már odabent, amikor az épület még kissé lerobbant állapotban volt, és néhány éve is, akkor épp felújították, és csak néhány termet nézhetett meg.

– Apám barátja, aki az eladást közvetítette, kért látogatást számunkra, mivel Nyugaton élő unokatestvéreim szerették volna látni a kastélyt, és persze én is. Látogatóként idejönni nem volt jó érzés: a felújításnak ez az abszolút új keletű jellege és a tulajdonosnak a távolmaradása... Adminisztrátor hölgyet küldött ki maga helyett, aki mindenféle földi jókkal ellátott bennünket.

Hallerék nem mehettek be oda, ahová igazán szerettek volna: azokba a szobákba, ahol régen a család élete folyt. Megállapíthatták, hogy az az épületrész, amelyet az új birtokosok helyrepofoztak, most a mondén turizmus szolgálatában áll. Sejtelmes fények a pincében, kissé kortévesztett dekoráció páncélokkal, pallosokkal, állati bőrökkel. A honlapon közzétett kastélytörténetben nem találtak ugyan túl nagy csúsztatást, de azért az új urak megpróbáltak legendát is barkácsolni: 1848-ban az erdélyi román hazafiakat állítólag ebbe a várkastélyba börtönözték be (a csúf magyarok, tegyük hozzá az érthetőség kedvéért).

Gróf Haller Jenő román katonai egyenruhában Küküllőváron, 1940

E látogatást követően Haller Béla számára Küküllővár az a hely lett, ahonnan családjának a levegője már régen elillant. A nürnbergi kereskedőktől és bajvívó lovagoktól származó, gyorsan megmagyarosodó, majd a XVI. században Erdélybe is betelepedő Hallerek nyom nélkül tűntek el a kastélyból. Az új tulajdonossal, Liviuval és fiával, a trónörökös Claudiuval Béla sohasem találkozott, semmilyen kapcsolata nem volt velük.

Úgy tűnik, ezen az állóképen a mostani este sem fog változtatni. Csüggedten téblábolunk a betonút szélén, bízva a csodában. Egészen addig a pillanatig, amíg fel nem tűnik a színen Irina: gyanútlanul siet a várkapu felé az alkonyatban. Úgy látszik, a középkorú hölgy személyében testesült meg a csoda. Barabási lelkész nem tétovázik:

– Kedves Irma asszony, hadd mutassam be Haller gróf urat, a kastély egykori birtokosát!

Irina-Irma asszonynak persze nincs kőből a szíve, különben is a vár légköréből ragadhatott rá némi jó modor, nehéz sóhajjal visszaereszkedik hát hozzánk a kapu biztosnak hitt menedékéből. Kezet fog Haller Bélával, néhány kellemes szó esik köztük, a gróf finoman, de nehezen visszautasíthatóan jelzi, hogy szívesen beljebb kerülnénk, a lelkész is hozzátesz ezt-azt, és egyszer csak azt vesszük észre, lassan nyílik a kapu, és mi Irma oldalán andalgunk a kastély bejárata felé. Az őr most előzékenyen köszön.

Bent vagyunk. Alig hihető… A falon túl gondosan ápolt kert fogad bennünket. Egy-két öreg fa még a kastélypark maradványa lehet, alattuk hatalmas Mercedesek és terepjárók pihennek a „hintóbejárónál". Olyan autók, amilyenekkel nem illik járni, ahogy Haller gróf később fogalmaz. Belépünk a kastély fakapuján is, amelyet faragott szőlőfürt és N. C. monogram ékesít, nyilván a láthatatlan Claudiu várúr nevét örökítve meg. A kastély csarnokában jobb kéz felől Mihai Viteazul-festmény fogad, ahogy lelkipásztorunk megmondta: összetéveszthetetlenül magyar viseletű urak és egy püspöksüveges (tehát erősen katolikusnak látszó) pap hajolnak meg a lovon ülő román fejedelem és kísérete előtt. Balra litográfia díszíti a falat, amely talán tévedésből, talán a politikai korrektség jegyében kerülhetett ide: Bem József dirigálja az 1849-es nagyszebeni muszkaverésre készülő honvédseregeket. Arrébb magyar huszárok a Monarchiából, köztük egy eltévedt dragonyos.

A sarokban hatalmas kőcímer almával, kígyóval.

Irma-Irina ellentmondást nem tűrő hangon azt mondja, csak korlátozottan és rövid időre járhatjuk be a kastélyt, a francia csoport ugyanis bármelyik percben itt lehet. És ha megjön az úr, nekünk mennünk kell. Először lekísér minket a borospincékbe, itt fogadják azokat a vendégeket, akik csoportosan, előre bejelentkezve részt vehetnek borkóstoláson.

– Előfordult, hogy be nem jelentett belga csoportot is beengedtünk, amelyik azután harmincfős újabb csoportot küldött – mondja méltóságteljesen Irma asszony, aki egy nagyvállalat csúcsmenedzserének önérzetességével és magabiztosságával kalauzol bennünket.

– Amikor csoportok érkeznek, beszélnek nekik a kastély magyar múltjáról, a Hallerekről, a Bethlenekről is?

Irma: Abszolút mindig. Én nem is tudnám ezt a munkámat végezni, ha a mostani tulajdonos nem engedné meg, hogy az igazi történetet mondjam el. Ezzel itt abszolút semmi gond. Sőt, ha valamit elfelejtek, az öregúr, domnu Liviu figyelmeztet: Vigyázz, mert azt nem mondtad el! Ami jó a családban: Constanţáról jöttek, és nem Erdélyből…

– Mi a különbség?

Gróf: Elfogulatlanabbak a román vidékekről származó emberek.

Lelkész (ünnepélyesen): Köszönhetjük Incze Irma asszonynak, hogy megmentette a vár Bethlen-címerét. A múlt rendszerben elrejtették, és amikor jött a változás, az ő érdeme, hogy megmaradt az utókornak a több mint háromszáz éves címer.

Irma: Harminc éve dolgozok itt, a vállalatnál. Sofőrrel jöttem aznap, a fizetést kellett kiosztanom a munkásoknak, és akkor a régi címert megláttuk egy halom tégladarab közt. A bethlenszentmiklósi sofőrrel – vézna, soványka valakivel – még két magyart előkerítettünk, és akkor valahogy elvittük ezt a kőcímert, és elrejtettük. Soha nem gondoltam volna, hogy valamikor az a címer ide, a kastélyba fog kerülni. Amikor hazamentem, és elmondtam a férjemnek – aki református lelkész volt –, te nem tudom, ha normális voltál, mondta. De sikerült.

Gróf: Ez nagy dolog volt, valóban, mert végül is a szimbólumok viszik tovább a tudatot.

Irma: És mindenki felfigyel a címerre. Mindenki elgondolkodik kicsit a múltról.

Gróf: Minden kastély körül vannak hőstörténetek az átmentésről. Kerelőszentpálon a Haller-család másik ágának festményeit, bútorainak egy részét a plébános úr mentette meg: vitte a plébániára,

és amikor minden megnyugodott, visszaszolgáltatta nekik. Az ősök portréja Soós Zoltán történész szerint leginkább a Haller-család esetében teljes. Legalább tíz értékes arcképet sikerült átmenteni Szentpálról. Sajnos Küküllővárról egyet sem, mert innen az indulás 1949. március 3-án nagyon gyors és nagyon felvigyázott volt.

Irma: Arról hallottunk, mert mindenki azt kérdezi, maradt-e valami, bútorzat, bármi abból az időből, de sajnos abszolút semmi.

Gróf: Tudtommal egy kis faragott asztal, amelyet édesapám első felesége mentett át...

Irma (kissé megütődve): De ez nincs a kastélyban!

Gróf (zavartan mosolyog, továbblép): Marosugrán az új tulajdonosok, Fórisék a család múltjának reprezentálására személyes tárgyakat tesznek a vitrinbe, Haller István bácsinak a napszemüvegét, használati tárgyait. De valódi értékek sajnálatos módon nem kerültek át.

Irma (lezárva a beszélgetést): A könyvtárat itt felgyűjtották.

Az asszony egyre türelmetlenebb, átad bennünket Pityunak, aki karbantartónak tűnik. Barabási Endre szerint a kastély alkalmazottainak többsége magyar származású, a románok szeretik őket megbízhatóságuk, kiszámíthatóságuk, tanultságuk miatt. Pityuval fölkaptatunk a hosszú, meredek lépcsősoron, majd betérünk egy szalonszerű terembe, amelyben több hosszú, előkelően megterített asztal áll. Az egyik falon imaszíjas öreg zsidó imádkozik egy ligetben, másutt mindent beborítanak a biedermeier képek, a nagy gyertyatartók meg persze az utángyártott fényes páncélok – de összességében nem rikítóan ízléstelen a berendezés. Csak kicsit „gyűjteményes". Az innen nyíló szobában medve és hiúz fekszik kiterítve a padlón, üvegszemük tompán csillog, a félhomályos térben pedig valóban ott a falon Haller Jenő gróf más szigorú tekintetű középkori ősök társaságában, amivel az új tulajdonos valószínűleg letudta történelmi kötelezettségeit. De az is lehet, hogy „örökbe fogadta" őket.

– Ön nem a Bolyaiban tanít? – fordul sarkon Pityu váratlanul, és az igenlő válaszra széles mosollyal, hosszan rázza Haller Béla kezét. Kiderül, a falubeli férfinak a nagybátyja figyelmeztette Halleréket, amikor eljött a visszaszolgáltatások ideje, hogy „kéne lépni", és tanácsokat adott, miket lehetne visszakövetelni. Béla édesapja jól ismerte Pityu nagyapját is, aki ugyancsak a kastély alkalmazottja volt. Csak másik korszakban.

Tölgyfa csigalépcső vezet a torony mélyébe és föl a szobákhoz. A falon tucatnyi kakukkos és ingaóra mutatja, hogy az idő akár dekorációs kellék is lehet. Haller Béla elgondolkodva követi a karbantartót a lépcsőről nyíló egyik kör alakú toronyszobába. Barokkos bútorok odabent, függönnyel borított, baldachinos fürdőkád a franciaágy mellett.

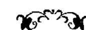
– Ha jól azonosítom, egyik nagynéném szobája lehetett, aki édesapám előtt született – töpreng Haller gróf. Aztán Pityuhoz fordul: – Tetszik tudni, hogy melyik az az öltözőszoba, azt nagyon megnézném...

– Ugyanolyan, mint éppen ez, csak máshol van – feleli a férfi. Nem kérdez, pontosan tudja, miről van szó. Most lefelé indulunk a várkastély saroktornyának csigalépcsőjén. Ugyanolyan szoba, csak az ágy fölött élénk színű ikon. Szűkös fülke nyílik innen, ma is mosdóként szolgál.

– Itt történt?

Haller Béla némán, megrendülten áll a fülke ajtajában.

– Igen. Éppen borotválkozás közben találta nagyapámat a sofőr. Itt lőtte le, ebben a helyiségben.

„Már reggel 7 órakor útban volt a társaság Küküllővár felé. A Kisküküllő által öntözött síkon haladva messziről látni lehetett gr. Haller Jenő szőlőgazdaságát, mely szelíd lejtővel bíró domboldalon lett ültetve. [...] Az uradalom vezetői a legnagyobb szívességgel fogadták társaságunkat és mutatták be a telepet. Amint a síkon kocsisorunk feltűnt, a telep viharágyúi üdvlövésekkel üdvözöltek bennünket. A szőlő megtekintése után pedig villásreggelivel vendégelték meg a kirándulókat, ahol módunk volt az uradalom palaczkborait és saját főzésű párlatait megízlelni" – tudósít a Borászati Lapok 1905-ös karácsonyi száma azokról az időkről, amikor Haller Béla nagyapja még effele vidám és falánk újságiró-társaságokat látott vendégül. Amihez mi csak néhány nevet tennénk hozzá: királyleányka, leányka, hóvíz, járdovány, kövér- és somszőlő. Ez ma már inkább így hangzik: Fetească regală, Fetească albă meg a többi nemzetközi pinot gris és muscat ottonel. Ambrus Lajos szerint fejedelmekkel társalog, aki belenéz a Küküllő mente olajos-aranyzöld borába. Claudiu Necşulescu szerint pedig a tokaji borok is innen származnak.

De ne szaladjunk ennyire előre!

– ...mondta, hogy ó, milyen kedves, hogy ezt megőrizte nekünk, és akkor tovább már nem volt merre. Akkor vissza kellett adni – halljuk egy távoli zugban Haller Béla hangját, aki nyilván a lopott családi holmik visszaszerzéséről beszél, miközben mi a kastély szobáiban bolyongunk. – Hihetetlen sorsuk lett ezeknek a tárgyaknak. Egyszer valaki viaszosvászon-funkcióban találta meg egyik ősének az arcképét kettévágva egy konyhaasztalon. Sajnos ilyenkor az etnikai kritérium igen hamar előjön. De az is előfordult, hogy egy más etnikumú falu felpártolta földbirtokosát.

Oda vagyunk szögezve az emeleti szobához, Irma asszony ugyanis azt üzente, eszünkbe ne jusson lejönni a lépcsőn, amíg nem ad rá engedélyt. Úgy látszik, illusztris személyek mozoghatnak odalent, akik nem óhajtják láthatóvá tenni magukat. Vagy megjött a nagy létszámú francia csoport.

Negyedóra múlva jő Pityu balról, és suttogva jelzi: „Tiszteletes asszony azt mondta, lemehetünk."

Amikor leérünk az előcsarnokba, és a sürgölődő szakácsok között igyekeznénk feltűnés nélkül elhordani magunkat, meghökkenve ütközünk egy kedélyesen mosolygó, pocakos úriemberbe, aki okostelefonját és márkás cigarettáját a kezében szorongatva várakozik a szőlőindás kapuban. Mellette Irma asszony, dühösen mered ránk, valószínűleg legszívesebben felnégyelne mindnyájunkat, szentségtörő darabjainkat pedig a négy bástya tornyára szögezné. Azért bemutatja a kék inges, farmeros urat, aki nem más, mint Claudiu – a constanţai Necşulescu-dinasztia trónörököse.

A láthatatlan várúr személyesen.

Claudiu mindnyájunkkal kezet ráz, Haller Bélát megkülönböztetett szívélyességgel köszönti, telefonszámot cserélnek, majd nagyvonalúan meghív bennünket vacsorára, amit persze nem fogadunk el. De jobb is így, mert Irma asszony valószínűleg gutaütést kapna. Főnöke mögött állva annyit azért megenged magának, hogy kezével kígyózó mozdulatokat téve jelezze, minek is tart bennünket.

Claudiu Necşulescu azonban fennköltebb dimenziókban gondolkodik, minden kérdésünkre habozás nélkül válaszol:

– Küküllővárral jól állunk, s egy éven belül elkezdjük a felújításokat Bethlenszentmiklóson, másik kastélyunknál is. Csak bejáratot kell nyitni a főútról, hogy ne kelljen megkerülni a fél falut a bejutáshoz, amihez vásároltam újabb területeket is. Van egy kolozsvári

140. Az ortodoxia védőbástyája Marosvásárhely főterén

141. Hódolat Hungária előtt – történelemkép a marosvásárhelyi Kultúrpalota homlokzatán

143. A magyar nemesség nem túlságosan hízelgő ábrázolása az ortodox katedrálisban

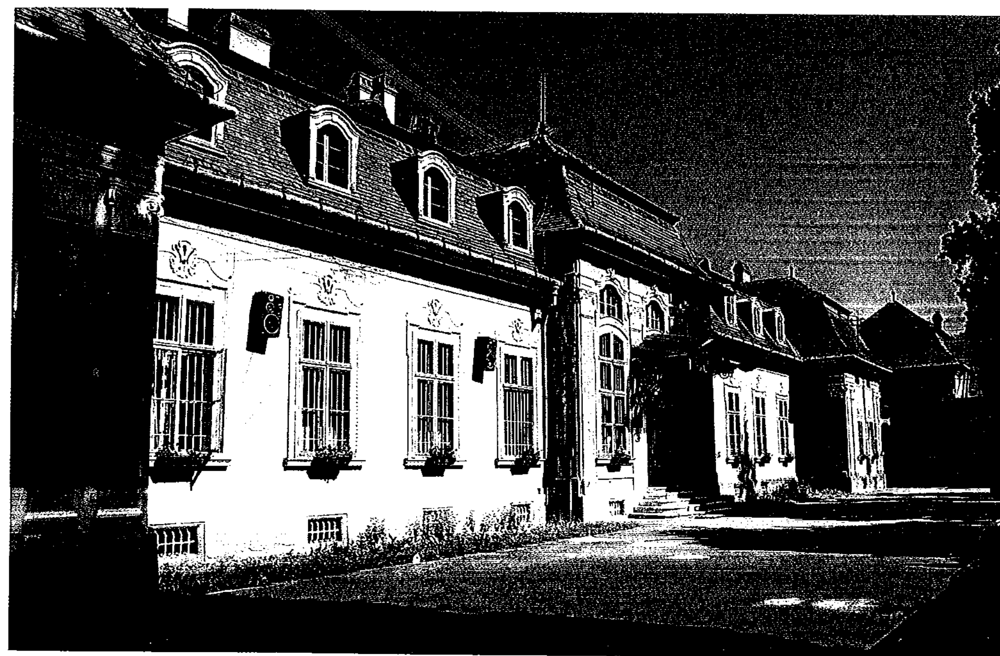
142. A város főterén ma már több román szót hallani, mint magyart

144. A marosvásárhelyi Teleki Téka 1941-ben

145. Gróf Teleki Gemma férjével, gróf Teleki Károllyal és gyermekeikkel otthonukban, a sáromberki kastélyban

146. A sáromberki kastély, az Afrika-kutató Teleki Sámuel egykori lakhelye 2012-ben

147. Tatárfej a küküllővári református templomban

149. Feltárt sírgödör a szentélyben

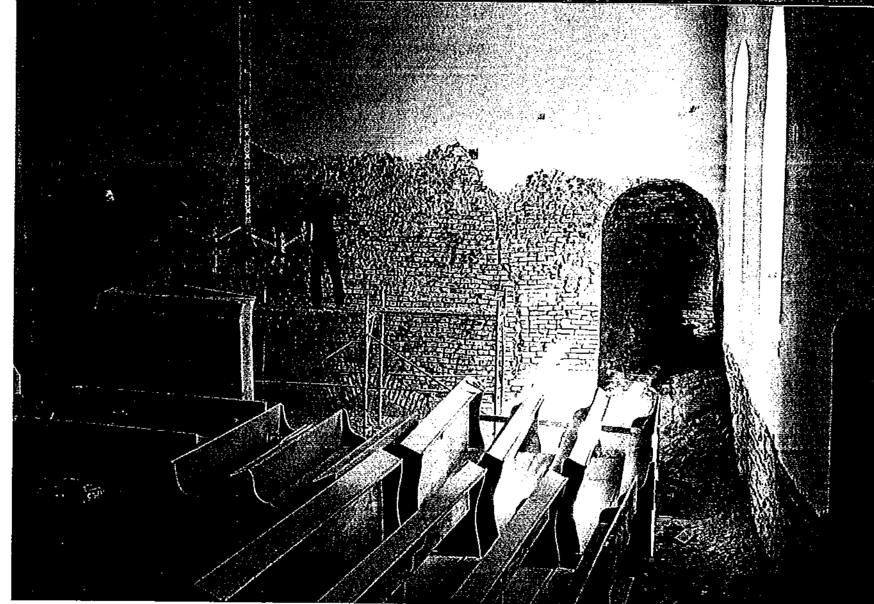
148. Gróf Haller Béla a templom tornyában; távolban a család hajdani várkastélya

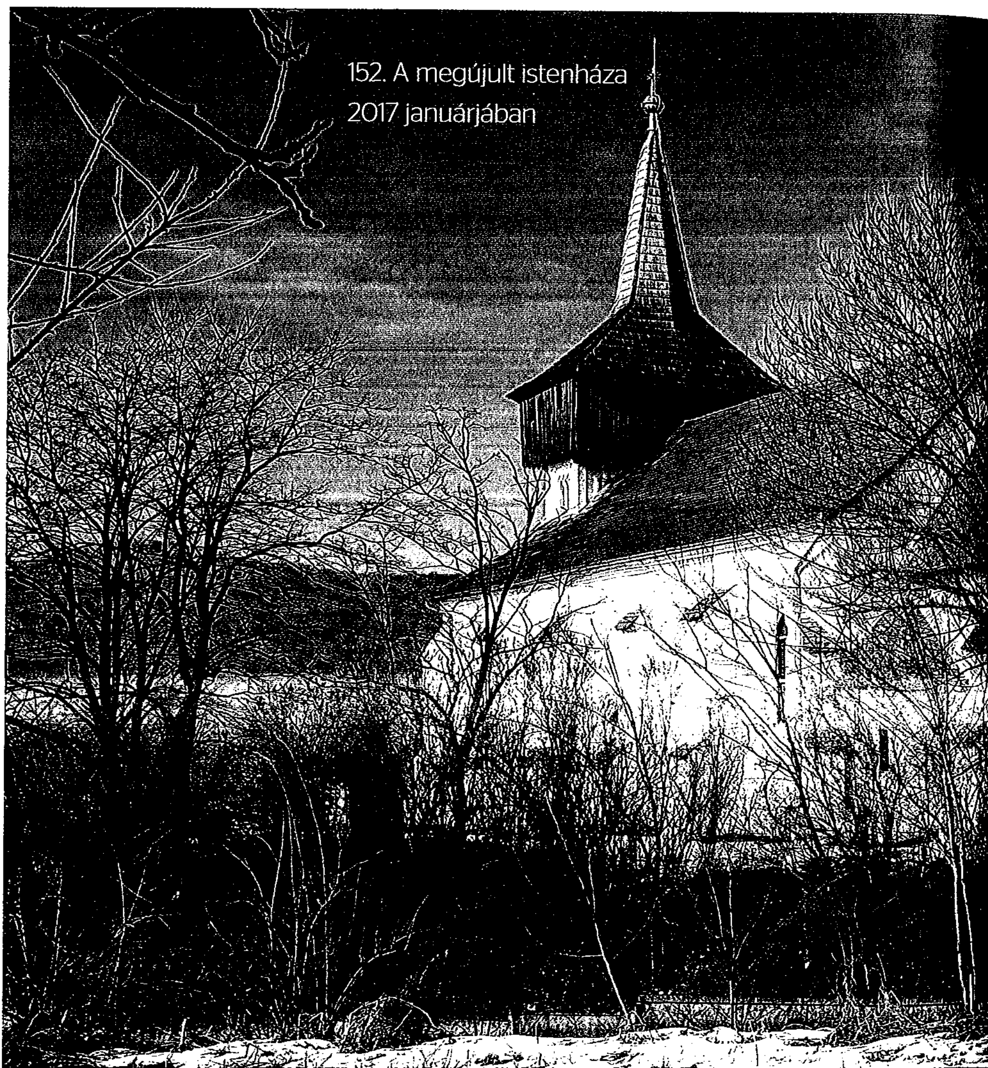
150. A felújítás alatt álló templom 2016 tavaszán

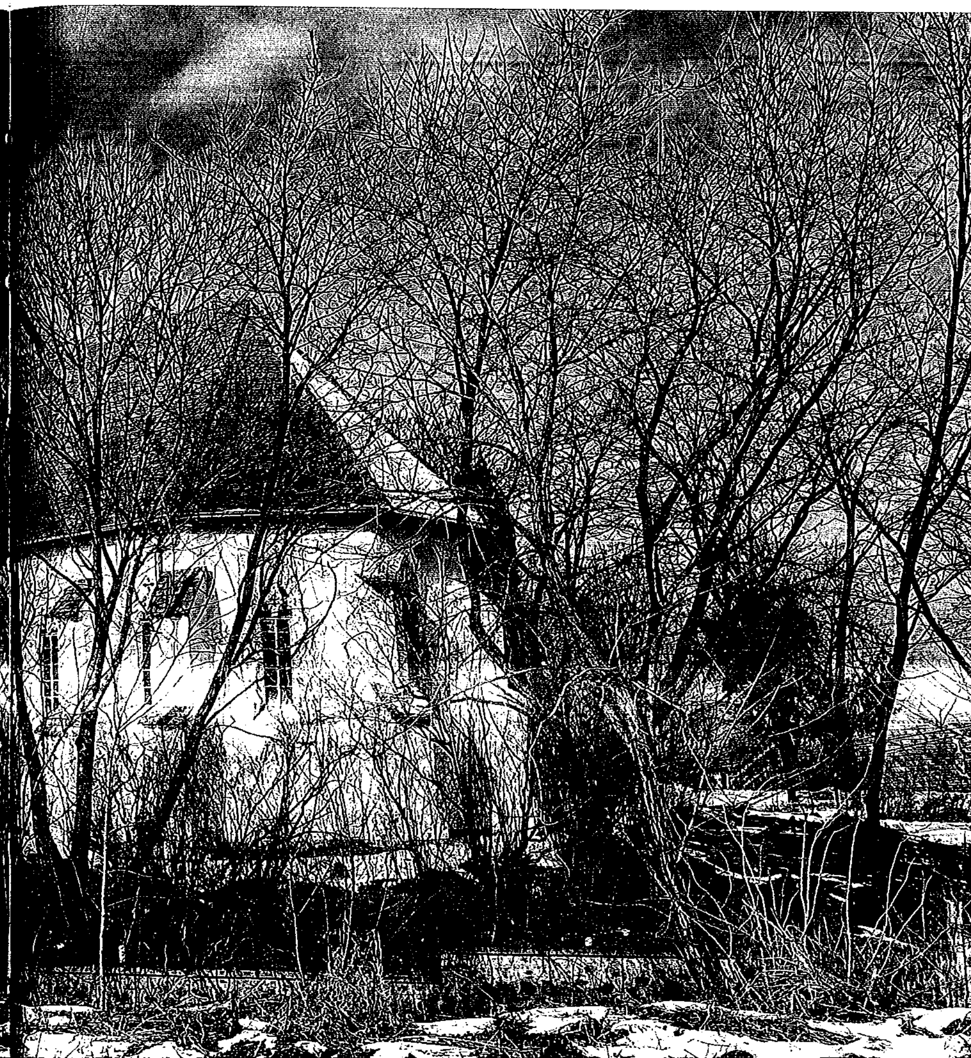
151. A küküllővári református templom tetőzetének cseréje

153. Belső munkálatok az épületben. Erdély egyik legfontosabb műemléke

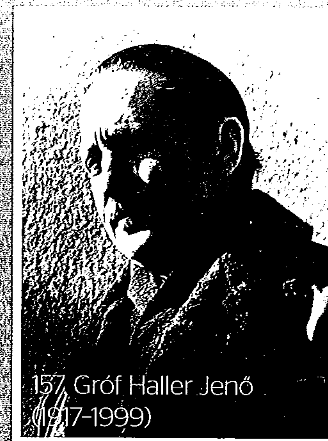
152. A megújult istenháza 2017 januárjában

154. Gróf Béldi Rozália
(1880-1952)

155. Béldi Rozália
a két háború között

156. Gróf Haller Jenő
(1878-1927)

157. Gróf Haller Jenő
(1917-1999)

158. A küküllővári Bethlen-Haller Kastély

159. A kastély ma borászati-turisztikai központ

160. Küküllővári gyerekek román viseletben a múlt századfordulón

161. A kommunista titkosrendőrség kéjlaka 1980-ban

162. A kerelőszentpáli Haller-kastély romjai a „díszkertből", 2016

163. A Haller-címer a kerelőszentpáli kastély homlokzatán. Ma már hűlt helye

tervezőcsoportunk, amelyik a felújítással foglalkozik. Ezt a kastélyt is a borturizmusra alapozzuk. Ott valamivel jobb az infrastruktúra, mint Küküllővárон, csak hát bosszantó a szomszédság...

Necşulescu úr további birtokokat kíván vásárolni, hogy golfpályát, ízületi kezelésekre szolgáló termálfürdőt építtessen, és turisztikai központot hozzon létre.

– Mit jelent az ön számára a küküllővári Haller-kastély és annak múltja?

– Régen az volt a tendencia, hogy el kell törölni a folytonosságot – felel némi vargabetűvel a román várgazda, miközben mindvégig joviálisan mosolyog. – Fontosnak tartom, hogy ne szégyenkezve nézzünk vissza a múltunkra, hanem próbáljuk meg újra és újra felépíteni, feltárni, rekonstruálni azt. Megmondom őszintén, az én kapcsolatom a kastély múltjával: ezzel a termőfölddel, a terroire-ral való kapcsolat. Elsősorban bortermelői szempontból számít nekem, ezért is tettem a kastély képét boraink címkéjére, ragaszkodva a hagyományokhoz. A borfogyasztás nem más, mint az emberek nevelése, s úgy nem tudsz nevelni, hogy nem ismered a történelmet, akár a borkultúráét is.

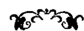
„A kastélyok lovagokról, nemesekről és a lovagiasságról mesélnek, de a Küküllő völgyében a borról is – az ősi hagyomány jelképei a szőlőtermesztés és a borkészítés művészetében" – Necşulescu úr ezt az akár korrektnek is mondható szöveget íratta fel boroscímkéire, amelyeken nem csupán a „Bethlenek által újjáépített" küküllővári kastély látható, de a bethlenszentmiklósi is. A birtokos azt sem titkolja, hogy a küküllői régió azért kiemelten fontos számára, mert aki új márkát akar bevezetni, annak bizonyítania kell, hogy múltjuk van azoknak a boroknak. S aki Erdélyben ma szőlővel foglalkozik, annak kétségtelenül hivatkozási alap, patinát biztosító név a Küküllő-vidék és maga Zsidve is, amelynek borkombinátját egyébként éppen a Necşulescu család privatizálta a fordulat után.

– Biztosan nem tudják, de tokaji fajták is innen és Nagyenyed környékéről származnak – állítja Claudiu, amivel meglehet, fejcsóválásra készteti a tokaji kollégákat. Hozzáteszi, neki egyébként nem kell külön megmagyarázni a magyar–román ügyeket meg a kisebbségi problémákat, mert az ő édesanyja görög volt, Constanţán görög iskolában tanult, görögül beszélt, görög színházba járt, görög focicsapatnak drukkolt. Az első világháború idején menekült el az Oszmán Birodalomból, amikor a törökök ágyútölteléknek használták

a kis-ázsiai hellénéket. Emiatt Claudiu is jobban megérti a nemzetek közötti kapcsolatokat. Persze beszélt olyan románokkal, akiknek elmarasztaló véleményük volt a magyarokról, de a súrlódások nem elsősorban velük, hanem a szászokkal vannak. Mert azok sokkal fösvényebbek, sokkal hidegebbek, sokkal ellenszenvesebben viselkednek a románokkal, még olykor azt sem engedték meg, hogy merjenek egy vödör vizet a kútjukból. A magyarok szerinte mindig is közelebb álltak a románsághoz, mint akár a szászok.

Bár a szászokkal már nem lesz túl sok gondjuk a románoknak, azért szép, hogy van, aki nálunk is jobban bosszantja őket. A Necşulescu-dinasztia mindenesetre magabiztosan kormányozza a környéket a küküllővári várból, több ezer hektáron gazdálkodik, több ezer alkalmazottat mozgatva, számtalan borfajtával látva el a romániai és a külföldi piacot. Francia mérnökökkel, a legmodernebb gépparkkal, a szemenszedett szőlőből készített, exkluzív pezsgőktől a „középesnél rosszabb" bort is gyártva, mint Barabási Endre mondja. Attól az érdemi információtól sem foszt meg bennünket a lelkipásztor, hogy e lőrének a címkéjén nyolc menyecske látható népviseletben, ezért 16 melles bornak is becézik a környéken.

Odakint közben már besötétedett, a falu békés csendbe burkolózik. Búcsúzóul mindnyájan kapunk egy-egy kartonnal a jobbikból, a zöld palackokon valóban ott díszeleg a küküllővári Haller-, pontosabban Zsidvei kastély jellegzetes négybástyás tömbje. Most már tudjuk: e tornyok szobáiban új tapéta, új bútorok, új ikonok, az élet megy tovább.

– Csak egy nyalást! – rikkantja a lelkész, hiába győzködjük, hogy autóval vagyunk. – Akkor legalább vigyenek egy-egy üveggel!

Otthon majd meggyőződhetünk arról, milyen kiváló a küküllővári lelkész bora: nyers, játékos és ízletes, tele rafináltsággal, kicsit olyan, mint a gazdája. De a Necşulescu-boroknál sem érheti szó a ház elejét. A nap nem fejeződhet be anélkül, hogy meg ne látogatnánk a küküllővári paplak ősi pincéjét. (Az ősi szó nem túlzás: néhány évezrednyi kultúra biztosan lapul a boltívek és a hordók alatt...) Végtelenül fáradtak, elégedettek és meglepettek vagyunk mindnyájan, hogy bekukkanthattunk a román újgazdagok elzárt világába – oda, ahová keveseknek sikerült.

– Azt rebesgetik, Claudiu apja, Liviu kicseréltette a szívét Amerikában, és Svájcban minden évben teljes vércserét csináltat – csillogtatja meg jól értesültségét Barabási Endre. – Ismerem őket, a munkásaiknak nyolcvan százaléka magyar, nekem hívem. Én nem vagyok pártján a gerinctelen belesimulásnak, de nekünk itt kell élnünk. Ügyesen, empátiával többet lehet használni, mint az odamondással. Nem szeretném nemzetstratégiai szempontból feladni, hiszen gyülekezetünk lélekszáma stagnál, vagyis nem fogy.

A templomot „fölfedező" L. Simon László megerősíti, hogy a mára kihalt magyarságú szórványterületeken hajdani jelenlétünket a keresztény emlékekben, a temetők magyar feliratú sírjaiban és néhány népi építészeti emlékben tudjuk kimutatni – túl az írásos dokumentumokon. Ha a sírokat összetörik, a templomokat más rítusúvá teszik, akkor a magyarok minden nyomát eltüntetik. Másfelől minél több szakrális terünket kell megőriznünk a maguk szakralitásában is, hogy azok valóban a hívek otthonául szolgáljanak – megőrizni, amíg egy hívő is van, de még utána is. És ha működik az idegenforgalom – legyen az vallási vagy világi turizmus –, az a magyarság helyben maradását, megélhetését segíti. Az olyan épületekből, mint amilyen a küküllővári, turisztikai attrakciót lehet csinálni. Svájcban vagy Skóciában ez nem is lenne kérdéses – összegez L. Simon László.

– Határeset vagyunk, életképes a közösségünk. A székelységet, az erdélyi magyarságot úgy lehet fenntartani, ha vannak előretolt helyőrségek, védőbástyák. Küküllővár is olyan sziget, ahol a magyarság védelmét, fenntartását, megszilárdítását szeretnénk biztosítani. Ezért nemzetstratégiai szempontból is fontos, hogy fel legyen karolva – mondja Barabási Endre, s csapra üti egyik hordóját, hogy ha visszaértünk Magyarországra, ott is társaloghassunk a fejedelmekkel.

– Amikor most a kastélyban jártunk, egyre inkább megerősödött bennem a meggyőződés, hogy önerőből nem tudtuk volna helyrehozni, méretei miatt még részlegesen sem – mondja Haller Béla gróf. Marosvásárhelyi házának nagyszobájában beszélgetünk, a falon édesapjának, Haller Jenő grófnak és egy morcos középkori Hallernak a portréja, ugyanazok, amelyeket a kastélyban is láttunk. Csak ezek eredetiek. – Nyilván ez rossz lelkiismeretet is kivált: akik kastélyt szereznek vissza, azok általában nehéz helyzetben vannak.

Lovas kocsi a küküllővári kastély előtt a harmincas években

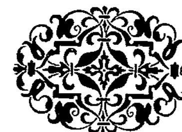
A szerencsésebbek megtalálják a módját, hogyan töltsék meg újra élettel, és valamilyen rendeltetést találjanak neki. De ezek inkább kivételek. A többiek, akik elhagyták a szülők, nagyszülők élettereit, nehezebb helyzetbe kerültek. Kicsit olyan ez, mint az eltűnt embereknek az emléke: miután ők már fizikailag nincsenek, bizonyos mértékben mindenütt ott vannak. Ez a környezet is ilyen most már.

– Mire gondolt, amikor bejártuk családja egykori kastélyát?

– Most, amikor láttam helyreállítva és megközelítőleg korhű bútorokkal bebútorozva, mondjuk, kis kihagyásérzés csak a hatalmába kerített! Jó lett volna ezt saját kezűleg végezni, és olyan tereket létrehozni, ahol általam kedvelt embereket lehetett volna összegyűjteni. De ez irreális gondolat volt, tudniillik amikor ma közeledtünk a kastélyhoz, arra gondoltam, hogy még a kerítést sem tudtuk volna önerőből felhúzni – és akkor még semmihez nem nyúltunk hozzá! Úgyhogy mindez álomszinten marad. Ez a közös látogatásunk volt számomra a legteljesebb idáig. Most láthattam a családtagok szobáit, a helyeket, ahol a mindennapok teltek, és ahol a dráma is lejátszódott. Visszamenőleg sokkal több mindent megértettem, csak most már nincs kivel beszélni erről... De egyfajta megnyugvás is, igen... Most már felkészültebb vagyok az utódok felé is.

– Hogyan lehet továbbadni a „hallerságot"?

– Még mindig vannak felfedezések a család történetében. Egy kedves néprajzkutató hölgy, Olosz Katalin jóvoltából a kezembe került egy népmese: a fehéregyházi üknagyapámról szól, Haller Jánosról. Egyszer bekopogott hozzá egy utas ember, aki éppen fát vitt eladni, de kidőlt az ökre. A fehéregyházi gróf asztalához ültette, s adott neki egy másik ökröt, és a fát felvásárolta tőle, mondván, hogy minden további rakományára vevő. Elvállalta az utas születendő gyerekének a keresztapaságát is, és jókora keresztszülői ajándékot is adott azzal a kéréssel, hogy nevezzék a gyereket Jánosnak. Ez azon ritka népmesék közül való, amelyeknek valós személy a szereplőjük. A történelem és a folklór átfedi egymást. Olyan nagylelkűség és szolgálatkészség rajzolódik ki ebből, amelyet más arányokban és más körülmények között édesapámnál is láttam. Ugyanolyan könnyen létesített kapcsolatot emberekkel, ugyanolyan kevéssé volt rátarti. Ez a legpozitívabb és legsajátosabb családi hagyomány. A mai korban a nemesi örökségnek valahogy be kell olvadnia egyfajta humanizmusba, mely demokratikus vétetésű, ugyanakkor nem mossa össze az értékeket. Megszenvedett humanizmus, amely nem deklarálja a feltétlen egyenlőséget és a feltétlen osztozkodást mindenen, hanem a világ elvek szerinti rendeződését vallja. Az erőfeszítések árán létrejövő rendnek a szellemisége ez. Ebben látok jövőt.

SZAKADÉKOK

Epilógus

Minden pontosan úgy történt, ahogy történni szokott: elindultunk 2012-ben a poros aradi kerülő úton, és addig mentünk, mendegéltünk, amíg be nem köszöntött 2016 télutója, majd tavasza – s négyévnyi bolyongás után végre megvetettük a lábunkat, ha egyáltalán lehetséges bárhová is megérkezni ezen az úton. Akár a mesében: kinyílt előttünk egy világ, amelynek beláthatatlanok a határai, de felmérhetetlenek a következményei is. Az Aradtól a Maros mentén és Háromszéken át Küküllővárig vezető országútról számtalan kisebb-nagyobb birodalomba kanyarodtunk le, amelyeknek még érzékelhetők ugyan a körvonalaik, még felfedezhető az igazgatási központjuk és fűvel benőtt úthálózatuk, de ami lényeges ezeken a tájakon, az a szemnek már láthatatlan. Láthatatlan kastélyok láthatatlan uraihoz és úrhölgyeihez zörgettünk be, láthatatlan szalonok láthatatlan karosszékeibe telepedtünk be, hogy a rombolás és a csak azért is építkezés történeteit meghallgassuk. Ám ebben a láthatatlan világban valami mégis kitapintható volt: egy módszeresen lemorzsolt rend felfoghatatlan ereje. Ez a rend túlélt impériumváltást, kisajátítást, pincébe száműzetést, börtöntortúrát, csatornaépítést, őrültekházát, kivégzést, teljes széthullást – és talán arra is van esélye, hogy túlélje a mai közép-európai demokráciát is.

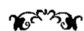
Ahogy egy megrendült hollandus mondta: „– Az állhatatosság [...]. – Arról szól ez a történet, azt pedig csak csodálni lehet!"

Jártunk mi is pincék mélyén az erdélyi főúri állhatatosság nyomában, ingatag padlásokon, ropogott a lábunk alatt a történelem Teleki-, Bánffy-, Bethlen-, Mikes-, Apor- és Haller-törmeléke,

de a felszín zavarba ejtő látványosságai sokáig késleltették, hogy eljusson a tudatunkig utazásaink igazi jelentősége. Több nagy expedíciót tettünk keresztül-kasul Erdélyen és az idősíkokon. 2012-ben minden reménytelinek mutatkozott: szinte kötelékekben költöztek vissza Nyugatról a száműzött erdélyi nemesek, nekilátva a régi központok helyreállításának, de mindenekelőtt a jogos tulajdon visszaszerzésének. Lelkesen, akadályt nem ismerve szálltak perbe a román állammal, amely viszont abban nem ismert lehetetlent, hogy megtalálja a számára legütőképesebb eszközöket és taktikát a magyar történelmi családok újabb vesszőfutásához. Ezzel együtt 2012-es útunk hamisítatlan palotaforradalmat mutatott Erdély-szerte, s annak reményét, hogy a történelem – ha kisebb döccenésekkel és csúszásokkal is – azért még nálunk is hajlik az önkorrekcióra.

Négy évvel később visszatértünk a régi helyszínekre, illetve megostromoltuk azokat, amelyekre korábban nem jutottunk be. Végre szót válthattunk az ágyhoz kötött Bethlen Anikóval, Magyarcsesztvét és Marosújvárt elmélyültebben kutathattuk, mint eddig bármikor, és Küküllővároн nemcsak idegenkedve suhantunk át, hanem láthattuk, hogy a sokak által leírt szórványban is lehet élet. És bejártunk még több kastélyt, megismertünk még több sorsot, amelyekről majd más lapokon...

Az utazások könyvünkben egyetlen útnak tűnnek – mégsem ez a helyzet. 2016-ban gyökeresen más állapotokat találtunk, mint négy évvel azelőtt. Ha kendőzetlenül őszinték akarunk lenni: a sok út valójában mégis egyfelé vezetett.

– Nagy kalandjáték ez, lelkesedés nélkül nem lehet csinálni. Heten vagyunk testvérek, sokat társasoztunk, megszoktam, hogy csak minden hetedik körben nyerhetek. Ha kicsit agresszívabb vagyok, és jobban odafigyelek, azért megoldható, hogy ötkörönként győzzek. A romániai restitúció pont ilyen: apróbb lépésekkel mindig előrébb jutunk. Az elmúlt ezer évben ugyanezt csinálták őseink, mi nem találtunk ki semmi újat.

Bánffy Farkas derűlátását és könnyed harciasságát nem koptatta el négyévnyi pereskedés, vitatkozás, de még a román állam régi-új taktikája sem: hogy egyre vehemensebben igyekszik bebizonyítani Farkas nagyapjának, Bánffy Dánielnek a háborús bűnösségét. Ahol

a jog nem az állam malmára hajtja a vizet – hiszen minden hatályos jogszabály a visszaperelt földek visszaszolgáltatását írja elő –, ott életbe lép a többségi „jog": a történelmi ütőkártya.

– A restitúciós perekben mindig valamilyen indok kell a román állam számára, hogy bizonyos területeket vagy épületeket ne adjon vissza a családoknak, ezért természetesen előkerülnek ezek az érvek is – magyarázza a báró. Ismét a fugadi házban vagyunk, majd újra bejárjuk a fugadi kastélyt, amelyen sok változás nem látszik. Amíg nem rendeződnek a tulajdonviszonyok, az elővigyázatos Bánffyak nem nyúlnak az épülethez a szükségesnél többet. – Előfordul, hogy a bíróságon az ötvenes évek kommunista lapjára hivatkozik a megyei földosztó bizottságot képviselő jogász. Amennyiben ez ma perdöntő bizonyíték lehet, akkor nincs miről beszélgetni. Szerintük mi magunk is fasiszták, háborús bűnösök, népellenesek vagyunk – a XXI. század elején! Ezeket az állításokat meg kell tudni cáfolni a bíróságon, de leginkább nem foglalkozunk velük. Amíg végig tudok menni úgy a falun, hogy mindenki köszön – kivéve persze az ortodox papot –, addig nem gondolom, hogy rossz irányba mennénk. Ha nem a félelem mozgatja a környezetünkben élő embereket, hanem a szeretet, addig jó a vonal. És ez nem feltétlenül az én személyem által kivívott megbecsülés, hanem a család iránti tisztelet...

Bánffy Dánielt egyébként közvetlenül a második világháború után vádolták meg háborús bűnösséggel, de a román bíróság 1946-ban felmentette. A vád szerint a volt földművelésügyi miniszter a magyar csapatok bevonulásakor Ratosnyán lázító beszédet mondott, amelynek hatására a magyarok megöltek két helyi románt.

– Le is írják, hogy ott állt Ratosnyán a fiaival. A román bíróság megállapította, hogy nem voltak fiai, és nem állt ott, hanem Magyarországon volt, tehát ez nem lehetett ő – sorolja Bánffy Farkas hivatalos hangon, mintha csak nagyapja védőügyvédje volna. – 1952-ben jogellenesen felújították ezt a pert: mégiscsak bűnös, mert egy osztályellenes népnyúzó csak nem úszhatja meg! Nagyon érdekes, hogy 2016-ban a román igazságszolgáltatás, a román állam 1952-es koncepciós perre hivatkozik. Szeretnének megsemmisíteni birtokleveleket, igyekeznek leállítani a termelést, és így nem lehet gazdálkodni, nem lehet betelekelni területeket. Az ember mindennapi életét és a birtokok működését lehetetlenítik el.

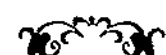

Dobra vert gyűjtemény a feketetói vásáron 1988-ban. Vándorló javak

Sebaj, mondja Bánffy báró, ez csak társasjáték. Évente két pert indítanak, két pert lezárnak, így megy ez. A román ügyészség régi papírokat vesz elő, és közli, hogy íme, itt az új bizonyíték. Az ítéleteket továbbra sem hajtják végre, még mindig megy a harc 35 ezer hektárért, s az eddig visszaszerzett hat-hétszáz hektáron folyik a kitermelés. Bánffyék próbálnak minél nagyobb területeket bevonni a kezelésükbe és minél többfélét termelni.

– És ebből, amit lehet, a közösségnek visszaadni. Szerintem ez az élet egyszerű vonala, amelyet követni kell – vonja meg a vállát Bánffy Farkas.

Az élet egyszerű vonala vezetett oda is, hogy 2015 szeptemberében a Fugad melletti Magyarlapádon a báró részvételével beindították a szórványkollégiumot, amelyet néhány hónap múlva már bővíteni kellett, olyan nagy érdeklődés támadt a környező szórványfalvakban a magyar nyelvű oktatás iránt.

– Előrebocsájtom, hogy haldokló vagy jövő nélküli gyülekezet, netán ecclesia desolata kifejezés ne szerepeljen Szentkirállyal kapcsolatosan! Mivel ebben a gyülekezetben – ahol csak 150-en vagyunk ugyan – gyerekek születnek, fiatalok házasodnak, emberek dolgoznak.

Az ilyen gyülekezetnek igenis van jelenje, és van jövendője is! Ha úgy gondolják, hogy desolata viszonylatban kell tárgyalnunk, akkor a tárgyalásnak ezennel vége van!

Idősebb Ladányi Sándor mennydörgő hangon közli velünk a szentenciát, minden szavához hatalmas felkiáltójelet szögezve, mintha csak valami Móricz-regényből pattant volna ki. Ő visszatért régebbi álláspontjához. Fugadról újfent a közeli Enyedszentkirályra vesszük az irányt: kíváncsiak vagyunk, mi a helyzet a nem (!) kallódó református magyarsággal, amelynek Ladányi úr többé nem lelkipásztora, mivel nyugalomba vonult. Átadva a szószéket nem kevésbé nyakas kálvinista fiának, ifjabbik Ladányi Sándornak, akit kemény vidékről, a nem éppen magyarbarátságáról nevezetes Marosnagylak parókiájáról hívott el a szentkirályi gyülekezet, hogy folytassa édesapja misszióját.

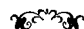
– Eljönnek a magyarországi testvérek, és végignézik Erdélynek a gyülekezeteit. És ha nem tévedek, akkor megkeresnek olyan településeket, ahol a templomok romokban vannak, és olyan gyülekezeteket, amelyek állítólag eltűnőfélben vannak – folytatja idősebb Ladányi Sándor. – Szíves figyelmükbe ajánlanám, keressék meg a baranyai egyházmegyét, azt járják be: a főút mellett romos református templomokat látnak hosszan az Ormánságban, ahonnan a nép elköltözött, reformátusok már nincsenek. Pedig ezeknek az épületeknek kultúrtörténeti a jelentőségük: Magyarország területén az első református templomok között vannak, gyönyörűek... Azokat kell rendbe szedni! Az erdélyi templomokat rendbe szedi az erdélyi ember. Ahol élő gyülekezet van, élő templom is kerül!

– Az a szerencsénk, hogy itt vagyunk a Maros bal partján, az enyedi Bethlen-kollégium árnyékában, s a Bethlen Gábor-szellem még tartja gyülekezetünkben is az élni akarást – teszi hozzá szelídebb hangon ifjabbik Ladányi Sándor, aki korábban szolgált segédlelkészként Amerikában is. Ott sok mindent látott, amit szeretne megvalósítani idehaza, hogy a magyar közösség életképesebb legyen. – Próbáljuk felújítani a gyülekezeti termet, hogy istentiszteletek után ne menjenek haza az emberek, hanem megálljunk egy percre, és megbeszéljük egymás problémáit. Mindenki úgy gondolja, hogy az ilyen kis gyülekezetek a szórványban halálra vannak ítélve. Én ennek homlokegyenest ellentmondanék, hiszen az Úr Jézus Krisztus is azt mondotta, hogy ha ketten vagy hárman összegyűltök az én nevemben, akkor én ott vagyok közöttetek. Miért kellene több energiát fektetni egy nagy

gyülekezetbe, mint egy kis gyülekezetbe? Miért kellene leírni egy kis gyülekezetet vagy a szórványt? Hiszen itt is élni, hitüket megélni akaró emberek laknak.

A Ladányiakat kérdezzük az enyedszentkirályi Bánffy-kastélyról is, amely többé nem szolgál magyar érdekeket, de a felületes szemlélő számára szépen helyreállítva magasodik a Maros fölé. A lelkészek még nem jártak bent a felújítás óta, senki sem hívta őket, mondják. Kicsit kell csak egyezkednünk a román portással, hogy beengedjen bennünket. Hófehéren ragyog a kicsinosított kastély, kisebb építőanyag-halmok még láthatók az épület oldalában, de hamarosan átadható állapotban lesz itt minden. Kérdés, kinek adják át, és hogy mennyire vakolják át a magyar múltat is. A Fehér Megyei Tanács a tulajdonos továbbra is, nyilvánvalóan a törpe kisebbség magyarságnak nem sok beleszólása lesz az itt rendezendő közösségi programokba...

Megyünk tovább keletre Csombordon át. Villámlátogatás a temetőben – a sokszorosan meggyalázott Kemény-kriptán már lakat van. A falu határában lobognak az útépítést jelző szalagok a tavaszi szélben, készül a dél-erdélyi autópálya, de egyelőre csak sárba fulladt sáv.

„Tisztelt Kerry Külügyminiszter Úr!

Azért írunk Önnek, hogy arra kérjük, erőteljesen lépjen fel a román kormánynál az ál-igazságszolgáltatás beszüntetése és az 1945 után jogtalanul elkobzott egyházi ingatlanok maradéktalan visszaszolgáltatása érdekében. Amint Ön is tudja, a második világháború utáni kommunista hatalomátvétel katasztrofális következményekkel járt Közép- és Kelet-Európában a vallásszabadság és az egyházi intézmények szempontjából. Példának okáért Romániában 2140 iskolát, kórházat, árvaházat, valamint egyéb jótékonysági és közérdeket szolgáló intézmény épületét kobozta el a kommunista rezsim a római katolikus, református, evangélikus és unitárius egyháztól. Ugyanakkor a zsidó hitközségnek 1980 ingatlanától kellett megválnia, a görögkatolikus egyházat pedig betiltották, és minden épületét – beleértve a templomokat is – elkobozták."

Az amerikai kongresszus 21 képviselője kérte hivatalos formában John Kerry külügyminisztert 2013 nyarán: nyomatékosan lépjen fel a román kormánynál, hogy az állam maradéktalanul

szolgáltassa vissza a magyar egyházak 1945 után elkobzott javait. A képviselők között volt Ileana Ros-Lehtinen, a képviselőház külügyi bizottságának volt elnöke, Christopher Smith, az amerikai Helsinki Bizottság társelnöke, valamint Andy Harris, Marcy Kaptur és David Joyce, a kongresszusi magyar caucus (csoport) három társelnöke, ami jól mutatja e kérés súlyát. Azt is felvetették, hogy Kerry tiltakozzon az egyházi vagyon visszaszolgáltatásáról szóló újabb román törvény ellen, amely ötről tíz évre növelte azt az időszakot, amennyit az egyházaknak várniuk kell visszaszolgáltatandó épületeik birtokbavételére – ha egyáltalán valaha visszakapják javaikat.

„Sajnos a román hatóságok válasza kimerült kérésünk folyamatos semmibevételében, késleltetésben, porhintésben és újabb akadályok felállításában. Legutóbb épp azokat a személyeket vetették alá zaklatásnak, akiket a román állam bízott meg azzal, hogy igazságot szolgáltassanak, és visszaszolgáltassák az elkobzott ingatlanokat jogos tulajdonosuknak. [...] Amint az amerikai külügyminisztérium legutóbbi Romániára vonatkozó emberjogi jelentése is megállapítja, a restitúciós folyamat rendkívül lassú volt 2012-ben. [...] 2012. június 28-án a buzăui táblabíróság megsemmisítette azt a döntést, amely visszaszolgáltatta a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumot az Erdélyi Református Egyházkerületnek, visszamenőleg megbírságolta az egyházat, és hároméves börtönbüntetésre ítélte a Különleges Restitúciós Bizottság három tagját kizárólag azért, mert ellátták hivatali kötelességüket."

Fenyegetés, zaklatás, magyar hivatalnokok, polgármesterek bebörtönzése, halogatás mindhalálig – nagyjából így fest a romániai restitúció a 2010-es évek második felében. Azaz nemhogy nem változott semmi, de minden a legrosszabb irányba fordult. Egyházi ügyvéd és arisztokrata legyen a talpán, aki képes felvenni a versenyt azzal a hatalmas államapparátussal, amelynek egyetlen célja a kivéreztetés. 2015-ben írta a magyar sajtó, hogy a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium restitúciójának érvénytelenítésével immár a romániai újraállamosításra is van példa. Holott a kommunizmusban elkobzott javak maradéktalan visszaszolgáltatása feltétele volt Románia NATO- és uniós csatlakozásának. De keleti szomszédunk ismét jól taktikázott: ígérgetéseivel bekönyörögte magát a nagyhatalmi rendszerekbe, tudván, onnan már jóval

bonyolultabb (lehetetlen) kiakolbólítani. Különösen most, hogy az orosz–ukrán válság miatt felértékelődött a geostratégiai szerepe, így könnyebben hunynak szemet jogtiprásai fölött, hiszen a román politikai elittel ápolt jó viszony most mindennél többet ér.

Láttunk már ehhez foghatót a román történelemben.

Másfelől Románia „elrablását" természetesen a lojális média sem hagyhatja szó nélkül.

– Lábra kapott a nacionalista hangvételű sajtó, amely mindenféle restitúciót árulásként kezel – mondja Haller Béla, aki már négy évvel ezelőtti beszélgetéseinkkor sem volt éppen hurráoptimista, inkább csak a maga visszafogott módján hurrárealista. Most azonban szerinte is fokozott tempóban rendeződik vissza minden. – Ügyvédektől halljuk azt is, hogy sokan szakmai presztízsüket féltik attól, hogy visszaszolgáltatási ügyet vállaljanak, ugyanis az ügyvédi kamarán belül az az alaphangulat, hogy ebben nem szabad segédkezni. Egészen kivételes az, ha valaki e tárgykörben felkészült és vállalni kész ügyvédet talál. Ugyanakkor meglehet, hogy a nehézségek miatt is visszariadnak, mert sokszor rossz ezeknek az ügyeknek a kimenetelük, sokáig húzódnak, ritkán elégedett a kliens.

– Az igazságszolgáltatási hendikep magyarázható azzal a román „jogi" stratégiával is, hogy egykori főnemeseket háborús bűnösnek nyilvánítanak?

– Háborús bűnösöket nem lehet utólag gyártani, legfennebb metaforikus értelemben használni a minősítést – felel Haller gróf. – A jogi értelemben vett háborús bűnöket a népbíróságok határozták meg az 1946-os év folyamán. Itt, Romániában egészen változatos funkciókért és tettekért 15-féle kategóriában mondták ki a háborús bűnös minősítést, többek között az államhatalomban betöltött vezető funkcióért. Tehát anélkül, hogy valaki emberiességellenes tetteket követett volna el, egy betöltött magas beosztás már meghozta számára a háborús bűnös minősítést. Ez a Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter esete: közismerten németellenes volt, ebből kellemetlenségei is származtak a nyilasokkal, az égvilágon soha senkinek nem ártott, viszont miniszterként szerepelt a háború alatti magyar kormányban. Ugyanakkor sajnos az emberek tájékozatlanok is: például itt a híres-hírhedt Wass Albert-ügy. A Castellum Alapítványon belül mi már úgy tudjuk, hogy Wass Albert ügyében nem volt ugyan rehabilitáció, de megváltozott a vádbesorolása, tehát őt már hivatalosan nem tekintik háborús bűnösnek. Amivel vádolják,

az gyilkosságra való felbujtás. A cegei és a vasasszentgotthárdi Wass-birtokon emberek haltak meg magyar katonák kezétől, és ezt a Wass-család számlájára írják, nevezetesen Endréére és Albertére, aki mindig is tagadta a vádat. A valóság mélyebb kutatásokat is igényelne, ugyanis ezen a birtokon állítólag kémelhárító központ is működött, tehát ha ott embereket szorongattak, netán öltek meg, lehetséges, hogy az nem a helyi földbirtokosnak a sugallatára történt, hanem bizonyos valós vagy téves információk alapján. Valószínűleg a magyar katonai irattár felkutatásával lehetne tisztázni, hogy a kémelhárító központ kiket vett célba, és kiket nem. Elmélyültebb kutatás nézetem szerint felmentené Wass Albertet minden vád alól.

Haller Béla azonban azt látja a legfőbb gondnak, hogy a román sajtó jelentős része most minden eszközt bevet a restitúció visszacsinálásáért. Félő, hogy a közhangulat változása az igazságszolgáltatásra is hatással lehet. 2013 májusában megjelent ugyan a 165-ös törvény, amely európai felszólításra próbálta rendezni a restitúció ügyét azzal, hogy első lépésben teljes felmérést kértek a helyhatóságoktól a még ki nem osztott területekről. Csakhogy ez a felmérés csigalassan ment, pénz hiányában akadozott, sokak szerint nem is pontos az adatbázis. Most pedig a törvényben rögzített határidőkhöz képest jókora késéssel igyekeznek hatóságilag lezárni a restitúciót. Ugyanakkor 2014-ben elkezdődött a már korábban jóváhagyott kártérítések kifizetése.

– Azt tudják, hogy a mezőgazdaságban rendkívül káros a tulajdonviszonyok tisztázatlansága – mondja Haller Béla. – Látjuk, így van az épületeknél is... Kettős folyamat zajlik ma Erdélyben: a sajtó és a közhangulat restitúcióellenes, a hatóságok néha hajlanak ezt is meghallani, ugyanakkor van bizonyos szolgálati kötelezettségük is az ügyek rendezésére. Ez persze csak a legnyilvánvalóbb jogosultságok kielégítését jelenti.

– Ezek a „legnyilvánvalóbb jogosultságok" elegendők lennének a kastélyok fenntartására is?

– A legtöbb esetben nem.

Minden látogatásunkkor kisebbek a falak és magasabbak a fák a szalonban. Vastagabb a szemétszőnyeg, dermesztőbb a közöny és a tolvajkodás Magyarcsesztve úrilakánál, ahol ma már „a kecske a főszereplő", amint Mikes Borbála fogalmaz önsanyargató iróniával.

A grófnőt is felkerestük Uzonban négy évvel első látogatásunk után: azóta leköltözött a kis lakótelepi kastély földszinti szobáiba, amelyeket remek ízléssel, már-már XIX. századi székely úrasszonyi atmoszférával rendeztek be. Festmények, feszületek a falakon, régi tárgyak a még régebbi bútorokon, a cserépkályha befűtve, békebeli napsütés árad be a boltíves ablakokon. Remek, otthonos terek, a sarokban számítógép, melyen Mikes Borbála kapcsolatot tart a világgal, és amely egyszersmind a régi világ archívuma sok száz megsárgult fotóval. Borbála unokaöccsének, Zsigmond grófnak és Vályi Zsuzsannának időközben két gyermekük született – de különben Uzonban sem sokat változott a világrend négy év alatt.

– Mi itt már nem is harcolunk – legyint Borbála. – Sajnos Uzon polgármestere továbbra sem akar nekünk semmi földet visszaadni, eddig egy négyzetcentimétert sem kaptunk vissza, pedig már tíz éve ő a falugazda. Magyar emberről beszélünk. Az azelőtti polgármestertől az első törvénnyel visszakaptunk tíz hektárt, s most is ez a tíz hektárunk van, amelyet bérbe adunk, s ennek az évi hozamát megkapjuk pénzben vagy terményben.

– A régi magyar tulajdonosok nagyon különböző sorsokat éltek meg: volt, aki azt mondta, jobban boldogult a román helyhatósággal, mint a magyarral – erősíti meg Borbála szavait Haller Béla. – Feltételezhető volt, hogy a magyar helyhatóságok egyfajta igazságérzet és helyzetismeret nevében támogatni fogják a restitúciós ügyeket. Kiderült, hogy ez távolról sincs így. Herédi Zsolt azt írta egy cikkében, hogy ha a restitúcióhoz a román állam törvényei kellenek, akkor ezzel az embergarnitúrával az autonómia rémálom lesz. Ha ezek a polgármesterek vezetnék majd a feltételezetten autonóm Székelyföldet, akkor az felérne egy katasztrófával. Én viszont úgy látom, hogy a háromszéki helyzet mégis inkább pozitív: ahol egyöntetűen magyar nemzetiségű helyhatósággal lehetett ezeket a dolgokat végrehajtani, ott jórészt sikerült. Az ottani gazdálkodóknak később inkább az erdőgazdálkodással gyűlt meg a bajuk, amely már nem magyar etnikumú, hanem állami struktúra, az erdészeti hivatal hivatalnokai a legváltozatosabb bürokratikus cseleket találták ki. A legalpáribb trükköket.

Maros megyében a volt prefektus, Marius Paşcan azzal dicsekedett, hogy kormánybiztosként – miközben az lett volna a feladata, hogy a törvények alkalmazására felvigyázzon – igyekezett megtorpedózni a magyar visszaigényléseket, hogy a grófok ne szerezzék vissza birtokaikat a Maros völgyében. Haller Béla szerint ameddig ilyen Robin Hood-szerű figurái vannak a közigazgatásnak, addig nem is lehet másra számítani. Viszont Hunyad megyében a magyar alprefektus, Dézsi Attila törekvése az volt, hogy minél nagyobb mértékben teljesítse az igényléseket, s eljutott az országos rekordnak számító 96 százalékos restitúcióig.

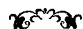
– Tehát ha van politikai akarat, akkor működhet a visszaigénylés – mutat rá Haller gróf. – Hogy az önkormányzatokra bízták a restitúció végrehajtását, az akár klientúraépítésként is értelmezhető, mert „helyzetbe hozták" a polgármestereket és a helyi tanácsosokat. De az ember nem szeretne senkit igazságtalanul bántani. Akár magyar, akár román többségű területekről van szó, negyven éven át más életet élt a falvak népe. A kollektív gazdaságban nagyon nehéz körülmények között, rengeteg kínlódás árán telt az életük, és amikor a változás jött, akár a jóvátétel, akár az új viszonyok nevében azt remélték, hogy a föld vagy az eszközök, amelyekkel beszálltak a téeszbe, legalább ugyanabban a mértékben vagy megsokszorozottan térnek vissza a tulajdonukba. Ennek az elvárásnak tett keresztbe a restitúciós törvény. A kezdeti tíz hektár után igyekeztek ötven hektárra kiterjeszteni a visszajuttatott földeknek a mennyiségét, viszont ez majdnem lehetetlenné vált, mert időközben sok birtoklevelet kiállítottak a falusiak nevére. A helyhatóságoknak – amelyeket választott polgármester és tanács vezet – érdekükben áll, hogy a falusiakkal megőrizzék a jó viszonyt. Én abban látom ennek a törvénysorozatnak a gyenge pontját, hogy nem írt elő határidőket, és nem létesített ellenőrző mechanizmusokat, amelyek felülvizsgálják a falusi helyhatóságok döntéseit.

Mikes Borbáláék azonban nemcsak az erdőkkel, az elöljárókkal, de mindezen harcok következtében a kastéllyal is legalább ennyire küzdenek: ha nincs jövedelem, nem folytatható a renoválás, így nem valósítható meg az az elképzelés sem, hogy az uzoni ház kastélyszállóként üzemeljen. Az emeleten berendezett szobák megvannak ugyan, de szükség volna ablak- és ajtócserére, gépészeti korszerűsítésre ahhoz, hogy működni tudjon a szálláshely.

– Zsigmond tíz évvel ezelőtt azt mondta, hogy ez 25 éves terv, és lehet, hogy reális a megállapítása. Vannak rokonok, akik besegítenek, és apró lépésekkel haladunk. Zsigmond viszont most egymaga kínlódik az erdőkitermeléssel: járja az erdőt láncfűrészével, és traktorral vonszolja ki a levágott fát.

– Fenntartható lesz az uzoni ház?

– Zsigmondnak eleinte volt tíz lova, lovasleckéket adott, gondolta, abból megélnek. De a lovak sajnos nem bírták a székelyföldi hideget, kiöregedtek, most már csak három van. Az emeleten hat szobát alakítottak ki, de vendégeket még nem tudunk hívni, amíg a ház nincs helyrehozva. Zsigmond kicsit elkeseredett, látva, hogy a rokonságtól sok helyen visszaveszi az állam az erdőt. Uzonban negyven hektárt kellene visszaadniuk. Ha fakitermelésből fel tudnák újítani a felső szintet, kellene valami, ami idevonzza az embereket. Itt, helyben nincs különösebb látványosság. Ezért Zsigmond úgy gondolta, hogy lent, a boltíves termekben lehetne Erdélyi Fejedelemség címmel állandó kiállítást létesíteni. A budapesti Széchényi-könyvtártól kapnak dokumentumokat, a kolozsváriak készítik az üvegpannókat a fejedelmek arcképével, rezidenciáival, pénzeivel. Én mindig reménykedem. Reménykedem, hogy mindez fenntartható lesz. Ha az Úristen velünk van, és a román állam nincs nagyon ellenünk, akkor hátha lesz folytatás.

– Most is úgy látja, hogy folytatható az erőszakosan megszakított létforma?

– A létforma mindenképpen: nagyon sok visszatelepült bebizonyította, hogy felvette múltjával a kapcsolatot, kreatív dolgokat hozott létre. De hogy ezt miképpen élik meg, mi lesz a folytatás, azt nehéz megmondani – feleli kérdésünkre Tüdős S. Kinga történész asszony, akit 2016-ban is felkerestünk sepsiszentgyörgyi otthonában, a sokat támadott Mikó-kollégium szomszédságában. – Ugyanis sok függ a visszatelepülő ember kapcsolatrendszerétől, személyiségétől, elszántságától. Az aránylag kiegyensúlyozott gazdasági helyzetből visszatelepülni a bizonytalanba, hosszú bolyongás után rátalálni arra az otthonra, amelyről az apák fiaiknak a valóság és a romantika mezsgyéjén haladva meséltek? Megtalálni a hajdani életformát a már romos kastélyfalak között, leküzdeni a kétségbeesés visszhangját, életet, reményt lehelni a megsárgult fényképeken őrzött régmúltba? Nem könnyű feladat. Mert az a világ régen megváltozott. Ez a világ már nem az, amiről a szülők meséltek.

– Valóban megszűntek azok a gátló tényezők, amelyek évtizedekkel ezelőtt ellehetetlenítették a főnemesi életet Erdélyben?

– A társadalom részéről – egyelőre – igen, mert megszűnt a kommunizmus is, az a rendszer, amelyet mindezért felelősnek kiáltottak ki. Ami pedig a visszatelepülők hozzáállását illeti: valóban nagy kihívás előtt állnak. De kitartással, hittel és persze rengeteg munkával csaknem minden lehetséges.

Ha az évtizedekkel ezelőtti gátló tényezők talán megszűntek is, Romániában könnyedén kerül helyettük másik – amiről a 96. életévében járó Apor Csaba is sokat tudna mesélni. 2012-es találkozásunk óta, mint mondja, nem sok minden változott, ha csak az nem, hogy a család visszaszerzett erdőit visszaperli az állam. Vagyis az idős báró szerint felülvizsgálják a restitúciót, aminek nem szabadna megtörténnie. Apor Csaba csak reménykedhet abban, hogy a függőben lévő ítéletek a javukra dőlnek el. Már nem gazdálkodik, egészsége nem engedi, de továbbra is abban bízik, hogy fiai folytatják munkáját. Egyikük már hazatelepült, másikuk készülődik. De a kastély még most sem lakható, apránként újul meg...

Jaap Scholten meg van győződve arról, hogy áthághatatlan szakadék húzódik a Nyugatról hazaköltözött és az Erdélyben maradt arisztokraták között. „[...] az azonos háttérrel, kultúrával rendelkező vagy épp azonos családból származó emberek között szinte vízválasztó, hogy valaki diktatúrában vagy szabadságban nőtt-e fel. Azokból, akik elnyomásban éltek, hiányzott a rendíthetetlen magabiztosság és az a meggyőződés, hogy a törvény előírásai a törvény garanciái." Majd néhány oldallal később így ír könyvében: „Az önkényuralmi rendszerben felnőtt polgár passzívabb az állammal szemben, mint a szabad Nyugatról érkezett rokonai." Scholten téziseit megerősíti a Németországból jött Kálnoky Tibor miklósvári, zalánpataki sikertörténete, Gernyeszeg magányos harcosa, a Belgiumból hazatért Teleki Kálmán vagy a zabolai Mikesek építkezése, de a „nyugatosság" persze nem minden...

– Mindenképpen újra kell definiálni a XXI. századi főnemesség fogalmát, mert nem lehet zárójelbe tenni az elmúlt negyven évet – mondja meggyőződéssel Haller Béla gróf, akinek időközben fiúunokája született. – Nemcsak a nemzedék-, hanem a mentalitásváltás miatt is. Az arisztokrácia újrajelentkezése egyrészt kulturális és hagyományápoló, másrészt gazdasági vállalkozásokból áll,

de ezek nem alkotnak hálót, mennyiségileg nem képesek rendszerré összeállni. Aki gazdálkodik, az a mai romániai mezőgazdálkodás kontextusában kell hogy boldoguljon, aki kastélyturizmust akar, az a romániai turizmusában. Lehet beszélni múlthoz, értékrendhez ragaszkodásról, a továbbadás imperatívuszáról. Ezt a külvilág el is várja a történelmi családok mai képviselőitől. És lehet beszélni várakozásról is, mert a restitúció még mindig folyamatban van, és sokan reménykednek. Bízzunk abban, hogy olyan törvény nem jelenik meg, amely ezeket a folyamatokat rövidre zárja!

Haller Béla szerint részleteiben és külsőségeiben megtartani a nemesi kultúrát, nos, az hovatovább egzotikumnak számít – vagy anakronizmusnak. Mint mondja, a Nyugaton élő nemeseknek az a legnagyobb gondjuk, hogyan tudnak védekezni a családfakutatókkal, a nemességet árusító kóklerekkel és az újonnan vásárolt nemességgel szemben. Ennek ellenszere véleménye szerint a régi nemesség szigorú nyilvántartása. A hamisításnak Nyugaton egész iparága van, s megteremtik a megfelelő történeti hátteret is.

– Az „igazi" Hallereknek viszont van világtalálkozójuk Németországban...

– Még soha nem kaptunk meghívót – vonja meg a vállát a gróf szomorkás mosollyal. – Talán azért sem, mert az erdélyi Hallerek még Mátyás korában leváltak a német ágról, a nemességet is máskor kapták. Emellett a nyugatiaknál az arisztokrata identitás egyfajta életformát is feltételez. Elképzelhető, hogy nem annyira kíváncsiak egy tanár rokonra.

– Szegény rokon nem rokon...

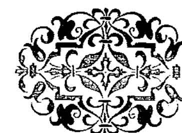
– Így van. Nyugatról azért még eljut hozzánk néhány hősies történet azokról, akik őrzik a kastély egy-egy szárnyát, ha a többit eladták is. Belga nemesi családok gyermekei mesélték egyszer, hogy fáznak a kastélyszobájukban, de nekik mégis megéri, mert a közösségtudat, amely összekapcsolja a többi arisztokrata fiatallal őket, nagyon erős. Vállalnak bizonyos zordságot ezért a hovatartozásért. Az apák néha felmásznak a tetőre megjavítani a cserepeket. A francia nemesség egyik tagja sokáig igazoltan hiányzott az egyesület összejöveteleiről, amikor eltörte a karját leesve a háztetőről. Akkor szerényen megjegyezte, hogy régebben ezt mások végezték. A nemesi lét mindenütt zordabb lett más-más okokból. Nyugaton nem fér bele a főáramú ideológiába. A leggazdagabb tapasztalatokról az osztrákok számoltak be: náluk olyan általános ellenségeskedés van

a nemességgel szemben, hogy majdnem rejtőzködni kényszerülnek. Igyekeznek elzárni őket a nyilvános szerepléstől, semmilyen formában nem támogatják a nemesi létformát. Az osztrákok extrémek, mert Ausztria patriarchális katolikus ország volt, ugyanakkor a legvadabb izmusok hazája. Németországban kiegyensúlyozott az arisztokrácia helyzete, a németek ebben is tökéletesen lelkiismeretesek, visszanyúlnak minden valódi értékhez. Élénk a nemesi élet Belgiumban. A CILANE – az európai nemesi szervezetek kapcsolattartó központja – 2014-es gödöllői kongresszusán a franciák impozáns és Kelet-Európára is érzékeny küldöttséggel vettek részt. A spanyolok pedig veszekednek, melyik nemesi szervezet képviselje országukat...

– Milyen medál lóg a nyakában, Borbála?

– Sokat nézem az inernetet, és ott van jó pár dolog, amelyre vágyom. Ott találtam ezt is: katonai érem a Felvidék visszafoglalásáért. Negyven lejért árulta egy moldvai ember. Borzasztó állapotban volt az érem, tiszta fekete volt... Egy rokonom hozzáment Teleki Lászlóhoz, aki a második világháborúban tiszt volt, és a megkezdődött hadműveletek kilencedik napján – épp akkor házasodtak, és rögtön a nászhéten be kellett vonulnia –, szóval a kilencedik napon elesett. Ő is megkapta post mortem ezt a kitüntetést, bele van írva a gyászjelentésébe. Mikor megláttam az interneten, rögtön azt gondoltam, hogy meg kell vennem. Két napig súroltam, hogy látszódjon, mi van rajta. Nézze meg! Most már szépen látható II. Rákóczi Ferencnek a képmása. És egy Mikesnek Rákóczi nem semmi, nem senki!

Irodalom

- A nagyúr. Bánffy Miklós emlékezete. Szerk.: Sas Péter. Budapest, Nap, 2008
- Apor Csaba: Az emberiség erkölcsi alapja – a tízparancsolat. In: Korunk, 2002. december
- Apor Péter: Metamorphosis Transylvaniae. Budapest, Szépirodalmi, 1987
- Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képben. Magyarország, VII. Budapest, 1901
- Ballay Jenő: Tanulmányut Erdélyben. In: Borászati Lapok, 1905. december 24.
- Bánffi Dienes elárultatása. Szerk.: Sebestyén Mihály. Marosvásárhely, Mentor, 2012
- Bánffy Miklós: Erdélyi történet, I-III. Budapest-Kolozsvár, Balassi-Polis, 2006
- Báró losonczi Bánffy Miklós: A losonczi Bánffy-család és az erdélyi arisztokrácia felelőssége. In: Fejedelemasszonyok és a vallásszabadság Erdélyben. Szerk.: Udvarhelyi Erzsébet-Nagy Károly. Veszprém, Boldog Gizella Főegyházmegyei Gyűjtemény, 2016
- Beke György: Szigetlakók (Barangolások Erdélyben, 1.). Budapest, Mundus, 1996
- Benkő Elek-Székely Attila: Középkori udvarház és nemesség a Székelyföldön. Budapest, Nap, 2008
- Bethlen Miklósné: Visszaemlékezése elhunyt férje családtörténetére és életútjára. In: Korunk, 2002. december
- Bicsok Zoltán-Orbán Zsolt: „Isten segedelmével udvaromat megépítettem...". Történelmi családok kastélyai Erdélyben. Csíkszereda, Gutenberg, 2012
- Bikfalvi Károly: A maros-újvári sóbányák. Blaska Ubald bányatanácsos és Vajna Miklós bányatiszt adatai nyomán. Erdély, Kolozsvár, 1893. június
- Biró József: Erdély beszélő kövei. Kolozsvár, Kriterion, 2008
- Biró József: Erdélyi kastélyok. Budapest, Uj Idők Irodalmi Intézet/Singer és Wolfner, 1943
- B. Nagy Margit: Várak, kastélyok, udvarházak. Ahogy a régiek látták. Bukarest, Kriterion, 1973
- Bódis András: „Csak Jézust próbálom koppintani". Interjú Böjte Csabával. In: Heti Válasz, 2016. március 24.

- Csinta Samu: Erdély újranemesítői. Arisztokraták honfoglalása. Budapest, Heti Válasz, 2015
- Csirák Csaba: Krémer Manci. www.szineszkonyvtar.hu/contents/k-o/kremermelet.htm
- Dél-Erdély és Bánság (A Kárpát-medence régiói). Szerk.: Horváth Gyula. Pécs–Budapest, Dialóg Campus–MTA, 2009
- Dvorácsek Ágoston: Milyen volt és mivé lett egy takaros erdélyi kisváros. In: Művelődés, 2011. augusztus
- Éltes Enikő: Erdélyi ősz. In: Romániai Magyar Szó, 1993. november 9–17.
- Gudenus János–Szentirmay László: Összetört címerek. A magyar arisztokrácia sorsa és az 1945 utáni megpróbáltatások. Szeged, Mozaik, 1989
- Győrfi Dénes: Enyedszentkirályi emlékkönyv. A református egyházközség történetéből. Szászsebes, Emma Books, 2015
- Haller Béla: Álló- és mozgóképek az idők változásairól. In: Álló- és mozgóképek. Vázlat az erdélyi főnemességről. Szerk.: Kovács Kiss Gyöngy. Kolozsvár, Korunk–Komp-Press, 2007
- Harmath Ferenc: Az emlékek megszólalnak. Kolozsvár, Komp-Press, 2010
- Harmath Ferenc: Ismertető a Hallerekről. In: Álló- és mozgóképek. Vázlat az erdélyi főnemességről. Szerk.: Kovács Kiss Gyöngy. Kolozsvár, Korunk–Komp-Press, 2007
- Hegedűs Csilla: Mit mentünk, miért és kinek? In: Korunk, 2013. június
- Hening Helga: „Fehér tenger". In: Természet Világa, 2001. november
- Illyés Gyula: Ebéd a kastélyban. Budapest, Szépirodalmi, 1962
- Irházi János: Befékezett román restitúció. Kérhetetlenség. In: HVG, 2015. november 21.
- Károlyi Mihály: Emlékezés az úri Magyarországra. In: Valóság, 1946. január–február
- Kelemen Lajos: Művészettörténeti tanulmányok. Bukarest, Kriterion, 1977
- Kiss Gábor: Erdélyi várak, várkastélyok. Budapest, Panoráma, 1990
- Kornis Gabriella: Az Anjou-Kárpit. In: Álló- és mozgóképek. Vázlat az erdélyi főnemességről. Szerk.: Kovács Kiss Gyöngy. Kolozsvár, Korunk–Komp-Press, 2007
- Kornis Gabriella: Elődök és utódok. Erdélyi főnemesek a XX. században. Budapest, Unikornis, 2002
- Kovács András: Kastélyrekonstrukciók Erdélyben. In: Korunk, 2013. június
- Kovács András: Késő reneszánsz építészet Erdélyben 1541–1720. Budapest–Kolozsvár, Teleki László Alapítvány–Polisz, 2003

- Kovács Kiss Gyöngy: Megsemmisítésre ítéltettek. In: Korunk, 2002. december
- Kőváry László: Erdély régiségei és történelmi emlékei. Kolozsvár, Stein János, 1892
- Kőváry László: Tájképek utazási rajzokban. Bukarest, Kriterion, 1984
- Kudor Emese: Kastélyok: szálló, kultúrközpont vagy romhalmaz legyen? In: Transindex.ro, 2011. július 26.
- Kuti Márta: Küküllővári anziksz. In: E-Népújság.ro, 2014. augusztus 18.
- Léstyán Ferenc: Megszentelt kövek. A középkori erdélyi püspökség templomai, I–II. Kolozsvár, Gloria, 1996
- Margittai Gábor: Aranybánya, aranytemető – Palotaforradalom Erdélyben: hazatelepülő főnemesség a restitúció útvesztőiben – Mindent vissza vagy mindent összevissza?, 1. In: Magyar Nemzet Magazin, 2012. szeptember 29.
- Margittai Gábor: Három kiló zsír – Palotaforradalom Erdélyben: hazatelepülő főnemesség a restitúció útvesztőiben – Mindent vissza vagy mindent összevissza?, 2. In: Magyar Nemzet Magazin, 2012. október 6.
- Margittai Gábor: Arccal a földnek – Palotaforradalom Erdélyben: hazatelepülő főnemesség a restitúció útvesztőiben – Mindent vissza vagy mindent összevissza?, 3. In: Magyar Nemzet Magazin, 2012. október 13.
- Margittai Gábor: DO-rend – Palotaforradalom Erdélyben: hazatelepülő főnemesség a restitúció útvesztőiben – Mindent vissza vagy mindent összevissza?, 4. In: Magyar Nemzet Magazin, 2012. október 20.
- Margittai Gábor–Major Anita: Behorpadt város. Palotaforradalom – Hazatérhet-e végre az erdélyi főnemesség?, 1. In: Magyar Idők Lugas, 2016. március 26.
- Margittai Gábor–Major Anita: Két börtön közt. Palotaforradalom – Hazatérhet-e végre az erdélyi főnemesség?, 2. In: Magyar Idők Lugas, 2016. április 2.
- Margittai Gábor–Major Anita: Ha a bánya jól van lakva. Palotaforradalom – Hazatérhet-e végre az erdélyi főnemesség?, 3. In: Magyar Idők Lugas, 2016. április 9.
- Margittai Gábor–Major Anita: [illegible] Palotaforradalom – Hazatérhetnek-e végre az erdélyi történelmi családok?, 1. In: Magyar Idők Lugas, 2016. július 9.
- Margittai Gábor–Major Anita: Vörös kéjlak. Palotaforradalom – Hazatérhetnek-e végre az erdélyi történelmi családok?, 2. In: Magyar Idők Lugas, 2016. július 16.
- Margittai Gábor: Drakula nem jött. Palotaforradalom – Hazatérhetnek-e végre az erdélyi történelmi családok? In: Magyar Idők Lugas, 2016. december 24.

- Máriás József: Magyar szellem, erdélyi szellem. Irodalomtörténeti jegyzetek (2003–2009). Szerzői kiadás, 2010
- Marosi Ildikó: Örökbe hagyott beszélgetés gróf Teleki Mihállyal. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 2009
- Mikó Imre: Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. dec. 1-től 1940. aug. 30-ig. Budapest, Studium, 1941
- Mikszáth Kálmán: A székelyek között. Szerk.: Praznovszky Mihály. Budapest, Noran Libro, 2010
- Nagy Endre: Így éltem és ezt láttam... A szibériai hadifogoly és erdélyi iskolaalapító életútja. Nagy Margit és Nagy László kiadása, Újvidék, 2010
- Oláh-Gál Elvira beszélgetése altorjai báró Apor Csabával. A mérnöki cím munkám eredménye, a bárói cím kötelezettség. In: Székelyföld, 2009. október
- Oláh-Gál Elvira beszélgetése gróf Haller Bélával. „A családi örökség az eszmékben testesül meg...". In: Székelyföld, 2010. június
- Oláh-Gál Elvira beszélgetése gróf Mikes Borbálával. Megalázottan is méltósággal viselni a sorsunkat, ez az örökségünk! In: Székelyföld, 2010. október
- Oláh-Gál Elvira beszélgetése gróf Bethlen Anikóval. Gyermekkori életképek – történelmi háttérrel. In: Székelyföld, 2011. szeptember
- Oláh-Gál Elvira beszélgetése Mikes Zsigmonddal és Vályi Zsuzsannával – Féltett családi ereklyék. In: Korunk, 2013. június
- Orbán Balázs: A Székelyföld leirása. Pest, 1868
- Ortega y Gasset, José: A tömegek lázadása. Ford.: Scholz László. Budapest, Pont Könyvkereskedés, 1995
- Pacepa, Ion Mihai: Vörös horizontok. Egy román kémfőnök vallomásai. New Brunswick, I. H. Printing Company, é. n.
- Scholten, Jaap: Báró elvtárs. Utazás az erdélyi arisztokrácia letűnő világában. Ford.: Bérczes Tibor. Budapest, Corvina, 2014
- Serdült Benke Éva: Életem, Erdély. Marosvásárhely, Mentor, 2014
- Szádeczky Lajos: Jelentése az Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet 1906. évi közgyűléséről. In: Akadémiai Értesítő, 1906
- Szilágyi Eta: Újabb esélyt kaphatnak a lepusztult kastélyok. In: Napi Gazdaság, 2011. június 5.
- Tabéry Géza: A kastély minisztere. In: Akik alusznak és akik fölébrednek. Magyar írók novellái a román emberről. Szerk.: Kőrössi P. József. Budapest, Noran, 2002
- Takács Péter: Bánffy Miklós világa. Budapest, Lucidus, 2006

- Tüdős S. Kinga: Székely főnemesi életmód a XVII. század alkonyán. Bukarest–Kolozsvár, Kriterion, 1998
- Ugron Zsolna: Úrilányok Erdélyben. Budapest, Ulpius-ház, 2010
- Újvári Ildikó: Kastélyok, kúriák, családi házak. Beszélgetés Eckstein-Kovács Péter ügyvéddel. In: Korunk, 2012. július
- Virt László: Nyitott szívvel. Márton Áron erdélyi püspök élete és eszméi. Budapest, Teleki László Alapítvány–XX. Század Intézet, 2002
- Wass Albert: „Erdélyt nem lehet elfelejteni". In: Korunk, 2002. december
- Zsigmond Győző: Három kismacska – kettő közülük kommunista. Erdélyi politikai viccek, 1977–1997. Budapest, Pont, 1997

KÉPEK FORRÁSA

- Apor Csaba magángyűjteménye: színes képmelléklet: 124., 125. fotó
- Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képben. Magyarország, VII. Budapest, 1901: 36–37. oldalon
- Bánffy Farkas magángyűjteménye: 53., 54. oldalon; színes képmelléklet: 33. fotó
- Csányi Károly: Képek Erdélyből. In: Magyar Építőművészet 1912/9–10.: színes képmelléklet: 15. fotó
- Fortepan: 26., 47., 61., 71., 163., 182., 236. oldalon; színes képmelléklet: 6., 23., 24., 25., 26., 27., 28., 29., 30., 42., 58., 144. fotó (tulajdonosok: Archiv für Zeitgeschichte ETH Zürich [Agnes Hirschi], Botár Angéla, Császy Alice, Lencse Zoltán, Magyar Földrajzi Múzeum [Erdélyi Mór cége], Makkai Sándor Protestáns Népfőiskolai Egyesület gyűjteménye, Mohl József, SZF, Urbán Tamás, Várhelyi Iván, Vova)
- Főszékesegyházi Kincstár, Esztergom: színes képmelléklet: 82. fotó (Mudrák Attila fotója)
- Gerevich Tibor: Erdélyi magyar művészet. In: Erdély. Magyar Történelmi Társulat, 1940; színes képmelléklet: 77. fotó
- Haller Béla magángyűjteménye: az archív felvétel a borítón; 214., 219., 228. oldalon; színes képmelléklet: 154., 155., 156., 157. fotó
- Hunfalvy János: Magyarország és Erdély eredeti képekben. Darmstadt, 1856: 172. oldalon
- L. Simon László fotói: színes képmelléklet: 149., 152. fotó
- Ludas Matyi, 1949. augusztus 26.: 115. oldalon

- Magyar Nemzeti Múzeum, Éremtár: Apafi Mihály erdélyi fejedelem pénzérméi a borító alnyomatán; 7., 231. oldalon
- Major Anita és Margittai Gábor fotói: a kastély képe a borítón; a szerző portréja a hátsó borítón; 14., 24., 68., 78-79., 85., 98., 102., 111., 119., 152., 169., 175., 186., 192., 197., 199., 204., 207. oldalon; színes képmelléklet: 1., 3., 4., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 31., 32., 34., 35., 36., 37., 38., 39., 40., 41., 43., 45., 46., 47., 48., 49., 50., 51., 52., 53., 54., 55., 56., 57., 59., 60., 61., 62., 67., 70., 71., 73., 78., 80., 83., 87., 89., 91., 93., 95., 96., 104., 105., 107., 108., 109., 110., 113., 117., 118., 119., 120., 121., 122., 132., 136., 137., 138., 139., 140., 141., 142., 143., 146., 147., 148., 150., 159., 162. fotó
- Mikes Borbála magángyűjteménye: 10-11., 32., 125., 126., 130., 133. oldalon; színes képmelléklet: 18., 19., 20., 21., 22., 84., 85., 88., 90., 92., 94., 97., 98., 99., 100., 101., 102., 103., 106., 111., 112., 145. fotó
- Miniszterelnökség, Örökségvédelmi Gyűjtemény, Fotótár: színes képmelléklet: 16. fotó
- MTA BTK Művészettörténeti Intézet Adattára: színes képmelléklet: 64., 76., 160. fotó (MKCS-C-I-121_0233, MKCS-C-I-121_0253, MKCS-C-I-121_0217)
- MTA BTK Művészettörténeti Intézet Fényképtára: színes képmelléklet: 86., 135. fotó (B-98a, B-53a)
- Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. Pest, 1857–1868: 17., 41., 75., 105., 147., 179. oldalon
- Sarkadi Márton fotói: színes képmelléklet: 14., 17. fotó
- Sebestyén József fotói: színes képmelléklet: 65., 66., 68., 69., 72., 74., 75., 79., 81., 114., 115., 116., 123., 126., 127., 128., 129., 130., 131., 133., 134., 158., 161., 163. fotó
- Teleki László Alapítvány: színes képmelléklet: 151., 153. fotó
- Zempléni Múzeum: színes képmelléklet: 2., 44. fotó

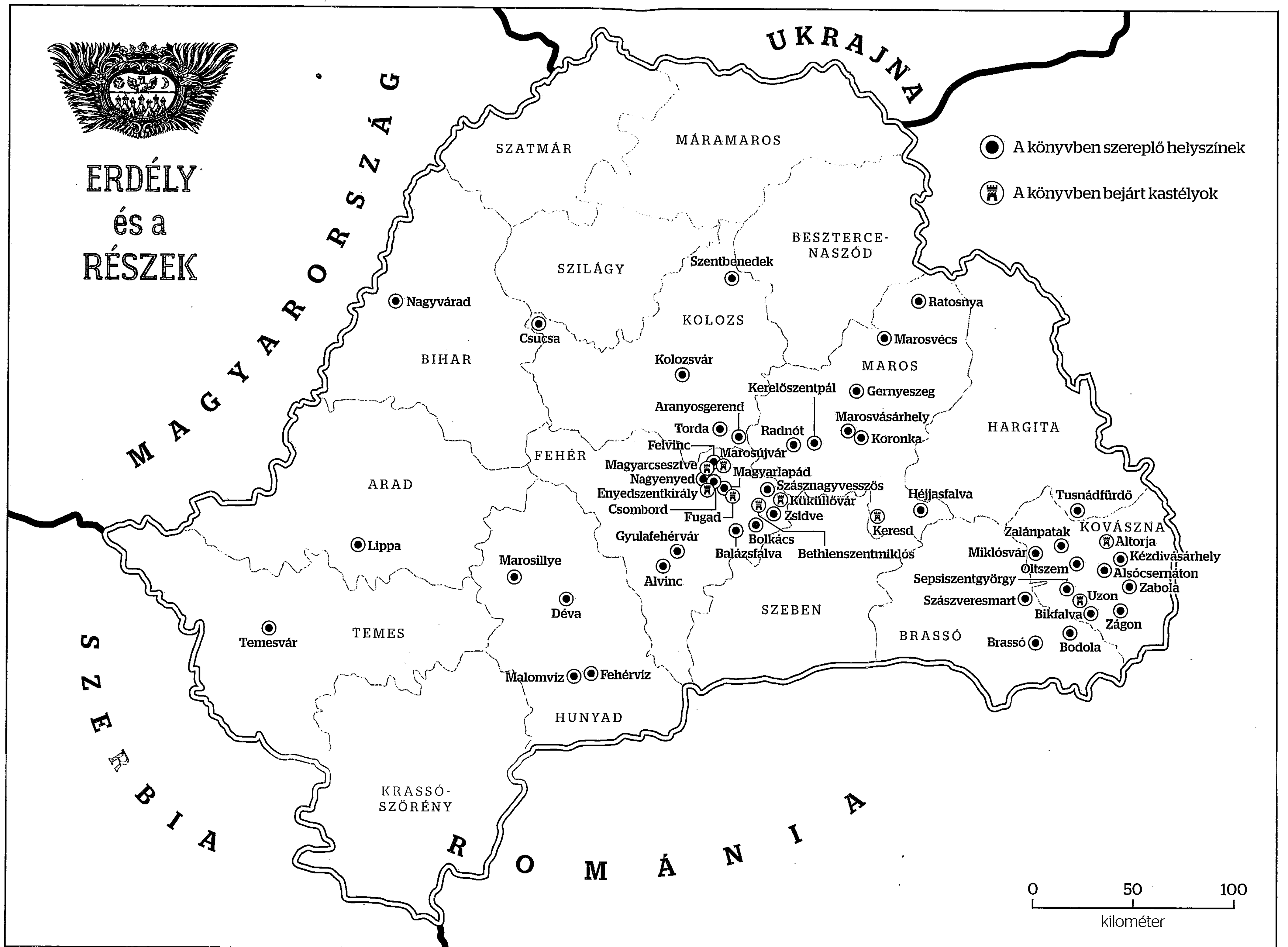
A szövegrészeket elválasztó elem és a fejezetzáró dísz Bethlen Farkas Erdély története című művének keresdi kiadásából származik.

Margittai Gábor könyvei:

- Agyagcsónak (Széphalom Könyvműhely, 1999)
- Külső magyarok – Utazás a végeken (Nemzet Kiadó, 2005)
- Nyugtalan klasszikusok – Ars poeticák és arcpoétikák. Hagyománytudat Babits Mihály esszéművészetében (Attraktor Kiadó, 2005)
- Mi a madzsar? – Magyar tudatú néptöredékek Ázsiában, Afrikában, Európában (Scolar Kiadó, 2009, 2010)
- Trianoni menyecske – Szórványlétünk a Kárpát-medencében (Scolar Kiadó, 2010)
- Utazás a végeken (Scolar Kiadó, 2011)
- Szamár-sziget szellemkatonái (Külső Magyarok Kft., 2014)

TEGY - 40

ERDÉLY
és a
RÉSZEK
UKRAJNA
MAGYARORSZÁG
SZERBIA
ROMÁNIA
A könyvben szereplő helyszínek
A könyvben bejárt kastélyok
SZATMÁR
MÁRAMAROS
SZILÁGY
BESZTERCE-NASZÓD
KOLOZS
BIHAR
MAROS
HARGITA
FEHÉR
ARAD
KOVÁSZNA
TEMES
SZEBEN
BRASSÓ
HUNYAD
KRASSÓ-SZÖRÉNY
Nagyvárad
Csucsa
Szentbenedek
Kolozsvár
Ratosnya
Marosvécs
Gernyeszeg
Kerelőszentpál
Aranyosgerend
Torda
Radnót
Marosvásárhely
Koronka
Felvinc
Marosújvár
Magyarcsesztve
Nagyenyed
Magyarlapád
Enyedszentkirály
Csombord
Fugad
Szásznagyvesszős
Küküllővár
Zsidve
Héjjasfalva
Keresd
Bolkács
Bethlenszentmiklós
Balázsfalva
Gyulafehérvár
Alvinc
Lippa
Marosillye
Déva
Temesvár
Malomvíz
Fehérvíz
Tusnádfürdő
Zalánpatak
Altorja
Miklósvár
Oltszem
Kézdivásárhely
Alsócsernáton
Sepsiszentgyörgy
Zabola
Szászveresmart
Uzon
Bikfalva
Zágon
Brassó
Bodola
0
50
100
kilométer

Egyszer a mostohaszülőknél éldegélő királylányt elvitték a birodalom fővárosába, ahol időtlen idők óta nem járt. Ha szíve visszahúzza, sem járhatott volna, hiszen fővesztés terhe mellett kitiltották onnét. Édesapja, a király menekülés közben meghalt, a királyné pedig munkatáborban múlatta idejét. A mostohaszülők hadat üzentek hát a sorsnak, és egyik vasárnap kendőt kötöttek a kislány fejére, hogy messzire lobogó vörös hajáról fel ne ismerjék a királyság katedrálisában. Hogy elkerüljék a leleplezést, mindenkit megelőzve léptek be a vén falak közé, és a szertartás után mindenki távozását megvárva igyekeztek továbbállni…

De láss csodát: a nép némán, levett kalappal várakozott a templom előtt! „Kicsi királylány", mondták, és senki sem engedte el őket étellel, ruhával teli kosár nélkül.

Effféle mesékkel bástyázhatja körül magát az ember, ha a kisemmizett erdélyi nemesség és a kiforgatott kastélyok sorsát kutatja. Annak az osztálynak a történetét, amelynek nem csupán az volt a bűne a kommunista Közép-Európában, hogy hagyományokkal, vagyonnal és történelemcsináló eszmékkel bírt, hanem az is, hogy magyar volt. Kétszeresen kisebbségi. Ebből a legmélyebb szórványlétből csak csoda folytán lehet felszínre kecmeregni.

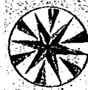
E csodáról szól ez a könyv.

kulsomagyarok.hu

9 789631 282689

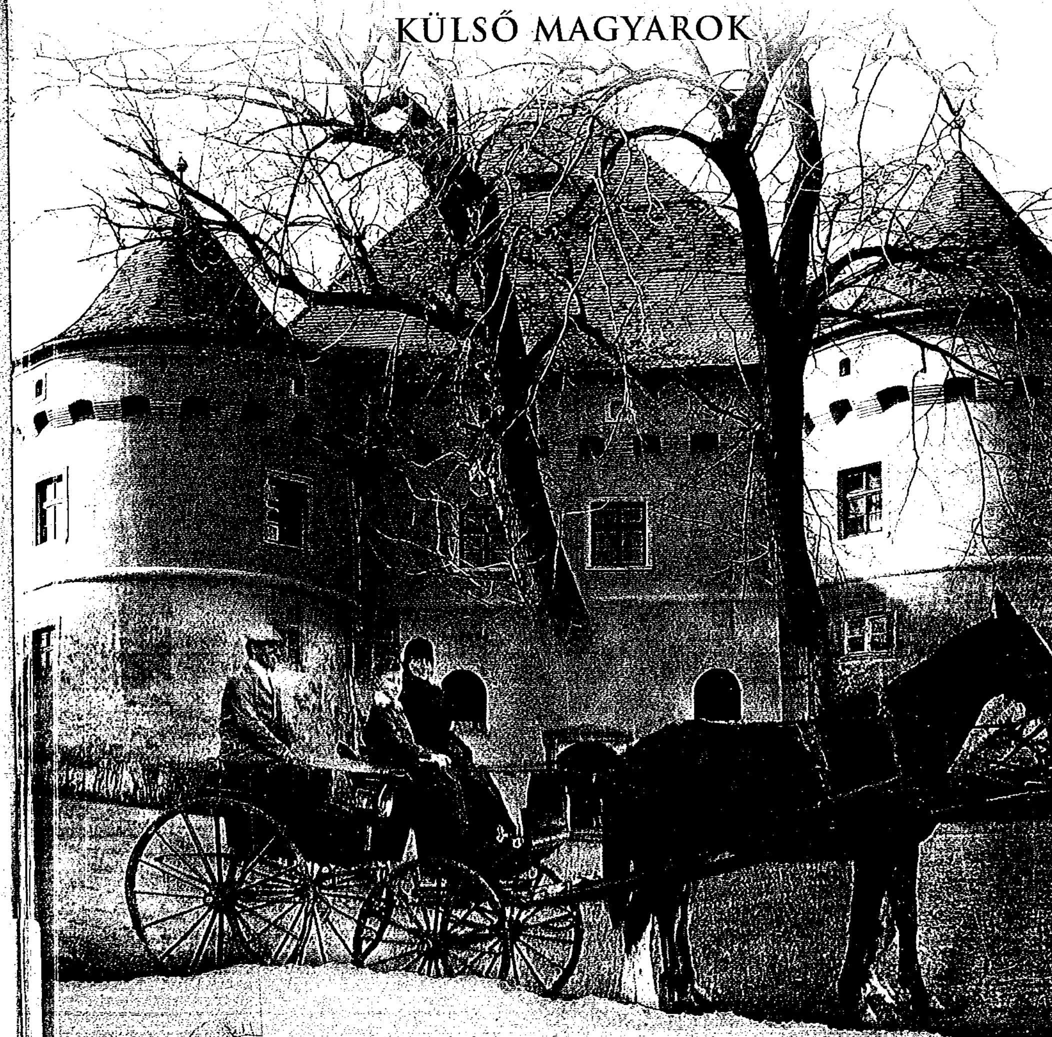
3950 Ft

TILTOTT KASTÉLY

MARGITTAI GÁBOR

KÜLSŐ MAGYAROK

MARGITTAI GÁBOR

TILTOTT KASTÉLY

ERDÉLYI TÖRTÉNELMI CSALÁDOK A JÓVÁTÉTEL ÚTVESZTŐJÉBEN